

ZBORNİK 23|85

idrijski razgledi

XXVI-XXVIII
1981-1983

Idrija 1985
Izdal Mestni muzej

IDRIJSKI RAZGLEDI XXVI-XXVIII
ZBORNIK 1981-1983

Izdal Mestni muzej v Idriji

Uredniški odbor: Jože Čar, Ivan Gantar, Silvo Kovač, Sonja Mervic,
Franko Podobnik, Peter Rupnik, Darinka Sikošek, Filip Šemrl, Milan
Trušnovec

Glavni urednik: Ingrid Kermavnar

Odgovorni urednik: Jurij Bavdaž

Tehnični urednik: Milan Trušnovec

Naslov: Idrijski razgledi, 65280 Idrija, p. p. 11

Tekoči račun pri SDK Idrija št. 52020-603-30832

Tisk: Dravska tiskarna v Mariboru

Naklada: 1000 izvodov

Idrija 1985

P

489

26/28.1984/83

67 16.167/1985

PREGLED DOSEDANJE RAZISKOVALNE DEJAVNOSTI RUDNIKA ŽIVEGA SREBRA IDRIJA

Narava dejavnosti rudnika živega srebra v Idriji je silila njegove strokovnjake v sodelovanje pri reševanju tehnoloških problemov z ustreznimi specializiranimi inštituti. Zaradi krize so si v rudniku zlasti po letu 1970 začeli intenzivno prizadevati izboljšati tehnološki postopek, z novimi izdelki pa so želeli nadomestiti zmanjšani dohodek. Manjšanje dohodka pa je spodbudilo RŽS Idrija, da je začel za svoje raziskave iskati tudi finančno participacijo Republiške raziskovalne skupnosti.

Stalnim rudarsko-geološkim raziskavam in nenehni potrebi po modernizaciji tehnologije pridobivanja in predelave bo rudnik tudi v bodoče lahko kos le s svojim lastnim raziskovalnim delom.

To spoznanje nas je vodilo pri odločitvi o organizaciji svoje raziskovalne enote. Ena izmed zahtev, ki jih morajo izpolnjevati raziskovalne organizacije, je tudi organizirana informativna dokumentacijska dejavnost (INDOK), pri tej pa je gotovo glavna naloga zbiranje in uvajanje podatkov o dosedanjem delu posameznih raziskovalcev in vse organizacije.

Podatki o dosedanjih raziskavah kažejo na manj znano področje delovanja naše delovne organizacije in so prav zaradi svojega širokega spektra obravnavanih problemov zanimivi in uporabni za širši krog. Zato smo se odločili, da bomo podatke o raziskovalni dejavnosti objavili. V tabelah smo ločeno prikazali raziskave, ki jih je prijavil idrijski rudnik (tab. 1), izdelali pa njegovi raziskovalci samostojno ali s sodelovanjem zunanjih sodelavcev, in tiste, ki so jih prijavili ustrezni inštituti (tab. 2), pri njihovi realizaciji pa so sodelovali strokovnjaki iz Idrije, RŽS pa je raziskave tudi sofinanciral.

Tabele kažejo vidno, da je RŽS Idrija poleg strokovnega dela v raziskave vlagal tudi velika finančna sredstva (tab. 1, 2).

V tabeli 1 in 2 niso prikazana sredstva, ki jih je RŽS Idrija vlagal v raziskave za sprotno proizvodnjo. Iz tabel je mogoče razbrati, da so se sredstva, namenjena za raziskave v letih od 1972 do 1976, povečala. V letu 1977 so zaradi ustavitve proizvodnje raziskave v Idriji skoraj zavrle, znatna družbena sredstva pa so bila vložena v rudarsko-geološke raziskave živega srebra v letih 1979, 1980 in 1981 (Cigale 1980).

Rezultat vseh omenjenih študij je upošteval investicijski program obnove proizvodnje v Idriji, ki ga je bilo mogoče pripraviti prav s pomočjo obsežnih raziskav.

PREGLED RAZISKOVALNIH NALOG, KI JIH JE PRIJAVIL RŽS, IZDELALI PA NJEGOVI RAZISKOVALCI

Tabela št. 1

Leto	Naslov	Nosilec	Sodelavci	Bibliografski podatki
1975	Mineraloške, petrograf-ske in kemične značilnosti prikamnine idrij-skega rudišča	Ivan Mlakar	S. Orehek, A. Gogala, A. Zajc	331 strani, 9 tabel, 1 grafična priloga, 118 referenc
1975	Raziskave možnosti za določanje koncentracije Hg v rudninah z uporabo radioaktivnih izotopov	Marjan Hribar IJS	J. Čar, P. Rupnik	51 strani, 23 slik in diagramov
1975	Absorbcija nitrnih plinov, ki nastopajo pri proizvodnji živosrebrnega oksida	Ivica Kavčič	J. Slivnik, I. Fister, M. Pišlar	41 strani, 6 prilog
1976	Raziskovanje skrilavca s samorodnim Hg	Lad. Placer	M. Cigale	17 strani, 19 grafičnih prilog, 5 referenc
1976	Pridobivanje živega srebra iz odpadnih materialov I. faza	Ivica Kavčič	J. Slivnik, I. Fister, M. Pišlar	25 strani, 14 tabel
1976	Raziskava nemetalnih mineralnih surovin na Idrijskem	Ivan Mlakar	F. Čadež, I. Cotman	22 strani, 21 slik
1977	Merjenje koncentracije Hg v vrtnah z žarki X	Marjan Hribar IJS	F. Čadež, P. Rupnik	28 strani, 8 slik in diagramov
1978	Pridobivanje živega srebra iz odpadnih materialov, II. faza	Ivica Kavčič	J. Slivnik, I. Fister, I. Hladnik	18 strani, 4 tabele, 6 referenc
1978	Raziskava živega srebra na Prontu	Marko Cigale		17 strani, 29 grafičnih prilog, 10 referenc
1979	Rudarsko-geološke raziskave v rudniku Idrija	Marko Cigale	F. Čadež	48 strani, 16 tabel, 111 grafičnih prilog, 20 referenc

Sredstva RSS	Delež RŽS	Avtorski sinopsis
287.655		Kompleten pregled dosedanjih raziskav prikamnine v rudišču in okolici. Opisanih je 60 kompletnih kemičnih analiz in petrografsko sedimentaloških raziskav istih vzorcev.
200.000	132.000	Preiskava uporabnosti metod rentgenske in sipalne analize za določanje koncentracije Hg v rudnih vzorcih in v rovih. Izdelana in umerjena je bila potrebna oprema za delo na terenu.
113.075	188.460	Preverjanje postopkov, opisanih v literaturi in laboratorijski poizkusi absorpcije v apnenem mleku in oksidacije Hg s solitrno kislino.
1.200.000	1.000.000	Rezultati raziskovalnega vrtanja v jami med profila 8 in 9. Ugotovljena so bila štiri rudna telesa z 270 ton Hg.
142.500	201.500	Ugotavljanje možnosti za pridobivanje Hg iz odpadnih materialov, ki nastopajo pri Hg. Obdelani so bili laboratorijski poizkusi pridobivanja Hg iz dimnih plinov, ciklonskega prahu in odpadnih vod.
250.000	150.000	Preiskava uporabnosti langobardskega konglomerata, jurskega apnenca in cordevolskega dolomita za okrasni kamen incordevolskega dolomita za pridobivanje magnezija.
200.000	132.000	Konstrukcija sonde za merjenje koncentracije Hg v vrtinah. Sonda je bila na terenu merjena tako, da je z njo mogoče določevati koncentracije Hg.
249.502	249.502	Obdelani so postopki pridobivanja Hg iz kondenzacijske vode, dimnih plinov, ciklonskega prahu in štupe.
1.300.000		Obdelani so rezultati vrtanja na Prontu v letu 1979. Dokazane so bile 203 tone Hg.
6.466.000	7.738.624	Obdelava raziskav v letu 1979 in sicer na Prontu, na 17. etaži in II. medobzorju. Ugotovljeno je bilo 1190 t Hg.

Leto	Naslov	Nosilec	Sodelavci	Bibliografski podatki
1980	Raziskava urana v rudniku Idrija	Marko Cigale		39 strani, 29 tabel, 14 grafičnih prilog, 36 referenc
1981	Rudarsko-geološke raziskave v rudniku Idrija	Marko Cigale	F. Čadež	53 strani, 20 tabel, 70 grafičnih prilog, 16 referenc
1981	Biostratigrafski razvoj triasa na idrijskem, I. faza	Marko Cigale		fazno poročilo
1981	Projekt ponovne obnove proizvodnje živega srebra v rudniku Idrija	Rudi Ahčan RIL	U. Bajželj, M. Cigale, L. Wahl, M. Hohnjec, B. Zalar, I. Kramžar, D. Brajnik	7 knjig, 1088 strani, 274 grafičnih prilog
1982	Poizkus nove odkopne metode in razvoj osebnih zaščitnih sredstev	Uroš Bajželj RIL	M. Pavlovčič, F. Mežnar, L. Pust	7 strani, 20 slik, 14 grafičnih prilog, 4 reference

PREGLED RAZISKOVALNIH NALOG, KI SO JIH PRIJAVILE DRUGE DELOVNE ORGANIZACIJE, PRI NJIHOVI IZDELAVI PA SO SODELOVALI RAZISKOVALCI RŽS, KI JE NALOGE DELOMA TUDI SOFINANCIRAL

Tabela št. 2

Leto	Institucija, ki je nalogo prijavila	Naslov	Nosilec	Sodelavci
1970	Geološki zavod Ljubljana	Raziskave živega srebra: okolica Idrije	Avgust Čebulj GZL Ivan Mlakar RŽS	J. Čar, L. Placer, K. Ciglar
1972	Geološki zavod Ljubljana	Raziskave živega srebra: Marija-Reka	Avgust Čebulj GZL	I. Mlakar, V. Lapajne, Z. Germovšek

Sredstva RSS	Delež RŽS	Avtorski sinopsis
142.000		V okviru naloge je bila pregledana in ovrednotena literatura o orudenju z uranom. Ponovno je bila izmerjena jakost na mestih, kjer so dostopne skonca kamnine na uran in potomce. Analizirani so bili 104 vzorci.
8.036.000	10.759.376	Rezultati raziskav v rudniku Idrija za leto 1980.
100.000		Pregled dosedanjih raziskav in obdelava karnijske stopnje.
3.750.000	3.182.000	Poleg obdelave po minimalni metodologiji za izdelavo investicijskih programov so v okviru naloge obdelani še številni tehnološki problemi pridobivanja in predelave rude. Poseben poudarek je namenjen ekološki zaščiti delavca in okolja.
2.081.980	3.918.020	Rezultati izdelave I. etaže poizkusnega odkopa. Za zaščito delavcev na deloviščih Hg, je bila izbrana čelada filter, ki jo je treba dopolniti še s posebnim filtrom iz aktivnega oglja.

Bibliografski podatki	Sredstva celotna in delež RŽS	Avtorski sinopsis
38 strani, 8 graf. pril. in 3 tekstualne priloge	RSS 262.545 RŽS – Skupaj 262.545	Opravljen je bilo detaljno geološko kartiranje predela Cerkno–Šebrelje. V Stopniku so odprli star raziskovalni rov. Geokemija na območju Stopnika je pokazala visoke anomalije HG.
22 strani, 3 graf. pril., 3 tekstualne in 3 reference	RŽS 34.836 RSS 69.465 Skupaj 104.301	Na podlagi ugotovljenih geokemičnih anomalij na Hg je bilo detaljno skartiranih 11 km ² ozemlja na območju Kisovca severno od Trbovelj. S terenskimi deli niso našli primarnega orudenja. Geokemične anomalije so le v karbonskem peščenjaku.

Leto	Institucija, ki je nalogu prijavila	Naslov	Nosilec	Sodelavci
1972	Geološki zavod Ljubljana	Raziskovanje živega srebra: Šebrelje-Stopnik	Avgust Čebulj GZL	I. Mlakar, J. Čar, L. Placer
1972	Geološki zavod Ljubljana	Raziskovanje živega srebra: Pront	Avgust Čebulj GZL	I. Mlakar, J. Čar, L. Placer
1973	Geološki zavod Ljubljana	Raziskava živega srebra, II. faza	Avgust Čebulj GZL	K. Cigler, I. Mlakar, J. Čar, L. Placer
1973	Metalurški inštitut Ljubljana	Teoretske in aplikativno-tehnološke zakonitosti optimalnega praženja rud HgS in kondenzacija tvorjenih par Hg	Bogdan Zalar MIL	A. Pavlin, F. Pavlin, N. Medved
1973	Metalurški inštitut Ljubljana	Študija bogatenja siromašnih idrijskih rud ter koncent. Hg iz idrijske štupe, I. faza	Ruža Jager MIL	S. Rozman, I. Kavčič, F. Likar
1974	Geološki zavod Ljubljana	Raziskave živega srebra, III. faza	Avgust Čebulj GZL	I. Mlakar, J. Čar, L. Placer, M. Cigale

Bibliografski podatki	Sredstva celotna in delež RŽS		Avtorski sinopsis
34 strani, 4 tekstualne priloge, 9 grafičnih prilog, 5 referenc	RŽS RSS Skupaj	165.563 330.136 495.699	Poročilo o kartiranju območja Orehek–Poče. Površinsko geokemijo pa so opravili na obeh pobočjih Idrije med Jaznami in Zelinom, vendar niso odkrili geokemičnih anomalij. Geokemična anomalija v keratofirskem masivu na Stopniku so preiskali s štirimi vrtinami, ki so dokazale le piritno mineralizacijo.
19 strani, 23 grafičnih prilog	RŽS RSS Skupaj	100.200 199.800 300.000	Z globokim vrtanjem smo preiskali le manjši del. Ugotovili so dva orudena pasova.
44 strani, 3 tekstualne in 5 grafičnih prilog	RŽS RSS Skupaj	600.000 600.000 1.200.000	V prvem delu avtorji poročajo o rezultatih geološkega kartiranja na ozemlju Novakov in Otaleža. Geokemične vzorce smo vzeli v profilih vzhodno od Otaleža in na Vojskem; v drugem delu pa o rezultatih raziskav v novem rudišču Ljubevč.
157 strani, 44 slik, 37 tabel in 33 referenc	RSS RŽS Skupaj	105.500 158.000 263.500	Rezultati teoretskih in laboratorijskih raziskav ter praktičnih meritev so dali zadostne podatke za določitev parametrov za optimalizacijo industrijske predelave rud Hg.
105 strani, 35 tabel, 11 diagramov	RSS RŽS Skupaj	120.000 150.300 270.300	Preizkus bogatenja siromašnih cina-baritnih rud. Izdelani so bili laboratorijski in polindustrijski preizkusi. Dobljen je bil koncentrat z vsebnostjo 1,5–2,5 % Hg, z izkoristkom 92–95 %.
64 strani, 6 tekstualnih in 72 grafičnih	RŽS RSS Skupaj	600.000 1.100.000 1.700.000	Poročilo ima tri dele. V prvem avtorji poročajo o rezultatih geološkega kartiranja na območju Gorenji Novaki–Davča in območje Otalež–Jazne. Geokemično so bili raziskani profili Cerkno–Labinje in Vojsko, kjer je bila odkrita močna geokemična anomalija Hg. V drugem in tretjem delu pa navajajo avtorji rezultate raziskav v jami RŽS in na Prontu.

Leto	Institucija, ki je nalogo prijavila	Naslov	Nosilec	Sodelavci
1974	Rudarski inštitut Ljubljana	Raziskave mož- nosti za eksploata- cijo samorodnega Hg v RŽS Idrija glede na higien- sko-tehnološke razmere	Ermin Teply RIL	I. Mlakar, J. Čar
1974	Inštitut Jožef Stefan	Biosferski cikel živega srebra – ekološka študija idrijskega področ- ja	Lado Kosta IJS	
1974	Zavod za raziskavo materialov in kon- strukcij	Proizvodnja mag- nezijevega veziva iz »ostanka po žga- nju« v rudniku ži- vega srebra Idrija	Stane Drošč ZRMK	V. Pavlin, J. Merhar
1974	Metalurški inštitut Ljubljana	Študij vpliva raz- nih parametrov na tvorbo velikosti delcev in gostoto rdečega živosrebr- nega oksida, po- trebnega za izdela- vo baterij Hg, II. faza	Ivica Kavčič RŽS	J. First, J. Slivnik, J. Hladnik
1974	Metalurški inštitut Ljubljana	Rekuperacija top- lote iz žganih os- tankov pri pridobi- vanju Hg v Idriji	Andrej Pavlin MIL	F. Kmetič, N. Medved

Bibliografski podatki	Sredstva celotna in delež RZS		Avtorski sinopsis
4 knjige, skupaj 176 strani, 77 tabel in 87 grafičnih prilog	RSS	200.000	I. knjiga: Splošni prikaz problematike in povzetek študij
	RZS	200.000	II. knjiga: Geološki prikaz in izračun rudnih rezerv
	Skupaj	400.000	III. knjiga: Študija o eksploataciji rude na območju Pronta s površinskim kopom
			IV. knjiga: Raziskave vplivnih faktorjev na izhlapevanje živega srebra.
84 strani, 37 tabel in diagramov, 90 referenc	RSS	610.000	Pokazala se je povezava med povišano koncentracijo živega srebra in seleno pri rudarjih in populaciji v Idriji. Ugotovljena je povezava med žveplnim dioksidom in parami Hg v dimnih plinih in atmosferi, kar ima zaradi solubilizacije Hg večjo obremenitev biosfere s tem elementom.
	RZS	–	
	Skupaj	610.000	
57 strani, 13 slik, 23 tabel, 16 referenc	RSS	–	Ostanki po žganju v topilnici RZS Idrija so dobra surovina za izdelavo magnezijevega veziva. Ostanke je treba fino zmleti, z uporabo MgCl ali MgSO ₄ pa dobimo trdo vezivo s specifičnimi lastnostmi, ki se dobro veže z lesom, kar omogoča izdelavo raznih gradbenih elementov, ki so zelo odporni proti vlagi.
	RZS	67.800	
	Skupaj	67.800	
25 strani, 1 slika, 9 referenc	RSS	100.000	Študija in laboratorijski poizkusi postopkov za pridobivanje rdečega HgO za izdelavo baterij Hg. Izbran je bil postopek obarjanja HgO iz Hg (NO ₃) ₂ .
	RZS	150.000	
	Skupaj	250.000	
77 strani, 63 slik in tabel, 18 referenc	RSS	101.050	Preiskava in matematična obdelava toplote žgalniških ostankov. Teoretske sklepe so nato tudi praktično preizkusili v Idriji.
	RZS	101.050	
	Skupaj	202.100	

Leto	Institucija, ki je nalogo prijavila	Naslov	Nosilec	Sodelavci
1975	Geološki zavod Ljubljana	Raziskave živega srebra – IV. faza	Avgust Čebulj GZL	I. Mlakar, M. Cigale, J. Čar, L. Placer
1975	Inštitut za geologi- jo FNT	Triadna tektonika med Idrijo in Rov- tami	Ladislav Placer RŽS	J. Čar
1975	Rudarski inštitut Ljubljana	Raziskave mož- nosti eksploatacije Hg glede na hi- giensko tehnološ- ke pogoje, II. faza	Ermin Teply RIL	R. Ahčan, F. Likar, I. Mlakar, J. Čar, J. Hrast, R. Likar
1975	Metalurški inštitut Ljubljana	Studija bogatenja siromašnih idrij- skih rud ter kon- centracije živega srebra iz idrijske štupe, II. faza	Ruža Jager MIL	S. Rozman, M. Pišlar, I. Kavčič
1975	Metalurški inštitut Ljubljana	Možnosti pridobi- vanja preostalega Hg iz dimnih pli- nov pred izstopom v atmosfero	Andrej Pavlin MIL	N. Medved

Bibliografski podatki	Sredstva celotna in delež RŽS		Avtorski sinopsis
I. knjiga; 44 strani, 4 tekstualne priloge in 9 grafičnih, 18 referenc, II. knjiga, 42 str., 2 grafični prilogi	RŽS RSS Skupaj	1.000.000 1.500.000 2.500.000	V prvem delu poročila avtorji obravnavajo rezultate geoloških raziskav na območju Leskovica in Cerkno-Kladje ter rezultate površinske geokemije na območju Novaki-Davče in Vojsko, kjer sta bili odkriti močni geokemični anomaliji. V drugem delu pa so obdelani rezultati rudarsko-geoloških raziskav v rudniku in na območju Pronta
98 strani, 7 grafičnih prilog, 57 referenc	RSS	120.000	Rekonstrukcija in geneza srednje-triadnega tektonskega jarka med Rovtami in Vojskim s položajem idrijskega rudišča v njem. Določanje prostorski položaj vseh rudnih teles v triadi.
3 knjige, 213 str., 35 slik in tabel, 2 tekstualni prilogi in 56 grafičnih.	RSS RŽS Skupaj	200.000 200.000 400.000	I. knjiga: Poizkusno odkopavanje karbonskih skrilavcev na Prontu II. knjiga: Jamska odkopna metoda mehaniziranega pridobivanja pri LHD sistemu in pnevmatskem zasipovanju III. knjiga: Proračun in predlog zraččenja s posebnim ozirom na eksploatacijo v centralnem karbonskem bloku pri sedanjem stanju jame.
55 strani, 41 tabel in slik, 13 referenc	RSS RŽS Skupaj	135.000 135.000 270.000	V drugi fazi je bila obdelana predelava živosrebrove štupe. Raziskane so bile laboratorijsko separacijske metode koncentracije živega srebra iz štupe in bogatejšega skrilavca. Po kombinirani metodi predkoncentracije in flotacije lahke frakcije je bil izkoristek 96,38 %.
48 strani, 26 slik in tabel, 8 referenc	RSS RŽS Skupaj	88.750 88.750 177.500	Dimni plini, ki nastopajo pri predelavi rud Hg vsebujejo še od 20 do 50 mg/m ³ živega srebra. Preizkusili so postopek čiščenja z vodo in apnenim mlekom, ki ni bil učinkovit in razne kemične metode, ki so sicer učinkovite, a drage.

Leto	Institucija, ki je nalogo prijavila	Naslov	Nosilec	Sodelavci
1975	Metalurški inštitut Ljubljana	Študij vpliva raznih parametrov na tvorbo velikosti delcev in gostoto rdečega živosrebrnega oksida, potrebnega za izdelavo Hg baterij, II. faza	Ivica Kavčič RŽS	P. Bizjak, J. First, L. Kosta
1976	Geološki zavod Ljubljana	Raziskave živega srebra, V. faza	Karel Cigler GZL	I. Mlakar, L. Placer, J. Čar, M. Pirih
1976	Geološki zavod Ljubljana	Raziskave sadre in anhidrita na idrijskem ozemlju in v okolici Mojstrane	Jožef Skerlj GZL	F. Čadež
1976	Metalurški inštitut Ljubljana	Določitev maksimalnih pogojev praženja karbonskega skrilavca v rotacijskih pečeh	Bogdan Zalar	F. Pavlin
1977	Inštitut za geologijo FNT	Triadna tektonika okolice Cerknega	Lado Placer RŽS	J. Čar, F. Čadež, M. Cigale, A. Ramovš
1977	Inštitut za geologijo FNT	Sledne prvine v prikamenini idrijskega rudišča, I. faza	Ivan Mlakar RŽS	F. Čadež

Bibliografski podatki	Sredstva celotna in delež RŽS		Avtorski sinopsis
24 strani, 4 tekstualne priloge, 1 grafična priloga	RSS RŽS Skupaj	162.000 243.000 405.000	Preizkus izdelave živosrebrnega oksida v polindustrijski napravi, ki so jo postavili v Idriji. Pridobljen HgO so natančno preiskali in mu določili granulacijski sestav. Ugotovljeno je bilo, da povsem ustreza standardom za izdelavo baterij Hg.
87 strani, 2 tekstualni prilogi, 51 grafičnih prilog	RŽS RSS Skupaj	1.000.000 1.800.000 2.800.000	V prvem delu poročila avtorji obravnavajo geološko zgradbo območja Robidensko brdo–Leskovica–Blegoš in območje Lanišče–Jezeršek in geoemično prospekcijsko na terenu Robidensko brdo–Leskovica–Blegoš, ki je pokazala anomalije v srednjetriadnih kamninah. V drugem delu pa so prikazani rezultati raziskav na Prontu in sicer za skrajno severni del (Stari trg).
28 strani, 1 tekstualna priloga, 5 grafičnih prilog, 2 referenci	RSS	100.000	Narejene so bile kemične analize sode in anhidrita iz rudišča Idrija, Ljubevča in iz starih vrtin z okolice Rovt. Večje zaloge so na območju Rovt, kjer so potrebne nadaljnje raziskave.
63 strani, 5 slik, 4 diagrami, 5 tabel, 13 faz. diagramov	RSS RŽS Skupaj	163.550 163.550 327.100	V nalogi je obdelan proces predelave karbonskega skrilavca v rotacijskih pečeh. Ugotovljeno je, da dodatek dolomitne rude premakne temperaturo sintranja nad 1100 °C. Rezultati so neposredno uporabni pri predelavi karbonskega skrilavca.
58 strani, 1 tekstualna in 10 grafičnih prilog, 34 referenc	RSS	183.300	Obdelana je triadna zgradba Cerkljanskega ter stratigrafija in sedimentologija srednje in zgornje triade. Izdelan je paleotektonski in paleogeografski model srednje in zgornje triade.
74 strani, 4 tabele, 31 referenc	RŽS RSS Skupaj	– 160.000 160.000	Rezultati analiz 28 vzorcev klastičnih kamnin iz okolice Idrije v mikroelemente.

Leto	Institucija, ki je nalogo prijavila	Naslov	Nosilec	Sodelavci
1977	Metalurški inštitut Ljubljana	Ekstrakcija nekatereh redkih elementov iz živosrebrove rude RŽS Idrija	Marija Simnič MIL	I. Kavčič
1978	Inštitut za geologijo, FNT	Sledne prvine v prikamnini idrijskega rudišča, I. faza	Franc Čadež RŽS	V. Hudnik
1978	Atelje za projektiranje, Idrija	Racionalna gradnja na vplivnem območju rudarskih del	Božo Rot, Silvester Vidmar, Ranko Todorovič	F. Čadež, B. Poljanec, M. Grum
1979	Inštitut za geologijo, FNT	Mineraloške, petrografske in kemične značilnosti rude idrijskega rudišča, II. faza	Franc Čadež RŽS	M. Drovenik, D. Strmole

Bibliografski podatki	Sredstva celotna in delež RŽS		Avtorski sinopsis
41 strani, 7 referenc	RŽS	140.000	Iz petih vzorcev rude iz idrijskega rudnika so z ekstrakcijo izločili platino, galij, vanadij, niobij, tantal, cirkonij in berilij. Vsebnost elementov je zelo nizka.
	RSS	140.000	
	Skupaj	280.000	
78 strani, 1 grafična priloga, 3 tab., 34 referenc	RSS	85.000	Na podlagi spektralnih analiz je ugotovljen velikostni red količine slednih prvin v karbonatni prikamnini rudišča in bližnje okolice.
114 strani, 7 tab., 103 grafične priloge, 7 referenc	RŽS	457.649	Največje deformacije terena nad rudarskimi deli. Detaljno je bilo obdelano območje Lenštata (Nova šola). Navedeni so tudi sklepi za projektiranje gradbenih del.
	RSS	82.000	
	Skupaj	539.649	
20 strani, 3 tab., 2 tekstualni prilogi, 17 referenc	RSS	160.000	Preiskava vzorcev rude iz langobardskih in cordevolskih plasti v starem rudišču ter permskih plasti v novem rudišču Ljubevč.

IDRIJSKI RUDNIŠKI ZDRAVNIK DR. JOŽEF IGNACIJ FANTON

Med zdravniki in kirurgi, ki so v 18. in 19. stoletju delovali v Idriji, so si prenekateri z znanstvenim, strokovnim in kulturniškim delom pridobili širši sloves in priznanje. Zdravnik dr. Scopoli in kirurg Hacquet sta bila ugledna naravoslovca, znana prek meja nekdanje avstrijske monarhije, drugi spet so bili znotraj deželnih meja upoštevaní zdravstveni strokovnjaki (Klopstein, Seeger, Melzer, Gerbec) in zaslužni zdravstvenoprosvetni delavci (Fanton, Makovic). Eden med temi, čigar dejavnost v Idriji bomo prikazali v tem članku, je bil dr. Jožef Ignacij Fanton, aktivni predstavnik kroga slovenskih preroditeljev in zdravstvenopoučni pisec, ki je v Idriji več let služboval in tu tudi umrl.

V drugi polovici 18. stoletja je imela Idrija za takratne razmere že kar dobro organizirano zdravstveno službo, za katero je skrbela uprava tamkajšnjega rudnika živega srebra. Vsi rudniški nameščenci, delavci in upokoјenci kakor tudi njihovi svojci so imeli pravico do brezplačnega zdravljenja.

V zadnjih dveh desetletjih 18. stoletja je idrijski rudnik zaradi dobav velikih količin živega srebra za špansko vlado doživel nagel gospodarski vzpon in delovni razmah. V letu 1785 se je število rudniških delavcev podvojilo in se v naslednjih letih še večalo, tako da se je od 405 delavcev v letu 1784 povzpelo na 976 v letu 1793 (1).

Razumljivo je, da je ob taki rasti števila delavcev postala dotedanja zdravstvena služba številčno nezadostna, dotedanje oblike zdravstvenega varstva pa pomanjkljive. Zlasti očitno se je to pokazalo, ko se je v septembru 1787 obolevnost med rudarji močno zvišala. Vsekakor je šlo za neko epidemijo, širjenje le-te pa so pospeševale neugodne stanovanjske in higienske razmere ob nenadnem povečanju števila prebivalstva. Že takrat je graški gubernij, ki mu je bil takrat podrejen višji rudarski urad v Idriji, naročil naj idrijskemu zdravniku dr. Urbasu preskrbijo pomočnika. Vendar je rudniško predstojništvo v začetku leta 1788 poročalo guberniju, da pomožnega zdravnika zaenkrat ne potrebujejo, ker se je obolevnost med rudarji polegla, ker v sili zdravniku pri zdravljenju bolnikov pomaga apotekar in ker so zdravnika razbremenili, ko so konec leta 1787 v Idriji uredili zasilno rudarsko bolnišnico (2).

Kljub temu je v marcu 1788 rudniški zdravnik dr. Janez Krstnik Urbas med predlogi za izboljšanje zdravstvenih razmer v Idriji, tudi potožil, da mora zadnja leta, zaradi zvišanega števila rudarjev in prebivalcev, opravljati delo, ki bi zahtevalo dva zdravnika (3). Sicer pa se je spomladi 1788 spet zvišala obolevnost med idrijskimi rudarji in Urbas je 17. maja 1788 sporočil predstojništvu rudnika, da

je tudi sam bolan in prosil, naj pošljejo iz Ljubljane še kakega zdravnika. Rudniški urad je o tem obvestil okrožni (kresijski) urad v Ljubljani in zaprosil, naj se v Idrijo pošlje kak »spreten, kranjskega jezika več in agilen fizik« (4). Okrožni urad je hitro ukrepal in že 19. maja zvečer je prispel iz Ljubljane v Idrijo nadomestni zdravnik dr. Jožef Fanton (5).

Jožef Ignacij Fanton von Brunn se je rodil 21. januarja 1754 v Ljubljani. Bil je sin ljubljanskega ranocelnika Janeza Adama Fantona, leta 1771 je končal gimnazijo v Ljubljani in nato še filozofski študij. Medicino je študiral na Dunaju, kjer je promoviral za doktorja medicine 11. februarja 1779 z »Dissertatio inauguralis Physiologico-medica de olfactu« (6). Dne 11. maja 1781 je bil sprejet v državno službo in nastavljen v Ljubljani (7). Fantoni so bili znana ljubljanska ranocelniška družina plemiškega stanu. Že v neki razpravi ljubljanskega zdravnika in znanstvenika Marka Gerbca iz leta 1703 je omenjen spretni ljubljanski kirurg Janez Krstnik Fanton de Brunn (8).

Jožef Fanton se je v Ljubljani priključil Pohlinovemu preroditeljskemu gibanju, živahno spremljal Pohlinovo literarno dejavnost, pesnikoval v latinščini in leta 1784 izdal prvo slovensko knjigo živinozdravstvene stroke Bukuvce od žvinskih bolezni, ki jo je priredil po nemškem spisu takrat vodilnega avstrijskega veterinarskega strokovnjaka Wolsteina. Pohlinov preroditeljski krožek se je v zadnjem desetletju 18. stoletja že osul in tudi Fanton je opustil publicistično dejavnost (9). Ko je leta 1792 spet izšel v tisku prevod Wolsteinove knjige o živinskih boleznih, je izdajo z naslovom Bukve od kug inu bolezni goveje živine, teh ovac inu svin pripravil znani slovenski preroditelj Anton Linhart (10).

Pripomniti moramo, da je bilo v tistem času zdravstvo še enotna stroka in še ni bilo ločeno na humano medicino in veterino, ampak so se tako zdravniki kot ranocelniki-kirurgi ukvarjali tudi z živinozdravstvom. Njihova veterinarska izobrazba pa je bila hudo pomanjkljiva, dokler ni leta 1778 začel na Dunaju poučevati veterine priznani strokovnjak Wolstein, ki je leta 1781 uveljavil zahtevo po obveznem tečaju iz živinozdravstva.

Tečaj so morali opraviti vsi kandidati za deželne zdravnike (11) in brez dvoma ga je končal tudi Fanton, čeprav v času ko je promoviral še ni bil obvezen. Linhart, ki je bil tedaj protokolist pri okrožnem uradu v Ljubljani, je v nekem zasebnem pismu, dne 4. septembra 1784 zapisal, da je bil Fanton v tem času edini šolani živinozdravnik na Kranjskem, obenem pa je tudi pripomnil, da se pri zatiranju živinskih kužnih bolezni v deželi dotlej ni izkazal (12).

Prvo Fantonovo službovanje v Idriji je trajalo le mesec dni in ob odhodu iz Idrije je zaprosil, naj mu poleg dnevnic po tri goldinarje na dan in povrnitve potnih stroškov, kar je skupaj nanese 112 gld., priznajo še posebno nagrado (remuneracijo) za opravljeno delo. V prošnji je napisal, da je v enem mesecu oskrbel 1500 bolnikov in večino tudi pozdravil. Zaradi bivanja v Idriji je izgubil zaslužek v Ljubljani, imel zaradi ločenega gospodinjstva dodatne stroške, zaradi česar je finančno oškodovan. V poročilu graškemu guberniju je tudi rudarski urad v Idriji priporočil zanj 12 dukatov nagrade, češ da bi Fanton v tem času v Ljubljani več zaslužil, saj tam bolniki zdravnike dobro plačujejo in je zaradi odsotnosti zagotovo izgubil tudi nekaj pacientov. Rudarski urad je pohvalil Fantona zaradi prizadevnega dela v Idriji in menil, da bi bila nagrada spodbudna tudi, če bi v Idriji spet kdaj potrebovali pomočnika ob rednem zdravniku (13). Gubernij je Fantonovo prošnjo, kljub priporočilu rudarskega urada odklonil (14). Septembra 1788 je Fanton ponovno zaprosil za remuneracijo, češ da je imel zaradi nadomeščanja v Idriji 50 dukatov ali 225 gld. škode (15). Gubernij pa je prošnjo

spet zavrnil z utemeljitvijo, da Fanton kot stanovski fizik (ständischer Physicus) v Ljubljani tako dobiva redno plačo 300 gld. na leto in mora biti na voljo deželni oblasti, če so potrebe nujne.

Iz vsega tega je mogoče razbrati, da je bil takrat Fanton v Ljubljani redno nastavljen stanovski zdravnik in imel poleg tudi donosno privatno prakso. Njegov podatek, da je v Idriji v enem mesecu oskrbel 1500 bolnikov, pa lahko razumemo kot število storitev in ne število oseb, ki jih je zdravil. Če odštejemo nedelje, bi imel torej Fanton vsak dan kakih 60 pacientov.

Dne 30. septembra 1788 je dr. Urbas sporočil idrijskemu rudarskemu uradu, da se je obolevnost v Idriji spet povečala. Menil je, da je oskrba bolnikov zaradi številnega prebivalstva in hribovitega terena preveč za enega samega zdravnika in je zato spet prosil za pomočnika. Ljubljanski okrožni urad je na prošnjo rudarskega urada takoj spet poslal v Idrijo Fantona (17). Fanton, ki je v začetku oktobra 1788 prišel v Idrijo za pomožnega zdravnika že drugič, je tokrat ostal več kot leto dni. Ker je bil tudi veterinarski strokovnjak, ga je rudniška uprava tudi na tem področju potrebovala.

V januarju 1789 je Fanton rudniškemu predstojništvu predložil pismo poročilo o kužni bolezi goveje živine (Horn-Viehseuche) na področju logaškega gospostva, kjer je opravil strokovni ogled. Bolezen je označil za pljučno kužno obolenje, opisal bolezenske znake, priporočil zdravila in preprečevalne ukrepe. Izvleček iz njegovega poročila je bil 11. januarja v Idriji javno razglašen (18). 22. januarja 1789 je Fanton poročal okrožnemu uradu v Postojni, da je glede na nevarnost, da bi se živinska kužna bolezen razširila tudi na idrijsko področje, pregledal živino ob cesti Idrija–Vrhnika. Na Vrhniki je našel 12 bolnih volov, ki so imeli vnetje grla (Hals-Entzündung oder Bräuer), drugod pa bolnih živali ni bilo. Pogrešal pa je zdravstvene čuvaje, ki naj bi na meji gospostva pazili, da se bolezen ne bi širila (19). Okrožni urad v Postojni je sporočil v Idrijo, da mora pristojni organ postaviti čuvaje na mejo idrijskega gospostva, vendar je rudniško predstojništvo ugovarjalo, češ da mora postaviti sanitarno stražo na meji med gospostvoma pri Veharšah, logaško in ne idrijsko gospostvo, saj na idrijskem področju kužne bolezni ni (20). Živinska kužna bolezen, ki je razsajala na področju logaškega in planinskega gospostva, se je podela konec marca 1789, ne da bi segla na Idrijsko (21).

Oktobra 1789 je notranjeavstrijski gubernij v Gradcu zahteval od rudarskega urada v Idriji pojasnilo, zakaj se Fanton, ki je sicer kranjski stanovski učitelj živinozdravstva (krainer. ständ. Vieharznei Lehrer) v Ljubljani, že leto dni mudi v Idriji. Višji rudarski urad je odgovoril, da se zdravstvene razmere v Idriji še niso izboljšale, redno je bolnih 300 do 400 prebivalcev in stalni rudniški zdravnik sam delu ni več kos. V poročilu pravijo tudi, da se je Fanton v Idriji dobro znašel, da obvlada deželni jezik in si je pridobil zaupanje ljudi, plačuje pa ga tako idrijski sanitetni sklad in ne erar. Izkazal se je tudi pri zatiranju bolezni živine in pri drugih veterinarskih opravkih po naročilu okrožnega urada, občasno pa deluje tudi zunaj Idrije. Rudarski urad je menil, da je Fanton v Idriji bolj potreben kot v Ljubljani, kjer zdravnikov ne manjka, zato je prosil, da bi ga lahko še obdržali (22). Gubernij prošnji rudarskega urada ni ustregel, češ da Fantona sedaj potrebujejo pri zatiranju živinskih bolezni, ki so se razširile v ljubljanskem in novo-meškem okrožju; v novembru 1789 so Fantonu že ukazali, da se mora vrniti v Ljubljano (23).

V arhivskem gradivu za leti 1790 in 1791 ne najdemo podatkov o tem, da je Fanton tudi v teh letih deloval v Idriji, vendar v poročilu idrijskega rudarskega

urada dvorni oblasti iz leta 1792 beremo, da je imel Urbas, odkar se je zvišala proizvodnja v idrijskem rudniku, »nepretrgoma« pomočnika (24). To sicer ne drži povsem, vendar bi morda lahko sklepali, da je Fanton od časa do časa tudi v letih 1790/1791 prihajal v Idrijo, akti o njegovem občasnem nadomeščanju pa v idrijskem arhivu niso ohranjeni. Vsekakor je bil Fanton v Idriji spet v začetku leta 1792, ko je februarja tega leta Urbas zaradi bolezni prosil za upokožitev. Zdravniško spričevalo sta mu izdala Fanton kot nadomestni zdravnik in idrijski kameralni kirurg Eggenberger (25), z dvornim dekretom pa je bil 15. maja 1792 upokojen (26).

Za razpisano prosto mesto idrijskega rudniškega zdravnika se je prijavilo deset kandidatov. Višji rudarski urad v Idriji je o kandidatih poročal dvorni zbornici za denarstvo in rudarstvo na Dunaju, ki je prav takrat zamenjala notranjeavstrijski graški gubernij in postala nadrejena oblast za idrijski rudarski urad. V poročilu je rudniško predstojništvo predlagalo, naj zaradi povečanega števila rudniških delavcev in zato, da bi zdravstveno oskrbo delavcev izboljšali, sistemizirajo v Idriji dve zdravniški mesti. Oba zdravnika naj bi imela enako plačo po 80 gld. na leto, saj bi opravljala enako delo. Od desetih kandidatov je rudniški urad izbral tri najprimernejše: Blaža Hafnerja, Jožefa Fantona in Jurija Sirola. Po poročilu urada so vsi trije izpolnjevali najvažnejši pogoj, da namreč »popolnoma obvladajo kranjski jezik«, vsi trije so diplomirali na Dunaju, se spoznajo tudi v živinozdravstvu in porodništvu, so po rodu s Kranjskega, že dalj časa so praktični zdravniki in imajo dobre moralne lastnosti. Dvorna zbornica je 25. septembra 1792 sporočila, da je cesar na njen predlog odobril sistemizacijo dveh zdravniških mest v Idriji in za nova zdravnika imenoval Hafnerja in Fantona. Dr. Fanton je bil imenovan za starešino (senior), zato je dobil tudi službeno stanovanje za zdravnika z vrtom in hlevom. 20. novembra sta nova zdravnika opravila službeno prisego, Fanton pa se je uradno odpovedal dotedanji službi v Ljubljani (27).

Fanton, ki je tako postal vodja idrijske zdravstvene službe, je pred stalno nastavitvijo v Idriji dobival redno plačo iz sklada deželnih stanov od ljubljanskega okrožnega urada (28). Kot smo že omenili, je bil njegov službeni položaj v Ljubljani v aktih označen enkrat z nazivom stanovskega zdravnika (1788), drugič pa beremo, da je stanovski učitelj živinozdravstva (1789). Očitno sta bili obe funkciji povezani, kaže pa, da so bile njegove službene obveznosti v Ljubljani predvsem živinozdravstvene. Omenili smo tudi, da je Fantonova plača v Ljubljani znašala 300 gld. na leto, dodatno pa je zaslužil tudi s privatno prakso, kar je v Idriji, kjer skoraj ni bilo zdravstveno nezavarovanih oseb, odpadlo. Zato pa je bila njegova osnovna plača v Idriji občutno višja kot v Ljubljani.

Po Fantonovi preselitvi v Idrijo je prišlo do nesporazuma zaradi veterinarskih instrumentov, ki jih je bil leta 1782 prejel, a jih po njegovem odhodu niso našli ne na liceju ne pri nadomeščujočem učitelju živinozdravstva dr. Bernardu Koglu, Fanton je pojasnil, da jih je oddal stanovskemu tajniku Kappusu (29). V razpravi o ljubljanskem medikokirurškem učnem zavodu v Ljubljani je medikohistorik dr. Pintar povedal, da so na medikokirurškem liceju vpeljali pouk iz živinozdravstva šele leta 1794 (30), vendar bi po dogodkih ob tem zapletu lahko sklepali, da sta Fanton in Kogl tam poučevala živinozdravstvo že prej, mogoče pa je, da ta pouk do leta 1794 ni bil reden in obvezen.

Službeno stanovanje za zdravnika, ki ga je Fanton ob preselitvi v Idrijo zasedel, je bilo takrat v stavbi s hišno številko 229 (sedaj Kosovelova ul. 8), na kateri je še danes Scopolijeva spominska plošča (31).

Po takratnih uradnih predpisih sta nova zdravnika prejela pismeno službeno »instrukcijo«, s katero se »oseba, ki nastopi službo seznanjena s službenimi dolžnostmi in predpisi, po katerih se mora ravnati«. Višji rudarski urad v Idriji je ta akt, ki obsega 14 členov, izdal 22. novembra 1792. O določilih te instrukcije in o pritožbah dr. Fantona in dr. Hafnerja zaradi nekaterih določil, smo že obširno poročali v enem od člankov v Idrijskih razgledih in jih ne bomo ponovno omenjali. Omenili bi le, da je v enem izmed dopisov Fanton navedel, da je v času od junija 1792 do februarja 1793, torej v osmih mesecih zdravil 546 aktivnih zavarovancev, to pa naj bi bila le desetina vseh bolnikov, ki jih je obdelal. Ker očitno ne gre za število pregledanih oseb, ampak za število pregledov, bi sodili, da je Fanton v tem času opravil okoli 5000 zdravstvenih storitev ali pregledov. Če odštejemo nedelje, je torej Fanton zdravil približno 25 bolnikov na dan. V ugovorih proti nekaterim določilom v službeni instrukciji je dr. Hafner, čeprav je bil le drugi zdravnik in Fantonu podrejen, pokazal več bojevitosti in trdovratnosti. To se je pokazalo ob koncu razprave, ko sta morala oba zdravnika pismeno obljubiti, da bosta izpolnjevala določila instrukcije kot jih je določila dvorna oblast in ne bosta več ugovarjala. Medtem ko je Hafner svojo »pokoritveno izjavo« napisal s prizvokom užaljenosti in brez opravičevanja, je Fantonova izjava pohlevna in ponižna (32). Morda bi po tem lahko sodili, da je bil Fanton v svojem odnosu do okolja spravljiv, če ne že celo nekoliko plah.

Idrija je imela leta 1793 okoli 3600 prebivalcev, ki so bili skoraj vsi deležni brezplačnega zdravljenja, vse idrijsko kameralno gospostvo pa je štelo kakih 6200 prebivalcev (33). Razumljivo je, da se je z ustanovitvijo dveh zdravniških mest delovna obremenjenost zdravnika za polovico znižala. Omenili smo že, da je Fanton ob svojem prvem nadomeščanju v Idriji oskrboval kakih 60 pacientov na dan, zdaj pa le do 25. Ker sta bila zdravnika dva, se je brez dvoma zvišala kvaliteta dela, pa tudi bolniki iz okolice mesta so lažje dobili zdravniško pomoč na domu.

V obdobjih, ko število bolnikov v Idriji ni bilo nadpovprečno visoko, dva zdravnika najbrž nista bila preveč obremenjena, huje pa je bilo ob večji obolevnosti ali epidemijah. Prav v letu 1793 pa je Idrijo zajela huda epidemija črnih koz in je v času od julija od decembra umrlo 205 otrok, največ v oktobru (34). Odraslih bolezen ni prizadela in obolevnost rudniških delavcev je bila le povprečno visoka. V tem letu je bilo v rudniku zaposlenih povprečno okoli 970 rudarjev in 319 gozdnih delavcev. Na dan je bilo na bolniškem dopustu okoli 56 oblnikov ali 4,4 % zaposlenih (35), kar v primerjavi s poznejšimi leti ne presega povprečja.

Izjemoma so se v idrijskem arhivu ohranili tudi imenska bolniška poročila, takoimenovani raporti, za avgust 1793, ko je bila obolevnost delavcev razmeroma majhna (3,5 %). Iz njih je mogoče razbrati, da je imel Fanton v tem mesecu po 16 do 18 bolnih delavcev, Hafner 12 do 16, kirurg Eggenberger pa 11 do 15 poškodovancev. Iz Fantonovih poročil razberemo, da je v tem mesecu opravil 59 pregledov aktivnih zavarovancev v ordinaciji, 26 obiskov na domu v Idriji in 19 obiskov zunaj Idrije (Spodnja Idrija, Kanomlja, Vojsko). Diagnoze je Fanton pisal včasih v latinščini, včasih v nemščini, včasih pa v obeh jezikih (Phtysis, Pleuritis, Asthma, Hydrops, Saburalfieber, Dissenterie, Salivation, Entzündungsfieber, Rheumatismusfieber, Gallfieber, hitziges Fieber). Nekatere njegove diagnoze so precej nenatančne (Verhärtung, Kreuzschmerzern, Schwäche, Lähmung) (36).

O Fantonovi strokovni dejavnosti v letu 1794 nimamo v aktih, ki so se ohranili v idrijskem arhivu, nobenih podatkov. Najdemo le kratko poročilo, name-

njeno rudarskemu uradu, ki sta ga podpisala Fanton in Hafner. V njem poročata o novi izdaji knjige z uradnim seznamom zdravil in zdravilnih pripravkov za avstrijske dežele (Pharmacopea Austriaco-provincialis), ki je izšla tega leta (37). V letu 1794 se je septembra obolevnost idrijskih rudniških delavcev spet močno povečala (7,2 %), vendar se je že v oktobru spet zmanjšala (38).

V naslednjem letu 1795 najdemo zadnji Fantonov uradni spis z dne 24. januarja 1795, v katerem ovaja rudarskemu uradu nekega mazača zaradi nedovoljenega opravljanja kirurških posegov v Idriji (39). Sicer pa so v letu 1795 umrli zapovrstjo kar trije idrijski zdravstveni uslužbenci. Dne 22. aprila je umrl kirurg Baltazar Eggenberger (40), 7. junija apotekar Ernest Freyer (41), tretji je bil Fanton. Medtem ko imamo v aktih v aktih več poročil o Eggenbergerjevi hudi bolezni in o daljšem hiranju ostarelega Freyerja, pa o Fantonovi bolezni ni nobenih podatkov.

Fanton je umrl 20. septembra 1795 po osmi uri zvečer (42). V mrliški knjigi idrijske župnije je datum smrti 21. september, vendar menimo, da je sporočilo rudniške uprave zanesljivejše in je cerkveni matičar vpisal smrtni primer šele naslednjega dne, ko je zjutraj dobil obvestilo o smrti, čeprav je dr. Fanton umrl že prejšnji večer. V mrliški knjigi piše, da je Fanton umrl v hiši št. 229, da je bil vzrok smrti vodenica (Wassersucht) in da je bil ob smrti sta 42 let (43). Vzrok smrti, kakor je opisan v mrliški knjigi, je nestrokovno opis bolnikovega stanja ob smrti, ne pa diagnostična opredelitev. Glede na to, da Fantonova bolezen ni bila omenjena v aktih že pred smrtjo, bi sicer lahko sklepali, da je nastopila dokaj nenadoma, po drugi strani pa ne moremo prezreti tudi daljšega bolehanja, saj sta bila v Idriji dva zdravnika in je morda prevzel Fantonove bolnike Hafner. Na ta način Fantonovega bolehanja ne bi tako močno občutili, da bi ga omenjala tudi rudniška uprava v svojih poročilih dvornemu uradu. Diagnostična opredelitev vzroka Fantonove smrti ostaja torej najasna, saj je »vodenica«¹ bolezenski znak pri različnih boleznih, najpogosteje pa pri srčnih, ledvičnih in jetrnih okvarah.

Fantonova vdova Marija Ana je, po končani zapuščinski razpravi pri ljubljanskem plemiškem sodišču (Landrecht), dne 4. junija 1796 zaprosila za pokojnino s pokojninskim dodatkom za hčer in za povračilo pogrebnih stroškov. V prošnji je omenila, da je bil njen pokojni mož v državni službi od 11. maja 1781 in je imel torej ob smrti 14 let službene dobe, od tega 6 let v Ljubljani in 8 let v Idriji. Za delovno prizadevnost pri zdravljenju ljudi in živine sta mu izdali odlično spričevalo deželni oblasti v Ljubljani sta mu izdali odlično spričevalo deželni oblasti v Ljubljani in Gradcu, višja vojaška oblast, okrožni urad in mestni magistrat. Zapuščinska razprava je pokazala, da ni zapustil premoženja, s katerim bi se vdova in hči lahko preživljali, hči pa je bila povrh še invalidna in za delo nesposobna. (44).

Podatek Fantonove vdove, da je njen pokojni mož delal v Idriji osem let, ni povsem natančen, saj je bil razrešen službe v Ljubljani šele ob stalni nastavitvi v Idriji leta 1792, vendar tudi ta netočni podatek kaže, da je Fanton od leta 1788 naprej večkrat honorarno delal v Idriji, čeprav je bil še uslužbenec deželne uprave v Ljubljani.

Rudniško knjigovodstvo je ugotovilo, da je Fanton vdovi zapustil le 116 gld. 14 1/2 krc., rudniški urad pa je priporočil, na ji poleg pripadajoče pokojnine priznajo tudi povračilo pogrebnih stroškov in pokojninski dodatek 30 gld. na leto za hčerko (45). Dvorna zbornica je priznala vdovi le pokojnino v znesku ene tretjine moževe plače, torej 272 gld. 40 krc. na leto, odklonila pa izplačilo pogrebnih

stroškov in dodatek za hčer, ker po predpisih vdova ni izpolnjevala potrebnih pogojev. (46).

V članku, ki ni popoln opis Fantonovega življenja in dela, smo razgrnili v idrijskem arhivu ohranjene podatke o Fantonovi dejavnosti v zadnjih letih njegovega kratkega življenja, ki jih je preživel v Idriji. Med življenjepisne podatke, ki smo jih nanizali, smo vpletli tudi nekaj pripomb, ki osvetljujejo razmere, v katerih je Fanton živel in deloval. Pri tem se nam zdi po eni strani zanimiva dejavnost takratnih zdravnikov, ki so združevali zdravniški in živinozdravniški poklic, po drugi strani pa nekateri podatki nakazujejo, kakšne so bile ob koncu 18. stoletja pri nas delovne obveznosti in opravila uradnih zdravnikov, ki so bili vključeni v takratni upravni in družbeni sistem.

VIRI IN LITERATURA

Vsi arhivski podatki razen enega (št. 43), so iz sklada Rudniškega arhiva, ki je deponiran pri oddelku Zgodovinskega arhiva Ljubljana v Idriji.

1. Avtorjev članek v Idrijskih razgledih (IR), XIX, 1974, 115. – 2. *ibid.*, 117–124. – 3. Fasc. XXV. Sanitätswesen (SW) 1783–1800, 1788, 61. – 4. *ibid.*, 144. – 5. *ibid.*, 149, 164. – 6. Kidrič F., Dobrovsky in slovenski preporod njegove dobe, Ljubljana 1930, 198. – 7. Fasc. II, Pensions-Provisions-Quiescentenwesen (PPQW) 1791–1800, 1796, 299. – 8. Borisov P., Od ranocelnštva do začetkov znanstvene kirurgije na Slovenskem, SAZU, Ljubljana 1977, 131. – 9. Kidrič F., Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti, Ljubljana 1929–1938, 177, 241, 263; *idem*, Dobrovsky etc., 198. – 10. A. T. Linhart, Zbrano delo, I. knjiga, (ured. A. Gspan), Ljubljana 1950, 453. – 11. Orban R., Katedre za veterinarstvo na medic. fakultetima i sveučilištima podunavskih zemalja u posljedna tri stoljeća, Prvi kongres za istoriju zdravstvene kulture podunavskih zemalja, Zbornik radova, Novi sad 1975, 478, 480. – 12. A. T. Linhart, Zbrano delo I, 294, 542. – 13. Fasc. XXV, SW, 1783–1800, 1788, 189. – 14. *ibid.*, 226. – 15. *ibid.*, 293. – 16. *ibid.*, 375. – 17. *ibid.*, 326, 329. – 18. Fasc. Herrschaftsakten (HA) 1789–1790, 1789, nenumeriran akt. – 19. Fasc. XXV, SW, 1783–1800, 1789, 33. – 20. *ibid.*, 46. – 21. Fasc. HA 1789–1790, 1789, 98. – 22. Fasc. XXV, SW, 1783–1800, 1789, 309. – 23. *ibid.*, 330. – 24. Avt. članek, IR, XVIII, 1973, 19. – 25. Fasc. II, PPQW, 1791–1800, 1792, 128. – 26. *ibid.*, 327. – 27. avt. članek, IR, XVIII, 1973, 18–20. – 28. Fasc. XXV, SW, 1783–1800, 1792, 571. – 29. *ibid.*, 1793, 33, 55. – 30. Pintar I., Mediko-kirurški učni zavod v Ljubljani, njegov nastanek, razmah in konec, Ljubljana 1939, 12. – 31. avt. članek, IR, XIX, 1974, 120. – 32. avt. članek, IR, XVIII, 1973, 20. – 33. *ibid.*, 32. – 34. avt. članek, IR, XVII, 1972, 32. – 35. Fasc. Rathssitzungen-Grubenrapporte (RSGR) 1793. – 36. *ibid.*, 7741, 1931. – 37. Fasc. XXV, SW, 1783–1800, 1974, 788. – 38. Fasc. RSGR 1974–1975, 10223, 1. – 39. Fasc. XXV, SW, 1783–1800, 1795, 58. – 40. *ibid.*, 240. – 41. *ibid.*, 355. – 42. Fasc. XIV, Gerichtsangelegenheiten-Sterbefälle 1783–1814, 1795, 571. – 43. Župnijski arhiv Idrija, Mrliška knjiga III (1793–1799), fol. 86. – 44. Fasc. II, PPQW 1791–1800, 1796, 299. – 45. *ibid.*, 330. – 46. *ibid.*, 445.

JAMOMEREC IN GRADITELJ JOŽEF MRAK (Prispevek k življenjepis)

Leta 1955 je v zbirki Vodniki tehniškega muzeja Slovenije izšla knjižica z naslovom Klavže nad Idrijo. V njej je inž. S. Mazi opisal nekdanji način plavljenja lesa po rekah na Idrijskem. Med naprave, ki so bile namenjene plavljenju, so sodile tudi klavže, mogočne, iz rezanega kamna zgrajene zapore na Idrijci in njenih pritokih, ki so jih občasno odpirali, da je voda odnesla nakopičeni plavni les do idrijskih grabelj, lesene zapore v Idrijci v predelu današnjega Lenštata v Idriji. Klavže, ki jih je opisal inž. Mazi, so na Idrijci, dvoje jih je na Belci, še po ene so na Ovčjaku in na Zali; o slednjih so le še sledi.

Največje klavže so na Idrijci, tri kilometre pod njenim izvirom. Zidovje pregrade je na vrhu od brega do brega dolgo 41,4 metra in zgoraj debelo 10,8 metra. V tem zidovju sta dva kanala, ki sta jih nekoč zapirala lesena vrata. Vrata so se odpirala, če je bilo treba les spraviti v dolino, sicer pa so bila zaprta, tako da se je za zaporo nabiralo jezero, ki je zbralo do 210.000 kubičnih metrov vode. V zgornji steni klavž na Idrijci sta dve marmornati plošči z napisom. Iz kronograma na napisu razberemo, da so bile klavže zgrajene leta 1772. Na prvi plošči piše, da se je to zgodilo v času vladanja cesarice Marije Terezije in njenega sovladarja Jožefa, ko je bil idrijski rudarski svetnik (predstojnik rudnika) grof Inzaghi. Na drugi plošči je vklesano, da so klavže po umni zamisli (ingenio) Jožefa Mrakha, gradbena dela pa je vodil Bernard Schaber.

Dejstvo, da so se klavže ohranile do današnjih dni, kaže, da so bile zgrajene trdno in strokovno. Bile so opremljene s posebnim mehanizmom za odpiranje vrat, kar je omogočalo hitro praznjenje jezera nad klavžami. Izpraznilo se je namreč lahko v 15–20 minutah, tako da je bilo mogoče poslati v Idrijo tudi do 13.000 kubičnih metrov lesa naenkrat. Ing. Mazi sodi za klavže na Idrijci, da so »zgradba, ki ji kot tehniškemu spomeniku svoje dobe po njeni masivnosti pri nas in daleč po svetu ni enake« (1).

Že napis na največjih idrijskih klavžah zbuja zanimanje za Jožefa Mraka, načrtovalca tako imenitne zgradbe, vendar ga Slovenski biografski leksikon še ne omenja. Leta 1975 pa je v zgodovinskem časopisu Kronika J. Šorn objavil članek o Jožefu Mraku, geodetu in risarju. V članku je prikazal Mrakovo področje dejavnosti (jamomerstvo in zemljemerstvo) na podlagi zbirke kart iz arhiva dunajske dvorne komore. Šorn omenja avtorje, ki so dotlej pisali o Mraku. Ob Arkovi Zgodovini Idrije (1931) omenja Šorn-Schmidtovo Zgodovino šolstva in pedagogike na Slovenskem (1963) in Stresovo publikacijo Osnovna šola na Slovenskem pred 200 leti (1974), v kateri je Mrak opisan kot šolnik, učitelj risanja, geometrije

in geodezije. Šorn sicer poroča, da je Mrak deloval tudi kot slikar in je v letih 1762–1766 naslikal freske v cerkvi v Spodnji Idriji, ne omenja pa, da je o restavraciji teh fresk in o Mraku kot slikarju pisal že J. Kovačič v Idrijskih razgledih leta 1965. Prav tako Šorn ne omenja Mazijeve knjižice o idrijskih klavžah (2).

Sornovi življenjepisni podatki o Mraku temelje predvsem na analizi Mrakovih kart in risb, ki so se ohranile v arhivu dvorne komore na Dunaju. Zato so življenjepisni podatki zelo skopi, nekatere Šornove domneve o Mrakovem življenju so ostale neutemeljene, nekatere pa so celo napačne. Šornovi nepopolni življenjepisni podatki o Mraku so ostali doslej edini vir za opis Mrakovega življenja.

Leta 1978 je izšla knjiga Naš prostor v času in projekciji, ki kaže razvoj zemljemerstva in kartografije na Slovenskem. Avtor B. Korošec je tu obširneje prikazal kartografsko dejavnost Jožefa Mraka. Po Koroščevi oceni je Mrak v svojih risbah pokazal ob znanju tehničnega risarja tudi nadarjenost za prostoročno risanje in ne nazadnje tudi za slikanje in risanje fresk (3).

V letu 1982 se je po zaslugi poljudnoznanstvenih člankov v reviji Obzornik zanimanje za idrijske klavže in jamomerca Mraka povečalo. V prvi številki Obzornika v letu 1982 je J. Škerlj objavil članek Klavže – slovenske piramide, v 9. številki pa članek o Jožefu Mraku ob domnevni dvestoletnici njegove smrti. V 9. številki revije Življenje in tehnika je o Mraku S. Sitar prispeval članek z naslovom Načrtovalec slovenskih piramid.

Direktor idrijskega muzeja tov. Bavdaž me je opozoril na rastoče zanimanje za idrijske klavže in Jožefa Mraka. Spodbudil me je, da sem pregledal svoje izpiske iz aktov idrijskega rudniškega arhiva, v katerih že več let iščem in zbiram medicinsko-zgodovinsko gradivo, ob tem pa si zapisujem tudi druge zgodovinske zanimivosti. Ugotovil sem, da imam v svojih izpiskih o Mraku mnogo več življenjepisnih podatkov, kot je bilo doslej znanih. Zato sem se odločil, da bom izpiske, obogatene s podatki iz matičnih knjig, objavil, čeprav sem se s člankom oddaljl od svoje dosedanje publicistične dejavnosti, ki je bila namenjena zgodovini idrijskega zdravstva.

Po Mrakovi starosti, ki jo omenjajo dokumenti ob njegovi upokojitvi bi sklepali, da je bil rojen okoli leta 1708. V rojstni knjigi takratne idrijske kaplanije je kot datum njegovega rojstva vpisan 25. februar 1709 z omembo, da je bil sin Janeza Mraka in njegove žene Helene (4).

V rojstni knjigi je Mrakov priimek napisan fonetično, v papirjih rudniškega arhiva pa je priimek napisan v različnih oblikah. Tako nedoslednost pisave opazamo tudi pri drugih priimkih v tem obdobju. Do šestdesetih let 18. stoletja Mrakov priimek redno zapisujejo s preglašenim »a« (Mraekh, Mraeck), pozneje pa se je uveljavila oblika Mrakh, Mrack in Mrackh, včasih tudi Mrak. Mrak sam se je na svojih kartah in risbah podpisoval kot Joseph Mrakh.

Iz dokumentov ob Mrakovi upokojitvi, ki jih bomo v nadaljevanju še podrobneje predstavili, razberemo, da je do leta 1776 delal pri rudniku 40 let, torej se je zaposlil leta 1736. V tem času je bil star že 27 let, torej ni bil več v zgodnji mladeniški dobi. Iz arhivskih podatkov ni vidno, kaj je delal do leta 1736, vsekakor pri rudniku ni bil redno zaposlen.

Mrak je bil sprejet v službo v idrijskem rudniku v času, ko so po kriznem obdobju pred letom 1735 začeli zanemarjene rudnike obnavljati. V tem času je bil rudniški predstojnik (Bergverweser) Franc Anton von Steinberg. Čeprav je bil znan geodetski in kartografski strokovnjak, pa očitno ni imel dovolj organizacijskih sposobnosti in avtoritete, da bi se v Idriji uveljavil. Živel je menda v nenehnem nesoglasju s takratnimi nesposobnimi in spletkarskimi rudniškimi

uradniki. V takih razmerah seveda rudnik ni mogel uspevati. Dvorna oblast je v kriznih obdobjih ali ob uvajanju kakih novih ukrepov v Idrijo vedno pošiljala posebne komisije, ki so imele nalogo, urediti razmere. Tako je tudi v letih 1735–1737 delovala v Idriji dvorna komisija, ki ji je načeloval komisar Ignac Kempf von Angreth, za člana komisije pa je bil določen notranje-avstrijski rudarski mojster Anton Haubtmann, ki je leta 1737 postal idrijski rudarski in gozdni mojster, pozneje pa celo ravnatelj idrijskega rudnika. Po podatkih iz dokumentov sklepamo, da večino konkretnih ukrepov za zboljšanje obratnega poslovanja v idrijskem rudniku lahko pripišemo prav Haubtmannovi prizadevnosti (5).

Kempfova komisija je med drugim tudi ugotovila, da so rudniške matematične (torej merilne) in risarske naprave ne le stare, ampak celo neuporabne, tako da ni mogoče poučevati praktikantov v jamomerstvu. Komisija je leta 1737 dobila denar za nabavo novih naprav (6), ki so prispele v Idrijo v začetku leta 1738 in so veljale 104 gld. 32 krc. (7).

O pomanjkljivosti kartografske dokumentacije idrijskega rudnika v prvih desetletjih 18. stoletja poroča rudniški predstojnik Steinberg dvorni oblasti leta 1732. Steinberg se je pritoževal, da je rudniški višji hutman Urban Čuk (Tschuk), ki je v letih 1703 do 1729 opravljal tudi delo rudniškega jamomerca (Schuener), vodil le glavno jamsko karto, sam pa na novo ni ničesar vpisal. Zadnjo popolno karto idrijskega rudnika je na podlagi starih podatkov in s pomočjo lastnih meritev leta 1673 izdelal neki nemški risar. Novo veliko jamsko karto (grosses Zugsbuch) sta izdelala Čukov naslednik Ignac Žerovic (Scherauiz) in njegov adjunkt Janez Pallisska (8).

Vprašanje je, ali ta neugodna ocena Čukove dejavnosti ni pretirana. V starejših spisih namreč piše, da je leta 1722 narisal novo jamsko karto tudi Čuk, ki je štiri uslužbence rudnika, med njimi tudi svojega naslednika Žerovica, poučeval jamomerstvo (9). Tudi Čuk se je že leta 1721 pritoževal, da mu za pouk manjka papirja in risalnih potrebščin, češ da za spoznavanje jamomerstva »ni dovolj le ogledovanje jame, ampak je treba tudi risati jamske karte« (10).

Delo rudniškega jamomerca in risarja (Bergschuener) so tedaj v Idriji opravljali rudniški nameščenci kot nekakšno dodatno, honorarno opravilo. Tako je bil Čuk obenem tudi višji hutman (rudarski nadzornik) in je za jamomersko delo ob redni hutmanski plači dobival dodatnih 130 gld. na leto (11). Pri tem omenimo za primerjavo, da je bila osnovna plača idrijskega rudarja v tem času 78 gld. kranjske vrednosti na leto (12). Tudi Žerovic je ob jamomerski službi hkrati opravljal tudi hutmansko, njegov pomočnik Pallisska pa je bil obenem nižji žgalniški mojster (13). Ozko jamomersko usposobljenost takratnih idrijskih jamskih risarjev nam kaže podatek iz leta 1730. Ko bi bilo treba narediti gozdno mapo in zemljevid idrijskega sodnega okoliša, sta jamomerca delo odklonila, češ da ga ne bi znala opraviti, ker sta jamomersko in zemljemersko risanje različni stroki (14).

Kljub tako pomanjkljivi jamomerski službi, kot jo opisujejo takratni akti, je Steinberg leta 1728 narisal zemljevid idrijskega rudnika živega srebra (15). Po podatkih že omenjene Koroščeve knjige je osnovna merjenja za to karto opravil Steinberg sam, pri izdelavi zemljevida pa so mu pomagali gojenci rudniške jamomerske šole, med njimi tudi Jožef Mrak. Izmere in lociranje rudniških in jamskih objektov so po oceni strokovnjakov zelo natančne. Korošec tudi trdi, da je Steinberg v Idriji ustanovil »pravo poklicno tehniško in zemljemersko šolo« (16).

Med podatki iz tega obdobja v idrijskem arhivu nisem našel nobenega o tem, kako je nastala Steinbergova karta, ki je ohranjena v arhivu dunajske dvorne komore. Preseneča nas, da Steinberg te karte ne omenja leta 1732 v svojem poročilu o jamomerski službi v Idriji. Zaradi nesoglasij med Steinbergom in uradniki idrijskega rudnika in nedejavnosti takratnega jamskega risarja Čuka, bi bilo res mogoče, da je Steinberg sam in s svojimi instrumenti opravil nekatere meritve. Da je takrat obstajala jamomerska šola, bi lahko sklepali le posredno upoštevajoč dopis dvorne komore leta 1728, v katerem so pohvalili prizadevanja rudniškega vodstva, ki je z jamomerstvom seznanjalo nekaj mladih ljudi (17). Ker je bil v času od leta 1729 do 1733 Žerovic le »začasni« jamomerec, ni nemoogoče, da je učence poučeval Steinberg sam. Ko pa je bil Žerovic leta 1733 imenovan za stalnega jamomerca je moral prevzeti učenje štirih učencev (sholares) v jamomerstvu (18). Nobenih dokumentiranih dokazil pa ni, da bi bil med takratnimi Steinbergovimi učenci in sodelavci pri izdelavi karte tudi Jožef Mrak.

Skoraj gotovo je bil Mrak že takoj ob prihodu v rudnik leta 1736 uvrščen med praktikante. Šorn sicer omenja, da je Mrak na geodetski karti iz leta 1737 podpisan kot »sub. bergschuener«, kar bi pomenilo, da je delal kot namestnik jamomerca (19), vendar je lahko namestniško delo opravljal tudi kot praktikant. Vsekakor je Mrak leta 1738 v seznamu rudniških praktikantov. Naslednik komisarja Kempfa pri dvorni komisiji v Idriji komisar von Popp je namreč v odredbi z dne 5. julija 1738 določil delovni razpored osmih rudniških praktikantov in šestih akcesistov. Praktikanti Jožef Mrak, Janez Haass in Andrej Mrak so bili dodeljeni neposredno rudniškemu predstojniku Steinbergu, ki jih je učil tudi kartiranje in jamomerstvo (20). Tako visoko število pripravnikov v idrijskem rudniku ni bilo navada. V rudniškem protokolu iz leta 1740 beremo, da je bilo takrat lahko v idrijskem rudniku osem praktikantov zato, da bi si zagotovili sposoben uradniški naraščaj. Njihovo strokovno napredovanje sta morala nadzirati tudi rudniški predstojnik in rudarski mojster in jih vsake pol leta izprašati (21). Podatek, da je bil Jožef Mrak dodeljen na prakso predstojniku Steinbergu, opravičuje sklepanje Mrakovih življenjepiscev, da je bil Mrak Steinbergov učenec. Vendar je to vidno iz dokumentov šele od leta 1738 naprej, ko je bil Mrak star že 29 let.

Leta 1738 je zasedel mesto jamomerca Janez Pallisska, ki je hkrati opravljal tudi službo mojstra v drobilnici rude, vendar je še istega leta umrl (22). Službi jamomerca in mojstra v drobilnici sta ostali odslej dolgo časa združeni (Bergschuener – und Puchmeister). Po Pallisskovi smrti je ti službi začasno opravljal sin rudniškega predstojnika Janez Anton Friderik von Steinberg (23), ki je bil leta 1740 imenovan za stalnega jamomerca in mojstra v drobilnici (24).

V letu 1741 zasledimo zanimiv podatek o Jožefu Mraku. Na rudniški konzultaciji (posvetu vodilnih rudniških uslužbencev) 6. junija 1741 je bilo sklenjeno, da se slikarju Jožefu Mraku, ki je za žalno slovesnost v spomin umrlega cesarja Karla VI. s svojimi barvami poslikal katafalk (castrum doloris), izplača 30 gld. (25). Ni dvoma, da gre za praktikanta Jožefa Mraka, ki je tudi sicer kazal nagnjenje do slikarskega ustvarjanja. Naziv »slikar« zbujajo domnevo, da se je Mrak pred zaposlitvijo pri rudniku morda poklicno ukvarjal in preživil s podobarstvom.

Na isti konzultaciji so sklenili, da mlajšega Steinberga, ki je šel z očetom na zdravljenje v Gorico, nadomeščata praktikanta Mraka in sicer Andrej v drobilnici, Jožef pa v rudniški jamomernici (26). Andrej Mrak je bil Jožefov brat ali pol-

brat, rojen 14. nov. 1706 (27). Bil je bolehen (28), leta 1749 je umrl in zapustil štiri nepreskrbljene otroke (29).

V začetku leta 1743 je Steinberg mlajši odšel na prakso v spodnjeogrske rudnike in tam ostal, vendar je do leta 1747 še obdržal naziv idrijskega jamomerca in mojstra v drobilnici (30). Jožef Mrak je postal le njegov namestnik (Subst. Bergschuener), vendar je bil že v tem času zelo aktiven, tako v Idriji kakor tudi zunaj idrijskega področja, kamor so ga pošiljali po jamomerskih in zemljemerskih opravkih.

Leta 1743 je Mrak narisal karto svinčenega rudnika v Polšniku v Zasavju na Dolenjskem, na kateri je domiselno združil perspektivni tloris in stranski pogled na rudnik (31). Leta 1744 je izdelal karto Idrije s poševno projekcijo rudniških objektov, ki se odlikuje po mehkih, a plastičnih potezah reliefa, odličnem obvladovanju perspektive in izrednem občutku za opazovanje (32). Leta 1744 so Mraka pritegnili v komisijo za graditev novih Belčnih klavž, opravil pa je tudi meritve za novo cesto Idrija – Godovič (33). Leta 1745 so Mraku naročili, naj izdela načrte za novo žgalnico in mapira predel ob reki Belci (34). Po delovnih nalogah, ki jih je že takrat opravljal, je mogoče soditi, da je s svojo strokovno sposobnostjo daleč presegel zmožnost prejšnjih idrijskih jamomercev in se pri delu ni omejeval le na jamomerstvo, ampak je opravljal tudi zemljemerska naročila.

Ob upokojitvi rudniškega predstojnika Steinberga je bil tudi mlajši Steinberg premeščen iz Idrije v Schmoelniz na Ogrskem (današnji Smolnik na Slovaškem), njegovo mesto v Idriji pa je dokončno zasedel Mrak in tako postal jamomerec in mojster v drobilnici rude (35). Rudniško predstojništvo je 30. sept. 1747 predlagalo dvorni oblasti, naj Mraku podelijo nagrado za njegovo delovno prizadevnost. V utemeljitvi je omenjeno, da je Mrak skoraj pet let nadomeščal mlajšega Steinberga, sestavil jamsko mapo in da je pri delu zelo sposoben, ima pa pet nepreskrbljenih otrok (36). Dvorna komora mu je nato plačo povišala za 26 gld. na leto (37).

Leta 1748 je Mrak izdelal naris leto poprej zgrajenih novih klavž na Belci. Klavže so bile narisane v tlorisu, profilu in prospektu, naris pa poslan dvorni oblasti (38).

Leta 1750 je bil Mrak poslan k baronu Haugwitzu, predstojniku železarskega obrata v Eisenaerzu na Štajerskem, da bi tam izdelal nove jamske mape (39). Kaže, da si je Mrak v tem času že pridobil sloves odličnega jamomerca, ki so ga cenili tudi zunaj meja.

Po Šornu naj bi bila v Idriji leta 1752 tudi formalno ustanovljena strokovna šola za geodete pod vodstvom jamomerca Mraka (40). Omenili smo že, da so že pred Mrakom jamomerci in tudi rudniški predstojnik Steinberg sam učili rudarske učence, praktikante in nameščence. To dejavnost je vsekakor nadaljeval tudi Mrak. Leta 1751 so mu naročili, naj, ko utegne, razlaga praktikantom in rudarskim učencem (Bergjungen) jamsko karto (41). Čeprav v aktih iz leta 1751 in 1752 nisem našel podatkov o ustanovitvi prave jamomerske šole, pa je v poročilu iz leta 1763, ko je bila v Idriji ustanovljena metalurško-kemijska šola, omenjeno, da je bila za geometrijsko šolo (geometrische Schule) »že pred nekaj leti«⁴ v idrijskem gradu določena in urejena posebna soba, kamor so praktikanti, hutmani in rudarski učenci lahko vsak dan prihajali in praktično vadili (42).

Marca, leta 1752 je Mrak prosil za zvišanje plače. Ravnatelj Haubtmann je ob tej priložnosti poročal na Dunaj, da se je Mrak zelo izkazal pri načrtovanju novih prebojev v jami, da opravlja razna geometrijska, torej geometrska dela ter posebno prizadevno in natančno izdeluje mape in načrte. Izveden je v jamomer-

stvu, zemljemerstvu in risanju. Te spretnosti uči tudi idrijske hutmane, praktikante, mojstre in rudarske učence. Živi pa v pomilovanja vrednih razmerah, preživlja ženo, šest otrok in še druge potrebne družinske člane, ima pa le 226 gld. letne plače. Ravnatelj priporoča, naj mu plačo zvišajo na 300 gld. na leto, za pouk pa naj plačujejo še 50 gld. dodatka (43). Dvorna komora je odobrila zvišanje plače na 300 gld., za pouk vsakega kandidata pa po končanem uspešnem poučevanju nagrado 30 gld., kot je bilo tedaj v navadi tudi v drugih avstrijskih rudnikih (44).

Kaže, da so po letu 1753 Mraka tudi razrešili službe v drobilnici rude. Leta 1752 na konzultacijskem protokolu je ob svojem podpisu sam pripisal, da je jamomerec in mojster v drobilnici, konec leta 1753 pa je ob podpisu le naziv jamomerec (45). Po letu 1753 najdemo v dokumentih njegov uradni naziv »Markscheider«, kar pa je le nov naziv za jamomerca.

Leta 1754 je moral Mrak po naročilu dvorne komore spet na Štajersko, kjer je trasiral in kartiral cesto Eisenaerz-Trofayach (46).

V seznamu idrijskih rudniških nameščencev iz leta 1758 je ob Jožefu Mraku, ki je imel takrat kot jamomerec 300 gld. plače, vpisan tudi jamomerski adjunkt Bernard Schaeber, ki je imel 160 gld. plače. Iz seznama je tudi vidno, da so bili takrat v rudniku le trije redni in en izredni praktikant (47).

Schaeber je bil jamomerski pristav od leta 1751 (48). Leta 1762 je izdelal novo jamsko karto (49), leta 1768 pa je postal rudniški upravitelj (50). Takrat je sodil rudniški upravitelj med vodilne rudniške uradnike, ni pa to službeno mesto isto kot mesto rudniškega predstojnika ali ravnatelja. Schaeberjev naslednik v službi jamomerskega pristava je leta 1768 postal dotedanji praktikant Jožef baron Seenus (51).

Ko je leta 1760 takratni ravnatelj idrijskega rudnika Sartori poročal dvorni zbornici o idrijskih praktikantih, je omenil tudi rudarske učence (Bergjungen), ki se vadijo v jamomerstvu, računanju in pisanju, imajo pa plače enake kot je dni na jamskih kopačev, vozačev in čistilcev. Med učenci je Sartori posebno pohvalil, zlasti v jamomerstvu uspešnega učenca Antona Mraka, sina jamomerca Jožefa Mraka (52). Ko se je leta 1760 izpraznilo eno izmed treh praktikantskih mest, je bil po priporočilu ravnatelja Sartorija imenovan dotedanji učenec Anton Mrak za praktikanta z letno plačo 156 gld. (53). Vsekakor je imenovanje Mrakovega sina za praktikanta tudi gmotno razbremenilo očeta Jožefa Mraka.

Andrej Frančišek Anton Mrak, ki je v rudniških aktih zapisan vedno le kot Anton Mrak, se je rodil očetu Jožefu Mraku in njegovi ženi Mariji dne 1. dec. 1739. Krstna botra sta bila takratni rudniški mojster Anton Haubtmann in »gospodična« Cecilija de Steinberg (54). Imena botrov kažejo, da so bili že leta 1739 Jožefu Mraku takratni vodilni uslužbenci idrijskega rudnika naklonjeni. Cecilija de Steinberg je bila hči takratnega rudniškega predstojnika Steinberga (55).

Leta 1761 je Mrak izdelal gozdno mapo, zaradi česar je rudniško ravnateljstvo predlagalo, naj se mu prizna posebna nagrada (56).

Leta 1763 je bila v Idriji ustanovljena mineraloško-metalurško-kemijska šola, za profesorja pa je bil imenovan idrijski rudniški zdravnik dr. Scopoli. Dvorna zbornica je naročila, naj na tej šoli jamomerec Jožef Mrak ali njegov adjunkt Bernard Schaeber tri ali štirikrat na teden poučujeta jamomerstvo in vodita praktične vaje v rudniški jami ali na prostem (57).

Rudniški ravnatelj je ob tej novi Mrakovi zadolžitvi priporočil, naj mu ob plači priznajo vsaj še 200 gld., ker doslej za pouk ni dobival nobenega dodatka. Po ravnateljevem načrtu nej bi Mrak jamomersko teorijo na novi šoli poučeval

po metodi kakega priznanega avtorja, vodil praktične vaje, v predavanja pa zajel tudi nekaj snovi iz mehanike in hidravlike (58). Med ohranjenimi dokumenti nisem našel odgovora dvorne zbornice, vendar je malo verjetno, da so mu plačo kaj zvišali. Šele leta 1768 je cesarski komisar v Idriji Hechengarten dosegel, da so Mraku »zaradi izredne prizadevnosti in sposobnosti« plačo zvišali za 100 gld. (59). Metalurško-kemijska šola v Idriji je bila ukinjena po Scopolijevem odhodu iz Idrije leta 1769 (60).

V letih od 1762 do 1764 so idrijski rudarji in rudniški nameščenci intenzivno iskali svinčevo rudo na obsavskem področju, zlasti okoli Slatnika, Malnika in Polšnika na Dolenjskem, pa tudi ob Savinji pri Zidanem mostu in Laškem (61). Pri aziskavah je sodeloval tudi Mrak, ki je zasavsko področje tudi kartiral (62). Iz leta 1764 je ohranjena tudi Mrakova karta cinobrovega kopa v Ostrogi pri Tržiču (63), kjer so poskusno kopali tudi idrijski rudarji (64).

Že leta 1767 so Mraka, ki je takrat dopolnil 58 let »zaradi starosti in telesne betežnosti« oprostili dela v jami, merjenja v jami pa je prevzel adjunkt baron Seenus (65). Ker pa tudi Seenus »zaradi šibke telesne konstitucije in pogostega bolehanja« ni zmozel tega dela, so leta 1773 izbrali praktikanta Antona Mraka, Seenusu pa so določili pisarniško delo (66).

Leta 1769, torej že po ukinitvi Scopolijeve rudarske šole v Idriji, je rudniško ravnateljstvo priporočilo, naj se Mraku izplača 60 gld., ker je naučil del v jamomerstvu, geometriji in risanju barona Seenusa in sina Antona (67). Seenus in mlajši Mrak sta bila učenca v Scopolijevi metalurško-kemijski šoli (68). Mrakov sin Anton bi moral nadaljevati šolanje na rudarski akademiji v Schemnitzu (Štiavnica na Slovaškem), vendar tja ni odšel, ker mu je idrijsko rudniško ravnateljstvo vse uredilo, tako da je ostal v Idriji, češ da ga potrebuje ostareli oče kot pomoč (69).

Ko so bile leta 1772 dograjene klavže na Idrijci in je bilo vanje vklesano Mrakovo ime, se je njegova službena kariera pri rudniku že iztekala. Leta 1775 je deželno glavarstvo v Ljubljani naročilo rudniškemu ravnateljstvu v Idriji, naj pošlje rudniškega jamomerca, da bo premeril in mapiral rudnike železa na Kranjskem (70). Jožef Mrak, ki za delo v jami ni bil več sposoben, bi očitno tega dela ne zmozel več. Najbrž je opravil meritve in izrisal karte njegov sin Anton, čigar karto rudišča nad Jesenicami je objavil Hacquet leta 1782 v svoji knjigi *Oryctographia carniolica* (71), v kateri najdemo tudi portret Jožefa Mraka (72). Pač pa je Jožef Mrak leta 1775 poslikal dve urni številčnici na grajskem stolpu v Idriji in pozlatil štiri urne kazalce in podobo Merkurja (73).

Septembra leta 1776 je rudniško ravnateljstvo predlagalo Jožefa Mraka za upokojitev (jubilacijo) z dotedanjo plačo 400 gld. na leto. V predlogu je omenjeno, da je Mrak star 68 let, da je erarju zvesto služil 40 let, zdaj pa mu je opešal vid in je telesno izčrpan, tako da službe ne more več opravljati. V predlogu je na kratko opisana njegova službena pot in poudarjene njegove zasluge. Beremo, da je sedem let delal kot praktikant s plačo 100 gld. na leto in že leta 1737 premeril vso jamo in izdelal jamsko mapo. Opravljal je službo jamomerca, sodeloval je pri navigacijskih delih na Ljubljani in na Savi in bil leta 1747 imenovan za stalnega rudniškega jamomerca in mojstra v drobilnici rude. V Čabru je premeril gozdove, sodeloval pri raziskavah v svinčevih in cinobrovih kopih in pri delih v Laškem, Slatniku, na Savi in v Tržiču. Ravnateljstvo je sodilo, da adjunkt baron Seenus zaradi bolehnosti ni primeren za Mrakovega naslednika in je za to mesto predlagalo Jožefovega sina Antona Mraka, ki je bil v tem času pisar v rudniškem skladišču in ga je bilo po mnenju ravnatelja škoda za to nezahtevno delo. Za pi-

sarja v skladišču so predlagali namesto mlajšega Mraka barona Seenusa, saj je bil dober računar. Za jamomerskega adjunkta je bil predlagan praktikant Jožef Krauss. Dvorna zbornica je vse predloge rudniškega ravnateljstva upoštevala in 18. oktobra 1776 Jožefa Mraka upokojila (74). Ob pokojnini 400 gld. so Mraku odobrili tudi po 8 klafter drv za kurjavo na leto (75).

V predlogu za upokojitev so bile našteje predvsem Mrakove dejavnosti zunaj Idrije, ki so bile zaradi terenskega dela očitno tudi napornejše. Sedemletno praktikantsko obdobje, ki ga predlog menja, je teklo od leta 1736 do l. 1743, torej v času od sprejetja na delo pri rudniku, pa do leta, ko je Mrak postal namestnik več let odsotnega jamskega risarja Steinberga mlajšega. Preseneča nas podatek, da je Mrak že leta 1737 premeril vso jamo in izdelal jamsko karto. Težko je razumeti, da je to zmožni v tako kratkem času, če se ni že pred letom 1736 začel uvajati v jamomersko delo. Torej ni nemogoče, da je bil že pred nastavitvijo nepolačen učenec jamomerstva morda pri samem Steinbergu.

Tudi po upokojitvi je Mrak še poučeval kandidate v jamomerstvu. Praktikanta Kraussa in hutmana Lampeta je najbrž izučil še v času, ko je bil v službi, čeprav je honorar po 30 gld. za vsakega dobil že po upokojitvi leta 1777 (76). Pač pa je očitno že po upokojitvi poučeval praktikanta Leopolda von Passetzkyja in za pouk v začetku leta 1778 dobil honorar 30 gld. (77). V marcu leta 1780 mu je dvorna oblast odobrila 60 gld. za pouk praktikantov Franca Schaeberja in Ernesta Enhuberja, vendar s pripombo, da v bodoče Mrak za poučevanje ne bo več dobival posebnega honorarja (78).

Iz leta 1778 je znana Mrakova risba kmečke peči za žganje živosrebrne rude, kakršno so po podatkih z zaslišanj uporabljali za skrivno žganje iz rudnika ukradene rude (79).

O Mrakovi dejavnosti po upokojitvi beremo tudi v uradnih poročilih o upokojenih idrijskih uradnikih. Tako leta 1779 poročajo, da Mrak, kljub letom in kljub telesni oslabeledosti, ki je bila posledica številnih naporov, še dela v jamomerski pisarni, kolikor ob slabem vidu še zmore (80). Enako beremo leta 1782 (81) in leta 1783, kjer je omenjen napačen podatek, da je Mrak star že 77 let (82). Ko je dvorna oblast leta 1781 revidirala pokojnino, so Mraku dotedanjo pokojnino 400 gld. na leto ponovno priznali (83).

13. avgusta 1786 je Jožef Mrak umrl (84). V mrliški knjigi je kot dan smrti vpisan 14. avgust, obenem pa, da je umrl v hiši Idrija št. 43, da je bil rudniški risar ob smrti star 77 let, kot vzrok smrti pa je vpisana »starost« (85). Zdi se nam, da je datum smrti zapisan v rudniških papirjih, torej 13. avgust, zanesljivejši kot podatek v mrliški knjigi.

Mrakovi hčerki Magdalena in Frančiška sta 15. avg. 1786 na višji rudarski urad v Idriji naslovili prošnjo za pokojnino. V prošnji sporočata, da jima je oče zaupstil le majhno hišico, sicer pa je bil brez premoženja in je imel sedem otrok (86). Takratni idrijski rudniški zdravnik dr. Urbas je izdal zdravniško spričevalo, v katerem je potrdil, da sta prosilki bolehnii (87). Dvorna oblast je januarja 1787 priznala hčerkama pokojnino, ki je znašala šestino očetove pokojnine za obe skupaj, torej 66 gld. 40 krc. na leto (88).

Mrakova hiša v Idriji št. 43 je bila v mestnem predelu, imenovanem Kurji vrh (Korí Varch), torej na področju okoli sedanje gimnazije ali nad njo. Ob hiši je bilo nekaj travnika in vrt. Leta 1787 so kot lasniki hiše vpisani »pokojnega Jožefa Mraka dediči« (89). Mrakov sin in naslednik Anton je umrl kot rudniški jamomerec dne 27. novembra 1801 (90).

S tem člankom smo skušali prikazati še premalo znano življenjsko pot idrijskega jamomerca Jožefa Mraka. Ker podatki niso bili namensko zbrani, je avtor pri izpisovanju iz virov lahko tudi kaj prezrl. Osnovni namen je bil objaviti še neznane Mrakove življenjepisne podatke, zaradi zaokroženosti prikaza pa smo v članek vključili tudi že znane podatke iz literature o Mraku, zlasti strokovne ocene njegovega delovanja v geodeziji, kartografiji in gradbenem načrtovanju. Menimo, da smo nanizali toliko neznanega iz Mrakovega življenja, da je bilo kljub morebitni nepopolnosti vredno doslej zbrano gradivo objaviti.

VIRI IN LITERATURA

Vsi arhivski podatki, razen podatkov iz matičnih knjig, so iz sklada rudniškega arhiva, ki ga hrani oddelek Zgodovinskega arhiva Ljubljana v Idriji.

1. Mazi S., Klavže nad Idrijo, Ljubljana 1955, 26–32. – 2. Šorn J., Jožef Mrak kot geodet in risar; Kronika, časopis za slov. krajevno zgodovino, XXIII/1975, 94–101. – 3. Korošec B., Naš prostor v času in projekciji, Ljubljana 1978, 93–96, 119–122. – 4. Župnijski arhiv Idrija (ŽAI), Krstna knjiga II (1705–1754), 1709, 25. febr. – 5. avtorjev članek v Zborniku Idrijski razgledi, XXIII/XXIV, 1978/1979, 160. – 6. fasc. Berichte-Resolutionen (BR) 1737–1738, 1737, 84. – 7. ibid., 1738, Graz, 18. marec. – 8. fasc. BR 1731–1732, 1732, 19. – 9. fasc. BR 1721–1725, 1722, ad 34. – 10. ibid., 1721, 22. – 11. fasc. BR 1726–1728, 1727, 4. – 12. ibid., 1728, 9. – 13. fasc. BR 1729–1730, 1730, 45. – 14. ibid., – 15. Šorn J., 1. c., 95. – 16. Korošec B., lib. cit. 81–86. – 17. fasc. BR 1726–1728, 1728, 40. – 18. fasc. BR 1733–1735, 1733, 39. – 19. Šorn J. 1. c. 96. – 20. fasc. BR 1737–1738, 1738, Idrija, 5. julij. – 21. fasc. BR 1739–1740, Idr. Berg-Protocoll, 12. okt. 1740. – 22. fasc. BR 1737–1738, 1738, Idr., 21. junij. – 23. ibid., Prot. Extract, Idr., 27. sept. 1738. – 24. fasc. BR 1739–1740, 1740, Graz, 30. julij. – 25. fasc. Consultations-Protocolle (CP), 1741–1750, 1741, 6. junij. – 26. ibid. – 27. ŽAI, Krstna knjiga II, 1706, 14. nov. – 28. fasc. CP 1741–1750, 1745, 13. nov. – 29. ibid., 1749, 26. apr. – 30. fasc. CP 1741–1750, 1743–1747. – 31. Korošec B., lib. cit., 122. – 32. ibid., 94–96. – 33. fasc. CP 1741–1750, 1744, 2. nov. – 34. ibid., 8. maj. – 35. lib., Hofkammer Resolutiones und Berichte 1747–1748, 1747, Idr. 16. sept., Wien, 26. sept. – 36. ibid., Idr. 30. sept. – 37. ibid., 1748, Idr. 5. jan. – 38. ibid., 1747, Idr. 4. nov., 1748, Idr., 15. junij. – 39. fasc. BR 1748–1750, 1750, Wien, 25. sept., Idr. 19. okt. – 40. Šorn J., 1. c., 98. – 41. fasc. CP 1751–1760, 1752, 18. dec. 1751. – 42. lib. Berichts-Concepta 1763–1764, 14. nov. 1763. – 43. fasc. BR 1751–1752, 1752, Idr. 24. marca. – 44. ibid., W. 18. apr. – 45. fasc. CP 1751–1760, 1752, 8. jan., 1753, 11. nov. – 46. lib. Berichtsbuch 1754–1758, 1754, p. 235. – 47. ibid., 1758, p. 1009–1014. – 48. lib. Berichts-Concepta 1763–1764, 1. marec 1764. – 49. lib. Berichtsprotokoll 1760–1769, geslo Schaeber, 5. apr. 1762. – 50. fasc. BR 1767–1768, 1768, W. 18. apr. – 51. ibid. – 52. fasc. BR 1756–1760, 1760, Idr. 21. jan.; lib. Berichtsbuch 1759–1761, 1760, p. 344–346. – 53. fasc. BR 1761–1762, 1761, 15; lib. Berichtsbuch 1759–1761, 1761, p. 872. – 54. ŽAI, Krstna knjiga II, 1739, 1. dec. – 55. Šorn J., 1. c. 96. – 56. lib. Berichts-Protocoll 1760–1769, geslo Mrak Joseph, 21. avg. 1761. – 57. fasc. BR 1763–1766, 1763, W. 27. sept. – 58. lib. Berichts-Concepta 1763–1764, 1763, 14. nov. – 59. fasc. BR 1767–1768, 1768, W. 18. apr. – 60. Šorn J., 1. c., 99. – 61. lib. Berichts-Concepta 1763–1764, 1763, 26. dec.: 1764, 10. avg.; lib. Berichts-Protocoll 1760–1769, geslo Slatenecker und Mallniker Bleigruben in geslo Tiffer. – 62. Šorn J., 1. c., 99. – 63. Korošec B., lib. cit., 119. – 64. lib. Berichts-Concepta 1763–1764, 12. dec. 1763; – 65. fasc. BR 1776–1778, 1776/1, 13. sept. – 66. fasc. BR 1773–1775, 1773, Idr. 31. dec., 1774, 73/3. – 67. lib. Berichts-Conceptbuch 1769, p. 40–41. – 68. Šorn J., 1. c. 98; lib. Berichts-Concepta 1763–1764, 1764, 3. febr. – 69. lib. Berichts-Protocoll 1770–1773, geslo Mrak Anton, 24. sept. 1770 – 70. lib. Repert. ue. d. ordinari Acta 1770–1783, M-55; – 71. Korošec B., lib. cit., 94. – 72. Šorn J., 1. c., 100. – 73. Repert. ue. d. ord. Acta 1770–1783, M-56. – 74. fasc. BR 1776–1778, 1776/1, Idr. 13. sept., W. 18. okt. – 75. ibid., 1776/2, Idr. 20. dec. – 76. fasc. BR 1776–1778, 1777/1, Idr. 14. marec, W. 29. ma-

rec. – **77.** lib. Resolutions-Protocoll 1774–1778, geslo Mrak Joseph, 2. jan. 1778. – **78.** lib. Bericht-Protocoll 1779–1783, geslo Mrak Joseph, 7. marec 1780; lib. Resolutions-Protocoll 1779–1783, geslo Mrak Joseph, 7. marec. – **79.** Šorn J., l. c. 99. – **80.** fasc. Br 1779–1780, 1779, nedatiran dokument. – **81.** fasc. BR 1781–1782, 1782, Idr. 30. dec. – **82.** fasc. II, Pensions-Provisions-Quiescenten-Wesen (PPQW) 1783–1790, 1783, 31. dec. – **83.** fasc. BR 1781–1782, 1781, 3047 et 3159. – **84.** fasc. II, PPQW 1783–1790, 1786, ad 386. – **85.** ŽAI, Mrliška knjiga II 1784–1793, p. 34. – **86.** fasc. II, PPQW 1783–1790, 1786, 386. – **87.** *ibid.*, ad 386. – **88.** *ibid.*, 1787, 41. – **89.** lib. Cammeralherrschaft Idria, Gemeinde Bergstadt Oberidria, 20. febr. 1787, f. 103. – **90.** fasc. II. PPQW 1801–1814, 1802, 32.

UČITELJSKI PRIPRAVNIŠKI TEČAJ V IDRIJI 1852/53–1865/66

UČITELJI IN GLASBENO IZOBRAŽEVANJE GOJENCEV

Po odprtju idrijskega rudnika so se v dotlej pozabljeni dolini začeli naseljevati Slovenci kot tudi Nemci iz Koroške, Štajerske in s Salzburškega. Nemški priseljenci so s seboj prinesli lutrovsko vero, ki je dobila toliko somišljenikov, da so skupaj ustanovili svojo šolo. Po izgonu protestantov je postala šola katoliška in delovala skoraj 150 let.

Leta 1777 je bilo na Kranjskem ustanovljenih več trivialk (osnovnih šol), Idrija pa je dobila Glavno šolo (Hauptschule) s tremi razredi in 225 učenci. Več učencev je morala šola odkloniti, nekaj pa jih je tudi izstopilo.

Za višjo izobrazbo Idrijčanov se je zlasti potegoval šolski ravnatelj Karol Legat, ki je prišel v Idrijo l. 1847. Ko l. 1850, ni mogel doseči, da bi se trem pridružil še 4. razred na glavni šoli, je predlagal ustanovitev nižje realke z dvema razredoma za potrebe rudnika. Pristojna šolska oblast (ministrstvo za kulturo in pouk na Dunaju) tega ni odobrila, pač pa je dovolila enoletni pripravniški tečaj. Tedaj je namreč na Kranjskem primanjkovalo učiteljev, ker ljubljanska pripravnica ni imela dovolj prostorov pa tudi šolska vodstva niso bila zadovoljna z glasbenim poukom. V Idriji so že od nekdaj imeli godbo in so gojili pevsko kulturo, saj je bila v mestu že več let pevska in glasbena šola.

Pripravniški tečaj je dovolilo ministrstvo za kulturo in pouk na Dunaju z odločbo št. 4985/521, 31. V. 1852, učni načrt je potrdilo l. IX. 1852 odločbo št. 8609, pouk pa se je začel 20. oktobra 1852. Učilnica je bila v hiši, ki je bila last Berte Sutarjeve. Za najemnino in ogrevanje pa je šola plačevala 30 gld na leto.

Učitelji glavne šole so poučevali brezplačno, le učitelj glasbe **Anton Krašner** je dobil na leto 50 gld. za 6 ur pouka na teden v petju in orgljanju.

Prvi ravnatelj glavne šole in pripravljalnega tečaja je bil **Karol Legat**.

V šolskem letu 1852/53 je bilo vpisanih 14 pripravnikov. Tečaj so končali 21. VII. 1853. Izpiti so trajali dva dneva. Prvi dan dopoldne so bile pismene naloge, popoldne pa izpiti iz petja in orgljanja. Drugi dan so bili ustni izpiti iz ostalih predmetov. Predmetnik je bil takle:

verouk	nemško spisje (Aufsatzlehre)
osnove pouka	slovensko spisje
lepopis nemški (Kurent)	računstvo
lepopis slovenski	risanje
nemški jezik	izgovorjava
slovenski jezik	orglanje
nemški pravopis	petje, pridnost
slovenski pravopis	

Ocenjevali so tudi postopek – das Verfahren bei:

pri spoznavanju črk	dem Buchstabenkennen
pri črkovanju	dem Buchstabieren
pri branju	dem Lesen
pri lepopisju	dem Schönschreiben
pri jezikovnem pouku	dem Sprachlehre
pri pravopisju	dem Rechtschreiben
pri spisu	der Auzsatzlehre
pri računstvu	dem Rechnen
pri ponavljanju katekizma	der Wiederholung des Katechismus
pri orglanju	dem Orgelspiel
pri cerkvenem petju	dem Kirchengesang

Iz klasifikacijske tabele in poročila, ki ga je predložil ravnatelj šole Karol Legat l. 1853 škofijskemu konzistorju v Ljubljani, je pri kandidatih z zap. št. 1, 8, 9, 13, 14 napisano, da »hoče kandidat tečaj ponavljati.« Navaja tudi, da je 6 tujih (neidrižčanov) končalo tečaj takole: 2 z zelo dobrim in 2 s komaj dobrim uspehom. Ob koncu šolskega leta je obiskal tečaj šolski svetnik in ljudsko šolski inšpektor dr. Franc Močnik (SKAL, šol. arhiv F XXII – 41, Idrija).

Za lep uspeh so dobili učitelji konec leta nagrado: ravnatelj 100 gld., 3 učitelji skupaj 100 gld., nekaj ustanov pa je podarilo 50 gld. za revne in pridne pripravnike (Arko, Zgod. Idrije, str. 227).

UČITELJI

Karol Legat, rojen v Ljubljani. Kot kaplan, učitelj verouka in ravnatelj je služboval v Škofji Loki, kjer je bila glavna šola. V Idriji je postal 10. VIII. 1847 ravnatelj glavne šole in l. 1852 tudi pripravnškega tečaja, ker realka ni bila ustanovljena. Za oba zavoda je dobro skrbel in bil pravičen predstojnik. L. 1858 je odšel v Ljubljano za ravnatelja na normalko, l. 1870 pa v Novo mesto, kjer je 5. III. 1878 umrl. Na tečaju je poučeval 2 uri didaktike in metodike in katehetiko.

Po odhodu Legata je začasno opravljal delo ravnatelja benediktinca **Primož Ribnikar**.

Frane Lesjak, rojen 24. V. 1828 v Šentvidu pri Stični. Sprva je bil v Vipavi kaplan in učitelj verouka obenem pa tudi ravnatelj na glavni šoli. Delovno mesto ravnatelja na idrijski glavni šoli in vodstvo pripravnškega tečaja je prevzel 29. III. 1859. Poučeval je enake predmete kot njegov prednik. Bil je dober učitelj in zahteval je red in disciplino. Jeseni l. 1867 je bil prestavljen kot prvi učitelj na ljubljansko normalno in l. 1869 imenovan za okrajnega šolskega nadzornika v listinskem in krškem okraju. Umrl je 4. V. 1879 v Ljubljani.

Jože Šerek je bil rojen 12. III. 1812 na Muljavi na Dolenjskem. Na idrijski Glavni šoli je bil imenovan za učitelja 22. IX. 1837, tu je poučeval 30 let. Bil je nagel, vnet in izkušen učitelj. Na pripravnškem tečaju je učil slovenščino 2 uri na teden.

Josip Martinak je bil rojen 6. III. 1801 v Gradu pri Cerkljah na Gorenjskem. V Ljubljani je končal 7. r. gimnazije. Nato se je posvetil učiteljskemu poklicu. Kot pomožni učitelj je služboval v Ospu na Primorskem in nato na otoku Krku. Dne 21. VI. 1838 je bil po svoji želji premeščen v Idrijo, kjer je 20. X. 1839 postal stalni

učitelj in poučeval 3. razred. Dobil je pohvalni dekret. Na pripravniskem tečaju je učil nemščino in sicer 2 uri na teden.

Jože Erzen, r. 16. III. 1803 v Idriji. Obiskoval je glavno šolo v Idriji in končal 2. r. gimnazije ter 6-mesečni pripravniki tečaj v Ljubljani (1819). Konzistorialni izpit je opravil 12. VII. 1821. Brezplačni pomočnik je postal star 16 let z odlokom rudniškega urada (2. IX. 1819). Poučeval je računstvo, 2 uri na teden v prvem in drugem razredu.

Mihael Putre je bil rojen 29. IX. 1808 v Rajndolu pri Kočevju. Pripravnico je končal v Celju, nato pa je bil v Ljubljani zasebni učitelj. 1. XII. 1842 je začel poučevati na glavni šoli v Idriji. Bil je spreten, razumljiv, odličen metodik, mladi pa so ga spoštovali. Z velikim uspehom je poučeval tudi zasebno. V nedeljski šoli je učil 10 let risanje. Dne 26. IX. 1853 je bil prestavljen v Ljubljano, kjer je učil na pripravniskem tečaju risanje po 2 in lepopisje po 1 uro na teden. Do Stegnarjevega prihoda ni na tečaju nihče učil risanja.

Anton Krašner je bil rojen v Idriji 18. VII. 1808; sprva je bil pisar pri rudniški blagajni. **Glasbo** je poučeval na glavni šoli in učiteljskem pripravljalnem tečaju do svoje smrti dne 14. III. 1861. Krašner je bil tih, miren mož ter odličen glasbenik.

Za njim je poučevala glasbo in orglanje na pripravniskem tečaju pokojnikova sestra, učiteljica glasbe.

Marija Krašner je bila rojena 25. VI. 1817 v Idriji, kjer je 16. VII. 1891 tudi umrla. Kot glasbena pedagoginja je bila deležna velikega ugleda. Bila je zelo stroga. Cerkveno petje in orglanje je učila po 6 ur na teden. Učitelji so poučevali po 19 ur na teden.

V Idriji so poučevali še:

Jožef Gnezda, rojen v Idriji 6. III. 1838. Od l. 1852 do 1855 je obiskoval idrijski učiteljski pripravniki tečaj. Ker se je posebej odlikoval v glasbi, je na začetku ostal 3 leta, da je sošolcem pomagal pri glasbenem izobraževanju. Z dekretom z dne 3. nov. 1855 je bil imenovan za provizoričnega osebnega pomočnika učitelju Kranjcu na Planini. Tu je poučeval otroke gosli in klavir pri knezu Windischgrätzu pa tudi druge učence in cerkvene pevce. Dne 16. IV. 1860 je postal provizorični učitelj, naslednje leto (6. I. 1861) pa je zapustil Planino in odšel v Gradec, kjer je poučeval na glasbeni šoli Ivana Buwa. Domotožje ga je privedlo nazaj v Idrijo, kjer je postal septembra 1861 organist in učitelj glasbe na rudniški šoli. Z razpisom deželne vlade z dne 2. nov. 1862 je bil imenovan za učitelja glasbe na idrijskem učiteljskem pripravniskem tečaju z letno nagrado 52 gld. 50 krajcarjev. To službo je opravljal do l. 1866, ko je idrijski pripravniki tečaj prenehal obstajati. Ostal je še naprej župni organist in učitelj glasbe na glavni šoli do smrti 3. II. 1875.

Že kot pripravniki se je odlikoval v glasbi in je daleč prekosil vse svoje sošolce. Kot organist je izboljšal cerkveno petje in ustanovil v **Idriji l. 1863 enega izmed prvih slovenskih pevskih zborov**. Pozneje je učil petje tudi v **idrijski čitalnici, ki so jo ustanovili l. 1866**. Gnezda je uglasbil več posvetnih pesmi, zložil številne koračnice, itd. večina skladb se je porazgubila. Idrijčani se spominjajo dveh njegovih in sicer Po polnoči odbije tri in pesmi Hribi moje domovine. Umrl je za vodenico, star šele 37 let.

Na pripravniskem tečaju je poučeval 2 uri na teden.

Feliks Stegnar, rojen na Brdu pri Podpeči 19. maja 1842. Pripravniki tečaj je končal v Ljubljani 1863 in je dobil spričevalo za učitelja na glavnih šolah. Z dekretom z dne 5. X. 1863 je bil nameščen za suplenta na rudniški glavni šoli v Idriji. Po smrti Josipa Martinaka, ki ga je nadomeščal, je bil z dekretom rudniškega gozdnega ravnateljstva v Gradcu z dne 9. X. 1864, čeprav najmlajši med petimi prosilci, imenovan za stalnega učitelja 4. razreda na isti šoli. Poučeval je tudi na pripravniki tečaju, in sicer nemščino in risanje. L. 1870 je bil imenovan za okrajnega šolskega nadzornika v logaškem okraju. Z dekretom državnega nadpravnika v Gradcu (z dne 10. X. 1872) je prišel za učitelja v kaznilnico na ljubljanski grad, nato pa se je preselil s kaznilnico vred v Maribor.

Leta 1898 je bil odlikovan z zlatim zaslužnim križcem. L. 1908 je bil stalno upokojen; umrl je v Mariboru dne 24. X. 1915.

Kot učitelj v Idriji se je posebno zanimal za lepopisje in zemljepis. V Izvestju rudniške glavne šole je l. 1868 objavil spis Lepopisje v ljudski šoli. L. 1871 je izdal zemljevid vojvodine Kranjske in l. 1872 Popis majhnega telurija.* V Ljubljani je deloval pri društvu Glasbena matica in se je posvečal glasbi in petju; l. 1878 so tiskali njegov Šopek mičnih pesmi za šolo in dom.

Sestavil je učilo čitalni stroj. Pisal je v Novice in v Učiteljskega tovariša. V Idriji je bil daljši čas deželni poslanec.

Franc Jurman, je bil rojen v Zagorju ob Savi. 1. IX. 1843 je končal idrijski tečaj leta 1863, nakar je poučeval v Sodražici, Št. Vidu pri Stični, Kočevju, v Vah, Toplicah pri Zagorju, Nemški Loki in Šentjanžu. Nekaj časa je substituiral tudi v učiteljskem tečaju obolele učitelje.

V pripravljalni učiteljski tečaj je bilo vpisanih v šol. letih:

1852/53		14 dijakov	1859/60		15 dijakov
1853/54		20 dijakov	1860/61		26 dijakov
1854/55		13 dijakov	1861/62		25 dijakov
1855/56		17 dijakov	1862/63		17 dijakov
1856/57		21 dijakov	1863/64		8 dijakov
1857/58		17 dijakov	1864/65		5 dijakov
1858/59		16 dijakov	1865/66		14 dijakov

Podatki so povzeti po letnih izdajah Klassifikation der Schüler und Schülerinnen an der k. k. Hauptschule zu Idria nach geendigtem Sommer – Kurse in po letnih poročilih rudniške glavne šole v Idriji.

Po teh dveh virih je bilo skupno število dijakov 228. To število pa se ne uje ma z letnimi poročili ravnatelja pripravljalnega tečaja prof. Maksa Pirnata škofijskemu konzistoriju za statistiko v Učiteljskem tovarišu l. 1904 (XLIX, str. 127), kjer navaja število 193.

V drugem letniku (1853/54) je bilo 20 dijakov (11 Idrijčanov in 9 iz Cerkelj, Novega mesta, Begunj, Radovljice, Horjula, Kamnika in Zalega loga).

Pouk se je pričel 20. okt. 1853 in je trajal do 25. julija 1854. Dne 26 in 27 VII. so bili zaključni izpiti. Tečaj je uspešno končalo 13 dijakov. Risanje je v tem letu odpadlo in so ga ponovno uvedli l. 1856. Po podatkih izročila ravnatelja Legata škofijskemu konzistoriju dne 19. IX. 1854 (SKAL, šol. arhiv F. XXII/41 – Idrija).

V šolskem letu 1854/55 so končali učiteljski tečaj (dne 1. in 2. VIII. 1855) Jože Gnezda, Ignacij Kavčič, Leopold Krapš, Anton Ozimek, Franc Pivk, Martin

* Telurij – priprava za ponazoritev gibanja lune okoli zemlje in obeh okoli sonca.

Krek iz Selc, Melhior Pugelj iz Struge, Franc Zajec iz Šentvida pri Stični, Anton Vertnik iz Šmartna pri Litiji, Lovrenc Veber iz Zalega loga. Trije so bili zavrtnjeni (reprobirani) za eno leto.

V šol. l. 1855/56 je imelo vseh 17 tečajnikov izobrazbo 4 razredov glavne šole, dva celo 1. r. realke in eden 1. r. gimnazije. Starost ob vpisu: 1–22 let, 1–19 let, 1–18, 1–17, 5–16, in 1–14 let starosti.

Spričevalo za izobrazbo podučitelja na trivialni šoli je po zaključnih izpitih prejelo 8 učencev: Franc Čuk, Franc Kenda, Franc Marek, Janez Treven – vsi iz Idrije, Franc Mihič iz Ostavic pri Ribnici, Anton Slivnik iz Gorij, Jože Traven iz Klanca pri Kranju, Matija Hudovernik iz Zasipa, (Franc Eržen je lahko podučeval samo, če bi bilo nujno potrebno).

Ignacij Božič, Danijel Fajgel, Frane Govekar, Janez Podgornik, Franc Sedej in Janez Uršič – vsi iz Idrije, Jože Lavrič iz Ljubljane in Kristijan Lavrič iz Moravč so bili ocenjeni za nesposobne, zaradi slabega znanja orglanja.

10 tečajnikov je bilo iz rudarske, en iz kočarske, trije iz kmečke in trije iz uradniških družin (Letno poročilo ravnatelja Karola Legata škofijskemu konzistoriju dne 23. IX. 1856 – SKAL, šol. arhiv, F XXII/41 – Idrija).

V šolskem letu 1858–1859 je postal ravnatelj idrijske glavne šole Franc Lesjak, rojen 24. V. 1826 v Šentvidu pri Stični. Poučeval je tudi verouk.

Dne 26. VII. 1859 je poslal Lesjak konzistoriju poročilo o zaključnih izpitih, ki so bili 3. in 4. VIII., v katerem navaja, da je bilo ob začetku šolskega leta vpisanih 18 tečajnikov, izmed katerih so 2 med letom odslovili. Vsi so pred vpisom končali 4 razrede glavne šole, celo 2 razreda realke. Starost: 1–38 let, 1–25 let, 1–20, 3–19, 2–18, 3–17, 4–16 in 1–15 let. Idrijčana sta bila Andrej Pušar in Janez Repulus.

PARTIZANSKO ŠOLSTVO V ŠEBRELJSKEM RAJONU 1943–1945

VSEBINA

Organizacija šol v Šebreljah in Jagrščah	44
Osnovna šola Krnice	47
Pomlad 1944 v Šebreljah	48
Kulturno prosvetno delo	49
Politično ozračje v obdobju od razpada Italije do požiga vasi	52
Osnovna šola v Stopniku	55
PROSTORI, OPREMA, DIDAKTIČNI IN DRUGI UČNI PRIPOMOČKI	56
Osnovna šola Šebrelje	56
Osnovna šola Jagršče	58
Materialne razmere v Stopniku	60
Osnovna šola Krnice	60
Osnovna šola Masora	61
Osnovna šola na Oblakovem vrhu	62
Šebreljski vrh	63
NOVO ŠOLSKO LETO PO »SODNEM DNEVU« V ŠEBRELJAH	64
ŠOLSKO LETO 1944/45 NA DRUGIH ŠOLAH ŠEBRELJSKEGA RAJONA	69
Osnovna šola Stopnik	69
Osnovna šola Oblakov vrh	75
Osnovna šola Krnice	79
Osnovna šola Masore	81
Osnovna šola Jagršče	84
Osnovna šola Šebreljski vrh	90
MATERIALNI POLOŽAJ UČITELJEV	91
Partizanska šola kot zgodnja, politična in propagandna ustanova	94
VIRI	95
Partizanski učitelji na šolah v šebreljskem rajonu	96
Priloge: Seznami učencev po šolah	97

Organizacija šol v Šebreljah in Jagrščah

Oktober 1943 sem bil v Cerknem kot pripadnik zaščitne čete štaba pokrajinske VOS za Primorsko, ki ji je načeloval tov. Mirko Perc-Maks. Spominjam se, da sem bil že takrat v stiku z nekaterimi učiteljicami, ki so poučevale na šolah sosednjih cerkljanskih vasi. V naših krajih je bilo takrat malo učiteljev s končanim učiteljskim. Se manj je bilo tistih, ki so obvladali knjižno slovenščino. Mlajša generacija, ki sem ji pripadal tudi sam, je govorila domače narečje. S knjižno slovenščino smo se slovenski dijaki italijanskih šol srečevali le ob domačem zapčku, ob branju skrbno varovanih slovenskih knjig, ki so jih naši starši skrivali pred fašističnimi oblastmi od kdo ve kdaj.

Septembra 1943 je po kapitulaciji Italije zavladovala med slovensko mladino, pa tudi med odraslimi silno navdušenje za izobraževanje, posebno pa za izpopolnitev znanja slovenskega jezika. Marsikje so ljudje spontano organizirali šolo ob podpori krajevnih organizacij OF. Največja težava je bila, kje dobiti usposobljen učiteljski kader. Iz Cerknega in okolice, kolikor se spominjam, je bilo tedaj le do brega pol ducata dijakov in dijakinj s tolminskega učiteljskega, seveda italijanskega. Več je bilo učiteljev, dijakov in študentov v partizanskih vojaških enotah na oni strani bivše italijansko-jugoslovanske meje. Tako se je zgodilo, da me je tov. Maks 7. novembra 1943 poklical k sebi in od njega sem dobil spremno pismo za rajonski OF-NOO Cerkno. Tu me je sprejel tov. Viktor Jereb, organizator partizanskega šolstva na Cerkljanskem. Od njega sem zvedel za priporočilo tov. Franceta Bevka, predsednika PNOO za primorsko Slovenijo, ki ga je naslovil na vodstvo partizanskih enot, naj odpustijo iz vojske poklicne učitelje. Tov. Jereb me je določil v Šebrelje. Tisti večer sem bil še na proslavi oktobrske revolucije,

Šolska stavba v Šebreljah

ki je bila v takratnem narodnem domu, naslednje jutro pa sem odkorakal v spremstvu tov. Jereba v Šebrelje. Ustavila sva se v gostilni v Gorenji Vasi. Tu sva srečala tov. Franca Leskoška-Luko, ki je bil tedaj načelnik štaba 7. operativne cone, in tov. Zdešarja, znanega prosvetnega delavca. Dala sta mi nekaj koristnih napotkov in obljubila, da bosta pomagala pri organizaciji pouka. Tudi hrano sem tiste dni dobival pri njih, prenočišče pa sta mi priskrbela v kamrici gostilne.

Solsko poslopje, lepa in trdno zidana stavba vrh malega holma, je leta 1942/43 služila italijanski vojski. Šolski inventar, kolikor ga je ostalo, je bil spravljen na sosedovem skednju. Razen šolske table in nekaterih malenkosti, ni bilo nobenih učil več. Zgradba je bila jeseni 1943 precej poškodovana in zanemarjena, okrog nje pa so bili številni strelski jarki, bodeča žica, zasilni obrambni zid. V oknih učilnice je bilo več razbitih šip. Odprtine sem sprva za silo zadelal z lepenko, pozneje pa so dobile lesene deščice. Partizani iz zaščitne čete štaba 7. operativne cone so mi pomagali spraviti opremo nazaj v šolo in tako je 10. novembra 1943 stekel pouk v 3., 4. in 5. razredu.

Novica o prihodu novega, slovenskega učitelja se je hitro razširila po vasi in do nekaterih oddaljenih samotnih kmetij. Prvega dne je prišlo v šolo 20 učencev. Dečki in deklice so mirno kot nikoli pozneje posedli v klopi in skoraj zadrževali dih v pričakovanju, kaj bo. Z menoj sta v razred stopila še dijaka, petošolca goriške gimnazije Ivan Lapanja, Vrščakarjev in Marija Rejčeva, Osredkarska, ki sta hostpitirala pri pouku. Že prejšnji dan se je v Šebreljah mudil tov. Cene Tušar, Brdarjev iz Jagršč, ki je kot predstavnik ljudske oblasti tega kraja prosil, naj tudi pri njih organiziramo pouk. Tako smo se tega dne domenili za potovalno šolo med Jagrščami in Šebreljami. Prve tri dni naj bi bil pouk ob moji navzočnosti v Šebreljah, naslednje tri dni pa v Jagrščah. Tako me je v Šebreljah nadomeščal Lapanja, v Jagrščah pa Rejčeva.

Pogovor z učenci je hitro stekel in napetost je popustila. Po kratkem uvodu o človekovi potrebi po znanju, o prednostih in pomenu pouka v materinem jeziku je sledilo vpisovanje, nato so mi učenci pokazali učne pripomočke, ki so jih prinesli s seboj: svinčnik, kak zvezek še iz italijanskih časov in nekaj knjig. Od teh ni bila nobena primerna za šolo. Največ med njimi je bilo molitvenikov različnih izdaj. Nekdo me je presenetil z nekakšno »socialno čitanko«, katere vsebine še sam nisem prav razumel. Prvi dan je bilo treba improvizirati. Poskušali smo brati, računati, tako da sem približno ocenil znanje novih učencev. Menda smo poskušali tudi peti in telovaditi in tako je bilo prvega dne pouka konec. Za naslednje dni se je bilo treba bolje pripraviti. Sestavil sem besedilo in ga napisal na tablo, da so ga učenci 3. razreda prepisovali, za 4. in 5. razred pa sem pripravil drugačno besedilo za narek. Učni načrt sem sestavljal kot mozaik za teden dni naprej in si belil glavo s snovjo. Tako je tekel pouk kombinirano, včasih smo vsi skupaj brali s table, drugič je imela vsaka skupina (razred) učencev svoje delo. Učencem, vajenim italijanske besede, so sprva delali težave naši sičniki in šumniki in še nekatere črke, toda nekaj pa je bilo lepše kot nekoč: učiteljeva beseda je bila razumljiva. Tudi vprašati ni bilo več težko.

Dne 13. nov. 1943 sva z Rejčevo prišla v Jagršče. Tu sva zvedela za sovražnikovo ofenzivo. Čeprav so bili Nemci nekje v dolini, se je tistega dne tudi tam začel pouk. Naslednjega dne se je tako imenovana novembrska ofenziva že toliko razširila, da se je bilo treba umakniti. To je bila moja prva hajka. Pouk je bil tedaj prekinjen tudi v Šebreljah in je na obeh šolah spet stekel šele po 18. novembru, ko je bilo ofenzive konec. Do 30. novembra sem opravljal potovalno službo, tako kot je bilo domenjeno: prve tri dni v tednu v Šebreljah, nato pa v

Jagrščah. Ob nedeljah sem imel na tej šoli tečaj slovenskega jezika za tamkajšnjo mladino. Tečaj slovenščine je v Jagrščah trajal le do novega leta. V dneh moje odsotnosti sta me nadomeščala pomožna učitelja Lapanja in Rejčeva, to pa tako, da smo skupaj pripravili snov za tri dni naprej. Ker je Lapanja 30. novembra brez obvestila zapustil Šebrelje in se vrnil v semenišče v Gorico, sem ostal v Šebreljah sam. Da ne bi pouk preveč trpel, sem odslej ostajal v Šebreljah po pet dni, ob sobotah pa sem ponovno odhajal v Jagršče, kjer sva z Rejčevom pripravila načrt in učno snov za naslednji teden. Osnovna šola v Jagrščah je bila v zasebni stavbi, ki je bila last Vincenca Tušarja. Ta je skrbel za hrano in stanovanje obeh učiteljev, kadar sem ostajal tam, pa tudi za kurjavo. V šolskem letu 1943/44 je obiskovalo pouk 15–20 učencev. Ob koncu šolskega leta, natančno 9. junija 1944 je Jagršče prizadela kruta usoda: požig, pobijanje ljudi, ropanje živine in drugega. Okupator je v vasi požgal 16 poslopij, skupaj s tistimi v okolici pa 23. Nekaj živine je podivjana drhal odpeljala s seboj, nekaj pa je zgorelo. Med divjanjem po vasi so ubili tudi dva vaščana. Z vdorom sovražne vojske v vas je bilo za to šolsko leto pouka konec.

V Šebreljah je bilo z mojo oskrbo in skrbjo za šolo vse drugače. Dokler sta bila v vasi štab 7. operativne cone in štab pokrajinske VOS za primorsko Slovenijo je kar šlo, dobival sem njihovo hrano. Pozneje pa sem se hranil zdaj tu, zdaj tam, kot me je kdo povabil k mizi. Stanoval sem nekaj časa v gostilni pri Klemenčiču (Valavcu), sicer pa sem spal na peči ali na klopi v hišah, kjer me je zalotila noč. Po odhodu obeh štabov iz vasi sem pri tej družini dobival občasno tudi hrano. Ko pa je VOS odkrila pri gostilničarju večjo količino skrite hrane in je bila opravljena rekvizicija, so mi gostoljubje odklonili. Od takrat sem se hranil priložnostno, kjer so me ljudje sprejeli pod streho. Z Jerebom bi se morala povezati s krajevnim odborom OF takrat, ko sva prišla v vas. Toda v Šebreljah ni bilo čutiti nikakršne organizacije. Zato je prišla ponujena roka tov. Franca Leskoška-Luke zelo prav. Toda trajnejša rešitev to ni bila. O edinem članu odbora OF S. Klemenčiču (Valavcu), ki je ostal na svobodi in ga Italijani niso aretirali, je A. Pagon – Ogarev v svojih pripombah h kroniki osnovne šole v Šebreljah dejal, da »ni upal povzeti nobenega ukrepa in (da) je bil od vsega začetka samo za število.«

Zima je bila tisto leto precej ostra. V šoli smo težko prenašali mraz, ki je silil skozi slabo zatesnjena okna in vrata. Drv je bilo malo in so jih učenci spotoma prinašali v šolo. Vselej jih je moralo ostati nekaj za naslednji dan. Neočiščena peč je posebno v vetrovnih dneh zakadila ves prostor, da smo dišali kot okajeno svinjsko meso, povrhu vsega pa je še zelo slabo grela. Kuril in čistil sem sam. Otroci so sedeli v plaščih, a jih je kljub temu zeblo v roke in noge, tako da smo si nakopali ozeblino. Tako smo 23. decembra končali pouk zaradi božičnih praznikov oz. zimskih počitnic, pravi vzrok pa je bil mraz. V stiski sem se obrnil po nasvet k Jerebu v Cerkno. Ta mi je svetoval, naj organiziram svet staršev, ki bo med drugim skrbel tudi za materialne potrebe šole in učitelja. To je bilo tudi nujno potrebno, saj so bile od kar so bili v novembrski ofenzivi porušeni še preostali mostovi in brvi prek Idrijce, šebreljski rajon pa ločen od Baškega okrožja ter priključen idrijskemu, tudi znane zveze s Cerknim pretrgane. Zato nekaj časa na šolstvo na tem področju nihče več ni mislil, tako da sem bil v celoti prepuščen samemu sebi. Sestanek vseh staršev, katerih otroci so obiskovali pouk, je bil v hiši takratnega predsednika gospodarske komisije Cirila Rejca-Ivančka v Gorenji Vasi (vas Šebrelje se namreč deli v štiri zaselke: Gorenjo Vas, Srednjo in Dolenjo Vas ter Grič ali tudi Kurji vrh). Sestanek, ki je bil 10. januarja 1944, je po-

polnoma uspel. Starši so videli, da je pouk v tedanjih razmerah resnično nemogoč, dali so priznanje dotedanjemu učiteljevemu delu in sklenili poskrbeti za nekatere pomanjkljivosti na šoli, za drva, učiteljevo prehrano in za njegovo nastanitev. Tedaj so tudi izvolili »roditeljski svet« – odbor, ki je štel 5 članov. Ti so bili:

Franc Pavšič-Zvonko kot učitelj in predsednik sveta, Elica Klemenčič-Zaslarjeva kot zastopnica ZSM, Štefka Černilogar – kot predstavnica SPŽŽ, Ciril Rejc-Ivanček kot zastopnik OF oz. gospodarske komisije in Franc Vojsk-Cerovc kot predstavnik staršev.

Dogovorili so se, da bodo prosili za sobo v gostilni pri Klemenčiču-Valavcu, kjer bi stanoval učitelj, a je že naslednjega dne sobo prostovoljno ponudila Pavla Hvala-Blaževa, šivilja. Ta mi je naslednjih pet mesecev tudi kuhala, prala in šivala. Na roditeljskem svetu je bilo tudi sklenjeno, da bo Franc Vojska naslednje dni pobiral prostovoljne prispevke v obliki hrane in drv. Vojska je naslednje dni res šel od hiše do hiše in nabral za ovčji meh raznega žita, pomešanega med seboj. Ta oblika preskrbe se ni obnesla, saj z nekaj moke v mehu ne bi bilo mogoče dolgo vztrajati, zato je skrb za učiteljevo prehrano kmalu prevzel občinski NOO Šebrelje oz. njegova Gospodarska komisija. Občinski NOO se je prvič konstituiral šele 6. jan. 1944, gospodarska komisija pa le nekaj tednov prej. Razumljivo je, da je bilo v času, ko so bile Šebrelje brez vsakršne lokalne oblasti, vse odvisno od moje iznajdljivosti in pripravljenosti posameznikov.

Iz zapisnika 2. seje občinske NOO Šebrelje, ki je bila komaj teden dni po izvolitvi roditeljskega sveta, 10. jan. 1944 je vidno, da je bil imenovan za prosvetnega referenta tov. Janez Lapanja za Šebrelje, Vincenc Tušar pa za Jagršče. Na dnevnem redu te seje je bila tudi točka: odločitev glede roditeljskega sveta. Kako so reševali ta problem, iz zapisnika ni mogoče razbrati, vemo le, kakšne so bile zahteve in sklepi roditeljskega sveta. Vprašanje šolske oskrbe in učiteljeve prehrane pa kljub seji in dobri volji nove oblasti še ni bilo tako hitro rešeno. Že na naslednji seji beremo v zapisniku pod tč. 4: »Občinski stroški – pobiranje za učitelja (mišljena je prav gotovo hrana, kajti o denarju ni bil nikoli govor), stroški raznih popravil«. Toda zaradi težav NOO s hrano mi ni bilo treba v tem času preveč skrbeti. Ljudje v Šebreljah in okoliških vaseh od Stopnika do Masor so mi bili vselej zelo naklonjeni in gostoljubni. Kjerkoli sem se ustavil na svojih poteh, so mi ponudili žlico pri skupni skledi in, če me je zalotila tema, tudi prenočišče.

Osnovna šola Krnice

Ko so se razmere nekoliko uredile, sem že razmišljal o nadaljnji organizaciji dela. Narodno osvobodilni odbor v Šebreljah in gospodarska komisija sta po svoji sestavi preraščala krajevne okvire. V njiju so bili poleg Šebreljcev tudi predstavniki vasi Stopnika, Šebreljskega vrha, Oblakovega vrha, Jagršč, Krnic, Masor. V stiku s temi ljudmi, z njihovimi željami, pripravljenostjo, potrebami in možnostmi mi je že nekako v drugi polovici januarja 1944 uspelo organizirati najprej pouk v Idrijskih Krnicah. Rekonstrukcija zgodovine nastanka in delovanja te šole v letu 1943/44 je dokaj težavna, ker skoraj ni pisanih virov. Tudi nje-nega prvega učitelja ni več med živimi, spomini starejših domačinov in takratnih učencev pa so tudi že močno zbledeli. Iz poročila okrožnega NOO za Idrijsko pokrajinskemu NOO oz. OF z dne 24. I. 1944 sem zasledil tole notico: »Tovariš Pavšič je jako agilen učitelj. Rad bi začel s šolo tudi v Krnicah, če bi dobil potrebno učiteljsko moč«. Naslednji zanesljiv podatek je datum prve učiteljske konferen-

ce, ki je bila na Oblakovem vrhu dne 9. febr. 1944. Na tej konferenci je bil tudi učitelj iz Krnic. Čas nastanka te šole je torej nekako med tema dvema datumoma, kar se sicer ujema tudi z izjavami nekaterih bivših aktivistov tega kraja.

Kako je prišlo do prve učiteljske konference na Oblakovem vrhu?

Sredi januarja je Šebrelje obiskal predsednik okrožnega NOO za Idrijsko tov. Franc Medved – Grog. (V šebreljskem rajonu se je mudil od 13. do 15. jan. 44). Tedaj se je začudil, ko je ugotovil, kolikšna je bila na tem področju kulturno prosvetna aktivnost. Verjetno je bil prav z njegovim poročilom odsek za prosveto in kulturo na okrožju prvič informiran o obstoju šol v Šebreljah in Jagrščah, o delovanju večernih tečajev in ljudsko prosvetnem delu. Na tej konferenci smo bili navzoči le trije ali štirje učitelji, okrožni šolski nadzornik tov. Franc Pustišek in okrožni šolski referent za prosveto tov. Adolf Sinkovec–Črtomir. Poleg učitelja iz Krnic sta bila verjetno še eden ali dva iz Kanomelj. Na tej konferenci sem bil imenovan za šolskega upravitelja šebreljskega rajona. Tri tedne pozneje sta me oba obiskala na šoli in poslušala pri pouku. Tov. Pustišek je bil zelo zadovoljen tako s poukom kot z znanjem učencev. Ob tem obisku sta me imenovala za rajonskega šolskega nadzornika, potrdila dotedanje delo in mi dala usmeritve za naprej. To je bilo 26. II. 1944. Naslednji dan smo vsi trije obiskali še šoli v Jagrščah in Krnicah. Ena pomembnih novih nalog je bila organizacija osnovne šole v Stopniku, druga naloga pa pomoč pomožnemu učiteljstvu pri sestavljanju in oblikovanju učne snovi, zgradbi učne ure, metodičnemu načinu itd. To delo mi je bilo omogočeno predvsem zato, ker je 26. februarja v Šebreljah nastopil kot pomožni učitelj tov. Ferdo Vidmar–Urh iz Idrije in tako prevzel moje delo v razredu.

Iz Krnic sta tov. Pustišek in Sinkovec odšla v dolino Idrije in nato na nasprotni breg proti Ledinam. Na tej poti sta 28. II. 1944 naletela na sovražnikovo kolono in Pustišek je padel pod streli nemškega okupatorja. Tov. Sinkovec je bil ranjen v roko, odpeljali pa so ga v Idrijo. Imel je srečo, ter se že v kratkem času vrnil domov na Vojsko.

Pomlad 1944 v Šebreljah

Po nastopu tov. Urha sem se posvetil predvsem organizaciji osnovne šole v Stopniku, mentorstvu učiteljem, večernim tečajem ter ljudsko prosvetnemu delu v Stopniku in Šebreljah.

Tov. Ferdo Vidmar je bil po poklicu trgovec, zaveden Slovenec, marljiv in vesten človek, kot učitelj pa ni obvladal metodike pouka. Ker je bil že starejši, se je kombiniranemu pouku tudi težje privajal. Nekaj časa si je pomagal tako, da je razreda ločil in učil izmenično prvi dan tretji razred, naslednji dan pa četrtega. Takratna šolska nadzornica tov. Marinka Ribičičeva je o njem zapisala: »Vidmar Ferdo, pomožni učitelj v Šebreljah je zelo vesten, vrši z veseljem svoje delo, politično ni preveč zgrajen, čeprav je predan našemu gibanju.«

Predmetnik se je na pomlad, ko so se učenci že nekoliko naučili knjižnega jezika, razširil še na spise, lepopisje, narek, branje, slovnico, zemljepis, zgodovino, domoznanstvo, telovadbo in tudi prirodopis, pač glede na to, kateri razred je učenec obiskoval. V mesecu marcu 1944 je bilo vpisanih 23 učencev in učenek v III. in IV. razred.

Delo padlega šolskega nadzornika je nadaljeval tov. Albin Dominko z ilegalnim imenom Stanko Bovšek. Poslej mi je dajal navodila za nadaljnje delo on.

Ko so sončni žarki že nekoliko ogreli zemljo in je popustil mraz ostre, dolge in snežne zime 1943/44, so starši kar sami od sebe začeli pošiljati v šolo tudi najmlajše. Tako je bilo treba misliti še na nov oddelek. Prvošolčke je prevzela tov. Angela Hvala-Blaževa iz Šebrelj, preprosto kmečko dekle, a s prirojenim veseljem do pedagoškega dela in smislom ter ljubeznijo do malih neukih glav.

Angela Hvala-Černilogar, poučevala v Šebreljah

Pouk se je začel v mesecu aprilu 1944. Tega meseca smo imeli šebreljski učitelji tudi obisk okrožnega šolskega nadzornika tov. Dominka in nekaj dni pozneje še tov. Marinke Ribičičeve iz PNOO. Ta je učence tudi sama spraševala, nato pa v mojem spremstvu nadaljevala pot v Jagršče. Tako je tekел pouk dalje, mirno in v splošno zadovoljstvo vseh učiteljev, staršev, šolskih oblasti in otrok, dokler ni za Šebrelje napočil usoden dan, ki sta ga že kak dan prej zlovešče oznanjala ogenj in dim tevtonskih hord, ki so skupaj z njihovimi kvizlingi-italijanskimi fašisti in domačimi domobranci požigali in ropali cerkljanske vasi in pobijali nedolžne ljudi. Kar je ostalo za njimi, je znano in opisano. Tako so prvo partizansko šolsko leto končali Nemci.

Kulturno prosvetno delo

Delo učitelja na vasi se ni moglo končati le pri osnovnošolčkih. Vedno bolj je bil potreben tudi na sestankih in občinskih zborih ter med ostalo nešolsko mladino. V dolgih zimskih večerih se je mladina zbirala na večernih tečajih in sicer po dvakrat na teden v Šebreljah, pozneje pa še v Stopniku. V obeh krajih sem učil mlade osnov slovenskega jezika in pravopisa, obenem pa je prav tu zaživelo ljudsko prosvetno delo. 16. januarja je mladina na improviziranem odru v šoli priredila prvi »miting«. Bile so to deklamacije in pesmi, osrednjo točko pa je predstavljala enodejanka Gospa Kordula.

V svojem poročilu štev. 3 sporoča okrožni NOO za Idrijsko pokrajinskemu odboru OF dne 24. jan. 1944: »Dne 16. januarja je mladina priredila kulturni ve-

čer s kratko igrico, petjem in deklamacijami. Solska soba, v kateri se je prireditev vršila, je bila nabito polna.»

»Morala se je zadnji čas precej dvignila. Ljudje radi čitajo našo literaturo, ter se celo pritožujejo, da je premalo dobijo, dasi jo je naša okrožna tehnika precej poslala. Zanimanje za našo stvar se opaža celo pri tistih, ki so nas še pred kratkim postrani gledali. Treba bo večkrat obiskati ta rajon, ker je zelo potreben direktiv in kontrole«. Isto poročilo opozarja tudi na potrebo po dobrem govorniku, ki bi znal popularizirati pomen sklepov AVNOJ.

Šebrelje v tem času torej niso bile zaspana vas. Življenje je bilo še kako živahno. Ne le, da so skozi vas večkrat prihajale razne partizanske enote, v vasi in bližnji okolici so bile tudi razne vojaške in civilne ustanove, ki so ostajale na tem področju po več mesecev. Tečaj slovenskega jezika za mladino, ki se je začel v mesecu februarju, je trajal do konca maja. Enodejanka Gospa Kordula ni bila edina predstava v Šebreljah. Mitingov, sestankov in zborovanj je bilo v pomladanskih mesecih še več. Moške vloge so morale prevzeti dekleta, saj so bili fantje v partizanih ali pa v tujini kot nekdanji pripadniki italijanske vojske. Miting, ki je bil 16. januarja, ni bil prvi v Šebreljah, bil pa je prva kulturna prireditev v vasi, ki so jo pripravili in izvedli domačini oziroma domačinke po letu 1921, potem ko so leta 1922 Italijani prepovedali Kmetijsko bralno društvo v Šebreljah.

Na večernem tečaju se je mladina učila in vadila v samostojnem pisanju člankov za interni list Odmev. Tega sem sam tipkal na pisalni stroj na sedežu NOO pri Lojzetu Medvedu v Rajnglcach. Podobne liste žepnega formata so izdajali tudi tečajniki večernega tečaja v Masorah. Proti koncu pomladi je po direktivah okrožnega referenta za kulturo steklo tudi ustanavljanje ljudskih knjižnic. Mladina je zbirala stare, od nekdanj pred okupatorjem skrite knjige in jih združevala v ljudske knjižnice. O tem nam ohranja zanimive podatke poročilo o tekmovalstvu, ki ga je napisal takratni referent za ljudsko prosveto tov. Črtomir Adolf Šinkovec op. pisca) dne 20. VI. 1944. V njem pravi, da mladina v Stopniku tekmuje z dopisi. »Do zdaj sem prejel že štiri lepe dopise. Ustanovili so ljudsko knjižnico, v katero so v kratkem času nabrali 129 knjig. Učitelj Marko tekmuje z dopisi. Tako tudi učiteljica Vijolica. Jagršče: Tekmujejo z najlepšo okrašeno šolo in s knjižnico v katero so v kratkem času nabrali 107 knjig. Žal je zadaj šola spremenjena v stanovanje pogorelcev.

Krnice: Tekmujejo z najboljšim šolskim obiskom in pevskim zborom ter knjižnico.

Masore: Tekmujejo z dopisi. Večerni tečaj je izdal na svetlo I. številko žepnega časopisa, v katerem je 5 lepih člankov. Sploh je tekmovalje v Masorah lepo napredovalo. Na programu so imeli tudi lepo kulturno prireditev in dober pevski zbor. Ker je v tem kraju trenutno vse razbito in shajkano, ne morem natančneje poročati. Mnogo ljudi, ki so delovali na terenu, so Švabski zločinci pobili, tako, da je marsikaj padlo v vodo tik pred ciljem. Upam, se bo vsaj za silo spet uredilo. Ako ne drugega, bo oživil k tekmovalstvu pevski zbor.« Naj omenim, da je bila med najbolj vestnimi pevkami slepa Marička, 60 letna ženica, ki jo je mladina z veseljem sprejela medse. Kulturno delovanje v Krnicah in Masorah pa je treba praviloma imeti za en skupen aktiv. Pevske vaje so bile ponavadi na Rupih. Zbor je vodil znani aktivist Franc Kacin.

19. marca 1944 je bil v Šebreljah miting, na katerem so s kulturnimi točkami sodelovali tudi borci zaščitne čete VOS. S svojim šaljivimi točkami je navdušil Franc Pokovec-Poki. Napovedan je bil tudi ples, toda ker je bil to čas posta, s ple-

som ni bilo nič. Zamera g. župniku bi bila le prehuda in mladinke so se takoj po končani prireditvi zmuznile skozi vrata na prosto in domov.

Naslednja pomembna prireditev v tem pomladanskem času je bila na dan tretje obletnice ustanovitve Osvobodilne fronte, 27. aprila 1944. Prireditev je bila na prostem v gozdnem logu v Gričeh v neposrednji bližini šole. Na proslavi je z nami mladinci sodelovala tudi naša partizanska vojska. Borci so priredili tudi vojaško parado. Naravno je, da so vse te prireditve množično obiskali prebivalci vasi, posebno mladina in pionirji, ki so se vedno radi vrteli okrog orožja in hrabrih fantov, preizkušenih v surovih bojih s sovražnikom in v težkih, napornih pohodih. Na prireditev so bili povabljeni tudi prebivalci okoliških vasi. Mladinke iz Stopnika so prav tako prispevale nekaj kulturnih točk.

Vsa ta kulturna dejavnost, pa tudi številni sestanki in zbori volilcev, na katerih je bil vedno prebran tudi notranji in zunanji politični pregled, so veliko pripomogli k utrditvi prepričanja, da je zmaga partizanske vojske gotova in ni več tako daleč. Priditve so pripomogle k boljši prosvetljenosti in večji enotnosti ljudi v boju za svobodo, opredelitvi omahujočih in sredincev za OF, osveščenosti ter zavesti, da so pred slovenskim narodom veliki in usodni dnevi. Treba si je bilo zelo prizadevati, da bi to vojsko prehranili in oblekli. Kljub odsotnosti velikega dela delovne sile, mladih fantov, mož in žena, ki so bili v partizanih ali zdoma na političnem delu, smo tudi s pomočjo šole širili »parolo«, da mora biti obdelana sleherna ped zemlje, pokošeni vsi travniki. Ni bilo malo žena in deklet, ki so v dolgih zimskih večerih predle volno, pletle nogavice in rokavice za borce. Skozi vas so pogosto prihajale razne enote, ki so hitele preprečiti prodor sovražnika na osvobojeno ozemlje. Marsikdaj je bilo ob njihovem kratkem postanku treba zbrati potrebno hrano, jim kaj oprati, zašiti. V nekaterih hišah v vasi, posebno pa v najbližji okolici so bili sedeži pomembnih vojaških, oblastnih in drugih upravno političnih organov.

Konec maja 1944 smo se v celotnem okrožju pripravljali na volitve v krajevne narodno osvobodilne odbore. Zato so bili povsod organizirani mitingi in predvolilna zborovanja. Miting je bil tudi v Šebreljah, kjer naj bi bile volitve v nedeljo 10. junija. Prav v teh dneh, ko so že tekale intenzivne priprave nanje, pa se je nanadoma pojavil sovražnik v dolini Idrijce. Najprej se je pojavil 7. junija v večjem številu na Reki, kamor je prispel iz Baške grape čez Bukovo, pa čez Gorenje in Spodnje Ravne v Orehovsko grapo. Poleg Nemcev in italijanskih fašistov je bilo med njimi tudi nekaj izdajalskih domobrancev. Zelo samozavestno in brezskrbno so zakoračili na visečo brv pod Sv. Ivanom. Nagnetene na mostu so presenetili rafali partizanskih strojnic. Bili so mrtvi in ranjeni. Seveda so takoj izvedli protinapad z minometalci. Napad so partizani vrnili, Nemci pa so se morali umakniti nazaj na Rodne. Tega dne je bil verjetno zadnji dan pouka v tem šolskem letu. Dva dni pozneje je sovražniku uspelo prebiti našo obrambo v smeri Jagršč. Naše enote so se umaknili, da so se izognile obkoljenju, toda proti večeru istega dne je bil sovražnik v Šebreljah. Padle so prve žrtve, v Griču se je oglašil rdeči petelin. Naslednji dan je bil za Šebrelje dan groze. Sovražnik je najprej izropal vse, kar je bilo vrednega in je bilo mogoče odpeljati. Zažgal je 172 hiš in gospodarskih poslopj, pobil in oropal 5 ljudi ter odpeljal s seboj župnika in še tri druge domačine. Nihče se ni več vrnil, razen župnik. V vasi je ostalo nepoškodovanih le pet hiš, med njimi tudi šola, ki se je ogenj ni prijel. Od некоč lepih in ponosnih Šebrelj so tistega dne ostali le še kup kadečih se razvalin, obup in žalost v srcih preživelih.

Naši šolarji, ponosni pionirji novega časa, so ostali brez strehe nad glavo, brez obleke in obutve, hrane, brez najosnovnejših življenjskih potrebščin. Povsod samo pepel, v nebo štrleči dimniki in spomin na dom. Šolsko leto 1943/44 se je končalo z jokom in grozo.

Tako velika grozodejstva, njihove žrtve ne smejo v pozabo. Sovražnik bo moral nekoč poravnati svoja zločinska dejanja. Tako so nam obljubili v Teheranu trije veliki: Churchill, Roosewelt, Stalin. Izdan je bil ukaz: nasilje in škodo, ki jo je sovražnik povzročil, je treba natanko popisati.

Po tej sovražnikovi ofenzivi sem bil imenovan za referenta oziroma šefa Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za cerkljanjski okraj.

Dela sem se lotil najprej v šebreljski okolici, kajti v Šebreljah samih je škodo, ki so jo povzročili zločinci, popisoval Ferdo Vidmar. Mojega šolskega poslanstva je bilo zaenkrat konec. Tu bi utonili v pozabo tudi spomini na partizansko šolstvo, če si ne bi nekaterih dogodkov zapisal ali si jih še prav posebej vtisnil v spomin, ter jih nekaj let pozneje, ko sem se zopet kot učitelj vrnil v Šebrelje, opisal v šolski kroniki in jih tako otel pozabi. Žal ni znano, kje je danes izvirnik te kronike.

Politično ozračje od razpada Italije do požiga vasi

Politično razpoloženje med vaščani je bilo dokaj različno. V prvem obdobju, tj. do prvega sovražnikovega vpada in požiga vasi, je bilo še kar ugodno za NOG. Italijanov in njihovega nadutega fašističnega režima so se tudi Šebreljci rešili z velikim veseljem. Pritisk na gospodarstvo, ki se je v vojnih letih še stopnjeval, in narodnostno zatiranje, ki se je z nastankom in razvojem NOG sprevrglo še v sadistično ravnanje z osumljenimi, v fizično obračunavanje in mučenje zapornikov ter brezizhodno životarjenje interniranih v posebnih taboriščih – tak odnos do največkrat nedolžnih ljudi, je spodbujal upor tudi tiste, ki so še ostali doma. Nekateri so, čeprav tudi z upanjem, s strahom gledali v prihodnost. Osvobodilna fronta že, toda komunistična partija, so se spraševali. Kaj bo z našo lastnino, so ugibali nekateri kmetje, kaj bo z vero, so stikale skupaj glave ženske. Strah je očitno lezel skozi line spovednic, čeprav je bilo stališče OF jasno, v državi z resnično demokracijo in svobodo bo svobodna tudi vera. OF je v Šebreljah naletela na možate in značajne ljudi, čeprav so bili nekateri za revolucionarje premlačni in oportunistični. Tudi strah, kaj bo rekel g. župnik, ni bil neutemeljen. Toda kateri? Bila sta dva župnika, stari dr. Rejc, sicer v pokoju, in mlajši, Podobnik. V vasi ni bilo čutiti strahu pred izdajstvom, pa vendar, da piš političnega nerazpoloženja vleče iz župnišča. Prevladovala je ugotovitev, da so okoliške vasi pristneje navezane na OF, da je zaupanje vanjo trdnjše, da so ljudje bolj enotni, bolj predani in pripravljeni več žrtvovati. Vprašanje politične situacije v Šebreljah ali tako imenovane morale kakor smo to tedaj imenovali, se je vleklo na vseh sestankih celice, pa tudi na sestankih SKOJ, odborov OF in celo na sejah NOO, tako v rajonu kot v okrožju. Mnenja o političnem razpoloženju so bila včasih zelo deljena, medtem ko so bili drugi pretirano pesimistični. Navajam mnenje okrožnega NOO pokrajinskemu odboru OF v svojem poročilu štev. 3, z dne 24. I. 1944, ki pravi: »Morala se je zadnji čas precej dvignila. Ljudje radi čitajo našo literaturo ter se celo pritožujejo, da je premalo dobivajo, dasi je je naša okrožna tehnika precej poslala. Zanimanje za našo stvar se opaža celo pri tistih, ki so nas še pred

kratkim postrani gledali. Treba bo večkrat obiskati rajon, ker so zelo potrebni direktiv in kontrole».

V nedeljo, dne 12. marca 1944 je bil v šoli prvi občinski zbor. Učilnica je bila nabito polna. Dva različna vira ocenjujeta, da je bilo 100 oz. 150 ljudi. V poročilu štev. 5 okrožnega NOO OF za Idrijsko z dne 18. marca 1944 so moške z okrožja spet sporočili pokrajinskemu NOO OF za Primorsko Slovenijo: »Vsaka hiša je bila zastopana na zboru. Zbora sta se udeležila od okrožnega odbora OF predsednik in tajnik, udeležil pa se ga je tudi tov. Niko, inštruktor PK, ki je podal pregled političnega položaja ter govoril o pomenu zasedanja SNOS in njegovih odlokih. Poprej pa je tov. Zvonko podal historiat in pomen AVNOJ-a«. Isti vir nadaljuje: »Zborovalci so z zanimanjem sledili izvajanjem, razživel pa so se šele takrat, ko so prišli do obravnave občinske zadeve. Vendar tudi tu zborovalci niso v debati sodelovali, kakor bi bilo želeli. Ljudstvo se še ne zaveda, da predstavlja res ono oblast in da samo ono odloča o stvareh svoje občine. Mnogo je tu plašljivosti in občutka manjvrednosti zlasti pri ubožnejšem prebivalstvu. Strah jih je pred vaškimi magnati, katerih jeze si ne žele nakopati, da bi glasovali ali odločali o stvari, ki bi premožnejše bolj zadela. Vse to bo sčasoma izginilo, ko bo ljudstvo s pogostejšim prirejanjem zborov dobilo samozavest in občutek, da ima res pravico in da odloča o svoji usodi samo.

Predlagana je bila resolucija za SNOS, ki je bila sprejeta soglasno. Zbor se je ob vzklikih SNOS Jugoslaviji in Titu po dve in pol urnem trajanju v miru razšel.

Po pogovoru z mnogimi občani naslednjega dne, je zapustil zbor najboljši vtis in si žele še večkrat kaj takega.

Morala prebivalstva ni baš na višku, ako upoštevamo, da Nemcev doslej tam sploh še ni bilo».

Na koncu poročila, ki zajema tudi problematiko drugih krajev, je za okrožni NOO OF za Idrijsko podpisan tajnik Matjaž.

Taka je bila torej ocena okrožnega NOO o tem zboru. Toda, če so se revnejši sloji bali »vaških magnatov«, je po drugi strani res, da so bili gotovo previdnejši tudi »višji forumi« do ljudi kot so verniki, ki so prišli na zborovanje naravnost od maše. Takoj po mojem nastopu me je nekdo pokaral, da ne gre sektašiti, ker sem preveč poudarjal zasluge KPJ: Odvrnil sem, da je res, ampak da tega ne gre preveč poudarjati, ker bi to lahko vnašalo nemir med verne ljudi.

Če je bila ocena političnega ozračja na tem zboru in takoj po njem še kar ugodna, pa tega ne moremo reči za čas po požigu vasi. Poročilom okrožnega odbora OF, da je morala na vrhuncu, po 10. juniju na PNOO ni nihče več verjel in so bila kmalu damantirana, ko je le-ta poslal v Šebrelje posebnega opazovalca, tov. Henrika Zdešarja.

Kljub velikim prizadevanjem okrožnih oblasti, da bi prizadetemu prebivalstvu pomagali z lesom in drugim gradbenim materialom in z nabiralno akcijo najnujnejših predmetov za vsakdanjo rabo (ohranjen je seznam, ki zajema nekaj sto različnih predmetov), ugotavlja okrožni odbor OF, dne 15. 6. 1944: »Okraj Šebrelje je po okupatorjevem divjanju postal še slabši, kjer je tajno leglo bele garde. Okraj je doživel 9. t. m. napad okupatorja. V vasi Šebrelje je zagorelo 46 poslopij. . .ustrelili so 6 ljudi, odpeljali pa 5«. Tri tedne pozneje je isti okrožni odbor v zapisniku z dne 5. junija zapisal: »Ugotoviti moramo, da se stanje v šebreljskem rajonu iz dneva v dan slabša. Za prizadete smo prispevali 50.000 Lit. v gotovini, nabrali 25 q hrane (moke, riža, fižola, zdroba, sladkorja) in 2 voza obleke, perila, kuhinjske posode, žebeljev i. sl. Mobilizirali 3 žage in dali les nas razpolago.

Vse to nič ne zaleže. Očitno je, da je podtalno na delu nasprotna propaganda (be-ga), ki ima svojega skritega zagovornika, po vsej verjetnosti v starem župniku Rejcu. Pa tudi v samem občinskem NOO so ljudje, o katerih sumimo, da so nezanesljivi». (Zapisnik seje OOOF z dne 5. 7. 1944).

Podobno piše isti okrožni NOO štabu IX. korpusa NOV in POJ, ko prosi za padala, iz katerih bi »izgotovili perilo«, in za »večje število čevljev« za prizadeto prebivalstvo in konča takole: »Spričo tega, da je pomoč prizadetim krajem nujna in da je takojšnja priskočitev na pomoč ne samo za Šebreljski rajon, nego tudi za vse okrožje in vse severno Primorsko vprašanje dalekosežnega političnega pomena zlasti še, ker je bila baš vas Šebrelje sama dokaj naklonjena Nemcem in švabobrancem in so vodile tja tudi niti belogardistične propagande, vas pro-simo, da naši upravičeni prošnji nemudoma ugodite«.

Ne samo okrožni organi, temveč tudi domači aktivisti, obe celici KP v Šebreljah in v Stopniku so pogosto ugotavljali vzpone in padce političnega barometra. Ko skoraj po 40 letih po tistih dogodkih v mislih stopam od hiše do hiše in preverjam ljudi, ugotavljam, da je bila redka hiša, ki ni dala vsaj enega partizana, aktivista – terenca ali interniranca; sleherna hiša je dala zavetje enotam in posameznikom, dokler je še imela streho. Že proti koncu zime, posebno pa spom-ladi 1944 je na nekatera vrata začelo trkati pomanjkanje, pa vendar nisem slišal za primer, da bi gospodar ali gospodinja neprijazno odslovila lačnega. Mladina, bila so skoraj sama dekleta, so se vestno vključevala v razne nabiralne akcije in druge aktivnosti, se kulturno in politično udejstvovala. – Ne vse, pa vendar tudi tiste, ki so stale ob strani, niso dajale nasprotnega videza. Tudi danes, s pregled-nejše razdalje bi človek težko koga posumil. Bili so tako imenovani »neverni To-maži« – dvomljivci, za starega župnika pa vemo, da ni bil le nenaklonjen, ampak celo sovražen Osvobodilni fronti, toda ali je mogoče, da bi prav on in samo on dal v roke Nemcem seznam ljudi in hiš, »s katerim so spraševali po hišah in lju-deh?« (T. Ferenc – Satan, njegovo delo in smrt). Ne glede na to, kdo je bil, za iz-dajstvo so plačali vsi, vsa vas. Celó župnika Podobnika so »posumili sodelovanja z nami. Opozorila, ki so prihajala z raznih strani, da v Šebreljah nekaj le ni v redu, so torej dobila svojo potrditev. Pokrajinski odbor OF je zato koncem junija 1944 upravičeno očital okrožnemu odboru, da je zanemaril politično delo na terenu. Tako piše v pismu Pokrajinskega odbora OF:

Cenjeni g. Lojze!

Zelo rad bi takoj prišel zopet med svoje, za katere sem delal in živel do sedaj, pa mi za sedaj še ni mogoče, to pa ne radi mojih osebnih zadev temveč zaradi volje mojih predstojnikov. Prevzvišeni sam mi je nasvetoval naj se naselim v bližini moje župnije, da tako lahko v nujni sili priskočim meni izročenim na pomoč. Vedeti morate namreč, da so mi Švabi za sedaj prepovedali povratek v Šebrelje, češ, da tam pomagam pri razširjanju partizanske zamisli, in so mi zapovedali, da se moram na-seliti v kraju, kjer imajo oni svojo posadko. Protestiral sem pri vseh oblasteh, a sem slabo naletel. Prevzvišeni mi je nasvetoval naj malo potr-pim, ter se čez nekaj časa tiho povrnem v svojo župnijo. Tako tudi nameravam. Do tedaj pa potrpljenje. Ne vem kdo bolj trpi; ali jaz proč od svojih ali vi, ki me pričakujete.

Le priskočite ljudem kar moči na pomoč, če kdo rabi kako moje potrdilo, Vas lepo prosim, da mu dovolite, da se pri meni tudi zgla-si.

Drugače pa le pogum! Zadelo nas je vse hudo hkratu, česar smo se tako bali že toliko časa, pa nič zato, »Bog je dal, Bog je vzel, hvaljeno njegovo ime«. Tudi te naše žrtve ne bodo brez pomena pred Bogom.

Pozdrav vsem in pa nasvidenje v bližnji bodočnosti, ako Bog tako hoče!

Ž. B. Podobnik

Pismo pregnanega šebreljskega župnika Slavka Podobnika (iz arhiva Goriškega muzeja – F Severnoprimorsko okrožje M 22).

Mislimo, da se vam sedaj nudi lepa priložnost, da si pridobite vaščane ali vsaj razorožite glavne nasprotnike. Tov. Zdešar nam je namreč tudi ponovno opisal, kako so domobranci ravnali z župnikom Podobnikom in nam potem priložil pismo, ki ga sedaj mi vam pošiljamo. Iz njega je razvidno, da so župnika sumili sodelovanja z nami in da si župnik zelo želi priti v bližino svoje fare. Obrnite se z neusiljivim pismom na župnika, pokažite mu interes za njegovo usodo in mu ponudite svojo pomoč pri vrnitvi v faro. Seveda ne sme biti ta ponudba samo formalna, temveč morate storiti vse, da pripravite župniku varno vrnitev. Ponašljamo, da mora biti pismo neusiljivo. Ne podtikajte mu našega pripričanja, nastopajte kot oblast, ki se zanima za preganjanega Slovenca in ki hoče fari na svojem področju omogočiti, da se jim vrne priljubljeni župnik. Lahko v pismu navedete tudi to, da smo se mi zanimali za njegovom usodo, v ostalem naj bo pa pismo pisano kakor na vašo pobudo.

Smrt fašizmu – Svobodo narodu!

Poslovodeči podpredsednik
Dr. Joža Vilfan

Tajnik
Branko Babič

Osnovna šola v Stopniku

Osnovna šola v sosednjem Stopniku, v vasi, ki je tudi sodila k šebreljskemu rajonu, je začela delati 14. marca 1944.

Že meseca januarja sem bil v stikih s tamkajšnjimi aktivisti v zvezi z ustanovitvijo šole. Toda tu sta bili dve oviri. Prva je bila kadrovske, druga pa prometne narave. Vas, ki jo sestavljajo zgolj samotne kmetije in bajte, se razteza nekaj kilometrom vzdolž obeh bregov reke Idrijce. Središče kraja je še danes gostilna Pervanjevih, po domače pri Palirju. Tu je danes tudi avtobusna postaja, cesta pa se odcepi proti Šebreljam in se tik za mostom strmo dvigne v klanec. Most, ki se tudi danes v širokem loku spet pne nad prepadno Idrijco, so partizani porušili že septembra 1943, da ga sovražnik ne bi mogel uporabiti za svojo mehanizacijo. Kraj je bil s tem razdeljen na dve. Oba brega sta bila povezana prek nekdanjega mosta tako, da je bila z enega na drugi konec napeljana jeklena vrv in nanjo obešen viseči voz, nekakšna sedežnica, s katero se so ljudje prevažali, potegovaje se po nosilni vrvi s pomočjo rok. Po dolgem iskanju primerne osebe, je mesto pomožne učiteljice prevzela Veronika Munih-Vresenska, domačinka z ilegalnim imenom Vijolica. Na levem bregu reke je bil pouk organiziran na domačiji partizanske vdove Katarine Podobnik – pri Kobalu. Pouk je obiskovalo 16 učencev. Istega dne se je upouk začel tudi na desnem bregu, v stavbi nad mlekararno pri gostilni Palirjevih. Poučevanja se je lotil domačin Ivan Krivec-Marko Matajur, ki je bi začasno odpuščen iz vojske zaradi šibkega zdravja. Na desnem

bregu je obiskovalo pouk 26 otrok, skupno torej 42 otrok na obeh šolah, od tega 15 dečkov in 27 deklic. Značilnost obeh šol je majhno število izostankov od pouka, kljub veliki oddaljenosti od šole in kljub vsakovrstnemu pomanjkanju, s katerim je vojna še prav posebej zaznamovala ta gospodarsko pasivni kraj malih kmetov in bajtarjev. Tudi učni uspeh je bil primerno dober, kljub močno pomanjkljivi šolski izobrazbi obeh pomožnih učiteljev. Izobrazbo so tu nadomestili prizadevnost, vestnost in veselje do dela z otroki. V veliko veselje učencev je bil žepni časopis, ki so ga sami pisali, in je krožil med njimi. Brali so ga tudi njihovi domači.

Poleti 1944 je bil ustanovljen roditeljski svet, ki so ga sestavljali:

Ivan Pervanje-Danilo, zastopnik OF, Franc Rijavec – zastopnik staršev, Marta Leban – zastopnica SPŽŽ in Zofka Pavšič – zastopnica ZSM.

V spomin na osnovno šolo v Stopniku navaja tov. Milica Treven kot članice roditeljskega sveta tudi Štefanijo Pavšič, Stopnik štev. 6, Poldo Pervanje in Zofijo Leban. Zofija Leban za gotovo ni bila članica sveta in po vsej verjetnosti tudi Poldo Pervanje ne.

Šolsko leto je v Stopniku trajalo do konca julija 1944.

Vsi učenci so bili člani podmladka Rdečega križa in pionirske organizacije.

Pomožni učitelj Krivec je bil edini učitelj v šebreljskem rajonu, ki je v času poučevanja prejemal socialno podporo v denarni obliki. KNOO Šebrelje je 2. 4. 1944 predlagal, občinski zbor pa potrdil 120 Lit podpore kot pomoč za hrano. Krivec je bil doma nekje s Šentviške gore in poročen v Stopniku. V »bajti«, kjer je živel skupaj z ženo in njenimi starši, je bila velika revščina in se brez podpore nikakor ne bi mogel preživljati.

Osnova pouka na obeh šolah v tem letu je bilo učenje slovenskega jezika in nekaj računstva. Učenci so bili porazdeljeni v dva razreda. V prvem razredu so bili začetniki, v drugem pa vsi tisti, ki so za silo že znali nekaj brati in pisati.

Konec marca po izjavi Veronike Munih oz. v začetku aprila 1944, po podatkih po vojni napisane vaše kronike Stopnik se je tudi tu začel tečaj slovenskega jezika za mladino in odrasle. Na tem tečaju sem poučeval dvakrat na teden. S tečajniki smo naštudirali tudi igrice, Jurčičevega Desetega brata ter jo s še nekaj deklamacijami in pesmi uprizorili 29. maja 1944 v hiši Katarine Podobnik. Tečaj sta kot slušatelja obiskovala tudi oba pomožna učitelja.

PROSTORI, OPREMA, DIDAKTIČNI IN DRUGI UČNI PRIPOMOČKI

Osnovna šola Šebrelje

Šolsko poslopje je bilo trdno zidana stavba, pokrita s pocinkano pločevino. Njen položaj je zelo posrečen: stoji sicer na samotnem hriščku v neposredni bližini Srednje Vasi, vendar nekako enako oddaljena od obeh skrajnih koncev Šebrelj. V pritličju je velika učilnica s sanitarijami in drvarnico, v nadstropju pa je bilo včasih trisobno stanovanje s pokrito teraso, shrambo in straniščem, namenjeno učitelju. V času vojne, t. j. v letih 1942 in 1943 je bilo stanovanje nekoliko predelano, tako da je bila na južni strani še ena učilnica. Kuhinje in sobe od jeseni 1943 do požiga vasi niso uporabljali. Bili sta prazni.

Šolske klopi iz bukovega lesa so bile še iz časov avstrijske vladavine. Kateder je stal na pribl. 15–20 cm visokem podstavku (odru); v kotu je bila vrtljiva tabla iz skrilavca, levo od vhoda pa velika »visoka peč«, ki je posebno v vetrovnih

dneh močno kadila, vselej pa zelo slabo grela. V času, ko so šolo zasedali italijanski vojaki, je bila šolska oprema spravljena na podstrešju h. št. 102 na Zgunjščeh, arhiv in učila pa na podstrešju h. št. 103 pri Poljaku (izg. Paleku). Kakšna je bila usoda tega arhiva, mi ni znano, ker mi tedaj ni bil zanimiv in je ostal še naprej v isti hiši. Če ni bil ob požigu vasi zgorel, pa se je že prej porazgubil.

Franc Pavšič-Zvonko, učitelj v Šebreljah; zraven njega Vili Leban (febr. 1945)

Ko sem novembra 1943 začel učiti, nisem imel pri roki ničesar drugega kot svinčnik in morda majhno beležko. Verjetno je od prej ostalo tudi nekaj črnila in krede, ker se ne spominjam, da bi nam manjkala. Kot sem že omenil, ni bilo nobenih slovenskih šolskih knjig. Otroci so k prvim uram pouka prinašali molitvenike in razne knjige Mohorjeve družbe (Slovenske večernice ipd.), ki so jih starši včasih prebirali sami. Problem enotnega čtiva se je nato vlekkel vse šolsko leto 1943/44. Za preskrbo knjig je bil zadolžen referent za prosveto pri obč. NOO tov. Ivan Lapanja. Iz zapisnikov sej tega NOO je razvidno, da so o težavah s knjigami in drugimi potrebščinami oziroma o finančnih sredstvih zanj obravnavali kar na šestih sejah od konca januarja do srede aprila. Tega problema ni bilo mogoče preprosto rešiti. Knjige bi lahko takrat dobili le v enem izmed mest, kjer so bili okupatorji. V Idriji, Tolminu ali v Gorici, če bi jih seveda tudi tam imeli dovolj na zalogi. Vprašanje plačila ni bilo tako težko rešljivo, saj je bilo plačilno sredstvo še vedno italijanska lira tako na okupiranem kot na osvobojenem

ozemlju. Uveljavila pa se je ponekod spet naturalna menjava. Posebno maslo, slanina, jajca in prekajeno meso so bili v čišlih v okupiranih središčih. Toda kdo bi tvegaj v volčji brlog. Za moške ne bi bilo dobro iti prostovoljno v past, ženske pa so imele že tako preveč svojih potreb. Poleg tega odhajanje na zasedeno ozemlje ni bilo zaželeno, pa tudi propustnice ni mogel dobiti kdorkoli. Tako dovoljenje za potovanje po ozemlju določenega okrožja je v začetku lahko izdajal le okrožni odbor. Tako so le redke ženske tvegale pot v sovražno postojanko po nekaj soli, karbida, vžigalic, koruzne moke in morda še česa. Potovati je bilo seveda treba peš, vse nakupljeno pa nositi s seboj. Razumljive so bile torej zadrege referenta za prosveto in tudi vsega odbora, kako ugoditi zahtevam šole. Posebno težko je bilo brez enotnih knjig tam, kjer so pouk obiskovali učenci začetniki, torej od aprila dalje tudi v Šebreljah. En izvod Malih korakov, berila za 1. razred mi je po ne vem kakšni poti poslala mati iz Idrije. Knjigo sem sam nujno potreboval zaradi metodičnega postopka za pisanje priprav.

Ne vem, kdaj smo prvič prejeli iz naših tiskarn nekaj berila za otroke, brošurico Mladi rod, a kaj, ko tudi tega ni bilo dovolj, čeprav za tiste čase že veliko.

In kam so učenci pisali domače naloge? Sprva je verjetno še kakšen zvezek ostal doma v predalu mize kot last starejšega brata ali sestre, nekakšen spomin na nekdanjo italijansko učiteljico. Ko je bil ta poln, je postajala stiska s papirjem večja. Tov. Rejčeva (por. Golja) se spominja, kako dragocen je bil v Jagrščah vsak kos čistega papirja. Razrezali so papirnate vrečke, ki so ostale neizkoriščene v zaprti trgovini na Brdu. Tudi tam jim je prišla prav vsaka knjiga, ki jo je kdo prinesel, ali časopis, ki je po kakršni koli poti prišel v vas. Ko sta bili vasi požgani, je postala kriza s papirjem popolna. Podobno je bilo v tem času tudi na šolah v Krnicah in Masorah, le da so tu zaradi bližine sovražnikove postojanke v Spodnji Idriji starši lažje pretihotapili čez domobranski blok med drugimi potrebščinami tudi kak zvezek.

Osnovna šola Jagršče

Šola v Jagrščah je bila zidana ob domačiji na Brdu. Stavba, ki je bila delo in last enega izmed prednikov tedanjega gospodarja Ceneta Tušarja, zavednega Slovenca in aktivista OF, je bila v pritličju namenjena trgovini, v zgornji prostor pa so hodili jagrški otroci nabirat modrost že od prvega desetletja tega stoletja dalje. Prostor ni bil posebno velik, bil pa je vsaj svetel in topel, le v najhujši zimi je tov. Rejčeva poučevala kar v »hiši«, ker je bilo škoda drv, v razredu prehud mrz, otrok pa malo, ker jih zaradi pomanjkanja obutve sneg ni pustil iz hiš. V razredu so bile še klopi in tabla ter kakšen stenski zemljevid poražene Italije. Raznarodovalna prizadevanja fašističnih učiteljev so tudi tu propadla kar čez noč. Tušar je imel sam dve šoloobvezni hčerki in je verjetno tudi zato še bolj skrbel za reden potek pouka. Pri njem ni bilo vprašanja oskrbe in čiščenja, pa tudi šolske potrebščine je priskrbel kaj kmalu. Založil je denar in na seji NOO, dne 8. marca v Šebreljah je bil sprejet sklep, da se mu povrnejo stroški nabave knjig z denarjem »od davkov«, kar je dne 12. marca še posebej potrdil občinski zbor. Tov. Rejčeva je bila Tušarjeva nečakinja, zato sta z ženo Ivanka skrbela tudi za njeno hrano in bivanje.

*Hiša »na Brdu« (Jagršče); v
prizidku hiše nad trgovino je bila
partizanska šola 1943/44, dokler ni
pogorela*

Marija Rejec, poučevala v Šebreljah

Materialne razmere šol v Stopniku

Učilnica osnovne šole v Stopniku je bila last Pervanjevih. V pritličju je bila pred vojno in tudi po njej mlekarna. Zgradba je pomaknjena močno pod hrib, v živo skalo na senčni strani doline, in zato ni kaj prida osvetljena in na sploh deluje dokaj hladno. Semkaj so prihajali stopniški pionirji z desnega brega po učenost. Tudi v Stopniku je bil krajevni odbor OF zelo aktiven, močno pa je bila šoli naklonjena tudi vsa družina Pervanjevih, kar je bilo posebno pomembno zaradi oskrbe šole (kurjava, čiščenje), naslednje leto pa je v hiši stanovala in se hranila tudi učiteljica Marija Treven-Milica.

Na levem bregu reke je pouk potekal v kmečki hiši pri Kobalu in je bil bolj podoben pionirskemu krožku kot šolskemu pouku v razredu. Otroci so posedli okrog velike kmečke mize in »binkle«, kakršne še danes uporabljajo v mnogih cerkljanskih domačijah za mesenje testa za kruh. Binkla (na Idrijskem ji rečejo »mindrga« ali »mintrga«) se pokrije z lesenim pokrovom in taka se uporablja kot miza v hiši pri Kobalovih. Torej ni bilo šolskih klopi, bila pa je šolska tabla. Ko je bil sovražnik v bližini, jo je bilo treba skriti tako kot otroke, le da so jo otroci urno ubrali domov, tabla pa je morala v grmovje. S knjigami in šolskimi potrebščinami je bilo prav tako hudo kot v drugih krajih. Za začetek je bilo tudi tukaj doma še nekaj zvezkov in čistega papirja. Pozneje so pomagali tudi tovariši partizanske tehnike 600 (to je bila šifra za vodstvo vseh tehnik in tiskarn na Primorskem) oz. tiskarne Doberdob, ki sta bili v bližini. Nekaj potrebščin pa so skoraj gotovo prinesli starši iz Gorice ali Svete Lucije (danes Most na Soči).

Osnovna šola Krnice

Šolska tradicija je tudi v Krnicah segala še v čas avstrijske uprave teh krajev. Lesena stavba, zgrajena iz jelovih brun in na zidanem podstavku, je samevala sredi visokih smrek in jelk. Stala je na zemljišču, ki je danes last Jožeta Lahajnarja s Krnic števil. 1. Tu je nastopil mesto učitelja Anton Likar iz Kanomlje, po domače Fežinski Tonče. Po kakšnih zvezah je prišel na to mesto, se ne spominjam več. Verjetno sem zanj zvedel po mladinski liniji, javil pa se mi je sam, ker je pričakoval, da bo moral sicer v NOB. To bojazen je tedaj tudi sam izrazil in je zato tembolj z veseljem sprejel ponujeno mesto. Ferdinand Močnik, po domače Kendov iz Masor 47 pravi, da je bil Likar študent teologije. Neki Likarjev učenec pa ve, da je Likar učil le 3 mesece in 18 dni. Če je podatek točen, velja le za šol. leto 1943/44, vendar, kolikor je mogoče razbrati med vrsticami nekaterih zgodovinskih dokumentov, je pouk po vsej verjetnosti stekel koncem meseca januarja 1944. Med poletnimi počitnicami je bil Likar na pedagoškem tečaju, jeseni pa je začel pouk, ki je tekel nekako do srede januarja 1945, ko je bil vpoklican v NOV. Umrl je za posledicami težke rane na pragu svobode.

Kateri otroci so obiskovali šolo v tem času in koliko jih je bilo, je danes težko ugotoviti. Obstajajo namreč spiski in dokumenti o šoloobveznih, vendar ni verjetno, da so vsi hodili v šolo. Teh naj bi bilo 22, bolj verjetno pa jih je prihajalo le kakih 14 ali 15.

Mesto nekdanje lesene šolske stavbe (brunarice) v »Pustoti« (Masore-Krnice)

Osnovna šola Masore

V pomladanskih mesecih 1944 leta je bila organizirana tudi šola v Masorah. Po podatkih šolske kronike se je začel pouk marca v leseni baraki, kriti s strešno lepenko; barako so v zadnjih letih italijanske okupacije uporabljali karabinjerji. Stala je na zemljišču Janeza Kende iz Krnic števil. 43, tj. med kmetoma v Lomu in pri Cesarju. Tu je najprej poučeval Slave Poljanšek iz Idrije, ki ga je na posredovanje pokrajinskega šolskega nadzornika Henrika Zdešarja odstopila tehnika Špik z Vojskega. Poljanšek pa je že po tednu dni moral v »Pekel«, tj. v oddelek bolnišnice Pavle zaradi zelo neprijetne bolezni aktivistov, srbečice. Da je bil v tem času v Masorah, potrjujeta zapisnika okrožnega odbora OF za Idrijsko z dne 22. in 23. marca 1944 in sam Poljanšek. Poljanšku je sledil Anton Nadižar-Klemen. Ferdinand Močnik iz Masor se ga takole spominja: »Prvi učitelj na tej šoli je bil Tone Nadižar-Klemen, doma iz Čirč na Gorenjskem. Bil je študent. Kaj je študiral, mi ni znano, bil je komunist in kot mi je sam pravil, je študiral na univerzi v Ljubljani skupaj z narodnim herojem Tonetom Tomšičem«. Dr. Tone Ferenc pa navaja v svoji knjigi *Satan, njegovo delo in smrt*, da je bil Nadižar diplomirani filozof, profesor za matematiko in fiziko, roj. 3. 9. 1916 v Kranju. Tov. Klemen je ostal na tej šoli do junija 1944, tj. do znane nemške ofenzive, v kateri so Nemci skupaj s svojimi pomagači različnih narodnosti v tako imenovani očiščevalni akciji delno požgali vas, pobili nekaj domačinov, dvema ujetima partizanoma pa po hudem mučenju odsekali glavo. Po tem dogodkih je bilo tudi v

Masorah pouka konec. Tov. Klemen je bil tedaj poklican na sedež severnopri-morskega okrožja, kjer je prevzel nalogo referenta za ugotavljanje zločinov oku-patorjev in njihovih pomagačev. Pozneje je šel menda v brigado in od takrat o njem ni bilo več nobenega glasu. Kot večina učiteljev v šebreljskem rajonu, je tudi tov. Klemen opravljal poleg dela v šoli še druge politične naloge, zaradi ka-terih je bil nekajkrat tudi odsoten. V tem času ga je nadomeščala Fanika Kaci-nova, delovna mladinka in skojevka iz Masor. Kaj več o učencih iz tega časa ni znano.

Prvi organiziran pouk v Masorah se je začel v letih 1933/34, tj. še v času ita-lijanske okupacije in je trajal do leta 1942, ko je bil zaradi vojnih dogodkov uki-njen. Masore tudi tedaj niso imele svojega šol. poslopja. Pouk je bil ves čas v hiši Boštjana Kende na Prihodu. Toda hiša, ki stoji na začetku »vasi« tik ob cesti Spodnja Idrija–Krnice, je bila preveč izpostavljena, da bi si upali imeti v njej pouk. Zato je bil le-ta organiziran v karabinjerski baraki. Od kapitulacije Italije, ko se je številna italijanska vojska umaknila iz Masor, je baraka samevala prazna, zato jo je krajevni odbor OF namenil šolskim potrebam. Tudi ta šola je bila ob glavni cesti, vendar toliko oddaljena od dostopa na planoto, da je bilo mogoče še pravočasno obvestiti učitelja in učence, da so se, če je bilo treba, hitro razkro-pili na svoje domove. Po že omenjeni strahotni junijski ofenzivi leta 1944 v teh krajih, je Janez Kenda, na čigar zemljišču je bila baraka, le-to podrl, da je dobil potreben material za obnovo požganega hleva.

Osnovna šola na Oblakovem vrhu

Na Oblakovem vrhu ni bilo šole vse do leta 1936, ko je italijanska šolska up-rava organizirala pouk v hiši Venceslava Klemenčiča. Z odhodom zadnje itali-janske učiteljice junija 1942 je bilo za dve leti konec organiziranega pouka. Ita-lijanski učitelji in učiteljice, ki so tu službovali, se niso vključevali v življenje kra-ja, pa tudi ljudje se zanje niso kaj dosti menili. Do leta 1936 se tamkajšnji otroci niso mogli vključiti v nobeno šolo. Na vse strani je bilo predaleč. Otroke so mo-rali naučiti pisati in brati njihovi starši, sicer so ostali nepismeni. Kraj se je kljub temu nekaj let po prvi svetovni vojni začel kulturno osveščati in gospodarsko razvijati. Leta 1926 so tamkajšnji kmetje ustanovili zadružno mlekarino in pro-svetno društvo. Ker je bil fašistični raznarodovalni pritisk v tem času že zelo mo-čan, društva niso prijavili in zato je ves čas obstoja delovalo ilegalno. Prosvetno društvo Utrski vrh, kakor se je imenovalo, je v samotni hiši pri Ilcu visoko nad Hotenjsko grapo najelo sobo, kjer so imeli knjižnico in čitalnico. Pod vodstvom učitelja Justina Grošlja, je društvo organiziralo kulturno prireditve in prosvetni tečaj. Člani društva so naštudirali igro Ne vdajmo se z narodno napredno vse-bino in burko Ženin Miha. Prireditve se je udeležila velika množica ljudi iz Spod-nje Trebuše. Čeprav je bilo med gledalci nekaj »prodanih duš« in prireditve ni bila prijavljena, prestopka nihče ni izdal oblastem.

Z obnovo cest je Oblakov vrh postal zanimivo cestno križišče, ki je tamkaj-šnjim kmetom vlivalo upanje v uspeh gospodarskega razvoja. Toda obe sloven-ski ustanovi sta morali kmalu prenehati delovati, splošne gospodarske razmere v tridesetih letih pa so se vedno bolj zaostrovale. Od italijanske šole so imeli ljud-je bore malo. Vsakršno javno kulturno delovanje je bilo že zdavnaj zamrlo. Le v samotnih hišah so v dolgih zimskih večerih v družinskem krogu še brali slo-venske knjige.

Ilegalno prosvetno društvo Utrski vrh (okr. leta 1927)

V drugi polovici leta 1942 je Jaka Štucin-Cveto (Kronika Osnovne šole Oblakov vrh) postavil prvi temelj Osvobodilne fronte. Prvi, ki se ji je pridružil je bil Leopold Černilogar-Vrbar iz Šebreljskega vrha. Organizirali so prvi tajni sestanek, v Šebreljskem vrhu se je utaborila prva italijanska enota, Italijani pa so na vse to odgovorili z mobilizacijo treh desetih fantov in mož, 17 pa so jih internirali in zaprli. Pričakovanje, da se bo zgodilo nekaj velikega, da bodo ljudje spet svobodni, se jim je uresničilo s kapitulacijo Italije. Ko so začeli odpirati slovenske šole po okoliških krajih, so na Oblakovem vrhu pričakovali, da se bo tudi pri njih odprl ta mali hram učenosti. Toda zapletlo se je pri iskanju primerne osebe, ki bi nadomestila učitelja, ovira pa so bila tudi materialna vprašanja. Upanje pa je še vedno tlelo. Tako je okrožni šolski referent tov. Adolf (Sinkovec-Črtomir, m. op.) na seji NOO OF za Idrijsko, ki je bila v dneh 21. in 22. marca 1944 na Vojškem, poročal: »V rajonu Šebrelje je odprtih 5 šol in to v Šebreljah, Jagrščah, Stopniku, Krnicah in Masorah. Povsod se vrše tudi večerni tečaji. Dvoje šol in sicer na Oblakovem vrhu in v Šebreljskem vrhu pa bo otvorjenih.« Podobno je poročal čez nekaj dni tudi pokrajinskemu NOO. Kje se je dokončno zataknilo, da iz vsega tega ni bilo nič, bomo videli kasneje.

Šebreljski vrh

Šebreljski vrh je obsežno področje na južni strani Šebrelj. Samotne kmetije na prostranem hribu leže večinoma na nadmorski višini med 700 in 1000 metri. V Šebreljskem vrhu ni bilo nikoli nobene šole. Otroci redkih in raztresenih kmetij so bili večinoma vključeni v šebreljski šolski okoliš. Ob kapitulaciji Italije tu

ni bilo veliko otrok. Starši so kljub temu večkrat načeli vprašanje odprtja posebne šole za njihov kraj. Posamezne hiše, so dejali, so oddaljene po uro in več od Šebrelj, v zimskem času je taka pot prenaporna, vremenske razmere prehude, otroka pa lahko zajame neurje tudi na poti iz šole. Čez Vrh vodijo poti, ki jih pogosto uporabljajo naše enote, pa tudi sovražnikove je mogoče srečati. Otroci bi se na poti v eno ali drugo smer lahko znašli med dvema ognjema. Argumenti staršev so bili tehtni, zahteve upravičene. Prošnjo krajanov je obravnaval tudi NOO v Šebreljah, vendar pa kadrovskega vprašanja nismo mogli rešiti. Treba je bilo počakati do prihodnje jeseni.

NOVO ŠOLSKO LETO PO »SODNEM DNEVU« V ŠEBRELJAH

Temne sence v zidovih 172 pogorelih hiš in gospodarskih poslopij so tisto poletje nemo obtoževale zločinsko okupatorjevo početje.

Zgorelo je skoraj vse orodje in stroji. V vasi ni bilo več mlatilnic, vejavnikov za žito, vozov, plugov, bran, šivalnih strojev, celo kos in grabelj. Materialna škoda je bila ocenjena na milijone lir predvojne vrednosti. Grozila je še večja škoda, ta pa je bila moralne narave: sovražnikov cilj je bil demoralizirati ljudi, jih pah-niti v obup, v sovraštvo do partizanov, zasejati razdor v priborjeno enotnost, pokopati upanje na partizansko zmago in v svobodo.

Ferdo Vidmar-Urh, poučeval v Šebreljah

Učitelj Urh je bil ljudski učitelj. Poznal ni le svojih učencev, poznal je vsakega človeka v vasi in njeni bližnji okolici. Lahko bi si poiskal delo drugje, bilo bi lažje in lepše. On pa je hotel ostati med svojimi ljudmi. Prostovoljno jim je pomagal čistiti ruševine, poleg tega pa jih je bodril in jim dajal upanje, da bodo prišli boljši časi. Toda ni imel posebnih sreč. Že 5. julija se je nenadoma spet pojavil

sovražnik, zjutraj, ko so ga ljudje najmanj pričakovali. Skupaj z naropanim blagom je moral z njimi v Idrijo tudi učitelj. Sovražnik se je nato ponovno pojavil 22. julija, a so ga na Šebreljskem vrhu – ne brez izgub – pognali v beg proti Idriji. Tov. Urhu je uspelo zbežati iz Idrije. Že 17. avgusta se je spet pojavil v Šebreljah, toda le za kratek čas, saj je že čez 10 dni moral v severnoprimorsko okrožje v sestav komisije za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih pomagačev.

Skrb za prosvetni in kulturni napredek otrok ni ostala na pogorišču vasi. V poletnih mesecih je bila ustanovljena prva organizirana četa pionirčkov, ki jih je vodila mladinka Zofija Vojska-Zgunjska.

Kljub mnogim premnogim skrbem je krajevni Narodnoosvobodilni odbor že 20. avgusta ugotovil, da bo treba prav kmalu začeti priprave na novo šolsko leto. Prva skrb je bila, kam spraviti družine, ki so se po požigu vasi zatele v šolo, ki »ni hotela zgoreti«, čeprav je sovražnik podtaknil ogenj na več koncih. Stvar ni bila preprosta, saj se je vprašanje ponovilo še na dveh naslednjih sejah, a brez kake rešitve. Končno sledi podatek z dne 4. oktobra, da se bo pouk začel »prihodnji ponedeljek, 9. t. m. kolikor bo mogoče otrokom obiskovati šolo spričo pomanjkanja obutve, knjig, obleke itd.« Medtem je odboru uspelo za silo urediti opustošeno šolsko poslopje in pripraviti učilnico za začetek šol. leta 1944/45.

Novo šolsko leto naj bi se po navodilih okrožnega oddelka za šolstvo začelo povsod 1. oktobra oz. v ponedeljek, 2. oktobra. Seveda ni bil ta sklep povsod izvedljiv. Čeprav navajajo poročila okrožnega šol. oddelka, da se je šolski pouk z mašo začel tudi v Šebreljah 1. oktobra, pa je zapisnikarica Zorka Lapanja zabeležila 4. oktobra v zapisniku krajevnega NOO Šebrelje kot sklep odbora, naj se pouk začne »prihodnji ponedeljek, to je 9. t. m. . . .« Tudi v kroniki Osnovne šole v Šebreljah piše, da se je pouk začel prve dni oktobra in ne prvega oktobra. Sam sodim, da je pravilno tako, kot je zapisala v zapisnik KNOO zapisnikarica Zorka Lapanja. To nekako potrjuje tudi poročilo v kroniki Ferda Vidmarja, ki omenja, da je bila dne 15. oktobra v šoli proslava ob stoti obletnici rojstva pesnika Simona Gregorčiča, na kateri je sodelovala tudi šolska mladina, kar dokazuje, da je pouk resnično stekel že nekaj dni prej.

»Poročilo o stanju šolstva v Severnoprimorskem okrožju« z dne 4. 10. 1944, ki ga je v imenu oddelka za šolstvo podpisala okrožna šolska nadzornica Marinka Ribičičeva, vsebuje še nekatere netočnosti v zvezi z učitelji v šebreljskem rajonu. Po tem dokumentu naj bi bila kadrovska zasedba taka:

Šebrelje	Angela Hvala	– osnovna šola
Masore	Fanika Kacin	– osnovna šola
Jagršče	Marija Rejc	– 3 leta trgovske šole, 2 letnika učiteljišča
Stopnik	Ivan Krivec	– osnovna šola
	Veronika Munih	– osnovna šola, šivilja
Krnice	Anton Likar	– pet gimnazij v Gorici in pedagoški tečaj na Primorskem
Oblakov vrh	Justin Grošelj	– italijansko učiteljišče

Od teh v novem šolskem letu 1944/45 Angela Hvala sploh ni več poučevala. Tudi v Jagrščeh ni več učila Marija Rejc, ker je poučevala na osnovni šoli v Šebreljah namesto Hvalove. Napake pa se nato še ponavljajo. V seznamu šol in učiteljev, ki ga je okrožna šolska nadzornica Ribičičeva poslala 11. 11. 1944 pokrajinskemu šolskemu nadzorniku, piše, da je v Jagrščah učila Marija Rojc (pravilno Rejc, op. P. F.) v Šebreljah pa Lizika, ime, ki je bilo v tej vasi tedaj sploh neznano. Nekako iz tega časa je tudi zapisnik okrajnega prosvetnega in krajevnih referen-

tov za okraj Cerkno (Zapisnik je brez datuma), ki pravi: »Soloč vodi domačinka, ker se tovariš, ki je bil predlagan za učitelja, nahaja na okrevališču. Ta tovarišica je mlada...«

Kaže, da zadeve okrog namestitve na osnovni šoli v Jagrščah, o kateri govori citirani stavek, kakor tudi na osnovni šoli v Šebreljah, okrožnemu nadzorništvu nekaj tednov sploh niso bile jasne. Mlada domačinka v Jagrščah je bila znana mladinska aktivistka in skojevka Rezka Svetičič iz bližnje Sjavnice, medtem ko je bila Marija Rejc doma iz Šebrelj. Odkar je sovražnik požgal Jagršče (junija 1944), Rejčeva tam ni bila učiteljica. Nastane vprašanje, kdo je nameščal in premeščal učitelje. Glede na položaj, kakršen je bil v teh krajih po junijskem vpadu sovražnika, obseg okrožja (od Grgarja in Baške grape do Novakov in Kanjega dola nad Črnim vrhom) ter težak teren, ki ga je bilo v tem času mogoče samo prepešati, je razumljivo, da oddelek za šolstvo pri SPO ni mogel biti v vsem na tekočem. Za nesporazum v zvezi z delom Rejčeve na osnovni šoli v Šebreljah je bil kriv verjetno sporazum s tamkajšnjim KNOO. Za Jagršče pa je znano, da se je za Svetičičevo za novo šolsko leto odločil vaški odbor OF oz. roditeljski zbor. Ker je Svetičičeva kmalu po nastopu zbolela, je na njeno mesto po odločitvi pokrajinskega in okrožnega šolskega nadzornika prišel demobilizirani borec – rekonvalescent Miloš Macarol.

Se en zanimiv dokument pritegne našo pozornost – zapisnik II. učiteljske konference za okraj Vojsko-Črni vrh z dne 9. oktobra 1944, iz katerega izvemo, da so »nekateri šole začele pouk po določenem terminu, namreč po 2. oktobru.« Med njimi je tudi osnovna šola Masore, kjer se je pouk začel 7. oktobra. Tako je namreč poročala »nova učna moč« Fanika Kacinova. Za Šebrelje, kjer se pouk tudi ni začel na predpisani dan, izvemo, da je bila učiteljica odsotna. Tudi tovarišice iz Jagršč ni bilo. Šola na Oblakovem vrhu pa »se ni odprla, ker ni prostora. Iz konspirativnih razlogov se začasno prekine.« O tem, kaj je bilo za tema nasprotujočima si stavkoma, bomo videli pozneje. Iz istega vira zvemo še, da otroci teh šol »posečajo verski pouk v Šebreljah«. Kolikor mi je znano, je bil verouk za osnovno šolo Jagršče v tamkajšnji cerkvi.

V Šebreljah je KNOO na svoji seji dne 2. nov. 1944 zaupal »oskrbovanje šole« Jožefi Svetičič, pogorelki, ki je tedaj stanovala v eni izmed gornjih šolskih sob. Tu je bilo mišljeno predvsem čiščenje in kurjenje peči, kot nagrado za delo pa ji je bilo obljubljeno, da bo na pomlad smela obdelovati »svet okrog šole, dokler ne pride na šolo stalna učna moč«. V začetku novembra je KNOO razpravljala o nabavi drv in sklenil: »Na posestvu Marije Škvarča se dobavi za to primerna količina drv, tj. 4–5 m³ drv. Zato se je do časa obvesti. Za pripravo in izdelavo drv se določijo vojaški obvezanci, ki se nahajajo doma.«

Novo šolsko leto 1944/45 v Šebreljah je torej začela Marija Rejčeva sama. Učila je le prve tri razrede in sicer v popoldanskem času. Ko je Ferdo Vidmar-Urh zvedel, da je v Šebreljah ena sama učna moč, je zaprosil za razrešitev funkcije referenta za ugotavljanje zločinov okupatorjev in za namestitev na to šolo. Željo so mu izpolnili 22. novembra 1944. Prevzel je višje razrede (četrtga in petega) in še tretjega, ki mu ga je odstopila Rejčeva. V tem času je bilo v Šebreljah 22 šoloobveznih dečkov in 34 deklic. Vidmar je ostal na tem mestu do 31. maja 1945, nato pa je bil poklican na novo službeno mesto v Idrijo. Če je bilo na šoli dobro poskrbeljivo za čiščenje, pa z drvmi očitno nekaj ni bilo v redu, sicer ne bi 3. decembra objavili v Partizanskem dnevniku mojega dopisa: »Cerkljansko: Stopil sem v šolo v vasi Š. (ebrelje, m. op.), da bi obiskal svoje učence in dobrega učitelja. Otroci so bili sicer poslušni, vendar je manjkalo običajnega zanimanja.

Stiskali so zobe, obrazi pa so jim bili modri od mraza, učitelj pa je nervozen sopel v dlani ...

Čudim se, da krajevni NOO še ni priskrbel potrebnih drv in da dopusti, da otroci prezebajo. Pohvale vredna pa je volja učencev, ki kljub mrazu in snegu – slabo oblečeni, nekateri celo bos – posečajo pouk. Vse drugače je v sosednji vasi Jagršče, kjer si pionirji skupno z mladino sami pomagajo in v prijetno zakurjeni sobi z lahkoto sprejemajo učiteljeve nauke.«

Pa vrnimo se nekoliko nazaj, tj. na začetek novembra meseca, ko je referent za prosveto pri NOO poročal, da šola sicer deluje, da pa je »pomanjkanje učne moči v višjem razredu. «Kmalu po začetku novega šolskega leta so nastale nepredvidene težave. Nekako v istem času, ko je Ferdo Vidmar prosil za namesnitev na osnovni šoli v Šebreljah, je krajevni NOO obravnaval ponudbo župnika Slavka Podobnika, ki je bil pripravljen poučevati poleg verouka tudi oba višja razreda. Iz zapisnika je moč razbrati, da je bil odbor v zadregi in da je bil že na začetku v dvomu, ali bo »višja oblast« to dovolila. Zato je pripravil alternativni predlog, in sicer, da jim v nasprotnem primeru »pošlje tov. Urha, kateri je pripravljen prevzeti ta posel.« (Zapisnik KNOO – 2. 11. 1944) Potem ko je bil Ferdo Vidmar-Urh razrešen dolžnosti referenta pri komisiji za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri SPO, ga je Marinka Ribičičeva kot okrožna šolska nadzornica poslala na osnovno šolo v Šebrelje. Kaže, da Šebreljci s tem niso bili zadovoljni. Na okrožje je kmalu prispelo nekakšno protestno pismo z vprašanjem, zakaj jim ne dovolijo, da bi poučeval domači župnik in z izjavo, da »zahtevajo v tem pogledu pojasnila.« Vso stvar je pojasnila šolska nadzornica Marinka Ribičičeva. S tem pa zadeva še vedno ni bila končana, kajti na okrožje je iz Šebrelj prišlo novo pismo, v katerem ponovno sprašujejo le, »zakaj jim vendar ne ustrezajo in ne pustijo pouka župniku, ki itak namerava učiti le to zimo.« Odgovor, da so Šebreljci dobili nazaj »pomožnega učitelja, ki je zelo vesten in je že lani poučeval«, je nekoliko pomiril duhove, puške pa Šebreljci le niso še vrgli v koruzo. Zadeva je tlela še naprej in Marinka je morala sama v Šebrelje (26. 11. 44). Srečala se je tudi z župnikom in med drugim dobila vtis »da je zelo rafiniran«. Pred tem je bila namreč na občinskem zboru, na katerem je govorila o pomembnosti pouka »in važnosti šole sploh«. Šebreljci so jo poslušali in ji prikimavali, zaradi župnika pa se vendarle niso pomirili. S sestanka so odšli »nekako prepričani, da se jim godi krivica, ker se ne upošteva njih volja kot volja naroda«.

(Glej zapisnike in poročila odseka za prosveto z dne 14., 24. in 29. 11. 1944.)

Da bi bolje razumeli razloge za odklonitev župnikove ponudbe o poučevanju v šoli, je treba povedati, da je ta problem zajemal prav v tistem času precej resne razsežnosti prav v našem okrožju. Uradna cerkev, ki nikakor ni bila naklonjena narodnoosvobodilnemu gibanju pri nas, je v tem času spoznavala, da gre vojna počasi h koncu. Z odkritim sodelovanjem z okupatorjem se je preveč kompromitirala in ni kazalo, da bo v novi Jugoslaviji, tj. v taki, kot je nastajala po II. zasedanju AVNOJ, še lahko obnovila svoj ugled in delila oblast z Osvobodilno fronto. Kljub temu pa je še vedno gojila upanje, da se bo s pomočjo zmage zavznikov in ob podpori vernih ljudi našla kakšna boljša rešitev.

Svojo taktiko je začela z vrivanjem v prosveto. Taki primeri so bili tedaj tudi že v Kalsko-Kanalskem in Baškem okraju, kjer je pojav dobival »že značaj organiziranosti.«

Naša oblast je dovoljevala poučevanje nekaterim duhovnikom, ki jih je zahtevalo samo prebivalstvo predvsem na ozemlju, ki ga je nazdiral sovražnik in

kjer naši učitelji-aktivisti niso bili varni. Poučevanje jim je bilo dovoljeno s pogojem, da »se bodo ravnali po našem učnem načrtu«. Take pa so bile tudi usmeritve, ki jih je izdal SNOS ob tem vprašanju in sklenil, da jih je treba upoštevati. Na »okrožju« so ugotavljali tudi, da je začela duhovščina uporabljati novo taktiko pri vrivanju v šole in prosvetno delo. »Medtem, ko so duhovniki v začetku sami silili v prosvetno ter šolsko delo, pa delajo sedaj drugače in sicer tako, da provocirajo prebivalstvo, da jih samo zahteva. Tak slučaj je bil v Šebreljah, pa je tudi druge opaziti enako.«

Pri vsej zadevi je bil v šebreljskem primeru nespreten tudi sam predsednik NOO, ki je župnikovo ponudbo sporočil vaščanom, ki so se seveda zanj ogreli, kar ni bilo čudno, saj je pri vašcanih užival ugled. (Dopis M. Ribičič pokr. šol. nadă. H. Zdešarju 26. 11. 44). Pozneje o zadevi ni bilo več slišati in pouk je v šoli tekkel kolikor toliko normalno za tiste čase. Motile so ga predvsem prekinitve zaradi slabega vremena in pomanjkanja obleke in obutve.

V poročilu okrožnega šolskega nadzornika je zabeleženo, da je bila v začetku novembra proslava oktobrske revolucije, dne 19. novembra pa kulturna prireditev, na kateri so uprizorili igro Prisega o polnoči. O uprizoritvi Finžgarjeve igre poročata tudi obe šolski kroniki, in sicer, da je bila ponovno na odru za Silvestrovo 1944. leta. Na vseh teh prireditvah so poleg odraslih nastopali tudi učenci osnovne šole. Sploh se je kulturno življenje v tej zimi kar precej razmahnilo.

Med 1. januarjem in 19. februarjem 1945 pouka zopet ni bilo zaradi mraza in pomanjkanja dobre obleke in obutve. Kljub temu je bila 13. februarja v šoli proslava slovenskega kulturnega praznika, ki ga je SNOS razglasil v spomin na obletnico smrti našega največjega pesnika Franceta Prešerna. Dne 23. februarja so v šoli proslavili obletnico ustanovitve Rdeče armade, 8. marca praznik žena, 19. marca pa je bila spet samostojna kulturna prireditev, na kateri so sodelovali tudi pionirji iz Jagršč. Zadnja prireditev v tej sezoni je veljala rojstnemu dnevu maršala Tita, ki je bila po podatkih 20. marca. Na isti dan je v knrice in Masore spet navalil sovražnik, in sicer pisana vojska hitlerjevcev, četnikov, vlasovcev, domobrancev in drugih. Naslednjega dne so bili v Jagrščah, 22. marca so pridrli v Šebrelje Mihajlovičevi četniki, nedičevci in nekaj domobrancev, ki so bili za vodnike, vohljače in prevajalce ostali vojski. Popolnoma so izropali hišo predsednika NOO Alojza Medveda v Rajnglcch. Česar niso uspeli odpeljati, so uničili. Posebno prizadevni so bili pri stikanju za »bunkerji«, vendar ni poročil o tem, da so kaj našli. Našli so le kovček z brošurami in rokopisi učitelja Urha, zato so učitelja intenzivno iskali in mu obljubljali smrt, toda on se je bil, kot skoraj vsi šebreljski aktivisti, pred njimi umaknil v odročne gozdove in grape.

V šoli se je nastanil četniški štab in tako je bil pouk spet prekinjen do njihovega odhoda, tj. do 2. aprila 1945. Dobrega spomina niso pustli za seboj. Bili so umazani in zaraščeni (četniki so se menda zaobljubili svojemu kralju Petru, da se ne bodo brili in ne ostrigli, dokler se ne vrne v Jugoslavijo). Privoščili so si suhega mesa, slanine in kar je bilo moči še boljšega naropati. Kar je še ostalo, so poropali enajsti dan bivanja v vasi in nato vse odpeljali s seboj.

Ko so četniki odšli, se je učitelj Urh spet vrnil v vas in pouk se je v obeh razredih spet nadaljeval. Tovariš Urh je dokaj navihane šebreljske otroke 4. in 5. razreda bistril v zgornji učilnici, tovarišica Marija Rejčeva sovje šolarčke prvega in drugega razreda v kombiniranem pouku v pritlični učilnici, popoldne pa še posebej tiste iz tretjega razreda. (?) Po odhodu sovražnika je pouk trajal še dva meseca in pol. Kot sem že zapisal, je bil 31. maja Ferdo Vidmar poklican na novo

delovno mesto v Idrijo in je s tem pouk starejše skupine tega dne končal. Marija Rejčeva je nato učila sama in kolikor je bilo mogoče ugotoviti, je bil zadnji dan pouka 15. junij, torej že v svobodi.

Tako se je mladi rod Šebreljcev, od katerih se danes (leta 1982) nekateri približujejo petdesetim letom, srečno prebil skozi temo fašističnega mračnjaštva in vojno viхро v svetlo obdobje svobodne narodne in socialne obnove. Srečo so imeli »ti moji« pionirji novega časa. Kljub vsem nevarnostim in nesrečam, ki so jim pretile z vseh strani, med njimi ni bilo žrtev. Pač, ena sama, Lojzku je vžigalnik ročne granate odtrgal členek prsta na roki. Kriva je bila otroška radovednost. Ko se je 29. aprila bliskovito razširila vest, da se sovražnik umika iz Idrije in Spodnje Idrije, je povsod po vseh pobočjih in grapah zaplalo v srcih ljudi, zavrisovalo je iz tisočernih mladih grl; iz pušk, ki so nekač prinašale smrt in žalost, so se oglasile salve veselja in zmagoslavja, po vrhovih gora so zagoreli kresovi. To je bila najlepša pomlad tega stoletja.

ŠOLSKO LETO 1944/45 NA DRUGIH ŠOLAH ŠEBRELJSKEGA RAJONA

Osnovna šola Stopnik

Pouk na tej šoli se je z novim šolskim letom začel prvega oktobra, končal pa maja naslednje leto.

Obstajata dve ali tri različne, po vojni napisane kronike, ki obravnavajo dogajanja v kraju Stopnik med drugo svetovno vojno. V teh kronikah je tudi trditev, da je bil z novim šolskim letom 1944/45 šolski pouk, ki je bil prejšnje šolsko

Stopnik: v prvem nadstropju v desni stavbi nad mlekarno (skrita za drevesom) je bila šola

leto zaradi porušenega mostu čez Idrijco organiziran ločeno na obeh bregovih reke, sedaj združen v eni sami učilnici in sicer v stavbi, ki so jo uporabljali kot šolo že v času italijanske administracije. Trditev, da sta bila oba oddelka združena že na začetku šolskega leta, ni točna. Tudi drugi, sicer uradni dokument Odgovori na vprašalno polo za zgodovino partizanskega šolstva, ki ga je napisala Veronika Munih dve leti pozneje kot tajnica NOO Stopnik po naročilu Šolskega muzeja v Ljubljani, je o združitvi obeh oddelkov v zmoti. V njem piše: »Partizanska šola se je pričela na levem bregu Idrijce dne 14. marca 1944 – do konca julija 1944; dalje od 1.–10. 1944 do 16. 11. 1944. Ravno v istem času se je vršila tudi na desnem bregu. Od 11. dec. 1944 do konca marca 1945 so se združili otroci obeh šol na desni breg Idrijce v šolo, kjer se še danes vrši pouk« (poročilo ima datum 29. 9. 1946). Po tem viru je Munihoa kot nekdanja učiteljica z ilegalnim imenom Vijolica Vaščan prepustila otroke I. in II. razreda pomožnemu učitelju Ivanu Krivcu, ki je tedaj, kot nam je znano, učil v zgradbi, ki stoji tik ob glavni cesti med Idrijo in Mostom na Soči (takrat sv. Lucijo) nasproti današnje gostilne Pervanjevih. V napačno sklepanje je Munihovo, ko je dve leti pozneje sestavljala vprašalno polo za šolski muzej v Ljubljani, verjetno zavedel podatek, da je od 11. dec. 1944 dalje nameščena na stalnem delovnem mestu tajnice NOO Stopnik. Toda ohranili so se vsi zapisniki sej NOO in partijske celice tega časa, ki o tem govorijo povsem drugače. (Originali so v arhivu muzeja v Novi Gorici, v fotokopiji pa tudi v Muzeju NOB v Cerknem.) V zapisniku NOO Stopnik z dne 25. oktobra 1944 piše, da je pouk na levem bregu, kjer otroci redno prihajajo, teče le tri ure na dan in le v I. in II. razredu, učiteljica pa se pritožuje, da ne bo mogla več opravljati rednega pouka, »ker je preveč obložena z drugim delom in tudi, ker nima obutve za čez zimo«. Po mobilizaciji učitelja Krivca, 16. nov. 1944, je krajevna celica KP že po nekaj dneh zaprosila okrajni komite za Cerkljansko, naj ji pomaga preskrbeti kakega drugega učitelja ali učiteljico, saj »tovarišica, ki poučuje na levem

Veronika Munih-Barbarič – Vijolica, poučevala v Stopniku

bregu Idrijce, ne more vsega vzdržati, prvič radi tega, ker ji čas ne dopušča, ker je preveč obremenjena z drugim, drugič ker v tem ni dosti poučena, tretjič pa glede obutve, radi katere pravi, da ako se ji kaj ne preskrbi, bo mogla kmalu prenehati s poukom«. Tako je bil na desnem bregu prekinjen pouk od 16. novembra

do 11. decembra, tj. do prihoda nove učiteljice Minke Treven-Milice iz Idrije, medtem ko je šola na levem bregu ves čas nadaljevala pouk.

Krajevni NOO Stopnik je zelo pozorno spremljal delo šole in njegov prosvetni referent je pogosto poročal o dogajanju na obeh šolah tako, da je iz ohranjenih zapisnikov mogoče dokaj zanesljivo rekonstruirati razmere, v katerih je delovala takratna šola. Slabo vreme, dež, sneg in mraz, pomanjkanje tople obleke in obutve so pogosto zdesetkali obisk. To bi bilo čelo v normalnih razmerah razumljivo glede na razdalje, ki so ločevale šolo in oddaljne samotne domove. V vojnem času, ob splošnem pomanjkanju obutve in obleke pa ob slabi in nezadostni hrani, je razumljivo, da skrbni starši niso mogli puščati otrok na pot ob kakršnemkoli vremenu in času. Prekinitve pouka, občasno prazni sedeži v klopih so bili zato nekaj normalnega, o kakšni ukinitvi ali združitvi oddelka na levem bregu pa NOO vse do februarja 1945 ni razpravljajal. Šele 9. februarja je referent za prosveto poročal: »Pouk na levem bregu se še ne vrši, ampak se je ukrenilo, da se bo v kratkem pričel, dalje učiteljica, katera poučuje na tej šoli se pritožuje, da otroci ne morejo obiskovati pouka radi pomanjkanja obutve in obleke. To s strani nekaterih revnih družin. Ker pa je udeležba tako slaba, se je sklenilo, da bi se združili obe šoli, če ne bo pot čez Idrijco preveč ovirala.« Na naslednji seji NOO, ki je bila 24. februarja 1945, pa je prosvetni referent poročal »da sta se obe šoli združili, in sicer na desnem bregu. Ker je precej nevarno in težavno spravljati otroke čez Idrijco, se je odločila neka tovarišica za to delo. Otroci skoraj vsi obiskujejo šolo sedaj, ko postajajo lepši dnevi, ker sedaj se je res prevedelo, da kljub snegu in mrazu ter brez zadostne obleke in obutve niso mogli obiskovati šole«. Tako nam je sedaj jasno, da oddelek na levem bregu Idrije 11. decembra ni bil ukinjen in je šola vsaj formalno še vedno obstajala. Zelo verjetno je, da je učiteljica Vijolica vendarle vsaj občasno še kdaj učila. To nam potrjujejo tudi ohranjena šolska poročila za mesece december 1944 in januar in februar 1945 učiteljice Milice. Toda o tem nekoliko pozneje.

Zanima nas, katera tovarišica je prevzela odgovornost tveganega prevoza otrok prek porušenega mostu nad Idrijco. Veronika Munih, ki je tajniška dela opravljala v hiši Pervanjevih, se spominja, kako je na klic z nasprotne strani reke tekla na ostanek porušenega mostu. Tu je bila še vedno z enega na drugi breg napeta debela jeklena vrv, na kateri je bil obešen na dveh škripcih majav voziček. Na to bolj ali manj improvizirano »nihalnico« je posadila enega ali dva otroka, prisedla še sama in potegovaje se z obema rokama po nosilni vrvi, opravila tvegan prevoz. To opravilo, se spominja nekdanja učiteljica, je bilo posebno neprijetno v dežju in v dneh, ko je temperatura zlezla globoko pod ničlo, ker se je zmrznjena jeklena vrv oprijemala rokavic ali gole roke, ali pa so zaradi neprevidnosti prsti zdrknili pod kolesje, na katerem je visela sedežnica. To se ji je nekoč tudi pripetilo, toda k sreči ji je rešila prste debela volnena rokavica. Starejši učenci so se kajpak kar sami prepeljali čez. Po navadi je tisti, ki je spremljal potnike čez most, porinil voz z zaletom do roba prepada in nato počakal, da je na enak način z druge strani spred dobil voz nazaj. Za tak način prevažanja je bilo potrebno veliko previdnosti, saj je tisti, ki je porival voz zaradi predolgega zaleta tvegajl skok v skalovje rečnega korita. Tako se je na primer ponesrečil gospodar družine Pervanje, ko je pomagal nekemu partizanu čez reko. Krivico bi delali, če bi to odgovorno opravilo pripisali samo eni osebi. Tu so bili še Pervanjevi, pa mladinka Pavla Pavšičeva – Lajevska, ki je pomagala pri Pervanjevih, učiteljica Milica, kurirji, ki so prihajali s Šebreljske planote in okoliških hribov sem

na javko s kurirji kurirskih postaj P 35 – Zgornje Trebuše, P 7 s Šentviške gore, P 23 s Poljan pri Cerknem in drugi.

Minka Treven – Milica je prišla v Stopnik po Krivčevi mobilizaciji s Severnoprimskega okrožja, kjer je bila prej zadolžena za organizacijo SPŽZ (Slovenske protifašistične ženske zveze). Pouk je začela 11. decembra 1944. Tudi ona je

Marija Treven-Primožič – Milica, poučevala v Stopniku

o združitvi obeh šol zapustila svoje pisano poročilo. Na sedmih straneh je opisala obravnavano učno snov za oktober, december ter januar in februar tudi drugo šolsko problematiko. V poročilu za čas od 15. decembra do 15. januarja je Milica napisala: »Organizirani sta 2 šoli. Šoloobveznih je 27 otrok«. V naslednjem poročilu, ki ima naslov Poročil za januar, omenja Metajurjev odhod v NOV, prekinitev pouka od 16. nov. do 11. decembra, da je pouk vsak dan razen v četrtek in nedeljo, ter nato izrecno poudarja: »Organizirani sta dve šoli, na levem in desnem bregu Idrijce. Na desnem bregu I. II. III. IV. V. razred, na levem I. in II. razred. Pouk se vrši na desnem bregu od 9. do 12. ure in 13. do 16. ure. Na levem bregu od 9. do 12. ure. Starši se zavedajo, da šola je obvezna, toda radi pomanjkanja obutve se (nekateri op. PF) otroci ne morejo udeležiti«. Na naslednji strani v poročilu za februar pa: »20. t. m. smo združili obe šoli radi premajne udeležbe na drugi strani pri tov. Vijolici«. Tako je končno pojasnjeno vprašanje odprave oddelka na levem bregu in združitve vseh otrok v šoli na desnem bregu reke Idrijce.

V šolskem letu 1944/45 je bilo v Stopniku 48 šoloobveznih otrok (22 dečkov in 26 deklic), pouk je obiskovalo 20 deklic in 15 dečkov, skupaj torej 35 otrok.

Solo v Stopniku je obiskala tudi okrožna šolska nadzornica Marinka Ribičičeva. O pomožnem učitelju Ivanu Krivcu je zapisala: »Krivec Ivan, pomožni učitelj v Stopniku je mobiliziran. Bil je zelo priljubljen pri otrocih, ki jih je vzgajal z neverjetno veliko ljubeznijo. Zanj je nujna nadaljna izobrazba, ker ima talent za ta poklic in je precej iznadljiv«. V pismu pokrajinskemu šolskemu nadzorniku dne 4. 10. 1944 pa je sporočila: »Presenetljivo lep vtis mi je napravila šolska soba

v Stopniku, kjer poučuje pomožni učitelj, a ima vzoren red v sobi. Čeprav je šolska soba tik ob glavni cesti, ima razobešene slike in risbe učencev in podobno. Na splošno sem ugotovila, da so ti pomožni učitelji mnogo bolj interesirajo za pouk in so bolj skrbni ter tudi vzamejo bolj resno šolo kot poklicni. Nekateri imajo tudi presenetljivo dobre uspehe kljub mali izobrazbi.

Res je, kar pravi Marinka, vsaj kar zadeva tiste, ki so poučevali v šolskem letu 1943/44 v šebreljskem rajonu in sem njihovo prizadevnost poznal. To so bili poleg Marka Matajurja še Urh, Vijolica, Marija in drugi. Krivec je bil sam nadarjen slikar-samouk in je zagotovo nekaj svojega veselja do upodabljanja zapustil svojim učencem.

Milica in pred njo tudi Krivec, sta že učila po začasnem učnem načrtu, ki ga je sestavil pomožni šolski nadzornik Viktor Jereb iz Cerknega, potrdil pa pokrajinski NOO oziroma zanj pisatelj France Bevk. Hiša Pervanjevih, v kateri je bila šola, je bila v tistih časih zelo pomembna javka. Tu je bila tudi avtobusna postaja partizanskega avtobusa, ki je po večkrat na dan vozil med Spodnjo Trebušo in Cerknim. Ker ni bilo bencina, je bil preurejen. Poganjal ga je plin, ki je nastajal s kurjenjem drvi. Tu so se ustavljali kurirji, ki so prihajali in odhajali na vse strani, pa tudi ljudje, ki so bili namenjeni v eno izmed številnih ustanov v neposredni bližini. Rekli smo jim »punkt« ali »točka« ter dodali geslo. Pokrajinska tehnika je npr. imela za geslo številko 600, tiskarna v grapi Strogenici ime Doberdob itd. Bili pa so še drugi vojaško in politično pomembni centri, za katere nepoklicani sploh nismo vedeli ali pa nismo smeli vedeti, da so bili razmeščeni po pobočjih, slemenih in grapah. Sami niso nikoli zaupali od kod so prišli in kam so namenjeni. To je bila »konspiracija« in tajnost, za katero ni bilo dobro vedeti, ker je varovala ljudi pred izdajstvom. Toda z nekaterimi smo se tako pogosto vedevali, da smo vsaj slutili, da živijo nekje v naši bližini. Bili so čudoviti ljudje, na katere si se nehote navezal. Taki so bili npr. Ciril Lukman-Anjo, Boris Race-Žarko, Justin Miklavc-Očka in njegova žena Angela-Mamca, pa intendant tiskarne Viktor, Barbka in drugi. Za šolo je bilo to poznanstvo še posebno koristno, saj so otrokom večkrat prinesli kakšni zvezek, papir, svinčnik, pesmarico idr.

Iz mesečnih šolskih poročil je vidno, da je bil učni načrt prezahteven za tiste čase, saj učitelji, posebno tisti, ki so živeli kot ilegalci daleč od svojih domov, niso imeli nikakršne strokovno-pedagoške literature. Pri slovenskem jeziku si je učitelj še nekako pomagal z znanjem, ki si ga je bil pridobil sam z branjem, toda kaj naj ve učitelj, ki je od znotraj videl samo italijansko šolo, npr. o položaju Slovencev in drugih narodov v Avstriji, pa o ustanovitvi države SHS ipd. Vse to so bile v italijanski šoli prepovedane teme. Podobno kot pri zgodovini je bilo tudi pri zemljepisu in drugih predmetih. Iz že omenjenih šolskih poročil je tudi mogoče razbrati, kako zgrešen je bil metodični postopek nepoklicnih učiteljev. To je nedvomno otežkočalo učencem učenje. A kaj za to! Domača beseda domačega učitelja in veselje do novega znanja sta premagali ovire. Šolski nadzorniki so marsikdaj poročali o presenetljivih uspehih na nekaterih šolah. V Stopniku so se otroci naučili marsikaj lepega in koristnega. Poleg slovenščine, računstva in lepopisja, so se učili še zgodovino, zemljepis, prirodoslovje, domoznanstvo, pa še risanje, petje in telovadbo, ki so jo imeli še posebej radi. Radi so tudi nastopali: peli in deklamirali. Vsi učenci so bili člani podmladka RK in pionirji. Na glavi so nosili titovke z rdečo zvezdo in šolsko uro so ponavadi končali s pozdravom tovarišu Titu. Tudi hajka jim ni bila neznana saj so tudi sami »hajkali«, ko so si z begom na vse strani reševali življenja. Za uspešno delo je bila šola nagrajena

s knjigo Zdravljica. Pionirji so večkrat opravljali tudi obveščevalno službo, raznašali časopise in pošto ter pomagali pri delu na polju.

V ohranjenih zapisnikih sej NOO Stopnik se iz tedna v teden ponavlja vprašanje šolskega obiska. Obiskovanje pouka je oviralo splošno pomanjkanje toplih oblačil in trdne, nepremočljive obutve. Kraj, ki je bil vedno gospodarsko malo pomemben, je bil v zadnji vojni zimi že skrajno izčrpan. NOO in politične organizacije so povsod prosile za pomoč v obleki, obutvi in hrani. Na nekem množičnem sestanku je tajnik NOO zapisal: »Na predlog, da bi vsi pomagali s kakršnim koli blagom in lesenim podplatom, je ljudstvo z velikim zadovoljstvom sprejelo predlog in sklenili so, da bojo pripravili sukneno blago in usnje starih čevljev«. Kaže, da so nekateri starši to priporočilo vzeli resno, kljub temu pa posebnega uspeha le ni bilo. NOO, ki se je hkrati boril tudi za politično priznanje ljudske oblasti, pa navaja, da zaradi političnega nasprotovanja le dve družini ne pošljata svojih otrok v šolo. Šolske klopi so bile včasih prazne tudi zaradi bolezni. Na seji 24. februarja 1945 pravi prosvetni referent, »da se je sedaj v zadnjem času pojavilo precej bolnih, posebno otrok in starčkov in predlaga, da bi se čimprej pregledalo vzrok te bolezni s pomočjo zdravnika«. S toplejšimi dnevi so odborniki NOO olajšano ugotovili, da se je šolski obisk zelo izboljšal in da je bilo zares pomanjkanje obutve in obleke razlog za izostanke.

Blížala se je pomlad, ki je tudi v Stopnik prinesla obup in strah pred posledicami velike sovražne ofenzive. V drugi polovici marca je učiteljica poskrila šolske papirje, zaklenila šolska vrata in se poslovila od prijazne družine Palirjevih. Začela se je hajka. V dolino so vdrli bradati in kosmati četniki, zanemarjena vojska ustašev, domobrancev, Špancev, Vlasovcev in Mongolcev, pisana družčina krvoločnežev in fašističnih izmečkov iz vse Evrope. Ni mogoče vedeti, ali se je po končani ofenzivi redni pouk še nadaljeval. Po vprašalni poli za zgodovino partizanskega šolstva je mogoče soditi, da je pouk v šolskem letu trajal do 30. marca, kar pa je povsem nemogoče, saj se je sovražna ofenziva v teh krajih začela že 23. marca in je trajala do 2. aprila. Iz zapisnika seje NOO z dne 3. maja zvemo, da se je šola »začela šele 30. 4. 1945 ker je ljudstvo samo prosilo, da bi počakali, da se malo pomiri po tej hajki. Udeležba otrok še ni popolna, ampak upa se, da bo večja nego pozimi«. Po malem so začeli spet prihajati v šolo učenci iz oddaljenih bajt in pogosteje so zaškripali škripci »teleferike« (žičnice) čez divje vode Idrijce nad porušnim mostom. Učiteljici Milici se je pridružila še ena skrb več, kako prepeljati vsak dan skoraj pol razreda otrok čez reko v šolo in nazaj domov.

Kaj posebnega o pouku v tem času ne zvemo več, le učiteljica Milica je 10. maja na sestanku opozarjala starše »glede šole, posebno je opozarjala starše na strogo pazljivost glede streliv, kar zadnje čase se je pri njih opazilo«. Kaže, da je bil to zadnji organizirani stik učitelja s starši njegovih učencev. Zelo malo verjetno, da je pouk trajal kaj več kot še kakšen dan.

Kulturno delo po mojem odhodu na drugo delovno mesto ni zamrlo. Mladina je že 8. septembra priredila skupaj s pionirji igri Za svobodo in pravico in Ubežnik, ki ju je uprizorila tudi na Sentviški Gori. V Stopnik sem se rad vračal, sprva iz Šebrelj, nato iz Cerknega, a le ob koncu tedna. Verjetno sem že oktobra prenesel svoj sedež iz Cerkna sem, na bolj varen in zakonspiriran kraj, na kmetijo na Logu. Tako sem se imel zopet priložnost sestajati z mladino in aktivisti OF, s katerimi smo že 10. septembra uprizorili pod kozolcem kmeta Antona Ozebka, po domače pri Kovaču, igro Ječa se je odprla. Prireditve smo dopolnili s političnim govorom in recitacijami. 16. septembra 1944 je bila v šoli proslava ob prvi obletnici, priključitve Primorske k matični domovini. Po hribih je zago-

relo kakih 40 kresov, hiše so bile okrašene s slovenskimi zastavami. Ob 100. – letnici rojstva pesnika Simona Gregorčiča je bila 15. oktobra v šoli proslava, na kateri so nastopili recitatorji, dramski krožek in ženski pevski zbor. Ta zbor sem nato vadil še vso zimo in naslednjo pomlad. Nastopali smo na vseh poznejših proslavah in nekaj časa tudi še po osvoboditvi.

Osnovna šola Oblakov vrh

Kdaj se je začel pouk v šol. letu 1944/45 na tej šoli, je danes težko zanesljivo ugotoviti. Podatki o tem so si zelo nasprotujoči. Šolska kronika Osnovne šole Oblakov vrh, ki je bila napisana septembra 1946. leta, trdi, da se je pouk začel že 15. septembra. Meseč dni pozneje, tj. 15. oktobra, pa je bila na tej šoli menda proslava ob 100-letnici rojstva pesnika Simona Gregorčiča. Zelo nenavadno bi bilo npr. če bi se v letu, ko je sovražnik nekajkrat prišel na ozemlje občine, odprla šola prej kot so to predvidevala navodila okrožnih prosvetnih oblasti. Šolsko leto se je takrat začenjalo še s slovesno šolsko mašo. Kjer je bilo to mogoče in tako organizirano, so šole lahko zabeležile kot začetek pouka 1. oktober, sicer pa je veljal kot uradni zečetek šol. leta v vsem okrožju 2. oktober, saj je bila prejnjega dne nedelja.

Učenci osnovne šole Oblakov vrh med NOB z učiteljem Justinom Grošljem

V poročilu »o stanju šolstva v severno Primorskem okrožju«, ki ga je oddelek za prosveto pri SPO označil z datumom 4. okt. 1944 navaja v odstavku »seznam učiteljev in šol, ki so se odprle s 1. oktobrom« med drugimi tudi šolo na Oblakovem vrhu«. V razliko s stanjem šol lanskega leta, so se otvorile na novo šole ... »Oblakov vrh«.

Torej do tu: prvega oktobra in ne 15. septembra. V statističnem poročilu, poslanem pokrajinskemu šolskemu nadzorniku tov. Zdešarju, vidimo, da je bilo v tem šolskem okolišu takrat 32 šoloobveznih otrok, ni pa podatka o tistih, ki so šolo zares obiskali. Zakaj tako, pojasnjuje zapisnik 2. redne učiteljske konference za vojskarsko-črnovški okraj že 9. 10. 1944, kjer piše: »Nekatere šole so začele s poukom po določenem terminu, namreč po 2. oktobru ... Oblakov vrh: šola se ni odprla, ker ni prostora«. Vzrok zveni nenavadno, saj je bila tu v hiši Venceslava Klemenčiča šola že od leta 1936. Preseneča tudi naslednji stavek: »Iz konspirativnih vzrokov se začasno prekine«. Je morda v besedi »konspirativnih« mišljena varnost pred presenečenji?

Oblakov vrh je bil tedaj resda nekakšen strateški prehod na relativno nizki nadmorski višini 725 metrov, kjer so se križale za partizane pomembne poti iz doline Hotenje v Kanomljo in s Šebreljskega vrha na Vojskarsko planoto. Res pa je tudi, da je bil Oblakov vrh tedaj nekakšno geografsko središče osvobodjenega ozemlja in so krog in krog njega delovale številne osnovne šole, ki so bile mnogo bolj izpostavljene (Spodnja, Srednja in Gornja Kanomlja, Dolenjska Trebuša in Krnice). Zakaj potem pouk ni stekel kot je bilo predvideno? To vprašanje je leta 1981 pojasnil avtorju tega pisanja učitelj Justin Grošelj, ki je prišel na to šolo z dekretom predsedstva SNOS. Zaradi nekaterih nenadni vpadov Nemcev in bitk, ki so bile v bližnji okolici v poletnih mesecih 1944, je bilo dejansko nekaj strahu med prebivalci, še več pa verjetno pri lastniku šolske sobe, kjer bi moral steči pouk. Tov. Marinka je že avgusta »organizirala, da bi se s pričetkom šol. leta 1944/45 v Oblakovem vrhu odprla slovenska šola«. Uspeh tega prizadevanja je znan. Toda razlog za »prekinitev« je še nekje. Med žrtvami italijanskih čistk l. 1943 je bil tudi učitelj Grošelj. Ob vrnitvi iz internacije po kapitulaciji Italije je bil na poti domov nekje v Baški grapi ranjen v nogo in bi bila tedaj njegova vsakdanja pot z Utrskega vrha, kjer je bil doma, do Oblakovega vrha prenaporna. To trditev potrjuje »karakteristika okrožne nadzornice, ki o njem piše, da »je izmed najbolj vestnih pri pošiljanju poročil in se je popolnoma predal delu v šoli. Ker je bolan, se ne more kretati zaradi bolne noge«. (podčrtal F. P.) Ta karakteristika je verjetno tudi pravi odgovor na to, zakaj je bil pouk pod nazivom Osnovna šola Oblakov vrh v resnici na Utrah. Zanimivo je tudi, da te lokacije ne omenja noben dokument okrajnega arhiva. Utrski vrh ali kratko Utre je kmetija na dolgem grebenu hriba med Idrijco na severni in Hotenjsko grapo na južni strani. Samotna kmetija leži kake pol ure hoda od Oblakovega vrha po lepi, dokaj položni poti. V nadaljevanju grebena so še kmetije Na Vrhcu, Rupa in Na Plešeh. Greben ima pomemben strateški položaj. Od tu je dober razgled na obe poti, ki se vijeta po soteskah reke Idrijce in Hotenje, možen pa je tudi varen umik pred sovražnikom. Zato se je tu dolgo zadrževal pokrajinski odbor NOO OF z oznako 360. Tu so se za daljši ali krajši čas ustavljali in delali tovariši Franc Leskošek-Luka, France Bevk, dr. Jože Srebrnič, Tone Ferjančič-Zvonko, Franc Kimovec-Žiga, dr. Aleš Bebler, zdravnik dr. Danilo Lokar in drugi. Po odhodu PO OF so bili v teh krajih sedež severnoprimskega okrožja, komanda mesta Idrija, ciklostilni oddelek pokrajinske tehnike, oddelek tiskarne Slovenija in še razni drugi pomembni organi ljudske oblasti z zaščitnimi enotami. Vse to je predstavljalo tudi za šolo in otroke določeno varnost. O tej šoli in o začetku šolskega pouka je zapisal točne podatke šele KNOO Šebrelje, ki je na eni sicer dokaj pogostih sej v tem času zabeležil v zapisniku z dne 2. 11. 1944 naslednje: »Poročilo prosvetnega referenta – (Rjavec Angela).

Oblakov vrh: šola se je že pričela. To je kot osnovna šola na Utrski« (tu je stavek prekinjen, verjetno zaradi naglice pri pisanju). Tako torej, to sporočilo in že omenjeno statistično poročilo za tov. Zdešarja od 22. okt. 1944 dajeta sklepati, da se je pouk po vsej verjetnosti začel šele nekje v drugi polovici oktobra.

PREDSEDSTVO
SLOVENSKEGA NARODNO
OSVobodILNEGA SVETA

Odsek za prosveto
oddelek za osnovno šolstvo

Na položaju, dne 24. novembra 1944

DEKRET

s katerim imenujemo **GROŠELJ Justina**

rojenega **14. aprila 1906. v Šebreljah**

za začasnega učitelja na osnovni šoli **Oblakov vrh**

okrožje **novomeško sevnoprimorsko**

Svoje službeno mesto nastopite takoj.

Načelnik oddelka za prosveto:

Min. Grošelj

Vodja oddelka za osnovno šolstvo:

W. K. K. K.

Fotokopija dekreta za Justina Grošlja

Da je pouk vendarle stekel vsaj kak teden pred obvestilom prosvetnega referenta v NOO v Šebreljah, pa dokazuje Mesečno poročilo o prosvetnem stanju za november, v katerem okrožni odsek za prosveto v pregledu prireditve prav posebej označuje, da je bila 6. novembra 1944 na Oblakovem vrhu Gregorčičeva proslava (torej ne 15. oktobra kot navaja kronika osnovne šole, ki je bila napisana po vojni, ko so spomini po malem že začeli bledeti). Na tej proslavi so sodelovali tako mladina kot šolski otroci. Če sklepamo, da je organizacija take proslave, saj so jo pripravljali začetniki (s knjižnim jezikom se do tedaj otroci sploh še niso srečali), terjala vsaj 14 dni priprav, potem se pouk ni mogel začeti pred 15. oktobrom.

Bralec se bo morda vprašal, čemu vsa ta razglabljanja o začetku šolskega pouka ene same šole, saj dan ali dva razlike pravzaprav ne pomenita kaj usodnega za zgodovino partizanskega šolstva. To navajam zato, ker sem pri proučevanju pisanih dokumentov tistega časa, posebno pa raznih kronik in spominov,

Justin Grošelj, poučeval na Oblakovem vrhu

ki so bili napisani pozneje, naletel na toliko nasprotujočih si trditev, da se je bilo težko odločiti za pravilno, tako na primer o osnovni šoli Oblakov vrh. Tisti, ki teh časov ni doživel, si bo težko predstavljal, kako more priti do takšnih razlik. Ne more namreč razumeti, po kakšnih ovinkastih in negotovih poteh so včasih prihajala poročila v zbirno središče. Čeprav so bile kurirske poti dokaj dobro organizirane in zanesljive, je še cela vrsta drugih faktorjev vplivala na prihajanje poročil. Ta so prihajala počasi, z zamudo, po ustnem posredovanju, spremenjena, popravljena, izkrivljena, nerazumljiva, pogosto iz nepooblaščenih virov in zato tudi nezanesljiva. Za Oblakov vrh pa je še prav posebej nenavadno, da je bil šolski pouk v stavbi učiteljeve domačije na Utreh, ki je bil najbližnji sosed sedeža severnoprimorskega okrožja in da je morala tov. Marinka, ko je odhajala na teren ali se vračala, največkrat mimo te stavbe.

Učitelj Grošelj v svoji skromnosti v šolski kroniki niti ne pove, da je moral za izpeljavo načrta o preselitvi pouka na novo lokacijo sam opraviti določena dela na svoji domačiji, dobiti za to delavce in zidarje, organizirati prevoz inventarja in postoriti še marsikaj drugega, preden je bilo vse nared za začetek. Na koncu napišimo še, da je bilo pozneje na šoli še več proslav in prireditev, med drugimi tudi Prešernova proslava v februarju 1945. Konec šolskega leta je 11 otrok izdelalo razred s prav dobrim uspehom, 10 z dobrim, 8 otrok pa je bilo pridržanih še naprej v istih razredih, da bi si naslednje leto bolj izpopolnili znanje. Med letom je bilo tudi nekaj prekinitev zaradi visokega snega, posebno pa zadnje dni marca in v začetku aprila, ko so sem udrli nemški esesovci, Nedičevi čet-

niki in drugi. Prvega aprila je bila tu huda bitka, ki je trajala do 13. ure. Popoldne se je sovražnik umaknil z Utrskega vrha, zvečer pa se je del enot IX. korpusa na Vojskem prebil iz sovražnega obroča in prišel skozi Hotenje na Utrski vrh. Morije in strahu v tem kraju je bilo konec. Otroci so potem spet hodili v šolo do 15. junija, ko so pouk končali in skupaj s starši pripravili proslavo.

Osnovna šola Krnice

V novem šolskem letu 1944/45 je na krniški šoli še naprej poučeval pomožni učitelj Anton Likar iz Kanomlje. Po podatkih oddelka za šolstvo pri SPO je imel Likar 5 razredov italijanske gimnazije v Gorici in pedagoški tečaj, ki ga je opravil med počitnicami leta 1944 na osvobojenem ozemlju. Likarjeva šolska izobrazba je bila po letih šolanja na ravni sedanjega drugega razreda gimnazije.

Pouk v Krnicah se je začel 2. oktobra. Verski pouk za Krnice je bil v Sebeljah. Šola je imela tudi roditeljski svet, vendar imena članov sveta niso znana. Isti arhivski vir pravi, da je bila na tej šoli ustanovljena tudi šolska knjižnica. V šolskem okolišu je bilo tedaj 25 šoloobveznih otrok, od katerih pa jih je obiskovalo šolo le 15 (8 dečkov in 7 deklic). Nekoliko pozneje izvemo iz istih arhivskih virov, da je šola redna in da so imeli tudi v Krnicah Gregorčičevo proslavo, in sicer 15. nov. 1944. Likar je vodil tudi večerni tečaj za odrasle. Sploh je treba reči, da je bila vas kljub raztresenosti hiš v kulturi dokaj napredna, posebno močno jo je povezoval odličen pevski zbor, ki ga je v tem času vodil krajevni aktivist OF Franc Kacin. Patizanski dnevnik z dne 8. nov. 1944 je zapisal: »V nedeljo 28. oktobra sta organizaciji ZSM in SPZZ iz Masor priredili miting v Krnicah. V pevskem zboru so sodelovale tudi tovarišice iz Krnic, med njimi 60-letna Marička. Bolezen v rani mladosti ji je vzela vid, ni pa ji vzela onega mladostnega duha, s katerim še vedno spodbuja k aktivnosti našo mladino. Vnema, s katero hodi naša tovarišica k pevskim vajam in na naše prireditve, naj bo bo vzgled vsem, ki se še vedno izmikajo našim organizacijam in delu. Mitingu je prisostvovalo zelo veliko ljudi, ki so kljub slabemu vremenu prišli tudi iz okoliških vasi.«

Po podatkih okrajnega šolskega nadzornika je bil Likar »zelo dober učitelj, vesten, (a) potreben še nadaljnje izobrazbe«. Toda poročilo o stanju šolstva konec decembra 1944 v severnoprimorskem okrožju, napisano je bilo 11. jan. 1945, že pove, da je bila šola v Krnicah zaprta, »ker je bil učitelj mobiliziran v NOV«. Naslednje poročilo o stanju šolstva konec meseca januarja 1945 v severnoprimorskem okrožju pa pravi: »Meseca januarja sta prenehali delovati dve šoli in sicer v Krnicah ter na Kladju. Tovariš Likar, dotedanji učitelj na Krnicah je bil mobiliziran ...«. Dva različna datuma torej o istem dogodku, vendar prvi izključuje drugega. O šoli na Krnicah piše tudi Kronika v dobi okupacije, ki jo hrani arhiv pri mestnem muzeju v Idriji (III. pogl.) Pri tem je treba pripomniti, da niti datum začetka šole (20. okt. 1943) niti datum odhoda Likarja v partizane (19. II. 1945) nista točna.

Prekinitev pouka ni mogla trajati dolgo. Med predlogi za preživnino, ki jo je oddelek za šolstvo pri SPO namenil nekaterim učiteljem brez vseh sredstev za preživljanje, je na listi za mesec februar (datirana je 13. II. 1945) tudi ime Jelice Žagar, učiteljice v Krnicah. Žagarjeva je prišla na novo delovno mesto s Šentviške gore, ker je tam »okupator v svoji decembrski ofenzivi šolo tako poškodoval, da ni bilo mogoče imeti pouka.« Učiteljico Žagarjevo zasledimo prvič v uradnih spisih že 11. nov. 1944 kot učiteljico na osnovni šoli v Orehku, vendar z imenom

Žagar Ivana. V sosednji Jesenici je tedaj učiteljeval Žagar T. Kot je bilo mogoče pozneje zvedeti, sta bila to mož in žena, oba poklicna učitelja. Usoda jima ni bila naklonjena. Nemci so že 22. nov. 1944 odpeljali iz Jesenice tov. Žagarja Ferda, poklicnega učitelja, ki je bil v tem kraju nastavljen pred kratkim kot učna moč. »Natančnih poročil nimam,« piše tov. Marinka pokr. šol. nadzorniku, »ne vedo pa, kam so ga odpeljali Nemci.« Njegova sled se je izgubila pri Sv. Luciji (Mostu na Soči). Žagarjeva je bila nato premeščena na Šentviško goro, toda tudi tu ni mogla ostati in je končno pristala v Krnicah. Da Jelica Žagar ni druga oseba, nam potrjuje zapisnik 3. redne učiteljske konference za baški okraj, v katerem piše: »Z ozirom na novo nastale spremembe radi mobilizacije in drugih ovir, se bo na-domestilo učiteljstvo takole:

»**Šentviška gora:** Tu je poučeval tov. Uršič Drago, ki je mobiliziran in bo tu poučevala tov. Žagar Jelica, do sedaj učiteljica v Orehku.« Verjetno se prav zaradi nesrečne usode njenega moža, učiteljica Jelica tudi v Krnicah ni čutila preveč varno, saj je bil tudi ta kraj na robu osvobojenega ozemlja. Njen učenec Florjan Štucin iz Idrijskih Krnic 24 se spominja, da je bila že starejša, zelo preprosta in skromna. Z ljudmi, posebno pa s Štucinovimi na Pstoti, kjer je stanovala, se je zelo dobro razumela. Otrokom je zelo rada pripovedovala razne zgodbe v dolgih zimskih večerih, ko so se grela na veliki kmečki peči. Nekoč je naročila Florjanu in njegovi sestri: »Poslušajta, ker pri vas stanujem, mi recita kar teta in to povsod, da se bosta navadila. Če pridejo Nemci bodo mislili, da sem domača in ne bodo mislili, da sem učiteljica.« Florjanu in sestri se je to zdelo imenitno, ker so ji drugi otroci morali reči tovarišica učiteljica. »In tako sem ji«, nadaljuje Florjan Štucin, dokler je bila pri nas, rekel kar tega Jelka . . . »Če je bilo lepo vreme, je vsako jutro šla za hišo, od koder je lep razgled na Alpe, (in) občudovala lepoto gora. Tudi pri hrani ni bila izbirčna. Jedla je z nami, kar smo pač imeli za večerjo, največkrat cel krompir, ki smo ga sproti lupili, kuhanega seveda. Zelo ji je bilo všeč, če je bilo pri hiši kaj surovega masla, ki ga je sproti rezala na tanke rezine in jedla skupaj s krompirjem, vendar se ne spominjam, da bi se kdaj pritoževala zaradi slabe hrane. Tako je pač bilo takrat . . . Po vojni nam je enkrat pisala, potem pa ni bilo nobenega glasu (več) o njej.« Štucin misli, da je prišla iz Tržiča. O njej in o usodi njenega moža nisem mogel zvedeti kaj več, čeprav se je spominja več ljudi. Tov. Fani Lapanja (Kacin), ki je v istem času učila na osnovni šoli v Masorah, se je spominja takole: »Na Likarjevo mesto je prišla učiteljica Jelka Žagar. To je bila nekoliko starejša tovarišica, ki je bila zelo sposobna. Osebnost sem jo dobro poznala. Ne spominjam se pa, kje je bila doma, niti mi ni znano kaj drugega o njej.«

Krniške šole – brunarice danes ni več, ker je razpadla. Ohranila se je razrednica za leto 1944/45, skromen šolski zvezek, v katerem nam je Žagarjeva ohranila osebne podatke, evidenco izostankov od pouka in uspeh svojih učencev. V njej je tudi statistika končnega učnega uspeha, seznam članov podmladka Rdečega križa in znesek pobrane članarine. Na koncu je še seznam odbornikov društva Šola in dom, ki je skoraj zanesljivo roditeljski svet in še sporočilo njenemu nasledniku o tem, koliko računstva je uspela predelati v posameznem razredu glede na razmere v preteklem letu. Pouk je končala 16. junija 1945.

Žagarjeva je učila in vzgajala 21 učencev (11 dečkov in 10 deklic). Učila jih je poleg čitanja in računstva še slovnico, prirodopis, zemljepis in zgodovino, za kar so ob koncu šol. leta dobili enotno oceno. Tako je izdelalo:

z odličnim uspehom	7 učencev
s prav dobrim uspehom	4 učenci
z dobrim	1 učenec
z zadostnim	3 učenci
nezadostno oceno	6 učencev

Osnovna šola Masore

Z odhodom učitelja Klemena iz teh krajev junija 1944 je mesto učitelja ostalo prazno. Tudi šole ni bilo več. Baraka, v kateri je bil pouk v spomladanskih mesecih, je lastnik zemljišča, na katerem je stala, podrl, da bi si obnovil hlev, ki so mu ga zažgali Nemci. Zato je krajevni odbor OF za Krnice in Masore odločil, naj bo pouk v stavbi, kjer je bil prej sedež komiteja SKOJ za idrijski okraj. To je stavba, ki še danes sameva v plitvi rupi sredi visokih smrek in jelk na zemljišču Ferdinanda Kende. Hišico je zgradil v letih okupacije oficir italijanske vojske, da bi v njej bival s svojo družino. Zidana je večinoma s trdim materialom, v pritličju pa je naslonjena v breg. Šolskemu pouku so namenili prostor v nadstropju.

Hiša »na Prihodu«; v njej je bila šola za Masore pred vojno, v času NOB (1944) je bila šola tam, kjer sedaj stoji lovska koč

Kraj je oddaljen le streljaj od glavne ceste v bližini kmeta na Prihodu. Nekdanja skojevka in partizanska učiteljica Fanika Kacinova (sedaj por. Lapanja) v svojih spominih na partizansko šolstvo piše: »Stavba je sicer zelo blizu ceste, ki pelje skozi Masore in to v bližini kmeta« na Prihod, »vendar je v kotlini v gozdu

in kljub številnim hajkam ni bila nikoli odkrita. Zasluga za to gre predvsem prebivalcem tega kraja in tudi samim učencem ki so skrbno čuvali tajnost šolskega prostora, tako, da celo belogardisti v bližnji postojanki v Spodnji Idriji niso nikoli zvedeli zanjo. Vedeli so sicer, da šola obstaja, niso pa jo uspeli odkriti, niti zvedeti tega, kdo v šoli poučuje. V tej stavbi, ki še danes stoji nekoliko predelana in služi kot lovska koča, je bil v letu 1944 nekaj časa sedež okrajnega komiteja SKOJ.«

Krajevni odbor OF za Krnice-Masore je torej na svojo lastno pobudo za šolsko leto 1944/45 določil za učiteljico domačinko Faniko Kacinovo, saj na novega poklicnega učitelja v takratnih razmerah, ko so bili vsi za vojsko sposobni že mobilizirani skoraj ni bilo več mogoče misliti. Kacinova pa je imela le nekaj izkušenj pri delu z otroki, ker je včasih nadomeščala odsotnega učitelja Klemenca. Tedaj je nedvomno dobila tudi nekaj navodil in nasvetov strokovno usposobljenega človeka. Poleg tega je bila kot skojevka zadolžena za agitacijo in propagando ter za kulturo in prosveto. Bila je dobra pevka v krniškem pevskem zboru, sodelovala pa je tudi pri organiziranju raznih proslav in kulturnih prireditev. Kljub temu si je z novo zadolžitvijo naložila kar precej težko breme in odgovornost, če upoštevamo, da je imela le osnovnošolsko izobrazbo. Sicer pa ji tudi drugače ni bilo lahko. V svojih spominih na partizansko šolstvo to tudi sama priznava. Le nekaj mesecev prej so ji Nemci ubili mamo, dom pa izropali in požgali. Vse to je le počasi prebolevala. Ostala bi brez trdnih sredstev za preživljanje, če ji odbor OF ne bi naklonil nekaj moke, da si je med dopoldanskim in popoldanskim

*Fanika Kacin-Lapanja, poučevala v Masorah
(fotografija iz sedanjega časa)*

poukom pri bližnjem sosеду skuhalo močnik. Na Prihodu, kjer si je pripravljala hrano, so kaj kmalu ugotovili, da ob samem močniku dekline ne bo dolgo vzdržalo, zato so jo velikokrat še sami nahranili, čeprav so tudi sami živeli v pomanjkanju.

Faniko prvič omenjajo uradni akti Oddelka za šolstvo pri severnoprimerškem okrožju v zapisniku 2. učiteljske konference za okraj Vojsko-Črni vrh, ki

je bila dne 9. 10. 1944. V njem piše: »Kot nova učna moč je bila prisotna tudi Kacin Fanika, ki je prevzela pouk v Masorah. Je brez posebne izobrazbe . . .« »Pouk je pričel 7. oktobra, otroci posečajo verski pouk v Šebreljah.« Isti vir nam sporoča, da je bil tudi v Masorah že določen roditeljski svet.

S toplo besedo ji je dajal pogum tudi takratni okrajni šolski nadzornik, učitelj Viktor Jereb iz Cerkna. »Pogosto nas je obiskoval na šolah«, piše Kacinova, »in nam nudil vso pomoč. Vse njegovo delo je bilo prežeto s tovarištvom in ljubeznijo do vseh nas. Vedno znova nam je vlival pogum in nas bodril, da nismo klonili v težkih razmerah, tako učenci kot učitelji.« Po takratnih uradnih podatkih oddelka za šolstvo pri SPO je bilo v Masorah 32 šoloobveznih otrok, pouk pa jih je obiskovalo le 12. Ta podatek pa nekdanja učiteljica zanika. V svojih spominih piše, da je v tem šolskem letu poučevala 31 otrok. Zatrnila mi je, da samo iz ene hiše v Masorah niso pošiljali otrok v šolo. Kmetije so tod zelo raztresene, razdalje med njimi velike, veliko otrok pa v tistem času ni imelo primerne obutve in obleke. Čeprav je bila pot do šole dolga, otroci niso pogosto manjkali pri pouku. Ta pot pa je bila tudi nevarna. Vsak trenutek bi se lahko otroci znašli pred sovražnimi enotami, ki so pogosto prihajali iz postojank v Idriji in Spodnji Idriji. Zato je učiteljica svoje učence nenehno opozarjala, naj bodo previdni, se izogibljajo glavnim potem, naj ne nosijo titovk vsak dan, ampak le za posebne priložnosti. Bili pa so preveč ponosni nanjo in na peterokrako zvezdo, da bi se ji kar tako odpovedali. Ti pionirji so bili tudi zelo primerni za prenašanje sporočil in obveščanje ljudi o preteči nevarnosti, ker so se gibal hitro, poznali pa so vse skrite stezice in bližnjice. Zanje je bila to tudi prava šola partizanske iznajdljivosti, previdnosti in zaščite. Pouk je bil organiziran v dopoldanski in popoldanski skupini. Učili so se predvsem slovenski jezik in pravopis, brali in pisali spise in tako popravljali vplive italijanske šole. Zelo radi in veliko so peli, posebno partizanske pesmi, ki so bile tedaj na vsem osvobojenem ozemlju izredno priljubljene. Vsrkavali so vase ljubezen in občutek pripadnosti slovenskemu narodu, narodno osvobodilni boj so sprejemali kot svoj lastni boj za svobodo. Občutek povezanosti v tem kraju jim je dajala tudi zavest pripadnosti pionirski organizaciji, v katero so bili včlanjeni vsi po vrsti. Z velikim veseljem so nastopali na vaških prireditvah v sodelovanju z mladinsko organizacijo, ki je oktobra organizirala proslavo ob stoletnici rojstva pesnika Simona Gregorčiča in že 13. novembra priredila miting, katerega osrednja točka je bila igrica Skrivač. Pri teh prireditvah je poleg učiteljice in ostale organizirane mladine nedvomno pomagal tudi učitelj sosednje šole Anton Likar, ki je v tem času v Masorah vodil tudi večerni tečaj za odrasle. Sploh je bil Likar kot najbližji šolski sosed v tem času Faniki neke vrste mentor, saj sta že v času letnih počitnic skupaj popisala šoloobvezne otroke in za začetek šolskega leta pripravila še vse drugo.

Posebno pozornost zasluži za tiste čase uspeh, ki sta ga dosegla učiteja, in sicer, da je v kraju kot so Masore z raztresenimi domačijami, prihajalo na večerni tečaj 23 mladincev oziroma mladink kar po dvakrat na teden.

Materialna oskrba. Učne pripomočke so otrokom preskrbeli starši, saj sta bili Idrija in Spodnja Idrija blizu. Med učenci v razredu pa je bil dobro razvit tudi občutek solidarnosti, tako da so si vedno pomagali med seboj: razpolavljali so svinčnike, delili malice s tistimi, ki niso imeli ničesar itd. Drva so v dogovoru z roditeljskim svetom preskrbeli starši, kurila in čistila pa je kar učiteljica sama, včasih tudi s pomočjo učencev. Do spomladanske ofenzive ni bilo večjih prekinitev pouka. Če je grozila kaka nevarnost, je vedno kdo pravočasno to sporočil šoli. Otroci so se porazgubili domov. Daljša prekinev je bila le v drugi polovici

marca in v začetku aprila 1945, ko je tod v zadnji sovražnikovi ofenzivi pred dokončnim obračunom z njimi razsajala in ropala še zadnje ostanke hrane pisana vojska različnih narodnosti. Tedaj je postalo resnično nevarno tudi za učiteljico, potem ko so belogardisti iz Spodnje Idrije prijeli Skojevo sekretarko Pavlo Močnik-Kendovo in je bila tako razkrita celotna mladinska organizacija. Mučeniška smrt mladega dekleta je opozorila na nevarnost tudi ostale. Zato je tudi učiteljica Fanika do osvoboditve začela ubirati bolj stranske in skrite poti med šolo in domom. Življenje je za svobodo, daroval kot nedolžna žrtev tudi najboljši učenec te šole Pavle Močnik (Pavlin najmlajši brat). Padel je skupaj s svojo materjo in teto v eni iz med masorskih vrtač kot žrtev podlega izdajstva.

Osnovna šola Jagršče

Vas Jagršče je junija 1944 doživela usodo Šebrelj in drugih cerkljanskih vasi. Zgorelo je 16 hiš in gospodarskih poslopij, če ne upoštevamo zaselkov in samotnih kmetij. V vasi so oropali večje število živine in uničili življenjske potrebščine ljudi. Bile so tudi človeške žrtve. Šola je kot po čudežu ostala cela sredi ožganih zidov in je pod svojo streho sprejela številno družino njenega gospodarja. Od hiše na Brdu, h kateri je bila šola prizidana, so ostale le ruševine in nekaj pepela. Kljub temu se je pouk v Jagrščah začel 1. oktobra, kot je bilo uradno določeno. Roditeljski svet in vaški odbor OF sta odločila, da bo pouk v eni izmed redkih hiš v vasi, ki so še ostale cele. To je bilo precej veliko poslopje Ane Lapanja pri Bridniku. Hiša stoji tik pod cerkvijo tako, da sta jo pokopališki zid in drevje kar dobro zakrivala. Iz prvega nadstropja, kjer je bila učilnica, je bil možen dokaj varen izhod skozi vežo po stopnicah in nato skozi zasilna mala vrata na prosto v zaraščen breg na zadnji strani hiše. Lega je dajala učitelju in staršem občutek varnosti, če bi sovražnik nenadno napadel.

Toda junijska nesreča je vaščanom izostrila občutek previdnosti, zato so imeli med poukom redno stražo na vrhu hriba. Stražili so kar učenci sami, pa tudi gospodar hiše, v kateri je bila šola, Peter Lapanja, načelnik narodne zaščite je sodeloval pri obveščanju. V novem šolskem letu je bilo menda vpisanih 24 šolobveznih otrok (12 dečkov in 12 deklic). Na roditeljskem sestanku pri Bridniku so se starši odločili, naj novem šolskem letu poučuje kar domačinka Rezka Svetičičeva iz Sjavnice, mlada, vendar zelo aktivna mladinka in skojevka, ki sicer ni imela potrebnega znanja, vendar je pomenila izhod v sili. Na Marijo Rejčevo, ki je tu učila do požiga vasi, ni bilo mogoče več računati. Z novim šolskim letom je bila nameščena v svoj domači kraj – v Šebrelje. Druge možnosti vaščani takrat niso imeli. Lahko si predstavljamo, s kolikšnimi težavami se je moralo dekle spoprijemati, saj je imelo na voljo samo partizansko pesmarico in slovnico slovenskega jezika. To dvojje ji je odstopila tov. Marija Medvedova-Polonca, ki je bivala tu kot begunka iz Idrije z otrokoma Nikom in Rožico. K sreči je dekletu prišlo na pomoč mlad študent, ki se je kot ranjen partizan zdravil v tamkajšnjem okrevališču partizanske bolnišnice Pavle. To okrevališče se je ob koncu poletja 1944 preselilo iz barake v Potokih na kmetijo družine Kranjc v Jablanici, v neposredni bližini Jagršč. O ranjencu govori že sredi oktobra 1944 dokument oddelka za šolstvo. Kratka notica omenja ime Miloš Macarol in njegov prihod v Jagršče, »kjer bo poučeval do nadaljnjega«. Tako sta s Svetičičevo skupaj oblikovala naslednje ure pouka. Opoldne se je mlada pomožna učiteljica hranila pri družini Tušarjevih na Brdu, po pouku pa se vračala domov v Sjavnico, na kme-

tijo, ki je oddaljena dobre pol ure iz vasi. Naporno delo in delno tudi slaba hrana sta pripomogla k bolezni Svetičičeve. Pouk je bil prekinjen, ker tudi mladega partizana ni bilo več tam. Vrniti se je moral v svojo enoto, v operativni štab IX. korpusa, kjer je delal kot inštruktor težkega pehotnega orožja. Toda rani na licu in tilniku se mu nista hoteli zaceliti. Na ponovnem zdravniškem pregledu v svoji enoti je bil Miloš Macarol ocenjen kot nesposoben za operativne naloge vojske, demobiliziran. Tako je bil od 15. novembra 1944 na voljo pokrajinskemu odboru OF. Ker je bil še naprej potreben zdravniške nege in je želel koristiti družbi, je sam izrazil željo po vrnitvi v Jagršče, kjer sta bila zdravilišče in bolniška nega bližu. Nedvomno je k njegovi odločitvi pripomoglo tudi prejšnje dobro počutje med vaščani in otroki, ki so ga očitno zelo spoštovali in cenili. To mnenje potrjuje pismo učenke Marije Tušar z Brda. Pismo se je ohranilo v arhivu Oddelka za šolstvo SPO kot posebnost:

»Dragi tov. učitelj.

Danes je prvič šola od kar ni vas. Nam vsem je zelo dolg čas, ker ni vas. Kako je bilo lepo, ko ste bili Vi tukaj pri nas. Ko ste imeli šolo, kjer ste nas tako lepo učili. Vseeno če ni vas bomo radi vbogali tovarišico učiteljico ter se bomo radi učili. Sprejmite najlepše pozdrave od učenke Tušar Marije.

Pripis

Gornje pismo mi je dal danes tovariš, ki je svoj čas poučeval v neki vasici. Bil je ranjenec v bližnji bolnici in se je pozneje kot rekonvalescent večkrat kretal v vasi. Ljudje so ga naprosili, da je pričel s poukom (je visokošolec). Vaščanom je ustregel in je tako poučeval 14 dni v vasi, kjer poučuje že neka pomožna učiteljica. Otroci so se v teh dneh zelo navezali nanj in je že po parih dneh svojega odhoda iz vasi prejel več pisem svojih nekdanih učencev, katerega enega prilagamo.«

Pismo se je ohranilo v prepisu. Nima ne datuma ne naslova, niti podpisa osebe, ki je dodala pripis. Ker učenko poznam, vem, da je bil prvi naslovnik lahko le učitelj Miloš Macarol, avtor pripisa pa, sodim, da je bil pokrajinski šolski nadzornik Henrik Zdešar, končni pa nekdo na oddelku za šolstvo pri SPO.

Pouk je Macarol začel zopet v ponedeljek 20. novembra in v istem tednu tudi večerni tečaj za odraslo mladino. Miloševa intervencija je prišla ravno prav tudi zato, ker že teden dni v Jagrščah ni bilo pouka. Dokument govori o nekakšnem sporu med vaščani in očetom Svetičičeve. Bistvo spora ni znano, ve se le, da so vaščani po Miloševem predlogu in nasvetu tov. Zdešarja privolili, da Svetičičeva še naprej ostane na šoli, kjer naj bi se ob Miloševi pomoči usposabljala za učiteljico.

Naj tu na kratko opišem buren in zanimiv življenjepis tov. Miloša Macarola.

Rodil se je 23. 1. 1921 v Meži v občini Dravograd. Oče je bil učitelj, mati gospodinja. Ob razpadu Jugoslavije 1941. je bil pristojen v Šmartnem pod Šmarno goro, kjer se je po gimnazijski maturi zaposlil kot uslužbenec elektrarne v Tacnu. Tu je bil 30. marca 1943 mobiliziran v nemško vojsko, poslan v Neuburg na Bavarsko in že 12. aprila 1943 naprej v Ukrajino. Od novembra 1943 do januarja 1944 je bil na fronti, se nato rešil na Poljsko, od koder je dezertiral. Domov je prispel 13. februarja 1944 in se takoj javil v Prešernovo brigado. Le devet dni pozneje je bil že ranjen skozi čeljust v tilnik in od takrat nesposoben za vojaške operacije. Kljub temu je v poletju 1944 opravil tečaj za minometalce v podoficirski šoli IX. korpusa.

»Čeprav po poklicu nisem bil učitelj – piše Macarol v svojih spominih na partizansko šolo v Jagrščah, pač pa študent elektrostrojne fakultete v Ljubljani, sem za ta posel očitno imel precej smisla, najbrž zato, ker sem izhajal iz učiteljske družine, a razen tega sem pred tem predaval na podoficirski šoli IX. korpusa.

Miloš Macarol, poučeval v Jagrščah

Za tak posel sem bil tudi dovolj prekaljen, saj sem že pred vojno aktivno sodeloval v vseh akcijah napredne študentske mladine v Ljubljani, ki jih je organizirala Komunistična partija oz. SKOJ.« Da je bila napredna vsa družina, dokazuje podatek, da sta bila v partizanih tudi že 57 letni oče, kot učitelj na Dolenjskem in mati, oba že od leta 1941, sestra Sava, poročena Česenj, pa od maja 1944. Nezaceljena rana ga je privedla nazaj v bolniško oskrbo in tako se je proti koncu poletja znašel v okrevališču št. 2 v baraki pod Jagrščami. V novem okolju se je očitno kar hitro znašel, navezal dobre stike z ljudmi in se priljubil otrokom. »Razen tega«, piše dalje v svojih spominih, »mi je izredno veliko pomoč pri tem delu nudil partizanski nadzornik Henrik Zdešar, ki me je redno obiskoval in mi vsakokrat prinesel veliko dragocenega gradiva (literature), ki sem ga s pridom uporabil pri pouku in pri drugih aktivnostih.« Da so otroci imeli učitelja radi, smo že videli, bili pa so mu zelo naklonjeni tudi vaščani. Kljub temu pa fantu v požgani vasi ni bilo lahko. V pismu tov. Zdešarju sprašuje za nasvet, kam naj

se obrne, »da bi dobil kaj za obleči in obuti. Kakor si me sam videl, sem še vedno ves v nemški uniformi. Veš, doslej mi ni bilo nič zato, če je bila švabska in se mi je tako vedno zdelo kot da delam pokoro, ker sem služil švabom. Nosim jo že osemnajst mesecev, zato ni čuda, da gleda po novi. Še težje mi je radi obutve, kajti stalno imam mokro v škornjih, ker ne dobim nikjer templacev, da bi jih dal popraviti. Ko sem bil na korpusu, sem mislil, da bom tam kaj dobil, a ni bilo nič. Zato mi ne zameri, če se iz teh razlogov obračam še na tebe, kajti bojim se, da ne bom ravno za zimo bos. Morda je v tvoji moči, da mi tozadevno moreš kaj pomagati, kajti tamkajšnja gospodarska komisija nima prav ničesar sličnega na zalogi. Zelo bi ti bil hvaležen, če bi mi mogel glede tega vsaj svetovati kam naj se obrnem«. V takih razmerah je razumljiva skrb človeka, kako preživeti surovi čas, ki ga je še ločil do svobode, pa čeprav se njegove razmere niso razlikovale od razmer drugih vaščanov. Bil je sam, daleč od vsake možnosti, da bi si s svojim delom lahko preskrbel osnovne življenjske potrebščine. »Težko mi pa je od ljudi česa prositi«, piše Zdešarju, »ker vidim, da so tako ubogi, saj jim je skoraj vse pogorelo ...«. Njegova skrb ni bila neutemeljena. Pismo je bilo označeno z datumom 26. nov. 1944., toda sredi januarja 1945 izvemo iz pisma njegove sestre Save, učiteljice v Novakih, ki ga je pisala tov. Zdešarju, da je Miloš še vedno v isti obleki in strganih škornjih ... »da v mokrem sploh ne more iz hiše«. Iz pisma veje globoka skrb za bratovo zdravje, da se mu zaradi prehlada ne bi poslabšala nezaceljena rana. »Morda bi se pri vas dobil vsaj kak pulover, da ne bo tako zmrzoval. Vedno sem mislila, da bom dobila kaj od doma, pa vsled razmer, katere so nastale na domačem terenu, sploh ne dobim nobene zveze z domačim krajem ... fant je vsled rane že toliko pretrpel, da me res skrbi, kako bo sedaj, ko je skoro brez podplatov na čevljih«.

Da, dobesedno po tistem slovenskem izreku: »Če ni, tudi vojska ne vzame«. Pomoč, ki jo je pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za primorsko Slovenijo namenil učiteljem, ki so »brez vsakega premoženja ali vira dohodkov«, je prišla tudi za učitelja Macarola. Pomoč je vsekakor prišla zelo pozno. Časi so bili pač taki, da je bilo treba najprej misliti na delo, akcijo in politični uspeh. Učitelji, ki so bili nameščeni na določena delovna mesta, so dobivali celo dekrete o nastavitvi, toda o tem, kako se bo preživljal, je le malokdo izmed odgovornih pomislil. Hrana in morda še prenočišče, za kar je moral poskrbeti krajevni organ oblasti ali roditeljski svet, navsezadnje vendarle nista bila vse. Tako zasledimo v aktih odseka za šolstvo pri SPO šele 4. januarja 1945 navodilo pomožnim šolskim nadzornikom, naj predlagajo najbolj potrebne za pomoč v denarju. Med njimi je bil tudi Miloš Macarol s predlogom za 500 Lit. preskrbovalnine. Ta je bila tudi izplačana. Ni znano, ali je teh 500 Lit. pripomoglo k rešitvi Miloševih problemov. Naslednje poročilo pravi, da »je pomoč pozitivno vplivala na gmotno stanje prejemnikov«. Naslednja preskrbovalnina za februar naj bi po predlogih pomožnih nadzornikov znašala po 600 Lit. na osebo, seveda za učitelje brez drugih virov oskrbe. Ta preskrbovalnina pa v tem obdobju ni bila izplačana, ker jo je verjetno prehitela zadnja spomladanska ofenziva. Pač pa se je v mesecu februarju 1945 »razdelilo med učiteljstvo usnje za dvanajst parov čevljev. Ne ve se, kakšno usnje je bilo morda je bil para templacev deležen tudi naš junak. Koliko je teh 12 parov »krponov« pripomoglo k izboljšanju materialnega stanja učiteljstva v severnoprimeškem okrožju, ki je v februarju 1945 štelo 67 učiteljev, naj bralec presodi sam. Od 14. marca do 17. aprila 1945 ni več nobenega akta v arhivu odseka za prosveto pri SPO. V teku je bila sovražna ofenziva na Cerkljanskem. Šele 17. aprila je okrožni NOO, odsek za prosveto, prosil pokrajinski NOO,

naj mu po proračunu za februar nakaže pomoč, »ker so naši učitelji radi zadnje ofenzive prišli v težaven pložaj«. Na ta apel je odsek za prosveto pri pokrajinskem NOO odgovoril, da so »naročili Odseku za Finance, da takoj odpre kredit v znesku 18.500 Lit. »Kako je potekala oskrba pozneje, mi ni znano.

Po vrnitvi učitelja Macarola iz svoje enote v IX. korpusu so se vaščani oz. starši otrok na sestanku domenili za njegovo prenočišče in prehrano. Prenoišče so mu zagotovili v Jablanici med okrevališčniki. Tu je dobival tudi večerjo in zajtrk, kosilo pa pri Tušarjevih na Brdu, da mu »ni bilo treba tekati sem in tja«. Pozneje, ko je postalo vprašanje obutve do skrajnosti pereče, si je prinesel v razred zložljivo posteljo, ki jo je zvečer raztegnil in na njej zaspal, da ni bilo treba iz hiše. Otroci so bili v razredu kot ena družina. Učitelj si je pripravil učni načrt ne le za vsak razred ampak celo za vsakega posameznika, da mu je pomagal pri posebnih težavah. Tako mu je v kratkem času uspelo naučiti otroke brati in pisati čeprav ni imel enotnih knjig, zvezkov in velikokrat niti navadnega čistega papirja.

Učitelj Macarol se je v Jagrščah posvetil v prvi vrsti otrokom. Odložil se je za strnjen pouk, ker mu »je ta dopuščal več možnosti za dosego učnih smotrov in ciljev v krajšem obdobju, ko je bilo treba nadomestiti tisto, kar je bilo zaradi vojne zamujeno«. Učenci so bili razporejeni v štiri starostne skupine, čeprav so vsi hkrati »sedeli v istem prostoru«. Iz seznama, ki ga je učitelj ohranil, je vidno, da je bilo v razredu v času njegovega učiteljevanja 26 učencev (12 dečkov in 14 deklic). Osrednja pozornost je bila namenjena slovenskemu jeziku. Pouk slovenščine je bil tudi čvrsto vpleten v pouk ostalih predmetov kot so zgodovina, geografija, prirodoslovje, a zlasti še petje, kar vse je bilo tesno povezano v etično vzgojo mladih šolarjev pionirjev, ki so ob šolanju prenašali vse tegobe vojne in na-

Miloš Macarol: Učenka Marija Tušar, risba, 1945
(Ker učitelj ni imel fotoaparata, je narisal vse svoje učence)

rodno-osvobodilne borbe, hajke, lakoto ter splošno pomanjkanje, celo oblačil«, se spominja danes njihov nekdanji vzgojitelj, ki jim je bil takrat bolj oče kot učitelj. Tak kot v šoli jim je bil tudi zunaj na vasi. S šolskimi pripomočki je bilo tako kot na drugih šolah. »Zvezek je bil takrat največje razkošje, ki so ga starši plačevali s hrano, ki jo je v tej vasi itak primanjkovalo. Za risanje smo se posluževali največkrat navadnega ovojnega papirja. Na tak papir sem si sam izrisal tudi podobe posameznih učencev, ki so se mi po čudnem naključju ohranile vse do danes«.

»Vas, šola in bolnica so z vaščani vred živeli kot ena sama družina«. In tej družini je kot njen član pripadal tudi Miloš Macarol. Ko je 26. decembra 1944 tej družini zapretila ponovna nevarnost, ni pomišljal. Pridružil se je zaščitni četi okrevališča, ki je Nemcem več ur branila prehod čez Idrijo na Želinu. »Svojo« vas je branil s puško v roki, dokler ni Švabov pregnala večja partizanska enota, ki je v zadnjem trenutku prišla na pomoč.

Hvaležnost svojemu učitelju pa so znali pokazati tudi vaščani in šolarji-pionirji. Med zadnjo ofenzivo so molčali kot grob, če so sovražniki spraševali po učitelju, hkrati pa so poskrbeli, da je bil obveščen o položaju v vasi, poskrbeli, da se je pravočasno umaknil na varnejše mesto in mu priskrbeli hrano med več dni trajajočo zasedbo vasi. Naključje je nanese, da je že po ofenzivi nepričakovano padel v roke skupini gestapovcev. Pionir Slavko Lapanja, ki je bil ob njem, se je neopazno zmuznil v vas in ker v njej ni bilo partizanov, se je s puško v roki poglala neka hrabra žena v zaklon za cerkveni zid, pripravljena počiti po Švabih, če bi hoteli na silo odpeljati njihovega učitelja. K sreči se je vse gladko izteklo.

Med najzanimivejše dogodivščine sodi verjetno 12 x 14 metrov velika slika maršala Tita, podoba ki jo je učitelj izdelal s pomočjo pionirjev na hribu nad vasio, tako da je obrise oblikoval s finim belim peskom v gosti zeleni travi. Nemci, ki so hodili mimo nje, je sprva niso niti opazili, ker jo je zakrival okvir, narejen iz kupčkov belega peska. Ko pa so naslednjega dne zažgali najdeno okrevališče in je na hribu začela goreti trava in resje, je slika izstopila iz ožgane črne podlage. Sliko, namenjeno predvsem zavezniškim pilotom, ki so tod čez pogosto leteli proti Avstriji in Nemčiji, so Nemci v svojem besu sami razkopali.

Kulturno delovanje mladine v tem času je bilo dokaj živahno, čeprav pisani viri o njem bolj skopo poročajo. Za gotovo vemo, da je bila tudi v Jagrščah proslava ob 100-letnici rojstva pesnika Simona Gregorčiča, da je bila nato v začetku februarja še ena proslava v šoli, verjetno Prešernova, in da je pod vodstvom Mici Medved-Polonce iz Idrije mladina naštudirala več igrice s partizansko vsebino. Pri vseh prireditvah je sodelovala tudi šolska mladina, po navadi skupaj z odraslo ali pa tudi samostojno. Takratni šolski nadzornik Viktor Jereb iz Cerknega navaja v svojih spominih, da je šolska mladina v Jagrščah pripravila samostojne prireditve v dneh 21. 1. 1945, 11. febr. 1945 in 23. febr. 1945.

Vaščani so že spomladi 1944 ustanovili svojo vaško knjižnico in zanjo zbrali 107 knjig. V zimskem času so bile prireditve v veliki sobi pri Bridniku, spomladi pa v njihovem kozolcu. Prav gotovo v teh nekaj vrsticah ni zajeto vse kulturno delovanje skromne vasice med narodnoosvobodilnim bojem. Kljub temu pa je lahko dokaz, da lahko tudi kulturno in družabno življenje še tako majhne in materialno skromne skupnosti pripomore k strnjenosti in enotnosti ljudi pri premagovanju težav.

Miloš Macarol je živel s prebivalci Jagršč le kratek čas, a v duhu živi z njimi tudi še po skoraj štirih desetletjih. Srečen je, da je skupaj z njimi živel in preživel najtrše mesece druge svetovne morije. Iz njegovih spominov na učiteljevanje v

Jagrščah, ki jih je napisal za zgodovinski krožek pri osnovni šoli v Cerknem, veje priznanje in globoko spoštovanje tem preprostim ljudem. Srečen je, ker je dal svojim učencem toliko znanja, da so si zagotovili boljši kruh in lepše življenje kot so ga imeli njihovi starši.

Osnovna šola Šebreljski vrh

Uradnih podatkov o delovanju te šole v arhivu oddelka za šolstvo pri severnoprimorskem okrožju ni. Kako velika je bila želja staršev tega tako zelo raztresenega naselja, sem že omenil na strani 22. Poskusi, da bi že spomladi 1944 v tem kraju odprli šolo, so propadli zaradi kadrovskega vprašanja. Nikjer v bližini ni bilo primerne osebe, ki bi naj vsaj za silo obvladala knjižni jezik in bi se bila pripravljena posvetiti pedagoškemu delu. Oktobra 1944 je funkcijo prosvetnega referenta pri krajevnem narodnoosvobodilnem odboru Šebrelje prevzela Angela Erjavec, po domače Dolinarska iz Šebreljskega vrha. Z njenim prizadevanjem je bil tudi v tem kraju organiziran pouk, ki se je po vsej verjetnosti začel sredi meseca novembra. O tem je poročala prosvetna referentka Angela Erjavec na seji narodnoosvobodilnega odbora v Šebreljah dne 2. XI. 1944. V zapisniku piše: »Pomožna šola v Šebreljskem vrhu se še ni pričela radi preskrbe šol. potrebščin ki se niso mogle dobaviti pravočasno. Pouk te šole se začne tekom enega tedna«. Ta je bil v kmečki hiši v Robu. Za poučevanje se je odločila Angela Kacin, dninarka iz Stržnice (zaselek v Idrijskih Krnicah). Rodila se je 30. marca 1909 v družini revnih staršev. Bila je nadarjen otrok in je že od mladin let veliko brala. Prezgodnja očetova smrt je prekrizala račune družini, tako da ni mogla študirati. Zrasla je na zemlji, ki je ni bilo dovolj za vse in morala je za kruhom k bogatejšim sosedom, kadar so jo potrebovali. Vojni časi niso bili samo težki, bili so tudi nevarni. Angela je imela v Robu poročeno sestro Stefanijo, v Dolini pa sestro Katico, katere svakinja Angela Erjavec je bila prosvetni referent v šebreljskem narodnoosvobodilnem odboru. Med vojno je Stefanija Velikonja povabila Angelo, naj pride stanovat k njej v Rob. Tako so te sorodniške vezi in vojne razmere botrovale sklepu, da bo prevzela Angela Kacinova skrb za izobrazbo in vzgojo malčkov tega okoliša. Pomanjkanje šolskih potrebščin je bilo ovira, da se pouk ni začel že prej. Te je Angeli preskrbela sestra Kati iz Gorice, v zamenjavo za hrano.

Šolski okoliš je bil zelo majhen. Tov. Erjavec (por. Lapanja) Angela, ki mi je te podatke sporočila po svojem bratu Štefanu leta 1981, je mnenja, da je bilo v tem šolskem okolišu 6 hiš ter kakih 12 do 15 otrok. Za prehrano »učiteljice« so skrbeli starši učencev sami, delno pa je prejemale tudi nekaj moke od »merice« v krajevnem mlinu, kar pomeni, da je bila odločitev o hrani vsekakor v dogovoru s KNOO v Šebreljah.

Tov. Angela Kacin (vdova Dežela), sedaj stanuje na Straži pri Želinu, je marca 1982 povedala nekoliko drugače: »Stanovala sem pri sestri Stefaniji Velikonja v Robu. Tudi hrano mi je med vojno dajala sestra, od KNOO Šebrelje pa nisem nikoli nič prejela. Otroci so prihajali v šolo v glavnem le iz dveh hiš Šebreljskega vrha: Černilogarjevi in Erjavčevi iz Doline in Robarski otroci. Včasih je prišel tudi Jerebov pastir, kakih 12 ali 13 let star fantič, doma nekje z Otaleške strani. Kadar ni bilo paše, seveda. Iz hiš pri Medvedovih in iz Rovta, nasprotno kot je povedala Angela Erjavec (Lapanja), niso prihajali, ker so bili tedaj že precej odrasli.

Pouk je tekel ob veliki hišni mizi v Robu. Za pisanje smo veliko uporabljali kredo in tablo. To smo dobili pri Močniku, kjer je nekoč služila v mlekarni. Otroci so bili večinoma prvošolčki. Učila sem jih pisati črke in jih sestavljati v besede. V pomoč pri pouku mi je bil star abecednik. Starejši so prepisovali s table, pisali so tudi pod narekovanjem in samostojno razne spise. Učila sem jih tudi računati. Otrokom sem pripovedovala o partizanih in veliko smo peli partizanske pesmi. Pouk je trajal od 9. do 13. ure. Osnovna navodila, kako naj organiziram pouk in kako naj se sploh lotim dela, mi je dal učitelj Justin Grošelj z Utrskega vrha. Obiska kakega šolskega nadzornika nisem nikoli imela, niti ni nihče nikoli prišel pogledat, kako delam. Edina zveza s takratno oblastjo je bila Angela Erjavec (Lapanja) iz Doline, ki je kot članica KNOO Šebrelje poročala na sejah tega odbora, kako šola deluje. Vseh otrok je bilo 10 do 12, če prištejemo še Marijo Erjavec iz Doline in Jerebovega pastirčka, ki sta prihajala le občasno. Prva je bila še majhna, drugi pa je v pomladanskih dneh moral na pašo. Pouk je bil nekajkrat prekinjen, ko pozimi otroci niso mogli priti do »šole« v visokem snegu in pomladi med sovražnikovo ofenzivo«. Tov. Deželova se vseh otrok še dobro spominja in jih je vse lepo po vrsti naštel po priimku in imenu.

Zapisali smo že, da so odgovorni možje v Šebreljah označili šolo v Šebreljskem vrhu kot pomožno šolo. Izraz pomožna šola iz uradne dokumentacije tistih časov sicer ni znan, toda če smo imeli pomožne učitelje, zakaj naj ne bi imeli tudi pomožne šole s povsem normalnimi otroki? Vsekakor mislim, da statusa prave osnove šole ta v Šebreljskem vrhu ni mogla imeti. Bila je dober pionirski krožek, saj v njem ne manjka elementov narodne in domoljubne vzgoje, ki so prežeti z ljubeznijo do partizanov, vključena je bila v splošno narodnoosvobodilno gibanje. V njej je tako kot na drugih šolah čutiti hrepenenje po svobodi, ki bo v te kraje prinesla dolgo pričakovani žarek veselja in sreče ter kos belega kruha.

Ta samorastniška šola pa je tudi lep dokaz, kako močni sta bili želja tamkajšnjih ljudi po izobrazbi in volja ostati še naprej zavedni Slovenci.

MATERIALNI POLOŽAJ UČITELJEV

V zimi 1943/44 je bila materialna oskrba učiteljev v šebreljskem rajonu kar urejena, sicer pa podobna kot drugje na Cerkljanskem. Nihče jim ni ničesar dal niti obljubil, pa tudi vprašal jih ni. Jesti in spati pa je bilo treba. To je bilo tudi vse. Kje in kaj bo kdo jedel, kje spal, ni bilo pomembno. Časi niso bili taki, da bi človek izbiral. Vendar je treba takoj ločiti učitelje domačine in prišleke. Prvi so imeli svoj dom, urejeno življenje. Drugače je bilo tistim, ki smo prišli iz partizanskih vrst. Nismo imeli težav samo s hrano in prenočiščem, pač pa še z vsem tistim, na kar v naglici, ko smo odhajali na pot, niti nismo pomislili. S seboj smo imeli le nahrbtnik, v njem nekaj malega perila, pripravo za britje in še kak higienski pripomoček, morda nekaj lir v žepu, marsikdo pa še tega ne. V šebreljskem rajonu sva bila v začetku le dva: tov. Marija Rejčeva je v Jagrščah živela pri stricu, sicer pa je ob koncu tedna zanj poskrbela skrbna mama, saj je do Šebrelj le dobro uro hoje; zame je bilo drugače. Bil sem pol civilist na pol vojak. V nahrbtniku ni bilo zlikanega perila, čisto se je mešalo z umazanim; ni bilo veliko, samo najnujnejše za kak mesec.

Od kapitulacije Italije septembra 1943 dalje, sta gospodarstvo in trgovina na Cerkljanskem še kak mesec kolikor toliko normalno delovala. V skladiščih je bilo še nekaj zalog. V krajih, kjer so bile italijanske vojaške in podobne posto-

janke, so si prebivalci porazdelili njihovo imetje. Italijanska lira je bila še zmeraj veljavno in priznano plačilno sredstvo. Kritično pa je postalo kmalu vprašanje oskrbe z nekaterimi stvarmi po katere je bilo treba v središča, ki jih je imel v rokah sovražnik. Primanjkovalo je petroleja, vžigalic, karbida, soli, zdravil, pač stvari ki jih domače gospodarstvo ni moglo nadomestiti. Zaloge hrane, kljub ne-nehnim dajatvam za narodnoosvobodilno vojno in njene ustanove, ki jih je bilo tu vse polno, še niso bile načete. Ko sem prišel v Šebrelje, sem se tudi sam nekaj časa hranil pri teh enotah pa tudi na terenu. Bil sem brez plašča, vendar za silo oblečen in obut. Na svojih poteh po tamkajšnjem terenu sem se lahko pogrel v katerikoli hiši ob poti. Zima je bila zgodnja, hladna in dolga, z obilo snega. Težave s hrano so se zame začele ob koncu koledarskega leta. V gostilni pri Valavcu, kjer so mi nekaj časa dajali hrano zastoj, so partizani VOS (varnostno obveščevalna služba) rekvirirali skrite presežke hrane in zato so mi domači odrekli gostoljublje. Rešitev je prišla z organizacijo roditelskega sveta, nato pa je prevzela skrb gospodarska komisija. Tako sem redno dobival tudi nekaj mesa. Kritično je spet postalo spomladi, ko je moral v zemljo še zadnji krompir. Primanjkovalo je tudi zabele. V glavnem so ljudje uporabljali slanino, toda ta je bila ponekod že razkošje. Razveselil sem se regrata. Ker olja že zelo dolgo ni bilo več, pa tudi slanine ne, ga je nadomestil goveji loj. Ko pa se je ta na svežem regratu shladil, ga je še tako dober partizanski tek težko požiral. V podobnem položaju kot jaz se je znaštl tudi Ferdo Vidmar-Urh in oba kolega Likar in Nadižar v Krnicah oz. Masorah. Drugi učitelji so bili domačini. Zanje so poskrbele matere. V nezavidljivem položaju je bil tudi Ivan Krivec v Stopniku. Od aprila dalje je dobival po 120 Lit. na mesec za plačilo hrane v gostilni. To je bil prispevek, ki ga ni bil deležen noben drug učitelj na tem koncu osvobojenega ozemlja. Koliko časa je to podporo resnično prejemal, v ohranjenih zapisnikih ni razvidno. Če prej ne, je ta podpora usahnila z junijem, ko je sovražnik požigal po šebreljskem okolju. Podobno kot v Šebreljah je moralo biti tudi z učitelji v vaseh na Cerkljan-skem.

Na dolgih vsakodnevnih poteh sta v nekaj mesecih popustila tudi obutev in obleka. Sivo zelena vojaška suknja, ki sem jo nosil še tja v jesen 1944 in mi je po požigu vasi služila tudi kot odeja, je bila že vsa oguljena in je začela pokati po šivih. Imel sem srečo. Po nekakšnih zvezah mi je tov. Milica, učiteljica v Stopniku, takrat pa še sekretarka SPŽZ, pri SPO priskrbela čisto nove, lahke lakaste čevlje. Čez poletje sem bil deležen še novih hlač in suknjiča. Že ob začetku zime so se mi kolena spet nasmehnili skozi kot mrežica redko blago, ki ga kmalu niti krpa ni držala več skupaj. Na čevljih so začeli odstopati podplati. Znanec me je naučil, kako napraviti dreto z niti vrvicave zavezniških padal in kako spet prišiti uporni podplat. To je v snegu držalo le malo časa in spet je bilo treba vrvico posmoditi ter šivati, šivati skoraj vsak drugi, tretji dan. Ko je vrvica spet popustila sredi poti sem moral hoditi z nekakšnim paradnim korakom. Nogo sem moral dvigniti visoko v zrak, jo naglo suniti v kolenu naprej, da se mi ni pri hoji podplat, ki se je dobro držal samo še na zadnjem delu čevlja, spet spodvihal in nato krepko udariti ob tla. Pozneje sem iz previdnosti vedno nosil v žepu dva kosa žice, da sem z njo povezal ločena dela obuvala. Čevlji so menda celo dočakali svobodo, nove hlače pa sem spet po nekom podedoval. Jopič in mnogo pretesno prekratko suknjo, iz katere mi je spomladi 1945 krojač ukrojil nove hlače, so poslali zavezniki.

Če sedaj primerjamo še stanje, v kakršnem se je znašel učitelj Miloš Macarol v Jagrščah (glej poglavje Osnovna šola Jagršče), ki mu tudi naklonjenost pokra-

jinskega šolskega nadzornika, na katerega se je obračal kot invalid, ni nič pomagala, potem je dovolj jasno, kako izčrpana je bila naša vas in celotno osvobojeno ozemlje. Požigi in ropi okupatorja, poboji celih družin in stoodstotna mobilizacija vseh za vojsko sposobnih moških so v zadnjem letu vojne vplivali tudi na zmanjšanje kmetijske proizvodnje. Pomanjkanje hrane je začelo postajati že kritično. Vodstvu okrožno in pokrajinsko, sta se tega problema zelo dobro zavedali. Dne 10. januarja 1945 je v svojem poročilu o šolstvu v dec. 1944 novi šolski nadzornik pri SPO Vlado Benko med drugim zapisal: »Predvsem je treba opozoriti na to, da je gmotni položaj učiteljstva zelo slab, kar ima poseben vpliv na njegovo prehrano. Radi pasivnosti okrožja dobijo malo od gospodarskih odsekov in so nekateri zato v velikem pomanjkanju. To vprašanje bo treba slej ko prej rešiti«. Zadevo so že pred tem obravnavali tudi na pokrajinski konferenci okrajnih šolskih nadzornikov. Na podlagi navodil je nadzornik Benko sestavil seznam učiteljev, potrebnih preživnine, in njihova imena razvrstil po okrajih. Za cerkljanski okraj je sprva predvidel 9 učiteljev, nekaj dni pozneje pa je ta seznam dopolnil še z dvema. Za celotno SPO je predvidel denarno pomoč za 34 učiteljev od približno 70, kolikor jih je imel uradno evidentiranih ob koncu decembra 1944. leta. Nato jih je razvrstil v tri kategorije glede na pasivnost kraja, v katerem so živeli.

- Za I. kategorijo – 5 učiteljev, je predlagal po 700 Lit.
 za II. kategorijo – 14 učiteljev, je predlagal po 600 Lit.
 za III. kategorijo – 15 učiteljev, je predlagal po 500 Lit.

Proračun je znašal:

za I. kategorijo (5 × 700)	3500 Lit.
za II. kategorijo (14 × 600)	8400 Lit.
za III. kategorijo (15 × 500)	7500 Lit.

Skupaj 19400 Lit.

V šebreljskem rajonu so bili te pomoči deležni Miloš Macarol, Minka Treven-Milica in Ferdo Vidmar-Urh. V februarjem predlogu sta temu seznamu dodani še Jelka Žagarjeva in Fanika Kacinova. Kot smo že zapisali (glej pogl. Jagrsče), je razdeljena pomoč »pozitivno vplivala na gmotno stanje učiteljstva. Poleg tega se je razdelilo med učiteljstvo (še) usnja za 12 parov čevljev«. Koliko je v resnici pomagala ta denarna pomoč, nam pove Benkovo poročilo za februar: »Preskrbovalnina za februar se ni razdelila. Poudariti je treba zelo slab položaj učiteljev na Vojskem in v Mrzli Rupí, ki za denar ne morejo dobiti ničesar, tako da živijo v velikem pomanjkanju. Začasno so uredili z gospodarskim odsekom tako, da jim dajejo dnevno 0,40 dkg mesa, ker drugega nimajo«. (Verjetno je tu mišljeno 0,40 kg mesa, ali 40 dkg – na dan, op. pisca).

Primeri Vojskega in Mrzle Rupe prav gotovo nista bila edina in ju lahko kar posplošimo. Pomanjkanje hrane v zadnjih mesecih vojne je bilo vsesplošno in ne samo za učitelje. Posebej pa za jesenske pridelke marsikje ni bilo prostora. Sadje je ostajalo nepobrano po tleh in na drevesih. Grozile so bolezni, posebno garje in tifus, saj verjetno ni bilo partizana brez uši, aktivisti pa smo bili polni garij. Gospodinje so nenehoma prekuhavale perilo. Zbirali smo kosti, iz njih pa kuhali milo. Če so imele srečo, da so dobile dovoljene za odhod na sovražno ozemlje, so od tam v zameno za živila dobile kavstično sodo, brez katere ne bi

bilo mila. Posebno bogastvo je bila sol. Primerilo se je, da smo kdo ve kako in od kod dobili na osvobojeno ozemlje nekaj neprečiščene rudniške soli, menda s Poljske. Bila je še polna peska in mulja. Zato jo je bilo treba najprej raztopiti in nato uporabljati slano vodo. Vedno novi vdori sovražnika na osvobojeno ozemlje, njegovo ropanje tistega, kar je ljudem še ostalo, nove človeške žrtve in strah pred novimi požigi so begali ljudi. Nič čudnega ni, da so se ponekod starši bali pošiljati otroke v šolo, saj podivjanost sovražnika ni imela meja. Ob Novem letu si ponavadi voščimo in želimo srečo, zdravje in zadovoljstvo. V svojih čestitkah so si takrat učitelji v svojih poluradnih dopisih želeli še »zlato svobodo«. Tako so tudi noveletne čestitke po svoje kazale razmere tedanjega časa in hrepenenje ljudi po nečem, kar se je zdelo še vedno silno daleč, skoraj nedosegljivo, tako počasi se je bližal konec te strašne vojne. Resnično smo bili vsi še enkrat pred veliko preizkušnjo tako imenovano zadnjo ali marčno sovražnikovo ofenzivo. Nenadoma je bilo prekinjeno navdušeno delo takratnih prosvetnih delavcev. Nekateri niso dočakali svobode. V šebreljskem rajonu se moramo pokloniti spominu učitelja Antona Likarja in Antona Nadižarja ter aktivista OF Vincenca Tušarja, mecena šole v Jagrščah. Vsi trije so darovali svoja dragocena življenja prav na pragu svobode.

Partizanska šola kot vzgojnopolitična in propagandna ustanova

Vsaka šola je v službi političnega sistema, ki jo je postavil. To je ugotovila že Marija Terezija pred dvema stoletjema. Od tedaj je bila šola sredstvo in cilj tistega družbenega reda, ki jo je ustanovil in vzdrževal.

Tudi partizanska šola ni mogla biti drugačna. Prav zato so jo tuji okupatorji in sovražniki, posebno pa izdajalci lastnega naroda na smrt preganjali. Le kdo bi mogel pričakovati, da bodo v partizanski šoli učitelji učili drugače kot so bile težnje naroda in borcev, ki so umirali, da bi se Slovenci rešili raznarodovanja in tiranije režimov, ki sta jih hotela vsiliti Mussolini in Hitler? Posebno primorsko ljudstvo je bilo žejno lepe domače slovenske besede, narodnih pesmi in znanega načina življenja. Tudi otroci so čutili to, kar so starši vseh 25 let fašistične prisile nosili skrito v svojih srcih. Osvobodilna fronta, partizani, učitelji, to so bili njihovi starši, bratje, prijatelji, sosedje, domovina. Kako ne bi čutili skupaj z njimi njihovega trpljenja, hrepenjenja, skrbi, strahu in groze, krivice v nemoči in porazu pa veselja, ponosa in navdušenja v zmagi. Junaško so tudi otroci prenašali mraz, lakoto, pomanjkanje in napore starejših, sovražnikova zasliševanja. Hajkali so skupaj z odraslimi in tekla je celo otroška kri. Zato so tudi oni čutili tako kot partizani – borci. Hoteli so jim biti enaki, zato so si v Stopniku naredili lesene puške. In kje na osvobojenem ozemlju niso z velikim ponosom nosili na glavah titovk z rdečo zvezdo? Organizirani v pionirske odrede, so bili odlični opazovalci, obveščevalci, stražarji in kurirji. Tja, kamor si niso upali odrasli, so se vtihotapili pionirji šolarji. Navdušeno so prepevali partizanske pesmi ob začetku ali koncu pouka, na cesti in doma ter tako prenašali razpoloženje tudi na odrasle, ki so bili obremenjeni s skrbmi. Bili so celo dobri propagandisti. Pionirji iz Masor so celo tvegali in trosili propagandne letake v domobranski postojanki v Spodnji Idriji. V Šebreljah je učitelj Urh organiziral pionirje, tako da so svojim staršem prinašali partizansko literaturo in jo vračali nazaj, da so jo lahko brali še drugi. Izredno opazno so pionirji sodelovali pri kulturnih prireditvah in proslavah, na katerih so prepevali, deklamirali, pripovedovali in tako s svojimi

skromnimi močmi kovali enotnost in ljubezen do domovine, ki je vstajala v novi čas.

Partizanska šola zavzema posebno častno mesto med ustanovami, ki jih je postavila in oblikovala Osvobodilna fronta.

VIRI

ARHIV Odseka za prosveto, šolstvo in umetnost SPO od 11. VIII. 1944 – 12. III. 1945 (SŠM Lj.)

ARHIV Okrožnega NOOOF za Idrijsko (IZDG Lj., ftk. hrani odd. NOB Cerkno)

DOPISI, seznami, poročila KNOO Šebrelje

GROŠELJ Justin: Šolska kronika osnovne šole na Oblakovem vrhu (hrani arhiv osn. šole Spodnja Idrija)

JEREB Viktor: Podatki o osnovnem šolstvu na Cerkljanskem med NOB

Glavne točke začasnega učnega načrta (arhiv Goriškega muzeja – MKF)

KNJIGA navzočnosti za III. in IV. razred – Ljudska šola Šebrelje (SŠM Lj., Inv. št. F2-12)

KNOO Stopnik – Šolska poročila (arhiv Goriškega muzeja – MKF)

– Odgovori v vprašalni poli o zgodovini partizanskega šolstva (IZDG – ŠMA Lj.)

KOSMAČ Cilka: Šolska kronika osnovne šole v Masorah (hrani arhiv osn. šole Spodnja Idrija)

LAPANJA Fani: Moji spomini na partizansko šolstvo na Cerkljanskem (zgod. krožek osn. šole Cerkno)

MACAROL Miloš: Spomini na partizansko osnovno šolo v Jagrščah (zgod. krožek osn. šole Cerkno)

ODBOR OF Stopnik – Zapisniki

ODBOR OF Šebrelje – Poročilo o sestanku krajevnega delovnega tajništva Šebrelje, 1945 (arhiv Goriškega muzeja – MKF)

OSNOVNA šola Šebrelje – Zgodovina partizanskega šolstva (SŠM Lj.)

PAGON Andrej-Ogarev: Obdobje narodnoosvobodilnega boja v Šebreljah (v kroniki osnovne šole Šebrelje)

Šebrelje skozi stoletja (Partizanska knjiga, Lj. 1976)

PAVŠIČ Franc-Zvonko: Kronika osnovne šole Šebrelje (kje je sedaj original, ni znano; del v konceptu hrani avtor)

Dogodki na šoli pred in med NOB – poročilo Slovenskemu šolskemu muzeju v Lj., 1948, št. 145

PARTIZANSKI dnevnik, letnik II, št. 2 (Jagršče); letnik III, št. 62 (14. 3. 1945 – Številke govore)

PERVANJE Pavla in Ivan (A. Makuc, Z. Pavšič): Kratek opis dela v NOB za vas Stopnik

PRIMOŽIČ Marija-Milica: Spomini na slovensko partizansko šolo v Stopniku

Spomini Marije Medved-Polonce (Tribuna, SZDL Idrija)

RAZREDNICA 1944–1945 – Krnice, enorazrednica (hrani arhiv osn. šole Spodnja Idrija)

RAZREDNICA učencev I. in II. razreda 1944/45 (SŠM Lj., Inv. št. F2-11)
 REDOVALNICE osnovne šole Šebrelje iz leta 1944-45
 SEZNAM učencev v šolski dobi 1944-1945 (SŠM Lj., Inv. št. F2-13)
 ŠOLSKA MATICA Krnice (hrani arhiv osn. šole Spodnja Idrija)
 VERČIČ Kati: Kronika v dobi okupacije – kronika NOB Krnice, Jagršče, Šebrelje
 (hrani arhiv Mestnega muzeja Idrija)
 VIDMAR Ferdo-Urh: Šolska kronika za kraj Šebrelje (SŠM Lj.)

* * *

SPOMINSKI VIRI

Izjave, spomine ali podatke so napisali tudi nekdanji učitelji šebreljskega rajona:
 BARBARIČ (MUNIH) Vera – Vijolica za Stopnik
 ČERNILOGAR (HVALA) Angela za Šebrelje
 DEŽELA (KACIN) Angela za Šebreljski vrh
 GOLJA (REJC) Marija za Šebrelje in Jagršče
 GROŠELJ Justin za Oblakov vrh
 LAPANJA (ERJAVEC) Angela za Šebreljski vrh
 PAVŠIČ Franc-Zvonko
 PRIMOŽIČ (TREVEN) Marija – Milica za Stopnik
 TUŠAR (SVETIČIČ) Rezka za Jagršče
 (Kjer ni posebej omenjeno, hrani vire avtor Franc Pavšič-Zvonko)

PARTIZANSKI UČITELJI NA ŠOLAH ŠEBRELJSKEGA RAJONA

Živeči:

1. Barbarič (Munih) Vera – Vijoloca iz Stopnika, pom. učiteljica 1944 v Stopniku. Upokojena uradnica. Živi v Luciji pri Portorožu.
2. Dežela (Kacin) Angela iz Idrijskih Krnic (Stržnica), pom. učiteljica v Šebreljskem vrhu 1944/45. Živi na Straži pri Zelinu.
3. Golja (Rejc) Marija iz Šebrelj, pom. učiteljica 1943/44 v Jagrščah, 1944/45 v Šebreljah. Upok. učiteljica. Živi v Zaloščah pri Dornberku.
4. Grošelj Justin z Utr pri Oblakovem vrhu. Učitelj 1944/45 na Utrah. Upokojen. Živi v Idriji.
5. Černilogar (Hvala) Angela iz Šebrelj. Pom. učiteljica v Šebreljah poml. 1944. Živi v Šebreljah.
6. Lapanja (Kacin) Fanika. Pomožna učiteljica v Masorah 1944/45. Upok. učiteljica. Živi v Škofji Loki.
7. Lapanja Janez iz Šebrelj. Učil novembra 1943 v Šebreljah. Župnik v Godoviču.
8. Macarol Miloš, pom. učitelj 1944/45 v Jagrščah. Uslužbenec RTV Ljubljana. Živi v Ljubljani.
9. Pavšič Franc (Zvonko) iz Idrije. Učil na osnovnih šolah v Šebreljah in Jagrščah ter na večernih tečajih v Šebreljah, Jagrščah in Stopniku 1943/44. Predm. učitelj. Upokojen. Živi v Kopru.

10. Poljanšek Slavko iz Idrije. Učitelj v Masorah poml. 1944. Živi v Idriji.
11. Primožič (Treven) Marija-Milica iz Idrije. Pom. učiteljica 1944/45 v Stopniku. Upokojena. Živi v Novi Gorici.
12. Tušar (Svetičič) Rezika. Pom. učiteljica v Jagrščah 1944. Uslužbenka RSNZ v Ljubljani. Živi na Lavrici pri Ljubljani.

Padli in umrli:

1. Krivec Ivan-Marko Matajur, pom. učitelj 1944 v Stopniku. Doma s Šentviške gore. Umrli po vojni.
2. Likar Anton iz Kanomlje. Pomož. učitelj 1943/45 v Idrijskih Krnicah. Umrli za posledicami ran kot borec NOB.
3. Nadižar Anton-Klemen, učitelj 1944. v Masorah. Roj. 3. sept. 1916 v Kranju. Dipl. filozof za matematiko in fiziko. Poleti 1944 referent Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njih pomagačev pri SPO. Pogrešan. O njem se sodi, da je padel v zadnji ofenzivi. Doma naj bi bil iz Čirč na Gorenjskem.
4. Podobnik Slavko iz Spod. Idrije. L. 1943/45 veroučitelj v Šebreljah. Župnik v Šebreljah. Umrli po vojni.
5. Vidmar Ferdo-Urh iz Idrije. Pom. učitelj 1944/45 v Šebreljah. Umrli po vojni v Idriji.
6. Žagar Jelka (Jelica). Učiteljica v Idrijskih Krnicah od jan. 1945 Verjetno je bila doma v Trzinu na Gorenjskem. Glede na takratno starost, ni verjetno, da bi bila še živa. Več o njej ni znanega.

Seznam učencev III. in IV. razreda Osnovne šole Šebrelje

Seznam prikazuje učence od marca 1944

1. Černilogar Angela	13. Makuc Albin
2. Černilogar Darinka	14. Makuc Alojzij
3. Černilogar Vladko	15. Medved Justin
4. Hvala Ivanka	16. Mlakar Franc
5. Hvala Roza	17. Polak Alojzij
6. Hvala Stanko	18. Prezelj Lidija
7. Hvala Vilče	19. Rejc Viktor
8. Kobal Alojzija	20. Sova Marija
9. Lapanja Marija	21. Vojska Berto
10. Lapanja Zofka	22. Vojska Vencelj
11. Lapanja Vida	23. Vitrih Gizela
12. Lapanja Matilda	

Tem učencem so se v novembru 1944 pridružili še tile učenci:

1. Brezigar Danilo	7. Lapanja Andrej
2. Černilogar Ivan	8. Medved Viktorija
3. Černilogar Mirko	9. Polak Metod
4. Kobal Ivanka	10. Prezelj Janko
5. Lapanja Franc	11. Vojska Bernard
6. Hvala Alojz	12. Vojska Viktor

Seznam učencev Osnovne šole Šebrelje v šol. letu 1944/45

Razred I	Datum rojstva	Ime očeta, ime matere	
1. Svetičič Emica	25. 12. 1938	Andrej	Svetičič Pepa
2. Klemenčič Tilda	12. 2. 1939	Štefan	Vojska Julka
3. Medved Marija	4. 9. 1938	Alojz	Božič Pavla
4. Vojska Marica	19. 2. 1939	Anton	Ozebek Antonija
5. Rejc Viktorija	20. 7. 1939		Rejc Magdalena
6. Prezelj Anica	28. 7. 1938	Janez	Vojska Julka
7. Rejc Marica	14. 9. 1938	Anton	Klemenčič Julka
8. Tušar Alojzija	21. 6. 1938		Tušar Lucija
9. Lapanja Jožica	19. 10. 1937		Vončina Jožefa
10. Makuc Marica	5. 12. 1937	Anton	Močnik Alojzija
11. Vetrih Viktorija	11. 11. 1937	Franc	Močnik Ivana
12. Ozebek Antonja	7. 5. 1937	Anton	Lapanja Julka
13. Vojska Marinka	8. 7. 1938	Mihael	Lapanja Marija
14. Golob Matilda		Andrej	Hvala Katarina
15. Vojska Cvetko	17. 4. 1939	Janez	Rejc Marica
16. Makuc Angel	31. 5. 1936		Močnik Tilda
17. Polak Venčk	3. 4. 1937	Mihael	Ozebek Marica
18. Černilogar Peter	24. 4. 1937	Franc	Černilogar Antonija
19. Vojska Anton	14. 1. 1934	Mihael	Lapanja Marija
20. Vojska Metod	11. 6. 1936	Mihael	Lapanja Marija
Razred II			
1. Kobal Vida	6. 7. 1936	Franc	Božič Rozalija
2. Klemenčič Malka	5. 7. 1937	Štefan	Vojska Julka
3. Lapanja Vida	15. 6. 1936	Janez	Vončina Katarina
4. Šauli Marija	8. 2. 1935	Augustin	Štucin Marija
5. Vojska Cvetka	21. 8. 1937		Vojska Tereza
6. Černilogar Pavla	23. 1. 1936	Anton	Rjavec Tereza
7. Vetrih Mirko	15. 10. 1934	Franc	Močnik Ivana
8. Černilogar Tonče	25. 5. 1937	Anton	Rjavec Tereza
9. Lapanja Andrej		Janez	Vončina Katarina
10. Prezelj Janko	9. 1. 1935	Janez	Vojska Julka
11. Lapanja Franc			Vončina Jožefa

Seznam učencev Osnovne šole Stopnik v šol. letu 1944/45

1. Rijavec Veronika	roj.	6. 8. 1933
2. Rijavec Helena	"	6. 7. 1935
3. Munih Ivanka	"	6. 11. 1933
4. Vončina Silva	"	13. 12. 1933
5. Ozebek Marija	"	14. 7. 1933
6. Poljanc Dorica	"	5. 11. 1933
7. Pirih Ladislav	"	1. 6. 1933
8. Kofol Slavica	"	12. 6. 1934
9. Kofol Frančiška	"	3. 3. 1937
10. Kofol Karlo	"	3. 11. 1935
11. Murovec Slavica	"	27. 9. 1931
12. Murovec Ivanka	"	21. 11. 1934
13. Čerin Franc	"	12. 11. 1932
14. Močnik Nada	"	
15. Pavšič Slavica	"	
16. Černilogar Metod	"	22. 10. 1936
17. Podobnik Marjan	"	10. 1. 1932
18. Podobnil Evlalija	"	26. 2. 1937
19. Ozebek Veronika	"	23. 12. 1934
20. Kogoj Venceslav	"	27. 9. 1935
21. Tušar Bernard	"	18. 8. 1935
22. Gruđen Miroslav	"	30. 5. 1938
23. Poljanc Ignac	"	31. 7. 1935
24. Močnik Slavica	"	
25. Černilogar Hermina	"	27. 9. 1938
26. Pirih Marjan	"	24. 10. 1938
27. Ozebek Matilda	"	2. 3. 1936
28. Kogoj Venceslav	"	27. 9. 1935
29. Hvala Viktor	"	17. 4. 1938
30. Leban Julijan	"	7. 1. 1935
31. Leban Lidija	"	5. 3. 1936
32. Leban Milan	"	13. 5. 1935
33. Ozebek Bruna	"	29. 10. 1936
34. Hvala Pavla	"	2. 7. 1939
35. Leban Viljem	"	14. 7. 1939

Seznam učencev Osnovne šole Krnice za šolsko leto 1944/45 (Iz razrednice učiteljice Jelke Žagarjeve)

I. šolsko leto

KACIN ANDREJ, roj.	21. 11. 1935	na Stržnici stan.	Krnice	30
VONČINA SREČKO	18. 2. 1938	za Vrhom	"	46
CARLI MARIJA	27. 1. 1936	pri Kendu	"	10
ČERNILOGAR ANGELA	20. 8. 1935	za Vrhom	"	37
KACIN JOŽICA	19. 2. 1938	za Vrhom	"	36
KENDA ANGELA	25. 4. 1937	pri Meriškarju	"	36

II. šolsko leto

BONČINA EMIL	19. 5. 1933	pri Hladniku	"	2
MAGAJNA SLAVKO	11. 11. 1937	na Hribu	"	27
MOČNIK VIKTOR	12. 11. 1935	Gor. Kanomlja	"	22
ŠTUCIN CIRIL	27. 1. 1934	na Kališ	"	138
VONČINA MARICA	1. 2. 1935	za Vrhom	"	46

III. šolsko leto

ČERNILOGAR STANKO	8. 5. 1933	na Krnicah	"	37
ŠTUCIN FLORIJAN	4. 5. 1937	v Pstoti	"	60
BONČINA MARIJA	4. 10. 1931		"	2
LAPAJNE IVANKA	28. 4. 1931		Masora	140
ŠTUCIN IVANKA	27. 12. 1934	v Pstoti	Krnice	60

IV. šolsko leto

ČERNILOGAR ANDREJ	20. 11. 1931		"	37
MOČNIK MIRKO	1. 11. 1931		Kanomlja	22
VONČINA IZIDOR	14. 3. 1931		Krnice	46
KACIN ANICA	25. 7. 1931		Kanomlja	22
TUŠAR MARIJA	3. 7. 1931		Masora	143

Osnovno šolo so dovršili:

Bončina Marija	uč. III. letnika
Črnilogar Andrej	" IV. letnika
Močnik Mirko	" IV. letnika
Vončina Izidor	" IV. letnika
Kacin Anica	" IV. letnika
Tušar Marija	" IV. letnika

O učencih Osnovne šole Krnice obstaja v matični osnovni šoli v Spodnji Idriji danes še en uradni seznam; Šolska matica od šolskega leta 1937/38 dalje. Evidenca je bila vpeljana po vojni, podatki v njej pa v celoti niso skladni s podatki razrednice OŠ Krnice Jelice Žagarjeve. Kaže, da je sestavljalec vpisal v šolsko matico vse šoloobvezne otroke, ki so vstopili še v italijansko šolo, niso pa obiskovali pouka po odhodu italijanske učiteljice.

Seznam učencev Osnovne šole Gornje Masore, ki so med narodnoosvobodilnim bojem verjetno obiskovali pouk.

Seznam učencev osnovne šole v Masorah iz obdobja NOB se ni ohranil. Obstaja šolska matična knjiga, ki je bila napisana v letih po vojni, ki omogoča pregled učencev, ki so tedaj obiskovali pouk. Učenci so vpisani po letu vpisa v šolo. Tako razberemo, da sta v letu 1938/39 vstopili v šolo učenki Viktorija Carl iz Masor 170 in Marija Peternel iz Masor 139, obe rojeni leta 1932. Ker sta v seznamu prvi in sta šolsko obveznost izpolnili junija 1946, bi lahko pomenilo, da so v šolski matici zajeti vsi šoloobvezni učenci medvojne generacije do vpisa prvošolčkov v šolskem letu 1944/45. Da ni tako, je več dokazov:

1. izjava učiteljice Fanike Kacinove (por. Lapanja), ki v svojih spominih na partizansko šolstvo (orig. pri zgod. krožku OŠ Cerkno) navaja 31 učencev,

2. poročilo Oddelka za šolstvo pri SPO (arhiv Šol. Muzeja v Ljubljani), ki se prav tako ne ujema s številom v matični knjigi,

3. v šol. letu 1943 v matični knjigi (arh. OŠ. v Sp. Idriji) ni nobenega vpisa, skoraj nemogoče je, da v letu 1937 ni bilo rojstev v tem kraju,

4. da seznam v šol. matični knjigi ni popoln, dokazuje tudi to, da v njej ni vpisanega učenca Pavla Močnika iz Masor 57, ki je po podatkih šolske kronike osnovne šole v Masorah (napisana je bila leta 1947) padel pod sovražnimi streli med zadnjo ofenzivo marca 1945.

Po statističnih podatkih, je bila zasedba taka:

Razred	m.	ž.	sk.
I	4	5	9
II	–	3	3
III	–	3	3
IV	1	2	3
Skupaj	5	13	18

Seznam učencev iz Matične knjige.

Leto vstopa v šolo
1938

Carl Viktorija, roj. 1932, Masore 170 – Obveznost dovršila 5. 6. 1946

Peternel Marija, roj. 1932, Masore 139 – Obveznost dovršila 5. 6. 1946

1939

Kokelj Amalija, roj. 1933, Masore 60 – Obveznost dovršila 1947

1940

Kosmač Marica, roj. 1934, Masore 136 – Obveznost dovršila v Sp. Idr.

Jereb Franc, roj. 1934, Masore 134

Kokelj Angela, roj. 1935, Masore 60

1942

Erjavec Florijan, roj. 1936, Masore 150

Jereb Pavle, roj. 1933, Masore 134, (izstopil 1947)

Lapanja Poldi, roj. 1935, Masore 140

1943

–

1944

Carl Aldo, roj. 1936, Masore 138, (vstopil 15. 10. 1944)

Carl Julijan, roj. 1938, Masore 138, (vstopil 15. 10. 1944)

Hladnik Silvester, roj. 1938, Masore 59, (vstopil 15. 10. 1944)

Hladnik Marija, roj. 1936, Masore 59, (vstopil 15. 10. 1944)

Kacin Zinka, roj. 1938, Masore 4, (4. 5. prestopila na OŠ Idrija)

Seznam učencev osnovne šole Jagršče

Učenci Osnovne šole Jagršče iz Spominov učitelja Miloša Macarola na partizansko osnovno šolo v Jagrščah – 1980.

I. in II. razred

1. Tušar Viktorija
2. Peternel Franc
3. Rejc Pavle
4. Rejc Mario
5. Kenda Marija
6. Pirih Julka
7. Lapajne Ana
8. Svetičič Katarina
9. Štucin Janez
10. Štucin Silvester

III. in IV. razred

1. Oblak Franc	11. Lapanje Angela
2. Krajnc Alojz	12. Krajnc Marija
3. Svetičič Franc	13. Štucin Franc
4. Lapanja Slavko	14. Štucin Marija
5. Medved Rozi	15. Štucin Vincenc
6. Tušar Ivanka	16. Tušar Marija
7. Svetičič Marija	
8. Krajnc Berta	
9. Svetičič Franc	
10. Tušar Marija	

Seznam učencev Osnovne šole Oblakov vrh (Utre) v šol. letu 1944/45

1. Božič Franc, roj.	1937 pd.	»za Kalom«
2. Božič Jožefa	1932	»za Kalom«
3. Černilogar Anica	1933	»Lansko brdo«
4. Černilogar Metod	1935	»Lansko brdo«
5. Erjavec Draga	1937	»V Logu«
6. Jan Franc	1933	»pri Obrekarju«
7. Jan Stefan	1936	»pri Obrekarju«
8. Klemenčič Janez	1935	»pri Oblaku«
9. Klemenčič Jožica	1934	»pri Oblaku«
10. Klemenčič Milan	1931	»pri Oblaku«
11. Kobal Ivanka	1932	»Utre«
12. Kobal Silva	1930	»Utre«
13. Kobal Alojz	1934	»Utre«
14. Lapanja Herma	1932	»v Rovtu«
15. Lapanja Natalija	1933	»v Rovtu«
16. Munih Ivan	1933	»Karatinovše«
17. Munih Marija	1934	»Karatinovše«
18. Oblak Alojzij	1934	»pod Robom«
19. Pajer Alojzija	1936	»pri Riževcu«
20. Pajer Marija	1933	»pri Riževcu«
21. Pavšič Marija	1936	»pod Utrem«
22. Pavšič Rafael	1932	»pod Utrem«
23. Pavšič Venceslav	1937	»na Stanu«
24. Rjavec Mirko	1936	»Grapa«
25. Rjavec Zofija	1934	»Grapa«
26. Skok Janko	1934	»Rupa«
27. Skok Peter	1937	»Rupa«
28. Vončina Jelka	1936	»v Logu« (pastirica)
29. Vončina Viktorija	1936	»v bajti pri Oblaku«

Seznam učencev Osnovne šole Šebreljski vrh v šol. letu 1944/45

1. Černilogar Angela iz »Doline«
2. Černilogar Janez iz »Doline«
3. Černilogar Rafael iz »Doline«
4. Černilogar Marija iz »Doline«
5. Erjavec Viktor »Dolinarjev«
6. Erjavec Marija »Dolinarjev«
7. Velikonja Marija »z Roba«
8. Velikonja Cvetko »z Roba«
9. Velikonja Pavla »z Roba«
10. Velikonja Jože »z Roba«
11. Učenec doma z otaleške strani. »Pri Jerebovih« je služil kot pastir.

Imena mi je povedala po spominu Angela Dežela (Kacin) februarja 1982. Imena in priimka zadnjega se ni spomnila.

POPRAVEK

Pod poglavjem Osnovna šola Krnice je navedeno, da se je pouk na tej šoli začel nekako med 24. januarjem in 9. februarjem 1944. leta. Jeseni 1984 mi je prišel v roke fotokopiran dokument, nekakšna anketna pola tečajnikov prvega pokrajinskega pedagoškega tečaja za partizanske učitelje Primorske, ki je bil poleti 1944 v Gor. Trebuši. Udeleženec tega tečaja je bil tudi Anton Likar, roj. v Gor. Kanomlji 31. 12. 1912. Iz navedenih podatkov je mogoče razbrati, da je Likar opravil 5 razredov gimnazije v Gorici, da je začel poučevati na Krnicah na pobudo OF 22. II. 1944, in sicer 23 učencev. Pod rubriko »politično udejstvovanje« pa je navedel, da je bil pri partizanih in kot »pejšnji poklic« je navedel, da je bil doma. Čeprav se mi zdi datum, ki ga Likar postavlja kot začetek pouka za kar tri tedne kasneje, neverjeten, je vendarle treba dokument, katerega original hrani Šolski muzej v Ljubljani, jemati za verodostojen. Toda kljub temu ne morem mimo prepričanja, da je tam že bila neka utečena šolska aktivnost, ko smo 27. februarja obiskali šolo nadzornik Pustišek, šolski referent Sinkovec in jaz. Tudi prisotnost še treh učiteljev na pedagoški konferenci na Oblakovem vrhu dne 9. januarja, od katerih naj bi eden bil iz Krnic, govori moji domnevi v prid.

Ko je bil zbornik že v tisku, sem zvedel za podatke o učiteljici Jelki Žagar, ki je poučevala na Krnicah. Rodila se je kot Jelica Čok v Trstu leta 1899. Njen mož Ferdo Žagar iz Čezsoče (tudi učitelj) je umrl leta 1947, Jelka, ki je šla v pokoj z osnovne šole v Trziču, pa še živi (1985) na Gorenjskem.

KRATEK ORIS DELOVANJA VETERINARSKE SLUŽBE NA OZEMLJU IX. KORPUSA NOVJ

Operacijsko področje IX. korpusa je obsegalo predvsem Slovensko primorje in Gorenjsko. Področje ni bilo vedno enako obsežno. Proti 7. korpusu sta mejili reka Sava in železniška proga Ljubljana-Trst. Onstran nekdanje jugoslovansko-italijanske meje je obsegalo vse Slovensko primorje z goriškimi Brdi, Slovensko Benečijo, Rezijo, slovensko Istro, Gorenjsko in nekaj časa del Koroške.

Korpus je deloval na ozemlju, ki je bilo za sovražnika zelo občutljivo, ker je zelo komunikativno in so čezenj peljale železniške proge, ki so povezovale fronto na Balkanu s fronto v Italiji. Po tej progi pa so tudi vozili vojaštvo iz Italije na rusko fronto. Nemci so računali na možnost zavezniškega izkrcanja v Istri ter na obali med Trstom in Tržičem. Proti koncu vojne je to ozemlje postalo zanje še pomembnejše tudi zato, ker naj bi po njihovih načrtih potekala čezenj zadnja obrambna črta pred zavezniškimi silami, ki bi lahko prodrle iz Italije in jugoslovansko armado z Balkana. Zato so morali utrditi obalo in uničiti partizansko vojsko v zaledju. Prav zato so pripravili tudi največjo in najhujšo ofenzivo proti enotam IX. korpusa nekaj tednov pred koncem vojne. Ta korpus pa je moral za vsako ceno zdržati na svojem ozemlju, da bi omogočil priključitev Slovenskega primorja k Jugoslaviji.

Glavni štab NOV in PO Slovenije je 17. novembra 1943 ustanovil 3 operativno cono, imenovano alpska, ki je obsegala Primorsko in Gorenjsko. Ta se je z odlokom vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije preoblikovala 22. decembra 1943 v IX. korpus NOVJ. Vse enote, ki so bile do tedaj del 3. cone, so od sedaj naprej sodile k IX. korpusu. To sta bili 30. in 31. divizija. Dne 3. novembra 1943 sta bili formirani tudi dve vojni področji: idrijsko in tolminsko. Od 17. avgusta 1944 pa je sestavljala IX. korpus tudi italijanska divizija Garibaldi Natisone. Artilerija IX. korpusa je bila ustanovljena 7. junija 1944. Pozneje so organizirali še druga vojna področja: goriško, gorenjsko, kobariško in vipavsko.

V okviru 30. divizije (goriške) so bile: 17. slovenska narodnoosvobodilna brigada Simona Gregorčiča, 18. slovenska narodnoosvobodilna brigada-Bazoviška, 19. SNOB Srečka Kosovela in nekaj časa 20. italijanska Tržaška udarna brigada.

K 31. diviziji (gorenjski) so sodile: 3. udarna narodnoosvobodilna brigada Ivana Gradnika, 7. udarna SNOB Franceta Prešerna in 16. SNOB Janka Premrla-Vojka.

Ob italijanski kapitulaciji so tudi enote tega korpusa zaplenile italijanski vojski večje število živali. V enotah sta bila en slovenski in en ruski veterinar ter

več sovjetskih felčerjev (veterinarskih pomočnikov). Toda kljub temu niti štab korpusa niti štab divizije nista organizirala veterinarske službe. Šele 1. februarja 1944 je bil določen za veterinarskega referenta pri štabu IX. korpusa diplomirani veterinar dr. Vladimir Juretič-Grahli, doma iz Kobarida. Drugih veterinarjev na tem področju takrat še ni bilo.

Dr. Grahli je bil veterinarski referent oziroma pozneje šef veterinarskega odseka štaba IX. korpusa do konca vojne. Februarja 1944 veterinarska služba v korpusu še ni bila organizirana v celoti. Pozneje so poleg Grahlija nosili glavno breme veterinarske službe dva sovjetska veterinarja in enajst felčerjev. Vsi so bili ubežniki iz nemške 162. turkestanske divizije.

Felčerji so bili diplomanti triletno vojaške veterinarske šole v Sovjetski zvezi. Od teh so bili nekateri za delo v enotah še kar uporabni, večinoma pa so bili strokovno manj sposobni. Dela na civilnem območju niso zmogli. Zaradi pomanjkanja diplomiranih veterinarjev so bili dobrodošli in so jih kmalu določili za veterinarske referente v obeh divizijah in v skoraj vseh brigadah korpusa. Bili so tudi upravniki veterinarskih ambulanc in celo veterinarske bolnišnice IX. korpusa. Le v 7. in 16. brigadi sta bila veterinarska referenta bolničarja slovenske narodnosti.

Marca 1944 so bili v IX. korpusu veterinarski referenti v obeh divizijah in vseh brigadah razen v 7. Veterinarski referent 30. divizije je bil ruski diplomirani veterinar Leva Sahverian, 18. brigade felčer Fjodor Garajev, v 19. brigadi diplomirani veterinar ruske narodnosti Andrej Devzadze. Veterinarski referent 31. divizije je bil starejši felčer Mukanov Kurmanhali Mukanovič, veterinarski referent v 3. brigadi felčer Ait Muhamed Kurmandoligijev, referent 16. brigade dr. Alojz Gaber. Pri štabu korpusa je bil podkovski kovač Ait Muhambjed Magao. Tako je bila marca 1944 veterinarska služba v enotah IX. korpusa v glavnem že organizirana. Hkrati moramo pripomniti, da partizanski odredi IX. korpusa niso imeli veterinarske službe, ker niso imeli živali.

V enotah IX. korpusa je bilo vedno manj živali kot v enotah VII., in sicer je bilo junija 1944 samo 143 kopitarjev. Bilo je 69 konj in 74 mul. V tem številu je zajetih tudi 18 konj in 7 mul, ki jih je imela artilerija 31. divizije. Avgusta istega leta pa je bilo v enotah IX. korpusa že 39 jahalnih, 51 vozni, 10 tovornih konj ter 99 mul. Zaradi pomanjkanja sena in pogostih premikov so krmili živali večinoma na paši in s travo, vendar se zdržljivost in zdravje živali kljub temu nista poslabšala. Kovanje je bilo sicer dobro, a ne v vseh enotah.

Iz gradiva o zgodovini artilerije IX. korpusa omenjam dve zanimivosti. Ko med neko ofenzivo v artileriji niso imeli krme, so jih krmili s smrekovimi iglicami, zato jim je deset konj poginilo. Pri prehodih čez progo so jim topničarji ovijali kopita z vrečami ali krpami, tiste s svetlejšo dlako pa pokrili s temnimi odejami, da sovražnik, ki je v neposredni bližini prežal iz bunkerjev na železniško progo, ne bi opazil kolone.

O naporih živali pri akcijah nam govori podatek, da je kolona artilerije tega korpusa v napad na Črni vrh odšla 31. avgusta 1944 ob 17. uri iz Lokev in je prek Otlice in Cola prišla do svojih bojnih položajev, ki so ležali zahodno od Črnega vrha, naslednji dan okoli 2 ure ponoči. Tako so prehodili kakih 35 km dolgo pot.

Junija 1944 je z Opčin pri Trstu, kjer je bil politični aktivist, prišel v partizane veterinar dr. Edvard Križnič. Prevzel je mesto šefa veterinarske sekcije pri vojni oblasti IX. korpusa. V zaledju do takrat veterinarska služba še ni bila organizirana. Tudi komande vojnih področij niso imele svojih veterinarskih referentov. To se je zgodilo šele junija 1944, ko sta prišla v partizane dva veterinarja. Tako

je Franc Karlin 27. junija prevzel mesto veterinarskega referenta tolminskega vojnega področja, v komandi vipavskega pa je začel delati Hieronim Hrobat, veterinar iz Vipave.

Tudi na tem področju je bila potrebna civilna veterinarska služba, kakršna je bila organizirana na ozemlju 7. korpusa. Zato je dr. Edvard Križnič, veterinarski referent pri štabu vojne oblasti IX. korpusa, poslal 6. julija 1944 dopis pokrajinskemu odboru OF za Slovensko primorje, v katerem je predlagal, naj ustanovijo veterinarsko sekcijo. Hkrati je dal tudi navodila za organiziranje te službe, in sicer naj bi pri pokrajinskem odboru ustanovili veterinarsko sekcijo, v vseh okrožnih odborih pa zaposlili veterinarske referente iz vojnih področij, na njihova mesta pa poslali veterinarske bolničarje. Vendar je vojaški položaj zahteval drugačno rešitev in tako civilna veterinarska služba ni bila organizirana, pač pa so bili veterinarski referenti v vojnih področjih nenehno na terenu in zdravili tudi živino civilnega prebivalstva.

Tudi na Gorenjskem ni bilo mogoče organizirati civilne veterinarske službe, ampak so veterinarji, ki so bili v službi na okupiranem ozemlju, hodili s partizanskimi propustnicami na ozemlje, ki so ga nadzorovale partizanske enote.

Stanje veterinarske službe je bilo jeseni 1944 takole: V štabu IX. korpusa je bil veterinarski referent še vedno dr. Grahli, v obeh divizijah, artileriji IX. korpusa in v brigadah dva sovjetska diplomirana veterinarja in 11 felčerjev ter nekaj sposobnejših veterinarskih bolničarjev. Drugi diplomirani slovenski veterinarji so bili veterinarski referenti komand vojnih področij. Tako je bila njihova strokovnost najboljše izkoriščena, saj so zdravili poleg vojaških živali tudi kmečko živino.

V komandi kobariškega vojnega področja je bil veterinarski referent Franc Karlin, na vipavskem področju, ki se je oktobra 1944 preformiralo v goriško vojno področje, pa Hieronim Hrobat. Na delu tega področja je opravljal veterinarsko delo še veterinar Jože Gerbic iz Dornberka. Ko je 10. septembra 1944 prišel v partizane dr. Marjan Pavšič, dotedaj veterinar v Logatcu, so ga izbrali za veterinarskega referenta idrijskega vojnega področja, ker pa je bilo brez veterinarja tudi gorenjsko vojno področje, so ga 24. novembra 1944 predstavili. Toda tudi tu ni ostal dolgo, ker ga je že 17. decembra, poklical veterinarski oddelek pri predsedstvu SNOS na Dolenjsko, nadomestil pa ga je dr. Križnič.

Na podlagi odredbe glavnega štaba NOV in PO Slovenije za dne 24. oktobra 1944 o preureditvi veterinarske službe v operativni vojski so 8. decembra 1944 preuredili tudi veterinarsko službo v tem korpusu. Veterinarski referat štaba korpusa se je preimenoval v odsek, njegov šef je postal dotedanji referent dr. Grahli, Franc Karlin pa veterinarski referent, pa tudi pomočnik in namestnik šefa vojne oblasti IX. korpusa. Njegov sedež je bil pri veterinarskem odseku štaba. Ko je Karlin iz kobariškega vojnega področja odšel, so tudi do konca vojne ostali brez veterinarskega referenta.

Ko sta se novembra 1944 združila artilerijska divizion 30. in 31. divizije v artilerijo IX. korpusa, so postavili za veterinarskega referenta bolničarja, čigar imena pa žal ni bilo mogoče ugotoviti.

Kmalu potem ko se je italijanska divizija Garibaldi Natisone pridružila IX. korpusu, so v njenem štabu 17. januarja 1945 postavili za veterinarskega referenta Mirka Lebna, veterinarskega bolničarja. Ta divizija je bila sicer sestavljena iz treh brigad, vendar je veterinarski referent lahko sam opravljal vse veterinarsko delo, ker so imeli samo 16 živali. Toda bile so v zelo slabem stanju in to tako njihova higiena kot zdržljivost in zdravje. Odkar je prišel v divizijo veterinarski re-

ferent, se je stanje začelo popravljati. Vse živali so morali prekovati z zimskimi podkvami.

Ko je glavni štab Slovenije izdal 3. maja 1945 odredbo o oblikovanju komand mest v že osvobojenih krajih Slovenskega primorja, je bil 5. maja 1945 postavljen za veterinarskega referenta pri komandi mesta Trst dr. Edvard Križnič.

Dr. Križnič je zdravil bolno živino, največ pa je pomagal pri porodih krav. Zdravil je jalovost goveje živine in pregledoval meso v klavnici v Cerknem. Predaval je tudi živinorejskim referentom z območja komande mesta Kojsko.

Na goriškem vojnem področju sta imela veterinarja velika dela, ko se je razširil vranični prisad v okolici Štomaža v vipavski dolini, poleg tega pa sta pregledovala kmetom krave plemenice in ugotavljala jalovost, ki je bila zelo razširjena zaradi spolnih okužb, ter jih tudi zdravila. Pregledovala sta meso zaklanih živali. Vprežna živina je bila v slabem stanju zlasti v krajih Ozeljani, Šempas in Prosek. Ker niso krmili s krepkejšimi krmili, je bila prireja mleka minimalna. Da bi preprečili zmanjšanje števila goveje živine, so prepovedali klati teleta. Prašičereja se je v primerjavi s prejšnjim letom izboljšala, tako da so pričakovali vsaj za tretjino več masti.

Veterinarski referent je občasno pregledoval tudi živino, ki so jo uporabljali za prevoze. Goriško vojno področje je imelo oktobra 1944 sedem mesarij in deset kovačij.

Na idrijskem vojnem področju je dr. Pavšič pregledoval meso pri komandi vojnega področja in pri gospodarski komisiji za srednjo Primorsko, sicer pa je zdravil bolno živino in kastriral bike. V okviru tekmovanj zmage je imel več predavanj za živinorejce.

Na kobariškem vojnem področju je imel Franc Karlin, referent tega področja, 8. novembra v vasi Imenje predavanje za živinorejce.

Veterinarska sekcija komande vojne oblasti IX. korpusa se je vključila v tekmovanje zmage, ki ga je 3. avgusta 1944 razpisal IOOF. V načrtu tega tekmovanja je bil najprej boj proti živalskim kužnim boleznim, nato popis neplodnih živali, ki so ga morale organizirati gospodarske komisije. Zdravljenje živine so organizirali tako, da so jo zdravili ob določenem času v določenem kraju.

Za pouk ljudi so pripravili cikel predavanj, in sicer: o prvi pomoči bolnim živalim, o nujnosti zdravljenja predvsem kužnih bolezni domačih živali, zaščitnih ukrepov pri posameznih boleznih in o pomoči pri porodih in zatiranju jalovosti govedi.

Največja in najhujša sovražnikova ofenziva na Primorskem, ki se je začela 19. marca 1945, je zajela vse področje Trnovskega gozda, Banjške in Šentviške planote, cerkljanski sektor in vzhodni del Idrijskega hribovja. Končala se je 7. aprila 1945. Artilerija korpusa je med ofenzivo izgubila 13 konj in 5 mul, tako da je enotam IX. korpusa ostalo le malo živali.

Intendantura IX. korpusa je ustanovila septembra 1944 sedlarsko delavnico, kjer so izdelovali in popravljali jahalna in tovarna sedla pa tudi vozno opremo. V njej sta delala dva dobra sedlarja. Do januarja 1945 sta med drugim naredila 14 jahalnih vajeti in 9 sedel, popravila pa večje število tovornih in jahalnih sedel, uzd, nekaj vozne opreme in drugega.

K intendanturi so sodile še mesarska, podkovska in usnjarska delavnica. Tudi diviziji sta imeli vsaka svojo čevljarsko, sedlarsko in krojaško delavnico. Za prehrano živine so skrbeli vodniki spremstva. Živali pa so krmili samo s senom in slamo.

V artileriji so strogo pazili na čiščenje in nego živali, pa tudi hranili jih niso najbolje. Stanje se je izboljšalo predvsem v 31. diviziji, ker je bil njihov veterinarski referent zelo delaven. V vseh enotah je bilo veliko živali ožuljenih, saj so bile enote nenehno v akcijah, pa tudi konjevodci so po mnenju poročevalca nanje premalo pazili.

V vojnem času se po navadi pojavijo številne bolezni, ki jih v mirnem času ni ali pa se pojavljajo izjemoma in v omejenem obsegu. Vojaško veterinarsko službo so vedno najbolj skrbele kužne bolezni, ki navadno povzročijo največ izgub oziroma škode, mednje nekateri štejejo tudi invazijske ali zajedalske bolezni. V drugi skupini bolezni, ki povzročajo veliko škodo in prizadenejo mnogo živali, so tako imenovane eksploatacijske bolezni, to so bolezni zaradi mehaničnih poškodb; mnoge živali pa v vojni zbolijo zaradi izčrpanosti.

Ljudje so se vedno bojevali proti živalskim kužnim boleznim, še posebno proti zoonozam, to je živalskim boleznim, ki se prenašajo z živali na ljudi in tako ne ogrožajo samo njihovega zdravja, temveč tudi njihova življenja. Živalske kužne bolezni se v posebno velikem obsegu širijo v vojnem času, saj se vojaške enote premikajo na večjih ali manjših razdaljah. V vojnem času zaradi spremenjenih razmer, nediscipline, slabe nege živali, neodstranjevanja mrhovine in drugih vzrokov, tudi zaradi apatičnosti ljudi, bolezni ni mogoče zatirati in preprečevati.

Na širjenje kužnih in nalezljivih bolezni med živino so vplivali poleg že omenjenih vzrokov tudi pomanjkanje diplomiranih veterinarjev, raznih cepiv, zdravil in drugega veterinarskega materiala ter premajhna strokovna usposobljenost veterinarskega pomožnega osebja. Drugače je bilo na delno osvobojenih ozemljih. Zaradi nenehne nevarnosti na teh ozemljih namreč niso mogli opravljati veterinarske službe niti partizanski veterinarji niti veterinarji iz okupiranih krajev. Vseh živalskih bolezni, ki so se pojavljale na ozemlju IX. korpusa, ni mogoče naštet, pač pa bom omenil le nekatere zanimivosti.

Vranični prisad (antrax) se je pojavil 10. avgusta 1944 v goriškem okrožju v vasi Štomaz nad Ajdovščino. Zbolelo je šest goved. Ker je bilo vseh šest zaklanih, ni bilo mogoče spoznati poteka bolezni in postaviti diagnoze. Čez nekaj dni so zaklali še pet goved, takrat je veterinar Hrobat ugotovil pravilno diagnozo, vranični prisad. Naslednji primer so ugotovili v vasi Bratini, osem primerov v vasi Budanje, tudi v vasi Vrhpolje je bilo več primerov nekaj pa tudi v vasi Ravnica. Pri manipulaciji z mesom zaklanih goved sta se okužila dva mesarja, ki sta za vraničnim prisadom tudi umrla. Bolezen so omejili z zaščitnim cepljenjem vseh živali v hlevih, v katerih se je bolezen pojavila, in v okolici. Cepili so 433 živali. Veterinar Gerbic je uspel dobiti cepivo iz Milana. Zato po 9. septembru na tem področju ni bilo nobenega primera več.

Zaradi strahu pred širjenjem bolezni so veterinarji na Primorskem, kjerkoli je bilo mogoče, ljudem o tej bolezni predavali in jim pojasnjevali zaščitne ukrepe. Dr. Križnič pa je za Partizanski dnevnik, ki je izhajal na Primorskem, napisal o vraničnem prisadu članek.

Pri obravnavanju ožuljenosti konj je treba najprej upoštevati razmere partizanskega bojevanja, se pravi težave, ki jih je bilo treba premagovati, in nečloveške napore borcev in pa tudi živali. Brez pretiravanja lahko trdimo, da je bilo največ živali nesposobnih zaradi ožuljenosti, marsikatera pa je morala zaradi globokih ran, abscesov in fistul v zakol.

Konji so bili največkrat ožuljeni na grebenu, kjer je ta najbolj izpostavljen. Vzrokov za ožuljenost je bilo veliko, zlasti pogost vzrok pa je bila stara oprama, komati, prsna oprama, jahalna in tovarna sedla; pri sedlih pa je zlasti manjkalo

podlog, odej ali filcev. Tako so bile odeje pod sedli pogosto strgane, zato so robovi poškodovali kožo. Pogosto pa odej sploh niso dajali, ker jih preprosto niso imeli. Vzrok, da so se konji še hitreje ožulili kot ponavadi, je bila njihova mršavost, zato so greben ali drugi deli telesa še bolj izstopali. Vzrok je bila tudi preobremenjenost. V več dni trajajočih bojih in pohodih niso snemali ne opreme ne tovara. V takih primerih niso zategnili prsnih pasov, tako da sedla niso bila dovolj pritrjena. Ob slabem vremenu so se pod njimi zmočile odeje ali žimniki pod komati. Po drugi strani pa so se zaradi vročine na prepotenih konjih odeje tako zmočile, da so jim tudi zato ožulile kožo. Med vzroke poškodb moramo šteti tudi premajhno pozornost pri sedlanju in tovorjenju. To se je dogajalo delno zato, ker z živalmi niso znali ravnati, delno pa zaradi preutrujenosti borcev. Nekaj je k temu pripomogla tudi slaba nega, najbolj pa je škodovalo živalim to, da so že ožuljene še naprej uporabljali, namesto da bi jih začeli zdraviti. Zato so postajale rane večje in globlje, nastajale pa so tudi razne gnojne bule in piške (fistule). Prav zaradi tega so morali živali dalj časa zdraviti, zato tudi dalj časa za delo niso bile primerne, marsikatero pa so morali zaklati. Zdravljenje bi namreč trajalo predolgo ali pa bi bile živali kljub temu nesposobne za jahanje ali prenašanje tovorov. Poleg tega komandanti niso radi dajali živali iz enot.

Tudi pomanjkanje zdravil in strokovnjakov v enotah in ambulantah je bilo vzrok za slabše uspehe pri zdravljenju. Zdravljenje pa je bilo neuspešno tudi zaradi hladnih hlevov bolnišnic ali ambulant, po navadi pa je manjkalo tudi krme.

Decembra 1944 je veterinarski odsek pri štabu IX. korpusa organiziral korpusno veterinarsko skladišče na dobro zakonspiriranem kraju na Šentviški gori.

Prvo ambulanto na področju IX. korpusa pa so organizirali junija 1. 1944. Ker ni bilo dovolj veterinarjev, jo je vodil veterinarski felčer, hujše primere pa je zdravil dr. Grahli, šef veterinarskega odseka korpusa. Pozneje je bila ambulanta preurejena v veterinarsko bolnišnico.

Na kobariškem vojnem področju je julija organiziral veterinarsko ambulanto veterinarski referent Franc Karlin. Tu pa se je ves čas zdravilo le majhno število živali.

Avgusta 1944 so bolnišnico IX. korpusa zaradi nevarnosti razpustili. Ko so se razmere umirile in so se vrnili na prejšnje položaje, so bolnišnico na Šentviški gori zahodno od Cerknega obnovili z okrevališčem vred. Konec decembra jo je napadel sovražnik, ki je odpeljal dve živali iz bolnišnice, iz okrevališča pa šest. Teh živali konjarji niso mogli odpeljati, ker so se sami komaj rešili. Druge živali so rešili kmetje.

V 30. diviziji je bila veterinarska ambulanta organizirana septembra 1. 1944, v 31. diviziji pa 24. oktobra istega leta v Novakih nad Cerknim.

Septembra 1944 je veterinarski odsek IX. korpusa organiziral okrevališče za konje. Čez čas so dobile enote iz tega okrevališča, ki je bilo nastanjeno v bližini ambulate 31. divizije, več kot 50 % za vprego ali tovorjenje zmožnih konj in mul.

Iz zgodovine podkovstva je znano, da so v vseh vojskah skrbeli za to, da bi kopitarjem obvarovali kopita. Tudi partizanska vojska je morala reševati to vprašanje, saj bosega konja ni mogoče uporabljati, obenem pa tudi ovira gibljivost vojaških enot. Zato so morali v enotah zanje takoj poskrbeti.

V 30. diviziji so imeli v tistem času dovolj podkovskih kovačev in tudi podkovskega materiala, naslednji mesec, tj. marca 1944, pa jim ga je že zmanjkovalo. Ker ga je bilo težko dobiti, so začeli izdelovati podkve sami iz železnih drogov, ki so jih Italijani uporabljali za žične ovire. V 31. diviziji mule niso bile prekovane

že več mesecev, ker so imeli premalo podkovskih kovačev in tudi podkovskega materiala.

V korpusni podkovski delavnici so kovali svoje konje pa tudi konje enot, ki so šle mimo, izdelovali pa so tudi podkove. Njihovo delo je sovražnik precej ovi-
ral. V pomožni korpusni podkovski delavnici v Cerknem (organizirana je bila na začetku decembra 1944), ki je bila obenem podkovska delavnica za zaledje, sta bila dva kovača in en delavec. Za skladišče so decembra izdelali tudi 250 podkev, izdelovali pa so tudi strgala in ščetke za čiščenje konj in tudi »partop«.

Veterinarski službi je ves čas primanjkovalo diplomiranih veterinarjev, veterinarskega pomožnega osebja in podkovskih kovačev, ni bilo niti osebja iz bivše jugoslovanske vojske niti drugih. Le na ozemlju IX. korpusa je bilo 11 sovjetskih veterinarskih felčerjev, vsi pa zaradi skromnega strokovnega znanja niso bili kaj prida koristni.

Dolžnost veterinarskih bolničarjev je veterinarska služba zaupala v prvi vrsti tistim, ki so kot vojaki bivše jugoslovanske vojske opravili tečaj za veterinar-
ske bolničarje. Teh pa je bilo premalo. Veterinarski bolničarji so bili veterinar-
jem nujno potrebni pri njihovem delu. Ko pa so se vsaj delno usposobili, so pre-
vzeli tudi dolžnosti, ki bi jih morali sicer opravljati veterinarji ali vsaj veterinar-
ski pomočniki. Postali so celo referenti divizij, vojnih področij, brigad, upravniki
veterinarskih ambulant, okrevališč in veterinarskih skladišč. Da bi usposobili
čim več veterinarskih bolničarjev je bilo treba zanje organizirati veterinarske te-
čaje.

Prvi tak tečaj za enote IX. korpusa je bil organiziran od 15. maja do 1. junija 1944. Povabili so 9 bolničarjev, toda tečaja se jih je udeležilo le šest. Od teh sta bila dva podkovska kovača. Šolanje jih je končalo pet z dobro oceno, šesti pa za-
radi bolezni ni mogel opraviti izpita. Na tečaju so poleg predmetov, ki so jih
predavali na drugih tečajih 7. korpusa, predavali še o negi kopit, podkovanju, o
kontroli živil živalskega izvira in o pomoči pri porodih.

Drugi tečaj se je začel 15. januarja 1945 v Labinjah pri Cerknem, vodil pa ga
je Franc Karlin, šef veterinarskega oddelka vojne oblasti IX. korpusa. Predaval
je tudi dr. Grahli. Tečajnikov je bilo 26, trajal pa je do 10. marca 1945, do začetka
nemške ofenzive.

Podoba udeležbe veterinarskega strokovnega osebja v narodnoosvobodil-
nem boju slovenskega naroda ne bi bila popolna, če se ne bi dotaknili še vpra-
šanja, vloge veterinarjev v partizanski saniteti. Vojaška veterinarska služba je od
januarja 1944 do avgusta istega leta sodila k saniteti. Toda tudi tedaj, ko orga-
nizacijsko ni bila več povezana z njo, sta službi tesno sodelovali. Zdravje borcev
in civilnega prebivalstva so veterinarji neposredno in posredno ohranjali tudi
z zatiranjem zoonoze in nadziranjem živil živalskega izvora.

Številni veterinarji so partizanski saniteti pomagali že zelo zgodaj, saj so, če
že niso stopili v partizanske vrste, dajali partizanskim zdravnikom svoj sanitetni
material, ki so ga zbirali zanje še zlasti prvo in drugo leto narodnoosvobodilnega
boja.

Veterinarji so poleg svojih, pogosto opravljali tudi zdravniške dolžnosti, ker
je bilo v partizanih zdravnikov vedno premalo, čeprav se jih je veliko odzvalo
klicu domovine in se vključilo v vojaško ali civilno sanitetno službo. Ni bilo red-
ko, da so bili veterinarji sanitetni referenti vojaških enot, pa tudi veterinarji, ki
so opravljali veterinarske dolžnosti, so pogosto dajali prvo pomoč ranjenim ali
bolnim borcem in prebivalstvu, pomagali pa so tudi zdravnikom pri njihovem
delu, pri operacijah, previjanju ranjencev itd.

Na Primorskem je postal septembra 1943 sanitetni referent dr. Vladimir Grahli v bataljonu Andreja Manfreda. Ko se je oktobra tega leta bataljon pridružil Bazoviški brigadi, je ostal Grahli njen sanitetni referent do konca januarja 1944, ko je postal veterinarski referent IX. korpusa.

Na Gorenjskem je zbiral sanitetni material in dajal prvo pomoč ranjenim partizanom, posebno po področju Karavank, Ivan Kapus, veterinar iz Radovljice. S svojim avtomobilom je večkrat prevažal ranjene borce čez Savo na Jelovico, kjer so bile partizanske bolnišnice.

Franc Karlin je 10. julija 1944 prevzel dolžnost veterinarskega referenta komande tolminskega vojnega področja. Ko so organizirali improvizirane antiskabične postaje (proti garjam), je z odredbo sanitetnega oddelka štaba IX. korpusa Karlin prevzel takšno postajo pri komandi tolminskega vojnega področja.

Že v najzgodnejšem obdobju osvobodilnega gibanja se je veliko veterinarjev in študentov veterine vključilo v osvobodilno gibanje. Najprej so delovali kot aktivisti in politični delavci v krajih, kjer so delali ali živeli, potem pa so pomagali osvobodilnemu gibanju drugje. K temu jih je usmerjal tudi njihov poklic, ki je bil vedno tesno povezan z ljudstvom našega podeželja in njegovimi težavami. Brez pomislekov so se pridružili osvobodilnim prizadevanjem slovenskega naroda in se odzvali klicu OF in komunistične partije. Mnogi med njimi so se izkazali kot dobri organizatorji in aktivisti.

Udeležba veterinarskih strokovnjakov in študentov v osvobodilnem gibanju je njegovemu vodstvu omogočilo oblikovati partizansko veterinarsko službo. Prvi začetki veterinarske službe so bili že junija 1942. leta na Dolenjskem. Ko je bilo po kapitulaciji italijanskega okupatorja ozemlje osvobojeno in je ostalo osvobojeno nekaj časa, so razmere ne le terjale, temveč tudi omogočale ustrezno višje razvito organizacijo veterinarske službe, ki bi pomagala reševati številna vprašanja v vojski in na terenu. Čeprav so za njeno delovno področje, organizacijo in delovne možnosti značilne znane lastnosti partizanske vojske in svobodnega ozemlja, je svojo nalogo zelo dobro opravila. Uspešno je premagovala težave zaradi gmotnega pomanjkanja, tako da je delo improvizirano organizirala. Njen razvoj nam nazorno prikazuje pravzaprav dobro organiziranost narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije ter njihovega zaledja – svobodnih ozemelj. Čeprav je imela veterinarska služba na voljo skromna veterinarska sredstva, le malo zdravil in pripomočkov, je vendarle iznajdljivo reševala svoje probleme. Lahko trdimo, da je bila tudi veterinarska služba eden izmed elementov visoke razvitosti narodnoosvobodilne vojske v Sloveniji oziroma sestavni del prizadevanj osvobodilnega gibanja za čimboljši razvoj in graditev ljudske oblasti.

Ana Štucin

IZ NAŠIH ARHIVOV

Pri prebiranju arhivskega gradiva, tudi tistega, ki je povsem krajevne narave, naletimo včasih na listine, ki so zanimive same po sebi ali pa nazorno osvetljujejo in nam tako približajo kako preteklo obdobje oziroma okoliščine, v katerih so nastale. Izbrala sem nekaj takšnih iz časov avstroogrske monarhije in italijanske fašistične oblasti.

Naj bo tudi spodbuda vsem, ki še hranijo doma stare listine, da jih bodo izročili našemu arhivu ali muzeju. Vsak ohranjeni pismeni dokument je prispevek k pestrosti naše krajevne zgodovine.

IZ OBDOBJA AVSTROOGRSKE MONARHIJE

»Udarniško« delo na Idrijski cesti

Udarniško delo, tako popularno v prvem obdobju našega socialističnega razvoja, danes pa v mestih precej pozabljeno, je bilo v starih časih zelo v navadi. Le pravili so mu drugače: robota (po cerkljansko rabûta).

Pri graditvi cest, vodovodov itd., torej vseh naprav in objektov, ki so bili v splošno korist, so pomagali vsi, zlepa ali zgrda ali z delom ali z denarnim prispevkom (samoprispevek!). Tako se je v Cerkljanskem vrhu št. 3, po domače v Kotniku, ohranil dopis iz leta 1883, naslovljen na Jakoba Sedeja-Kotnika, s tole vsebino:

»Opominjeni ste zadnjikrat, da do konca maja t. l. zastanek triletne naklade na Idrijski cesti v delu doprinesete, ali pa v denarji plačate po 60 kr (krajcarjev) dnino, sicer boste po rubežni iztirjani. Dolga imate še 38 (in) 1/2 dnin.

Cestni odbor v Cirknem 30. aprila 1883

J. Kofol, načelnik«¹

¹ Dopis je odkril učenec 6. razreda osnovne šole Cerkno – spomenik NOB na podstrešju svojega doma, po domače v Kotnici, Cerkljanski vrh št. 9 in ga l. 1980 podaril muzejskemu oddelku v Cerknem. Podpisani načelnik cestnega odbora J. Kofol, po domače Kafulav, je bil eden izmed redkih domačih večjih posestnikov. Njegova je bila tudi hiša na starem trgu pri cerkvi, danes po domače Na Poreznu.

O pomenu »idrijske ceste«, kakor so tedaj imenovali cesto od Mosta na Soči (Sv. Lucije) do Cerknega, je Simon Rutar v svoji Zgodovini Tolminskega pred sto leti napisal:

»Za ceste se je na Tolminskem u zadnjih desetih letih neizrečeno mnogo storilo. Po Winklerjevi zaslugi izdelala se je zelo težavna ali neizrečeno potrebna idrijska cesta od Sv. Lucije do Cirkna. Tako je sedaj ne le ves cerkljanski okraj združen s središčem glavarstva, nego ponovila se je tudi stara zveza med Kranjskim in Tolminskim, ona zveza, ki je bila za kupčijo tako važna vu srednjem veku in še celo v novejšem času do našega stoletja. U dopolnitev te čerte izdeluje se zdaj tudi cesta s Želina u nemško Idrijo, in tako dobi Tolminsko u kratkem neposredno zvezo z Ljubljano. Ker je ta cesta tudi u vojaškem obziru zelo važna, zato daja tudi vlada svojo denarno podporo za njeno doveršenje (l. 1881 npr. 6000 gold.)²

Cerkljanski občinski možje za univerzo v Ljubljani l. 1907

Demokratske in narodne pridobitve, ki so si jih Slovenci priborili v času avstroogrške monarhije, so bile plod dolgoletnega boja. V tem je bilo v ospredju predvsem troje zahtev: po splošni in enaki volilni pravici, po narodni svobodi in enakopravnosti ter zahteva po socialnih reformah.

Boj za volilno pravico se je začel že leta 1861, ko je bil z oktroirano ustavo v monarhiji odpravljen absolutizem. S prvo veliko reformo volitev v državni parlament leta 1896 je bil poleg prejšnjih štirih volilnih razredov (kurij) vpeljan še peti, to je splošni volilni razred, s katerim so volilno pravico dobili vsi nad 24 let stari moški državljani s šestmesečnim bivanjem v isti občini. Zaradi sistema volilnih razredov (splošni volilni razred, ki je pomenil veliko večino prebivalstva, je dobil le 17 % vseh mandatov) reforma še zdaleč ni zadovoljevala, je pa prvič odprla vrata državnega parlamenta tudi predstavnikom delavskega razreda. Boj za splošno in enako volilno pravico se je nadaljeval in zaostрил posebno po prvi ruski revoluciji leta 1905.

To je prisililo vlado, da je leta 1905 sama predlagala korenito reformo, ki je odpravila sistem volilnih razredov in uvedla splošno in enako volilno pravico (seveda le za moške državljane, stare več kot 24 let). Vladnemu predlogu so sledila pogajanja med strankami in narodnostnimi skupinami za razdelitev mandatov v posameznih volilnih okrajih. Slovencem je uspelo dobiti 24 poslanskih mest, »kar je v merilu celotnega parlamenta glede na delež slovenskega prebivalstva povsem ustrezalo«.³ Toda slovensko narodnostno ozemlje je bilo takrat razdeljeno med deželami, od katerih je le Kranjska pokrivala samo slovensko ozemlje. Znotraj teh dežel, v deželnih zborih, pa Slovenci niso bili zastopani glede na delež slovenskega prebivalstva. Boj za demokratizacijo se je torej moral nadaljevati znotraj dežel.

Čeprav volilne reforme niso prinesle niti demokracije niti narodne enakopravnosti pa so »pomenile velik korak naprej v demokratizaciji političnega življenja in uveljavljanja nenemških narodov v monarhiji«.⁴

² Stane Rutar, Zgodovina Tolminskega, Gorica 1882, str. 211, (faksimilirani ponatis, Nova Gorica, 1972)

³ Ferdo Gestrin – Vasilij Melik, Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918, Ljubljana, 1966, str. 246.

⁴ Prav tam, str. 251–252.

Ne glede na dosežene uspehe je bil boj za demokratizacijo pomemben tudi z drugega stališča: mnenje in razpoloženje ljudstva je postajalo pomembno, med ljudstvom sta se širili in razvijali politična in narodna zavest ter samozavest. Volilno reformo so ljudje ocenjevali kot zmago in od novega parlamenta (imenovali so ga: prvi ljudski parlament), izvoljenega leta 1907, pričakovali, da jim bo izglasoval tudi večje narodne pravice, ki so jih dotlej dobivali le mukoma in počasi, po »drobtinah«. Toda od »stare dobre Avstrije« so pričakovali preveč. »Ječa narodov« narodom ni dala enakopravnosti (federacije), ni uresničila davne želje Slovencev, združene Slovenije. Slovencem ni priznala kulturne enakovrednosti drugim, saj »svoje univerze kljub dokaj široki akciji zanjo v začetku 20. stoletja niso dosegli«.⁵

Kako so vsa ta politična in kulturna prizadevanja zajela tudi podeželje in kako širok je bil boj za slovensko visoko šolo, nam dokazuje ta dokument:

Z a p i s n i k

seje občinskega starešinstva cerkljanskega, dne 19. decembra 1907.

Navzoči:

Kosmač Anton, župan;

Obid Ivan, Mlakar Ivan, Kobal Andrej, Peternej Filip, Brejc Ivan, Tavčar Franc, Bašelj Ivan, Podobnik Peter, Mavri Jože in Peternej Andrej – podžupani;

Magajne Franc, Kušman Jože, Hadalin Ivan, Prebil Franc, Platiše Ivan, Hvala Ivan, Gatej Anton, Kacin Franc, Lahajnar Jernej, Gantar Franc, Buda Vinko, Kofol Jože, Guzelj Miha, Seljak Ivan, Jereb Jože, Jereb Franc, Razpet Matevž, Derlink Miha in Mavri Franc – starešine.

Župan otvori sejo ob 10. uri dopoldan.

Vincenc Rojc predlaga, da naj se predloži ck (cesarsko kraljevemu) – ministerstvu za uk in bogočastje primerna prošnja za slovensko univerzo v Ljubljani in naj se odpošlje telegrafično, ker je danes pričelo delovanje državnega zbora.

Sprejeto soglasno in naroča se županstvu, da sestavi prošnjo v tem smislu: **»Slovenski narod, ki je v kratkem času svojega narodnega zavedanja dokazal, da je zmožen življenja, je edini v Avstriji, ki nima šolstva v svojem jeziku; niti ljudskega povesod, tem manj pa srednjega in visokega.**

Prvi ljudski parlament, ki se shaja te dni k svojemu zasedanju, naj bo glasnik in propevnik kulturnega razvoja vseh avstrijskih narodov, torej tudi slovenskega; naj daje državi trdni temelj s tem, da omogoči njenim narodom svobodno kulturno življenje.

Podpisano županstvo pozivlja vsled današnjega starešinstvenega sklepa visoko vladu, da ugotovi sledečim šolskim zahtevam: Nemudoma naj se uvede na šolah vseh strok, zlasti na srednjih šolah, po vsem slovenskem ozemlju slovenski učni jezik. Obenem naj se potom zakonodaje zajamči ustanovitev slovenskega vseučilišča ter naj se izvrše vse za to potrebne priprave«.⁶

⁵ Prav tam, str. 262.

⁶ Zapisnik je muzejskemu oddelku v Cerknem podaril Aleksander Sarnavski. Izhaja iz starega arhiva občine Cerkno, katerega ostanki so se »izgubili« ob razstrelitvi stare občinske zgradbe 24. novembra 1977.

Cerkljanska podružnica slovenskega planinskega društva za demokratizacijo odnosov med planinskimi organizacijami leta 1909

Demokratske težnje je bilo mogoče na začetku 20. stoletja čutiti tudi v društvenem življenju. V letu 1909 se cerkljanskim planincem centralistična oblika organizacije slovenskega planinstva ni zdela več »času primerna«. Vse podružnice so bile namreč strogo podrejene osrednjemu društvu v Ljubljani. Po njihovem mnenju naj bi bilo vsako društvo samostojno, povezovala naj bi jih zveza, osrednji odbor pa naj bi volili delegati. Te svoje napredne in demokratske težnje so utemeljeno, odkrito in lepo izrazili tudi pismeno in pismo poslali ne le osrednjemu odboru v Ljubljano, temveč tudi vsem podružnicam. Zadeve so se torej lotili na široko, prepričani, da bodo predlogi navdušili vse planince. Dokument je vsekakor dokaz, da so cerkljanski planinci mislili s svojo glavo in da se svojih misli niso bali povedati.

Takole so napisali:

Slavni
osrednji odbor
»Slovenskega planinskega društva«
v
LJUBLJANI

Dopisa od 15. novembra in 2. decembra leta 1909 sta dala povod, da se je pri letošnjem občnem zboru naše podružnice pretresovalo razmerje podružnice napram osrednjemu društvu na podlagi obojestranskih pravil. Ta pravila pa so vse prej, kakor času in namenu primerna, ker vsebujejo določbe, ki bodo prej ali slej pogubno in razdirajoče vplivale na tako potrebno složno delovanje vseh podružnic.

Na podlagi podružničnih pravil je namreč vsaka podružnica v vsakem oziru brezpogojno podložna osrednjemu društvu, čigar pavila so veljavna tudi za podružnice. Ni nam namen s tem dopisom morda kritikovati delovanje osrednjega odbora – obratno! priznati mora vsakdo, da je isto dosedaj uzorno, požrtvovalno, zato tudi bogato na uspehih, – a skrb za prihodnost – ker kedo nam jamči, da bo vedno tako – nam narekuje te vrstice:

Osrednje društvo nam sme nalagati večje ali manjše prispevke od članov (glej dopis od 15. nov. 1909).

Osrednje društvo sme prevzeti v svojo oskrbo podružnične naprave, ako se rentirajo, v nasprotnem slučaju jih pusti na ramenu podružnic.

Osrednji odbor je takorekoč lastnik vseh podružničnih naprav, sploh podružnica je brezpraven člen osrednjega »Slov. plan. društva«.

Kaj pa je osrednje društvo in kako pride do teh pravic?

Po našem mnenju je isto ravno tako društvo, kakoršno je vsaka druga podružnica, ter ne bi smela imeti kot taka ne več ne manj pravic. Osrednji odbor volijo člani osrednjega društva – ali so ti člani kaj več, kot vsak član ene ali druge podružnice?

Iz navedenega je razvidno, da je reorganizacija »Slovenskega planinskega društva« nujno potrebna. Preosnovati bi se moralo v večjih potezah tako, da bi v Ljubljani bila tudi podružnica »Slov. plan. društva«, a osrednji odbor bi volili delegati, katere pošilja vsaka podružnica po številu članov. Občni zbori osrednjega društva bi bile samostojna in svojepravna planinska društva, nad njimi pa bi bilo v Ljubljani osrednje društvo, kot nekaka Zveza slov. planinskih društev. Kot glasilo te zveze naj bi veljal »Planinski vestnik«, katerega bi upravljal osrednji odbor in zahteval od posa-

meznih društev prispevke za člane v toliko, kolikor bi v resnici znašali stroški za list. V interesu celokupnega slovenskega planinstva prosimo osrednji odbor, da stvar natančno premotri, in morda v ta namen skliče v primernem kraju, če je mogoče še pred glavnim občnim zborom anketo odposlancev vseh podružnic. Od tega pisma smo poslali prepis vsem podružnicam.

S planinskim pozdravom!

Podružnica SPD v Cerknem (Goriško)
dne 14. januarja 1910.

Za odbor:

Ant. Stres, l.r.
načelnik

Iv. Bonač, l.r.
tajnik⁷

Samozavest cerkljanskih planincev ni bila brez podlage, saj so do leta 1910 opravili že veliko koristnega dela in so se kot društvo že lepo zasidrili. Akciji, ki so jo začeli, so se pridružile vse slovenske podružnice, razen Kamniške. Končala se je s popolnim uspehom.⁸

IZ OBDOBJA FAŠISTIČNEGA REŽIMA

O italijanski maši

Cerkljanski dekan msgr. Ivan KUNŠIČ (1872–1944) je ostal starejšim Cerkljanom v spominu kot strog duhovnik, ki je, po mnenju vernikov, nekoliko pretilano zahteval dosledno izpolnjevanje cerkvenih pravil. Pravijo pa tudi, da so bile njegove pridige skrbno pripravljene in sistematične, predvsem pa se ga spominjajo kot ponosnega in narodnozavednega moža. Vsekakor je res, da so ga imele italijanske oblasti »na piki« že od vsega začetka. Že v letu 1919, ko je bila Primorska pod italijansko vojaško oblastjo in še ni bila priključena Italiji, je bil za nekaj časa interniran na Sardiniji. Ljudje so tudi govorili, da so mu fašisti nekoč, ko se je zvečer vračal iz Novakov, nastavili čez cesto žico, da je padel in si zlomil nogo.

S fašističnimi oblastmi je bil v spopadu tudi pozneje. Povod je bila tako imenovana »maša za Italijane«, pravi razlog pa njegovo nasprotovanje fašizmu in poitalijančevanju Slovencev.

O tem, kako se je dekan Kunšič spopadal s fašistično oblastjo, pišejo dokumenti italijanske policijske oblasti in fašistične stranke. (Tekste sem skrajšala, razen besedila, ki je v navednicah)⁹ 5. decembra 1929 je Kunšič poslal dopis, naslovljen na tajnika fašistične stranke v Cerknem, v katerem mu sporoča, da je

⁷ Iz istega arhiva. Kopija zapisnika (v rokopisu) je prav tako ohranjena po zaslugi A. Sarnavskega, ki jo je podaril muzejskemu oddelku v Cerknem.

⁸ Glej: Viktor Jereb, Ob 60-letnici Planinskega društva Cerkno, Idrijski razgledi, IX. letnik (1964), št. 4, str. 76–83.

⁹ Citirani dopisi, ki se nanašajo na mons. Ivana Kunšiča, so iz arhiva IZDG, Ljubljana, fond ital., fasc. 7 (goriška prefektura – kvestura) in iz arhiva Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, fond: Fašistični arhiv, Italijanska iredenta – diskriminacije, fasc. 305.

nadškof (Sedej, op. A. Š.) v zvezi z mašo »kratko razlago evangelija v italijanskem jeziku« odredil:

»1. Sv. Maša je dovoljena dve nedelji na mesec, ker sta župnik in kaplan že preveč obremenjena vse nedelje in praznike z nadurnim delom.

2. V primeru premajhnega obiska vernikov, ki uporabljajo italijanski jezik, bo sv. Maša ukinjena«.

Kunšič je k temu dodal, da poziva vernike, ki se bodo teh maš udeleževali, naj »prispevajo v puščico, kakor to delajo udeleženci drugih dveh maš« (Sloveneci, op. A. Š.), ker se bodo z dodatnim obredom stroški župnišča povečali.

29. decembra 1929 je o vprašanju italijanske maše v Cerknem prefektu pisalo orožniško poveljstvo v Gorici (Legione Territoriale dei Carabinieri Reali di Trieste – Divisione di Gorizia). V novembru je Cerkno namreč obiskal sekretar fašistične stranke za Goriško, ki je skušal prepričati Kunšiča, naj opravlja latinsko mašo z italijansko pridigo vsako nedeljo. Tudi tokrat je dekan nasprotoval in se skliceval na nadškofov ukaz. Orožniško poveljstvo je nato ugotovilo, da imajo nadškofova navodila »politične cilje« in da si nadškof očitno prizadeva »ločevati prebivalce, ki govorijo italijansko (priseljene Italijane – op. A. Š.) od domačinov«. Pa tudi predpis, s katerim je določil da se »italijanska maša« lahko ukine, če ne bi bilo dovolj obiska, orožnikom ni šel v račun. Do te ukinitve lahko pride, so napisali, saj je v Cerknem naseljenih le malo prebivalcev italijanskega rodu«, domačini pa so (od duhovnikov) pozvani ali celo prisiljeni, da obiskujejo le slovensko obarvane obrede«. Orožništvo nato ugotavlja, da takšno nadškofovo ravnanje zopet dokazuje njegovo sovraštvo do Italije in njegovo bojazen, da se bo prebivalstvo tega ozemlja »pustilo pregnesti in ne bo ostalo zvesto slovenski tradiciji in običajem, katerih uporen pristaš je sam«. ¹⁰

30. decembra 1929 je goriška kvestura poslala goriškemu prefektu zaupno pismo, na katerem je kot predmet naveden »KUNSIC Dott. GIOVANNI fu Giovanni e fu Jan Maria, nato a Gorje (Jugoslavia) il 28. 12. 1872 = Parroco di Circolina«.

Pismo pravi:

»Naš urad je bil opozorjen na zgoraj navedenega duhovnika, ki zaradi svojega neomajnega nasprotovanja Italiji predstavlja resno oviro italijanski penetraciji na območju Cerkljanske.

Informacije, ki sta mi jih poslala funkcionar Javne varnosti in poveljnik orožniškega poveljstva v Idriji, se ujemajo. Iz njih izhaja, da je bil g. Kunšič 28. maja 1919 poslan za 6-mesecev v internacijo na Sardinijo, ker se je že tedaj pokazal sovražnega Italiji«.

»Ko se je vrnil«, pravi pismo, je hlinil drugačen odnos do nas in – da bi bolje prikril svoja čustva – zaprosil in dobil italijansko državljanstvo. Ker je zelo inteligenčen in

¹⁰ Goriški nadškof Frančišek Borgia Sedej, cerkljanski rojak, je bil fašistom trn v peti, saj se je potegoval za ohranitev slovenskega jezika v cerkvi. Proti njemu so začeli pravo gonjo, ki je dosegla vrhunec l. 1925. Njegova odstopa tedaj še niso izsilili: »Sveta stolica se ni mogla kar tako strinjati z odstranitvijo Sedeja, saj je apostolski vizitator l. 1926 ovrgel obtožbe, verniki italijanske in slovenske narodnosti pa so zahtevali, naj ostane na svojem mestu. Seleta leta 1931, po konkordatu s fašistično Italijo, je sprejel nasvet in odstopil.« (Milica Kacin-Wohinz, Narodnoobrambno gibanje pri-morskih Slovencev v letih 1921–28, 1977, II. knjiga, str. 482). Se istega leta je umrl. Tako je nadškof Sedej postal žrtev konkordata, sklenjenega leta 1929 med Vatikanom in italijansko državo, po katerem se je Vatikan »odrekel vsakršnemu nasprotovanju fašistični politiki na tem področju« (Tone Ferenc, Milica Kacin-Wohinz, Tone Zorn, Slovenci v zamejstvu, Pregled zgodovine 1918–1945, Ljubljana, 1974, str. 78)

precej izobražen, mu je doslej uspelo prikrivati svojo podtalno dejavnost v našo škodo, toda gotovo je to, da je izkoriščal svoj velik vpliv na kmečko prebivalstvo in bil vedno »previdno in inteligentno« v opoziciji. Oviral je širjenje našega jezika in ohranjal živa iredentistična čustva domačinov.

V mnogih primerih je dokazal, da hoče izkoristiti verska čustva domačinov v škodo italijanskega elementa, strogo je vztrajal na rabi slovenskega jezika pri verskih obredih in si prizadeval z vsakovrstnimi zvijačami odvrniti od obredov Italijane, ki naj bi zaradi tega dajali vtis, da nasprotujejo veri«.

V aprilu 1927 je poveljnik enote fašistične milice Venuti zahteval od duhovnika, naj odstrani ograjo, ki je omejevala njegov vrt, ker so bili koli pobarvani z barvami jugoslovanske zastave. Kunšič je privolil in se opravičil, češ da so bili koli narejeni iz droga zastave, ki jo je uporabljal v prejšnjih časih. Znano je tudi, da je ta duhovnik vedno oviral duhovniško in pedagoško delo častitega Celle, ker je le-ta po rodu in čustvih Italijan. Ugotovljeno je, da je na nedavnih plebiscitarnih volitvah¹¹ glasoval proti nacionalni listi. In končno: »od leta 1926 je g. Kunšič vpisan v Registru politično nevarnih oseb, ki bi jih bilo treba internirati, če bi se položaj zaostril«.

8. februarja 1930 je vodja (commissario) cerkljanske sekcije fašistične stranke poslal dekanu Kunšiču dopis, v katerem pravi (skrajšano):

»Ko sem prevzel funkcijo vodje tega fašija so me obvestili, da lokalne cerkvene oblasti ne vidijo rade, če učenci osnovne šole – ki, kakor je znano, dobro govorijo italijansko – obiskujejo mašo s pridigo v italijanskem jeziku. Čudi me, da se je to mnenje razširilo, saj sem prepričan, da se čestita duhovščina ne misli ukvarjati s politiko («non intende fare della politica») in so ji pri srcu le duhovni interesi faranov. Prosim vas za to, da mi zadevo pojasnite, da ne bi prišlo do škodljivih nesporazumov in da dosežemo pomiritev duhov, ki je tako potrebno za skupni blagor, in ki mora biti cilj vsakogar, ki ima kakršnokoli oblastveno funkcijo«.

Toda dekan Kunšič ni bil za takšno »pomiritev duhov«. 23. februarja 1930 mu je odgovoril z vso odločnostjo in se pri tem skliceval na nadškofa (Sedeja), ki je »ukazal (podčrtala A. Š.), da nihče ne sme prisiliti otrok, naj se »in corpore« (= skupno, organizirano op. A. Š.) udeležijo svete maše, ki je bila namenjena le tistim, ki uporabljajo italijanski jezik«. Kunšič je nato izrazil upanje, da so s tem pojasnilom »vsi nesporazumi dovolj razčiščeni«.

3. marca 1930 je poveljnik fašistične legije poslal kopijo tega pisma »v vednost« goriškemu prefektu.

9. aprila 1930 je bil cerkljanski dekan zopet predmet zaupnega pisma, ki ga je goriški prefekturi tokrat poslalo orožniško poveljstvo v Gorici (= Legione Territoriale dei Carabinieri Reali di Trieste – Divisione di Gorizia). Pismo pojasnjuje, da so na opozorilo političnega sekretarja fašistične stranke učitelji v Cerknem pozvali učence, naj sodelujejo pri italijanski maši. Učenci so k tej maši šli, toda »ne v vrsti in ne pod nadzorstvom učiteljev« (torej ne »in corpore« – op. A. Š.). Naslednjega dne pa so učitelji zvedeli, da je to povzročilo »hudo jezo« lokalne duhovščine, predvsem dekana. Ta je namreč otrokom rekel, da jim zameri ude-

¹¹ To so bile prve volitve po novi, fašistični zakonodaji, ko je bila opozicija že strta, demokratske pravice pa povsem odpravljene. Slovenci oz. nasprotniki fašizma so imeli ob teh volitvah dve možnosti: ali glasovati proti listi, ki jo je predložila fašistična stranka ali abstinirati.

Narodni revolucionarji (člani organizacije TIGR) so po vsej Primorski z letaki pozivali prebivalstvo, naj volitve bojkotira. V Cerkno je ilegalno prinesla letake iz Gorice Marija Kumar. V zaselku Čelo in v Ravnah jih je raztresel Gabrijel Peterneč, po drugih vaseh pa drugi zaupniki organizacije TIGR, ki jo je na Cerkljanskem vodil Slavko Bevk, po domače Gabrijelov. (Iz izjave Gabrijela Peterneča, ki jo je zabeležil Anton Rutar. Kopijo hrani muzejski oddelek Cerkno).

ležbo pri italijanski maši in da bo mašo ukinil, če se to ponovi, »kar je skušal navno argumentirati s trditvijo, da otroci ne morejo razumeti italijanske razlage«.

15. aprila 1930 je o tem incidentu prefektu pisala tudi goriška kvestura.

Do ponovnega spora zaradi italijanske maše je prišlo v naslednjem letu. 27. maja 1931 je politično tajništvo fašistične stranke za Goriško obvestilo prefekta, da 24. maja v nedeljo, ki je bila določena za italijansko mašo – pridige v italijanščini ni bilo. Na vprašanje političnega sekretarja De Podestà, je dekan odgovoril, da po cerkvenih predpisih na binškoštni dan pridiga ni predvidena. Toda ugotovili so, da so bile binkošti v resnici 25. maja, in presodili, da je župnik pridigo izpustil iz drugih razlogov: »motilo ga je, ker je bila prav na ta dan obletnica vstopa Italije v vojno«.¹²

16. novembra 1931 je preiskovalni urad 62. legije fašistične milice poslal dopis z oznako »Strogo zaupno – dvojni ovojl!«, kar na štiri naslove: goriški prefekturi in poveljstvom fašističnih legij v mesta Bologna, Videm in Trst. Predmet dopisa je bil zopet dekan Ivan Kunšič. Dopis sporoča, da ni opravil »tako imenovane maše za Italijane«, ki bi morala biti po dogovoru vsako drugo nedeljo, češ da je bilo premalo vernikov. »Ugotovili pa smo, da je bilo v cerkvi kar 61 oseb in to še predno naj bi se maša začela«.

Se eno zaupno pismo je 21. novembra 1933 poslalo poveljstvo teritorialne legije »kraljevni krabinerjev« iz Trsta, tokrat naslovljeno na »prečastitega apostolskega administratorja v Gorici« (nadškofa Sedeja ni bilo več, saj je moral leta 1931 odstopiti in je še istega leta umrl). V njem sporočajo, da se dekan Kunšič, čeprav ga je krajevni politični sekretar fašistične stranke Umberto Zanier pismeno povabil, ni udeležil svečanosti ob obletnici fašističnega pohoda na Rim (marcia su Roma) in se niti ni opravičil. Nato dodajajo: »Čeprav je bil že maja 1919 leta interniran zaradi spletk proti državi, je še naprej očitno kazal svoje protitalijansko razpoloženje in je vzbujal sume na svojo iredentistično dejavnost«.

Goriška federacija fašistične stranke pa je 31. oktobra 1935 prefektu sporočila, da se tudi tokrat Kunšič ni udeležil svečanosti ob obletnici fašističnega pohoda na Rim »z opravičilom, ki ga ob državnih praznikih vedno navaja, da je bil rahlo bolan (indisposto)«.

Odpor Slovencev proti vpisu otrok v mladinske fašistične organizacije

V letu 1927 so na osnovnih šolah na Primorskem poučevali deloma že italijanski, deloma pa še slovenski učitelji. Večji del učiteljev italijanskega rodu je bil zvest fašističnemu režimu in si je prizadeval vključiti v fašistično mladinsko organizacijo vse učence. Temu so nasprotovali slovenski učitelji, duhovniki in seveda tudi starši. Vztrajnost posameznikov pri tem odporu ni bila toliko vprašanje prepričanja (fašistične ideologije so se namreč oprijeli le redki Slovenci) kot vprašanje osebnega poguma pa tudi ekonomske odvisnosti.

11. maja 1927 je o odporu proti vpisu v fašistično organizacijo poročal tajnik fašistične sekcije v Cerknem dr. Nicolangelo Carrara. Poročilo je naslovljeno na tajnika Fašistične zveze v Gorici in pravi:

»Žal vam moram poročati o neprijetnem dogodku, ki se je pripetil pred nekaj dnevi. Ta dogodek prikazuje vse težkoče, s katerimi se moramo spoprijemati pri izvajanju

¹² 24. maja 1915 je Italija stopila v vojno na strani antante prav zato, ker sta ji bili obljubljeni Primorska in severna Dalmacija. To obletnico so fašisti na Primorskem še posebej poudarjali.

našega programa, pa tudi odločno nasprotovanje, na katero naletimo pri delovanju, ki nam je najbolj pri srcu.

Več pripadnikov organizacije Balilla je vrnilo ali poskusilo vrniti balilsko uniformo z izgovorom, da je iz tega ali onega razloga ne morejo nositi. To dejstvo se mi zdi zelo resno. Tako da mu je treba nameniti kar največ pozornosti. To tembolj, ker smo s pripadniki Balille vedno lepo ravnali, tako da ni bilo nikakršnega razloga za nezadovoljstvo niti otrok niti njihovih staršev.

Učitelj Avoglio, ki z velikim navdušenjem vodi organizacijo Balilla – s svojo aktivnostjo si je te dni zaslužil lep članek v Edinosti – si je vedno prizadeval s čimlepšim ravnanjem prepričati otroke in starše, da organizacija vzgaja svoje člane z najboljšim namenom koristiti vsem.

Do omenjene zavrnitve – to se razume – je prišlo zaradi vpliva staršev, pa tudi duhovnikov in učiteljev, ki menijo, da se je treba boriti proti vsemu in v kali zatreti vse, kar je italijansko. Tu velja pripomniti, da se je tih boj proti nam, glede na upanje, da jih bodo jugoslovanski bratje kmalu osvobodili, še bolj zaostрил. Prepričanje namreč, da bo prišlo do vojne, ki bo za Italijo usodna, je tod več ali manj splošno.

Tako je bil pred nekaj dnevi raztrgan letak v zvezi s praznovanjem državnega praznika Natale di Roma (rojstvo Rima) in storilci, ki so bili upravičeno opomnjeni in grajeni zaradi svojega nespoštljivega ravnanja, se obnašajo kot mučeniki, čeprav nismo – zaradi naše prevelike humanosti in kulture – storili nikomur nič hudega.

Iz vsega tega je vidno, da je tako nizkotno ravnanje postalo že sistematično in da imamo opravka s pravo organizacijo, vedno pripravljeno blatiti vse, kar z nemajhnim trudom in požrtvovalnostjo gradimo. Pa to naj še bo, toda največje zlo je to: menijo, da ne moremo preprečiti dejanj, ki ovirajo uresničevanje naših načrtov (podčrtano v orig.). Žal sem prisiljen ponoviti, kar sem že večkrat poudaril: čas je, da se šola očisti in da si, če je le mogoče, pridobimo spoštovanje duhovnikov, ki tod predstavljajo največje, če že ne edino avtoriteto.

Zaman bosta vsa naša pozornost in ljubezen do mladih, če bo naše delo potem razvrednoteno doma, v cerkvi in v šoli. Prepričimo vsaj to, da bi celo naša lastna šola prispevala svoje k defetizmu in protifašizmu. Poskrbimo, da bo povsod v njej vladala ista ideja in izrujmo že enkrat iz šole tajni iredentistični pouk, ki nas je doslej vedno nadvladal.

Kako dolgo bomo torej še paradokсно plačevali učiteljev, ki zagovarjajo protiitalijanstvo in so nas vedno pripravljeni osramotiti? Tiste, ki nas niso vredni, je treba odstraniti! In nujno potrebno je, da šolska oblast odločno poskrbi, ne le za italijansko in fašistično izobraževanje, temveč tudi za razvoj italijanske in fašistične miselnosti. Upam, da bo v bližnji prihodnosti za to poskrbljeno in da naša želja, ki je, menim, tudi želja vseh dobrih Italijanov tega območja, ne bo ostala večno samo želja, temveč bo rodila sadove. To bo veliko pripomoglo k povečanju našega ugleda, ki je, kakor sem že omenil, pogosto v nevarnosti.

Brž ko bo mogoče, vam bom nakazal še druge bolj ali manj nujne ukrepe, o katerih bi bilo dobro razpravljati v navzočnosti g. prefekta.

Fašistični pozdrav!

Politični tajnik:

Dr. Nicolangelo Carrara¹³

Do leta 1927, ko je tajnik fašistične sekcije v Cerknem s tem pismom tako odlično ocenil narodno in protifašistično zavest slovenskih učiteljev, se je več starejših učiteljev že izselilo v Jugoslavijo, npr. Ferdinand Podgornik, Gabrijel Tavš idr., novi učitelji slovenskega rodu pa so se izšolali na učiteljski v Tolminu,

¹³ Arhiv Inštituta za narodnostna vprašanja, Ljubljana, fond: Fašistični arhiv – Italijanska iredenta – diskriminacije, fasc. 305.

kjer je pouk že tekel v italijanščini. V Cerknem so tedaj poučevali trije slovenski učitelji starejšega rodu: Metod Peternelj kot nadučitelj in Ljudmila Mesar, oba iz Cerkna, ter Albina Grželj z Mosta na Soči. Leta 1929 so bili vsi trije premeščeni v notranjost Italije. Po nekaj mesecih sta obe učiteljici prosili za upokojeve, po enem letu pa je učiteljsko službo v Umbriji pustil tudi Metod Peternelj.

V arhivu italijanske orožniške postaje v Cerknem se je ohranilo nekaj dokumentov, med njimi tudi politična karakteristika Ljudmile Mesar in več dopisov o Metodu Peternelju.

O Ljudmili Mesar so orožniki l. 1926 napisali, da je »neusmiljena protiitalijanska propagandistka«, da je vpisana v slovensko Učiteljsko zvezo, za katero propagira, in da je odklonila vpis v ANIF (Associazione Nazionale Insegnanti Fascisti = Vsedržavno združenje fašističnih učiteljev). Orožniki so predlagali, naj Mesarjevo odpustijo iz službe ali vsaj umaknejo s tega območja.

Politična karakteristika Metoda Peternelja, ki so ga orožniki zapisali l. 1932 pa pravi, da je »tujega rodu (allogeno – tako so označevali Slovence v Italiji), z neomajnimi slovenskimi čustvi. Od kar je Italija te kraje okupirala, je goreč in navdušen propagandist slovenskega iredentizma. Pripadal je razpuščenim (slovenski) Učiteljski zvezi in bil eden izmed njenih najpomembnejših eksponentov. Vedno je bil zagrizen nasprotnik Italije. Deloval je na tajnih sestankih, ki jih je sam skliceval; na njih je prepričeval učitelje tujega rodu (beri: slovenske!), naj se ne vpišejo v ANIF. Zaradi takšnega političnega ravnanja je bil premeščen v Ripoli (Umbrija) ... Toda Peternelju to mesto ni ugajalo najbrž zato, ker tam teren ni bil primeren za njegovo politično delovanje in ker je bil daleč od somišljenikov ...«. Ko je prosil za obrtno dovoljenje, da bi preživel družino in sebe kot fotograf, so orožniki izrazili bojazen, »da bi izkoriščal fotografsko obrt za fotografiranje obmejnega pasu, vojašnic, utrdb itd. in s tem nadaljeval svojo protiitalijansko aktivnost«. V nekaterih dopisih so orožniki označili Peternelja celo kot nevarnega mednarodnega vohuna, l. 1937 pa so napisali, da je še vedno goreč slovenski iredentist, nasprotnik vseh državnih institucij in še posebej fašističnega režima.¹⁴

Protifašistična dejavnost slovenskih učiteljev na Cerkljanskem ni bila izmišljotina fašistov in policije. V svojem življenjepisu je Metod Peternelj napisal:

»Prva leta okupacije so bila za nas učitelje prava preizkušnja. Nekateri, redki po številu, so se zbili premočnega sovražnika in so klonili, drugi so iskali zavetje v Jugoslaviji in naše vrste so se stalno krčile. Zaradi tega nas je posebno zanimal novi naraščaj mladih učiteljev, na katerih bi v bodoče slonela največja odgovornost. Ti so se šolali v Tolminu na učiteljski, ki je postajalo že italijanska ustanova, čeprav je bil učni jezik še slovenski, in italijanska oblast je upala najti v njih dobre zaveznike, posebno še, ker je uvidela, da od starejših učiteljev nima pričakovati nič dobrega. Leta 1924 je novi naraščaj zasedel že več kot polovico mest na Cerkljanskem. Umevno je bilo, da moramo nove mlajše tovariše pridobiti, se jih okleniti in jim nakazovati prave smernice na njihovi težki življenjski poti. Sklenil sem, da si zadam to težko nalogo. Spoznal sem hitro, da so naši mlajši tovariši v veliki večini ohranili zdravo jedro in da bodo nam, kar nas je še ostalo (učiteljev starejšega rodu, ki so se šolali pred italijansko okupacijo) v največjo pomoč. Vabil sem jih na svoj dom, ki je postal kmalu njihovo stalno zbirališče. Izmed novih tovarišev sem si izbral najbolj zavedne in s temi sem lahko razpravljal o najbolj kočljivih političnih zadevah. Nastala je tako nekakšna celica, ki je postala jedro političnega delovanja učiteljev v našem okolišu.

¹⁴ Dokumenti o M. Peternelju izvirajo iz arhiva orožniške postojanke v Cerknem, ki je bil ob kapitulaciji Italije uničen. Hranim jih sama.

To delovanje se je poostrilo z naraščajočim pritiskom fašizma. Tako smo delovali do leta 1929, ko se je italijanska oblast odločila, da premesti vse slovenske učitelje v notranjost Italije ... Fašistična učiteljska organizacija je od slovenskega učiteljstva zahtevala, da govori v šoli in izven nje samo italijansko. Tega ni dosegla niti med učitelji niti med otroci, ki so bili pod našim vplivom. Izdan je bil ukaz, naj se dela na to, da se vsi šolski otroci vpišejo v fašistično organizacijo Balilla. Kljub velikemu pritisku oblasti na ljudstvo, je naša organizacija z agitacijo in moralnim zgledom dosegla, da je bil uspeh italijanskih fašističnih organizatorjev tedaj zelo klavern. Na vseh italijanskih in fašističnih praznovanjih je bilo zelo malo udeležbe. Udeleževali so se jih nekateri od tistih, ki so bili ekonomsko direktno odvisni od italijanske oblasti in še med temi kakor tudi med otroki smo organizirali pasivno rezistenco ... »¹⁵

O tem obdobju nam je leta 1970 pripovedovala tudi Marija Rutar, učiteljica iz Tolmina, ki je pripadala takratni mladi generaciji učiteljev. Med drugim je povedala:

»Izmed vseh let službovanja se mi zdijo najlepša, najbolj čudovita prav tista leta, ki sem jih preživela med cerkljanskimi griči. Tja smo prišli s tolminskega učiteljišča nevešči, neuki, plahi, nismo vedeli, ne kam ne kako. V veliko pomoč so nam bili prav starejši učitelji, ki so nas v Cerknem nadvse prijazno sprejeli. Med temi se spominjam Metoda Peternelja, dveh sester Ane in Albine Gerželj, Gabrijela Tavša ter nadvse priljubljenega Cirila Drekonje. S temi učitelji smo se redno sestajali in se spet vračali na naša samotna mesta na Krnicah, v Gorjah, v Jaznah, Cerkljanskem vrhu in drugam. V največje veselje so nam bili četrtki, ko smo prihajali v Cerkno in smo se tam dobili s starejšimi učitelji ter preživeli skupaj lep, pa ne samo lep, tudi ploden dan. Naše pristrčno sožitje sta odlikovala iskrenost in tovarištvo ...

V vseh odločilnih trenutkih in o vseh važnih odločitvah smo se učitelji med seboj zmeraj posvetovali, zlasti pa s tovarišem Metodom Peterneljem in s Cirilom Drekonjo ... Spominjam se, morda je bilo 1929. leta, ko je bilo ukazano, da moramo vsi slovenski učitelji izreči prisego, da bomo zvesto služili državi in fašizmu. Vsi skupaj, s tovarišem Peterneljem vred, smo se pogovorili, da bomo držali figo v žepu in da bomo med prisego vneto molčali. Tako smo tudi napravili. Žal me je italijanska učiteljica, ki je stala poleg mene, zatožila, da nisem izgovarjala besed. Naslednji dan sem že prejela uradno pismo iz Cerkna, da moram takoj priti v Cerkno ter še enkrat pred dvema pričama ponoviti prisego. Zelo napeto je bilo takrat, ko so sklicali sestanek v Cerknem in zahtevali od nas, da se moramo vpisati v učiteljsko društvo ANIF. Ciril Drekonja in Peternelj sta propagirala, naj bi se mlajši učitelji ne vpisali, vendar pa se je takrat večina vpisala iz tega ali drugega razloga. Predvsem smo menili, da je bilo to le učiteljsko društvo, ne fašistična stranka. In resnici na ljubo moram tudi povedati: bili smo revni, morali smo živeti. In zdelo se nam je več vredno, da ostanemo med ljudstvom, kakor da bi šli od njega kam v Italijo ali v emigracijo ... »¹⁶

Nekateri so vendarle vztrajali. Tako je cerkljanska sekcija ANIF 10. julija 1926 poslala oblastvenim organom v Idriji dopis s seznamom tistih učiteljev cerkljanskega šolskega okoliša (v katerega je sodila tudi Šentviška gora), ki se v ANIF niso vpisali. To so bili: Metod Peternelj, Ljudmila Mesar in Albina Gerželj – učitelji v Cerknem, Ignacij Jug (Ravne), Ivana Volarič (Gorje), Frančiška Pagon (Zakriž), Marija Perin (Šebrelje), Ciril Drekonja (Šentviška gora) in Marija Zega (Lazec).¹⁷

¹⁵ Življenjepis M. Peternelja hrani muzejski oddelek Cerkno.

¹⁶ Z Marijo Rutarjevo se je pogovarjal Tomaž Pavšič. Objavljen je v Biltenu odbora za postavitev šole – spomenika NOB v Cerknem, julija 1970.

¹⁷ Arhiv Inštituta za narodnostna vprašanja, Ljubljana, fond: Fašistični arhiv – šola, fasc. 304.

Vpis v ANIF slovenskih učiteljev ni rešil pred premestitvijo. Vsi, ki se niso odločili za emigracijo, so bili v naslednjih letih premeščeni v notranjost Italije. Za slovensko mladino na Primorskem je bila to velikanska škoda, saj je slovenske učitelje pri delu spodbujala ne le pedagoška, temveč tudi narodna zavest in so učencem dajali več, kot je tedanja osnovna šola zahtevala. Naslednji rodovi so bili za vse to prikrajšani.

Vpisu učencev v mladinsko fašistično organizacijo so nasprotovali tudi nekateri slovenski duhovniki. Tako na primer Ivan Mozetič, župnik v Ravnah pri Cerknem, znani zeliščar, ki je bil pozneje dekan v Cerknem. Pri fašističnih oblasteh je bil še slabše zapisan kot njegov predhodnik Ivan Kunšič.

V nekakšni personalni poli, ki nosi datum, 20. avgust 1930 in jo je podpisal goriški prefekt, je o njem med drugim napisano:

– njegovo politično ravnanje in mišljenje je slabo (*condotta politica cattiva*); večkrat je pokazal nasprotovanje fašističnemu režimu in njegovim organizacijam

– je izobražen, aktiven, zvit (*«astuto»*)

– čeprav doslej ni javno nastopil proti režimu, menimo, »da se ukvarja s skrivno propagando proti Italiji«

– zadnjih volitev se ni udeležil¹⁸

– ima velik vpliv na prebivalstvo, le-to pa ga zelo ceni.

Kmalu zatem je župnik Mozetič tudi odkrito povedal, kaj misli o fašizmu. Povod za to je bil pritisk italijanskih učiteljev, naj se učenci vpišejo v fašistično mladinsko organizacijo.

11. februarja 1932 je goriška kvestura obvestila prefekta o naslednjem:

Orožniška preiskava je ugotovila, da so »neugotovljeni krajevni elementi v preteklosti razvijali propagando proti vpisu v ONB (Opera Nazionale Balilla) v občini Cerkno, tako, da so mnogi starši pokazali nasprotovanje vpisu svojih otrok«.

O župniku Mozetiču pa je rečeno, da je pri verouku otrokom v resnici rekel, »da izkaznica organizacije Balilla nikomur ne bo prinesla koristi in da bi bilo bolje zbirati denar za nove obleke, saj so vaše že obnošene in neprimerne«. Ob tej priložnosti je nekatere otroke pokaral, češ »da pozabljajo slovenski jezik in so začeli ljubiti italijanščino.« Dopis ugotavlja tudi, propaganda proti vpisu v organizacijo Balilla pojenjuje, češ da je bila nenaklonjenost družin le posledica »neprimerne metode, ki so jo uporabljali nekateri učitelji, da bi prisilili učence k vpisu, predvsem že premeščeni učitelj Trapasso, torej posledica dejanj, ki niso vzbujala zaupanja v organizacijo«.

Decembra 1932 je župnika Mozetiča ovadila italijanska učiteljica Marija Luisa Alessandrini, ki je istega leta dobila službo v Ravnah. Tako je 29. decembra funkcionar javne varnosti zaslišal najprej učiteljico, nato še župnika.

Naj citiram nekaj vprašanj in odgovorov iz prvega zapisnika oz. izjave M. L. Alessandrini):

»V (prašanje): Ali so vam prebivalci Raven naklonjeni?

O (odgovor): Ne nasprotujejo mi odkrito. Obnašajo se indiferentno.

V: Kakšni so vaši odnosi z župnikom Ivanom Mozetičem?

¹⁸ Glej op. št. 11.

O: Kakor hitro sem prišla v Ravne, sem ga obiskala da bi ga spoznala in zato da bi ga pridobila, saj sem sodila, da je v kraju edini, na katerega bi se lahko obrnila. Sprejel me je lepo in se pokazal v resnici precej prijaznega. Pozneje sem se prepričala, da mi ni naklonjen. Medtem ko sem pozivala učence in vztrajala pri njihovih družinah, naj se vpišejo v ONB, je kvaril uspeh moje aktivne propagande; zagotavljal je namreč družinam, da vpis v ONB ni obvezen. Zaradi nasprotne dejavnosti Mozetiča mi je uspelo vpisati v organizacijo ONB in v Piccole Italiane (= Male Italijanke, fašistična organizacija za deklice) le 14 od 48 učencev.

V: Ali je župnik to svojo nasprotno propagando izvajal odkrito?

O: Kolikor vem, je o tem govoril z družinskimi poglavarji, z vsakim posebej. To so mi povedali učenci.

V: Pozivam vas, da nam natančno obnovite svoj razgovor z župnikom z dne 14. t. m.!

O: 14. t. m. sem šla k župniku Mozetiču na dom, ker me je poklical. Vprašal me je, ali sem avtorizirana za poučevanje verouka. Na to sem odgovorila pritrdilno in dodala, da poučujem verouk že od začetka šolskega leta kot vse druge predmete.

Izkoristila sem to priložnost in očitala g. Mozetiču, kar sem z obžalovanjem ugotovila, da je namreč poglavarjem družin govoril, da vpis učencev v ONB ni obvezen. Potem, ko sem mu razložila, da je vpis koristen in nujno potreben, sem ga prosila, naj to pjasni družinam.

Na moje prošnjo je župnik odgovoril, da tega ne bo storil, ker sam ni fašist in nikoli ne bo, saj je bila njegova mati Slovenka kot vsi njegovi predniki. Tej izjavi je sledil izbruh njegovih protiiitalijanskih čustev. Trdil je, da fašizem tlači vero tako zelo, da prepoveduje tiskati verske publikacije v slovenskem jeziku. Nato mi je pokazal versko brošuro, napisano v italijanščini, ki jo je zaničljivo (*«con disprezzo»*) vrgel v koš rekoč, da so Slovencem potrebne slovenske knjige. Dodal je, da so fašisti aktivni v stranki le za to, da si dobijo položaje in da se je fašizem naslonil na cerkev samo zato, da se bo še naprej obdržal na nogah. G. Mozetič bi še naprej tako govoril, če ne bi jasno pokazala, da tega več ne prenesem. Dodal pa je, grozeče, da me mora opozoriti, naj ne ponavljam komurkoli, kar mi je povedal, in da bo v prihodnje sam presodil, ali sem previdna. Hotel me je tudi prestrašiti in mi je dejal dobesedno tako: Zapomnite si, da sta tisti dve trupli ob meji še vroči! Te grozeče besede sem si razumela v zvezi z umorom dveh Slovencev tega območja, ki sta bila žrtvi svoje neprevidnosti na jugoslovanskem ozemlju.¹⁹ Kar mi je župnik rekel, nisem mogla obdržati v tajnosti. Kljub njegovim grožnjam sem vse povedala svojim kolegom.

Še isti dan je bil v Ravnah zaslišan tudi župnik Mozetič. V zapisniku je med drugim zabeleženo:

¹⁹ Ni bilo mogoče ugotoviti, na katere osebe ta pripomba meri. Po izjavi Venceslava Obida-Matjaža z Bukovega, ki stanuje v Cerknem, tedaj pa je bil član organizacije TIGR, so fašisti v tem obdobju ustrelili Valentina Eržena, po domače Ravnanjivarja iz zaselka Nemci (Orehok). Eržen je stanoval v samotni hiši in imel veliko družino, ki je težko živel. Pomagal si je s tihotapstvom, bil pa je narodno zaveden in je sodeloval tudi z organizacijo TIGR. Po izjavi Viktorije Jeram, rojene Obid, članice TIGR, se je Zorko Jelinčič sestajal s svojimi sodelavci tudi pri Ravnanjivarju. Na sestanke so hodili sodelavci iz Jugoslavije. Kmalu zatem je Eržen zbežal v Jugoslavijo. Večkrat se je vračal. Ker je bil izdan, so fašisti obkolili hišo Pod gozdom, kjer je stanovala žena. Na begu je bil ustreljen. Njegov sin Valentin Eržen, ki je odšel v partizane l. 1942, si je zato izbral partizansko ime Osvetnik. Bil je eden izmed prvih štirih partizanov – domačinov, ki so padli v bitki na Rodnah nad Orehovsko grapo 24. 12. 1942.

Zrtev na meji je bil oktobra 1932 tudi Janko Moškát iz Cerknega, ki so ga na begu ustrelili graničarji. Po izjavi Gabrijela Peternelja je bil narodno zaveden fant, član ilegalnega pevskega zbora, ki ga je vodil G. Peternelj. Z znancom je nekoč prešel mejo pri Robidenskem brdu (na nedeljskem izletu!). Graničarji so ju opazili in pozvali v karavlo. Moškát se je zbal, graničarji pa so ga na begu ustrelili. Tovarišu, ki se je po zivu odzval, niso storili ničesar.

»V(prašanje): Spoštujoč navodila svojih nadrejenih je učiteljica vztrajala pri starših, in skušala doseči vpis otrok v ONB. Zakaj ste vi začeli nasprotno propagando in ste hiteli zagotavljati staršem, da vpis ni obvezen?

O(dgovor): Rekel sem družinskim poglavarjem, da ni zakona, ki bi prisilil otroke v organizacijo Balilla in Piccole italiane. Tako sta se izrazila cerkljanski in mirenski 'podesta', tako sem se izrazil jaz, ko so me nekateri očetje vprašali, ali morajo plačati 5 lir letne članarine za organizacijo Balilla.

V: Znano nam je, da ste tudi v drugih vaseh poizvedovali, kateri otroci so se vpisali. Kakšne interese ste imeli pri tem?

O: To sem naredil po naključju, spotoma, ko sem šel v Orehek ali pa, ko sem govoril z osebami iz drugih krajev. Tako sem izvedel, da drugje ni takšnega pritiska niti nad italijanskim prebivalstvom. Kolikor so mi zagotovili, nikjer niso vpisani prav vsi otroci.

V: Učiteljica vas je obiskala in vas prosila, da ji pomagata prepričati starše. Kako ste sprejeli to njeno prošnjo?

O: Učiteljici sem jasno odgovoril, da tega ne morem storiti, ker nisem fašist. Precizirati moram, da učiteljica ni prišla k meni s tem namenom. Poklical sem jo sam, da bi jo vprašal, ali je kvalificirana za poučevanje verouka.

V: Kaj ste rekli gospodični potem, ko ste ji dejali, da niste fašist?

O: Rekel sem ji tudi, da ni zakona, ki bi lahko prisilil otroke in starše k vpisu v organizacijo Balilla. Dodal sem: Če je res, kot ona trdi, da je otrokom vpis v korist zaradi ugodnosti, ki jih menda imajo od tega, ni nič manj res, da bi fašistični režim za Slovence lahko storil še kaj drugega, lahko bi npr. dovolil gospodarske publikacije v slovenskem jeziku. Ko sem to dejal, sem vzel v roke izvod mesečne revije Isonzo Agrario in ga vrgel v koš, ker pač nisem vedel, komu naj bi ga dal, saj je napisan v italijanščini. Rekel sem tudi, da se mnogi fašisti vpisujejo v fašistično stranko samo zato, da si zagotovijo eksistenco.«

Po teh pogumnih izjavah je župnik Mozetič zanikal, da je govoril o tlačenju vere in o »še toplih truplih na meji«. Priznal pa je, da ni nemogoče, da v diskusiji ni izjavil kaj ostrega na račun režima, ker da je pač zelo živčen.

Oba zapisnika o zaslišanju je goriška kvestura poslala ministrstvu za notranje zadeve v Rim z dopisom, v katerem je rečeno, »da župnik ni skrival svojih slovenskih in protifašističnih čustev, zato predlagajo, naj se odstrani iz Raven pri Cerknem«.

Na podlagi odgovora iz Rima je 6. marca 1933 goriška kvestura predlagala prefektu, naj župniku izreče uradni opomin. Po sporu z učiteljico, pravi dopis, sicer nismo o njem odkrili nič novega, verjetno je domneval, da je nadzorovan, toda njegov odnos do Italije in fašizma se ni spremenil.

Opomin je izdala posebna komisija (Commissione Provinciale per l'Ammonizione), katere predsednik je bil prefekt goriške province (Enrico Nicolo Trotta), člani pa: javni tožilec (Giuseppe Tripani), kvestor (Mario Modesti), poveljnik divizije orožnikov (v komisiji ga je nadomeščal kap. Ottorino Baronis) in poveljnik 62. legije fašistične milice (Italo Di Pasquale). Opomin je v resnici pomenil, da je bil odtlej župnik Mozetič pod policijskim nadzorstvom. Ukazali so mu:

1. »da se ne sme oddaljiti iz svoje župnije, ne da bi prej obvestil funkcionarja javne varnosti, razen v nujnih primerih v zvezi z njegovo duhovniško službo;
2. da mora živeti pošteno, spoštovati zakone in da ne sme vzbujati razlogov za sume;
3. da se ne sme sestajati z osebami, ki jih je zakon že preganjal, in ne z osebami, ki so sumljive;

4. da mora biti doma pred sončnim zahodom in da ne sme zapustiti doma pred sončnim vzhodom (razen v izjemnih primerih, ki jih dovoli točka 1.);
5. da ne sme nositi orožja in se zadrževati v gostilnah;
6. da ne sme obiskovati javnih prirediteljev.«

Ti ponižujoči ukazi pa niso bili dovolj. Še istega leta je goriška kvestura predlagala, naj župniku Mozetiču »ki ne kaže, da bi se poboljšal« odzamejo dodatek za starost.²⁰

Politični pritisk z gospodarskimi sredstvi

Tudi v Idriji so fašisti v tem obdobju pridno beležili, kaj misli in čuti slovensko prebivalstvo, in tudi ustrezno ukrepali. Na udaru je bila, kot povsod na Primorskem, slovenska posvetna in cerkvena inteligenca, še posebej in najprej pa predstavniki delavskega gibanja in delavskih organizacij. Vidni komunisti so se dotlej že morali izseliti. Da bi zadušili vsakršen odpor delavstva, pa so uporabljali sredstva, ki so ogrožala eksistenco neubogljivih rudarskih družin, odpust iz rudnika. Odpusti so imeli dvojni namen: izkoreniniti iz rudarskega mesta tleče socialistične ideje in spremeniti narodnostno podobo Idrije z naseljevanjem italijanskih delavcev.

V arhivu fašistične organizacije je ostal zabeležen primer Rafaela Tavzesa. 31. marca 1931 je tajništvo posoške federacije fašistične stranke poslalo tajniku v Idriji dopis, v katerem piše: »... v teku je postopek proti rudarju Tavzesu, ki je zelo predrzno izjavil, da njegova žena in on sam nasprotujeta vpisu svojega sina v mladinsko fašistično organizacijo«. Marija Tavzes je to svojo odločitev potrčila tudi pismeno.

Že 18. aprila je bil Tavzes iz rudnika odpuščen. To seveda ni bil edini primer. Poleg političnih razlogov je na redukcijo delavstva, zlasti nekoliko pozneje, vplivala še gospodarska kriza.²¹

Kot je razvidno iz aktov fašistične sekcije v Idriji, je razporeditev rudarjev v tem času vzbujalo pri najbolj zagrizenih fašistih nelagodne občutke. V mesečnem poročilu za junij 1931 je tajnik Plinio Mutto Accordi med drugim napisal: »Fašisti z dolgim stažem in tisti, ki so se udeleževali skvadrističnih akcij, nadzorujejo tujce in pazijo na mojo varnost... doslej me še niso nadlegovali, vendar čutim, da v množici dozoreva divje sovraštvo proti meni, saj se je utrdilo prepričanje, da so odpusti iz rudnika moje delo in da s tem skušam doseči zgolj politične cilje...« O odpuščanju z dela pa je tajnik v istem poročilu napisal: »Kraljevi rudnik redno nadaljuje s predvidenimi odpusti z dela in z upokojitvami. Opažam precej vrenja med brezposelnimi, ki so pod nadzorstvom komisarja javne varnosti in poročnika orožnikov.« Pozneje je napisal v poročilu za meec julij 1931:

»Kraljevi rudnik je z 19. julijem prenehal odpuščati **nezaželene** (podč. A. Š.) rudarje in upokojevati bolne in tiste, ki so dosegli starostno mejo. Vrenje med brezposelnimi je še vedno precej očitno. Približno 15 odpuščenih delavcev je te dni na skrivaj prekoračilo mejo. Kolikor smo lahko razumeli, so se zbrali v Ljubljani na ukaz ti-

²⁰ Citirani dopisi v zvezi z Ivanom Mozetičem, so iz Arhiva IZDG, Ljubljana, fond ital., fasc. 7 (goriška prefektura, kvestura).

²¹ Glej: O. Lipužič, A. Stucin: Gradivo za zgodovino OF na Idrijskem in Cerkljanskem (1941 – april 1943), Zbornik Idrijski razgledi, 1978–1979, str. 14 in 15.

stega slavnega društva, ki je bilo ustanovljeno prav zato, da bo pomagalo izseljenim domačinom.²² **Sedaj, ko smo rudnik očistili, se laže diha!**« (podč. A. S.).

»Očiščenje« rudnika ni bil edini cilj fašistične oblasti. Streti je hotela tudi materialne temelje premožnejših Slovencev. Svojo poročilo je tajnik takole nadaljeval:

»... da ne bi v kratkem času izgubili, kar smo danes pridobili (z odpusti iz rudnika – op. A. S.), je potrebno in nujno zlomiti in uničiti gospodarski krog, ki so ga znali skleniti domači trgovci, bankirji in gospodarji («capoccia») in ki ves koristi ideji slovenskega iredentizma.»²³

²² To je bila Organizacija jugoslovanskih emigrantov iz Primorske – »ORJEM« (Organizacija jugoslovanskih emigrantov) za katero so dali l. 1928 pobudo izseljeni slovenski učitelji (Srečko Vilhar: Naši primorski učitelji v času med obema vojnama, Bilten odbora za postavitev šole – spomenika NOB Cerklje, št. 2, maj 1970, str. 12–16)

²³ Arhiv IZDG, Ljubljana, fond ital., fasc. 1033, mapa VI. – PNF Idrija.

Andrej Vovko

PODRUŽNICE DRUŽBE SV. CIRILA IN METODA V IDRIJSKEM SODNEM OKRAJU DO PROPADA AVSTRO-OGRSKE

Eno izmed zelo zanimivih in še ne dovolj raziskanih poglavij slovenske polpretekle zgodovine je delovanje zasebne narodnoobrambne šolske družbe sv. Cirila in Metoda (CMD). Nastala je v obdobju hudega nemškega in italijanskega raznarodovalnega pritiska, ki se je opiral na eno najuspešnejših orožij – na šole.¹

V šestdesetih letih devetnajstega stoletja je v obdobju vlade nemške liberalne buržoazije avstrijska polovica habsburške monarhije dobila vrsto novih zakonov, med njimi tudi nekatere za šolsko področje, še zlasti osnovnošolski zakon iz leta 1869. Ti zakoni so ukinili prevlado katoliške cerkve na šolskem področju in utrdili ugled šole, hkrati pa tudi dvignili učiteljstvo ter njegovo zelo nizko življenjsko raven. Obenem so pomenili tudi možnost za dominacijo gospodarsko premočnih narodov habsburške monarhije nad šibkejšimi tudi na področjih, na katerih je bila večina prebivalstva nenemška. Javne avstrijske šole so tako marsikje postale potujočevalnice.

S prihodom grofa Taaffeja na oblast so bili nemški liberalci odrinjeni iz vlade. Taaffe je v zameno za podporo, ki jo je dobil v parlamentu pri slovanskih poslancih, namenil slovanskim narodom nekaj drobtinic, med njimi večjo vlogo njihovem jeziku v javnem življenju, upravi in šolstvu.

V novih okoliščinah pa javne šole, ki so bile še daleč od resnične narodnostne enakopravnosti, zdaj niso dovolj hitro ponemčevale nenemških narodov. Da bi popravili »napako«, so leta 1880 na Dunaju ustanovili zasebno šolsko društvo *Deutscher Schulverein*, katerega namen je bil organizirati nemške vrtce in šole v tistih krajih, v katerih ni bilo mogoče ustanoviti javnih nemških šol.² Društvo je podpiral nemški, tudi rajhovski kapital ter zelo razvejana mreža podružnic, uživalo je podporo avstrijsko-nemških gospodarskih krogov ter krajevnih in de-

¹ O razvoju CMD: (Ivan Vrhovnik), *Pogled na prvo četrtsotletje Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani*, Ljubljana 1910, 102 str.

Polstoletje Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, jubilejni koledar obrambne družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani 1936, Ljubljana 1935, st. 40–42.

² F. Gestrin – V. Melik, *Afirmacija slovenske narodne celote*, Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979, st. 513.

želnih oblasti v mnogih nenemških pokrajinah. S svojim denarnim kapitalom je ustanavljala svoje vrtce in šole, v katere so z zvijačami privabili nenemške otroke; še zlasti so jih pridobili z brezplačnimi šolskimi knjigami, učili, malicami, božičnicami in podobnim. Kot metodo so uporabljali tudi pritisk na otroke nenemških staršev, ki so bili gospodarsko odvisni od nemškega kapitala. Schulverein je dajal krajevnim šolskim svetom ugodna posojila za graditev šolskih stavb in njihova popravila, v zameno pa je zahteval uvedbo nemščine kot učnega jezika; z denarjem je podpiral tudi tiste učitelje, ki so na svojo pobudo na šoli učili otroke nemščino. Pri vsem tem si je prizadeval svoje zasebne šole čimprej preleviti v javne, s čimer bi se rešil nadaljnjih stroškov za vzdrževanje, obenem pa bi lahko segel v druge, še »neosvojene« predele.³

Osrednji cilj delovanja Schulvereina sta bili Češka in Slovenija, Slovenija je sodila v sklop znanih prizadevanj za »most do Adrije«, pri katerih je nemško šolsko društvo podpirala Südmarka, ki si je zlasti navduševala za kupovanje slovenskih zemljišč in kolonizacijo trdnih Nemcev.

Čehi so se Schulvereinu postavili po robu že leta 1880 s svojo šolsko obrambno družbo Osrednjo šolsko Matico, leta 1885 pa so zgledu sledili tudi Slovenci. Ti so z velikim vznemirjenjem spremljali razraščanje »šulferajnskih« učnih zavodov in podružnic na svojem etničnem ozemlju. Ob ustanovitvi takoimenovanega šulferajnskega vrtca v Šiški pri Ljubljani in njihove podružnice v Trzinu na Gorenjskem je dal poznejši trnovski župnik in eden značilnih predstavnikov katoliškega liberalizma pri nas Ivan Vrhovnik v anonimnem članku v Slovenskem Narodu 28. 11. 1884 pobudo za ustanovitev Šolske bratovščine sv. Cirila in Metoda.⁴ Bratovščino so res ustanovili naslednje leto ob proslavljanju 1000-letnice smrti sv. Metoda. CMD si je zadala nalogo »vsestransko podpirati in pospeševati slovensko šolstvo na katoliški podlagi«⁵ zlasti z ustanavljanjem zasebnih otroških vrtcev in šol v tistih slovenskih krajih, v katerih oblasti niso dovolile šol s slovenskim učnim jezikom. Značilen primer tega stanja je bil Trst, ki kljub izrazito slovenskim predelom (zlasti v predmestjih), zaradi sovražnega stališča mestnih oblasti ni smel imeti slovenskih javnih šol.

Leta 1886 je dobila CMD svojega novega nasprotnika – italijansko društvo Pro Patria, ki je delovalo tako proti Nemcem kot proti južnim Slovanom v habsburški monarhiji. Delovalo je podobno kot Schulverein in ga je izdatno podpirala kraljevina Italija. Avstrijska oblast je to društvo leta 1890 razpustila, že naslednje leto pa so ustanovili Lego Nazionale, ki si je prav tako prizadevala italianizirati neitalijansko prebivalstvo »nadvse italijanskih« pokrajin Trentina, Furlanije, Trsta, Istre in Dalmacije.

Leta 1893 so Hrvati po slovenskem vzoru ustanovili Društvo sv. Cirila in Metoda za Istro, katere vodstvo si je nekaj časa neuspešno prizadevalo združiti se s slovensko CMD. Istrska CMD je ustanovila tudi več šol s slovenskim učnim jezikom v slovenski Istri, med njimi osnovni šoli v Kopru in Sv. Luciji pri Porto-ružju.

Slovenska CMD, ki je delovala skoraj zgolj s pomočjo prostovoljnih prispevkov zavednih Slovencev (nekaj malega so prispevali tudi Čehi), je imela zelo dobre uspehe na šolskem področju v Trstu in v Gorici v uspešnem sožitju s tam-

³ O Schulvereinu glej Zmajci brez zob, Koledar (Vestnik) šolske družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za prestopno leto 1924, (Koledar (Vestnik) ... za ... leto ...), Ljubljana 1923, st. 69–80.

⁴ Vestnik ... I, Ljubljana 1887, st. 1–3.

⁵ Pravila CMD, Arhiv Slovenije, fond CMD, f. 1886/1.

kajšnim političnim društvom Sloga in pozneje s šolskim društvom Šolski dom. Na Štajerskem je tako nastala mreža otroških vrtcev in osnovna šola na Muti, na Kranjskem pa je delovala zlasti na Jesenicah in na meji kočevskega nemškega otoka. Kljub svoji šoli v Št. Rupertu pri Velikovcu kot častni izjemi pa je na Koroškem doživela neuspeh tudi zaradi slovenske strankarske razcepljenosti.

CMD je nastala kot izrazito slogaška in nadstrankarska organizacija, v katero so hoteli pritegniti zlasti slovensko duhovščino, kar se jim je v začetnem obdobju tudi posrečilo. Kljub temu je bila že kmalu po ustanovitvi deležna napadov Rimskega katolika ter prvega slovenskega katoliškega shoda iz leta 1892. Po zaslugi prizadevanj družbinega dolgoletnega predsednika Toma Zupana, duhovnika podobne usmeritve kot je bil Vrhovnik, je v njej vladala več ali manj trdna sloga vse do leta 1907, torej precej po znani slovenski »ločitvi duhov«, sicer pa se je v njej krepil liberalni duh.

20 vin.

Spominjajte se Družbe sv. Cirila in Metoda

in podpirajte

njene slovenske šolske zavode na
Koroškem, Primorskem in Štajerskem.

 20 vin.

Posestnik bloka je dolžan darovatelju za vsakih
20 vin. izdati po eden listek.

Listek za prispevek 20 vinarjev

Do končnega obračuna v CMD je prišlo na letni skupščini v Bohinjski Bistrici leta 1907. V ostrem boju za vodstvo CMD, ki je bilo prazno zaradi Zupanovega odstopa, in s tem tudi za njeno usmeritev so zmagali liberalci ob podpori narodno-radikalnih študentov z bodočim liberalnim veljakom dr. Gregorjem Žerjavom na čelu. Novi predsednik je postal gimnazijski profesor Andrej Senekovič, privrženci katoliške stranke pa so najprej demonstrativno zapustili skupščino,⁶ nato pa CMD. V tem času duhovnikov v vodstvu in podružničnih odborih CMD skorajda ni bilo. Leta 1910 so katoliške stranke ustanovile svojo šolsko obrambno družbo Slovenska straža, ki pa ni bila posebno uspešna in razširjena. Sami CMD je »čistka« koristila, saj je po letu 1907 zelo okrepila svoje delovanje, ki pa ga je nasilno prekinila prva svetovna vojna.

CMD je zelo iznajdljivo zbirala denar za svoje šolske ustanove, za posojila javnim šolam, za knjige, šolske potrebščine in razne podpore. Denar, med katerim po besedah vodstva CMD ni bilo ne mark ne lir kot pri njihovih napadalnih

⁶ Koledar (Vestnik) ... za ... 1908, Ljubljana 1907, st. 81–117.

nasprotnikih Schulvereinu in Legi Nazionale, pa tudi ne rubljev, kot so CMD podtikali nemški nacionalistični časopisi,⁷ so zbirali pri slovenskih časniki, z nabiralniki v gostilnah, z narodnimi koleki, ki so jih posamezniki in nekatere občine, ki so bile v slovenskih rokah, prostovoljno lepili na svoje dopise in akte, s prodajanjem družbinih koledarjev, knjig iz njene Knjižnice in razglednic. Mnogi trgovci so zalagali svoje blago v korist CMD, kar je zanje pomenilo uspešno reklamo, za CMD pa del dohodka od prodaje. Tako so zalagali družbine vžigalice, svinčnike, cilindre za petrolejke, mila, sveče, vazelin, kremo za čevlje, čaj, rum, kavo in šampanjec.

Glavni denarni vir CMD pa so bili poleg darov in zapuščin zavednih Slovencev prispevki (članarine, izkupički raznih veseljc in podobnih prireditev) široko razpredene mreže podružnic CMD. Vodstvo CMD jih je zato upravičeno primerjalo s koreninami slovenske lipe, iz katerih črpa družba svoje življenjske sokove.⁸

Naloga podružnic CMD ni bila zgolj zbirati finančna sredstva, ampak so delovale tudi v kulturnem in narodno prebujevalnem življenju. Pogosto so bile, prvo kristalizacijsko jedro slovenskega narodnega gibanja v sovražnem okolju, še posebej na Štajerskem.

Vodstvo CMD je za vsako leto posebej objavljalo podatke o številu in kategorijah članstva podružnic, o njihovih prispevkih ter o sestavi njihovih odborov. Zanimivo je, da je posebej vztrajalo, naj podružnice natančno sporočajo imena, priimke in poklicno sestavo svojih odborov, ker je bilo prepričano, da so ti podatki zgodovinsko pomembni.⁹ S pomočjo teh podatkov je tako mogoče sestaviti tabele, ki lepo prikazujejo razvoj podružnic v posameznih krajih, poleg tega pa opozarjajo na sestavo poklicev članov podružnic. Seveda je točnost teh podatkov odvisna od vestnosti in natančnosti podružnic, ki so pošiljale vodstvu zahtevane podatke.

Podružnice CMD so bile moške, ženske in mešane. Praviloma so v večjih krajih nastale najprej mešane ali moške, iz njih ali ob njih pa tudi ženske. Te ženske podružnice so bile ponavadi izredno delavne, saj so se na ta način slovenske ženske lahko enakopravno uveljavile v takrat še izrazito moškem okolju. Zanimivo je gledati sezname poklicev takih podružnic, saj ob odbornicah, razen ob redkih izjemah (predvsem gre za učiteljice), navajajo poklice njihovih mož ali očetov. Izredno delavne so bile ženske podružnice v Trstu, Gorici, v Sežani, tri ženske podružnice v Ljubljani in še nekatere.

Podružnično delovanje je po začetnem zagonu od začetka 20. stoletja naprej preživljalo krizo. Mnogo podružnic je »spalo«, kar je pomenilo, da niso poslale vodstvu CMD nobenega prispevka. Prelom iz leta 1907 je poživil delovanje teh »starih« podružnic, čeprav so jih morali nekaj tudi črtati, ker jih ni bilo mogoče »oživiti«. Nastala je vrsta tako imenovanih novih podružnic, med katerimi pa jih je bilo nekaj »mrtvorjenih«. Te so nastale ponavadi zaradi navdušenja posameznega zavednega Slovence, ki pa je moral zapustiti določen kraj ali pa njegova pobuda ni našla odmeva med tamkajšnjim prebivalstvom.¹⁰

Članstvo podružnic CMD je bilo razdeljeno na štiri kategorije: pokrovitelje (okrajšano pokr.), ustanovnike (ust.), letnike (let.) in podpornike (podp.) Prvi dve kategoriji sta svoje obveznosti do CMD poravnali z enkratnim plačilom 100

⁷ Vestnik ... VIII, Ljubljana 1894, st. 46.

⁸ Koledar (Vestnik) ... za ... 1904, Ljubljana 1903, st. 81.

⁹ Vestnik ... IX, Ljubljana 1896, st. 99.

¹⁰ Koledar (Vestnik) ... za ... 1909, Ljubljana 1908, st. 103.

goldinarjev (ali 200 kron) oziroma 10 goldinarjev (20 kron), drugi dve pa z vsakoletnim plačilom, in sicer 1 goldinarjem oziroma 10 krajcerjim. Glede na višino prispevka so odmerjali tudi pravice »družbenikov« CMD. Po letu 1907 so v skladu s prizadevanji za modernizacijo dobile nižje kategorije nekaj več pravic.

Pri pregledu delovanja podružnic CMD na podlagi podatkov iz Vestnikov, oziroma od leta 1903 iz Koledarjev (Vestnikov) CMD naletimo na nekatere težave. Ta vir tako za leti 1887 in 1888 omenja le prispevke tistih podružnic, ki so zbrale več kot 100 goldinarjev, za leta 1896, 1898, 1899, 1901 in 1902 pa ne navaja števila in kategorij članov ter sestave odborov. Določene težave so tudi pri spremljanju vplačanih prispevkov pokroviteljev, saj so jih v seznamih za vso CMD v začetku všteli v vsoto vseh podružničnih prispevkov, nato so imeli nekaj časa ločeno rubriko, po letu 1904 pa je ta rubrika spet odpadla. Iz podatkov o posamezni podružnici ni mogoče razbrati kdaj so bile pokroviteljnine vključene v letne zneske prispevkov in kdaj ne.

Težko je tudi spremljati ženske odbornice, ki so se poročale in tako spremenile priimke, posebno še, če je bilo v podružnicah več »družbenic« z istimi imeni. Prav tako pri primerjanju podatkov za posamezne pokrajine oziroma vso Slovenijo večkrat povzročajo težave tisti zavzeti »ciril-metodarji«, ki so se po službeni dolžnosti ali kako drugače večkrat selili in delovali v raznih podružnicah CMD.

Posebno poglavje je obdobje prve svetovne vojne, ko niso več objavljali sestave podružnic in njihovih odborov, tako da zgolj v uporabljenem viru ni jasno vidno, do kdaj so posamezni odborniki opravljali svoje funkcije ali so jih morali odložiti zaradi vpoklica, oziroma so padli ali umrli. Nekaj podatkov o umrlih »cirilmetodarjih« je v redni rubriki nekrologov, ki so jih začeli objavljati v Koledarju (Vestniku) za leto 1916.

IDRIJA (moška)
Ustanovljena z odlokom deželne vlade
v Ljubljani št. 8837, 1. 9. 1886

Leto	Pokr.	Ust.	Let.	Podp.	Skupaj	Prisp. (kron)
1886	—	—	—	—	—	315,50
1887	—	9	29	7	45	—
1888	1	11	24	12	48	—
1889	1	11	24	12	48	30,38
1890	1	11	24	12	48	28,60
1891	1	11	24	12	48	64,30
1892	1	11	24	12	48	275,40
1893	1	11	24	44	80	293,22
1894	1	11	24	44	80	174,00
1895	1	11	24	44	80	179,04
1896	—	—	—	—	—	86,56
1897	1	11	24	44	80	60,74
1898	—	—	—	—	—	77,26
1899	—	—	—	—	—	40,60
1900	1	11	24	44	80	40,00
1901	—	—	—	—	—	32,80

Leto	Pokr.	Ust.	Let.	Podp.	Skupaj	Prisp. (kron)
1902	–	–	–	–	–	34,00
1903	2	11	18	–	31	34,00
1904	2	11	18	–	31	34,00
1905	2	11	18	–	31	34,00
1906	2	11	18	–	31	52,00
1907	2	1	27	1	31	125,94
1908	–	1	64	9	74	226,58
1909	–	1	77	12	90	142,11
1910	1 + 1	1	81	7	91	202,06
1911	1 + 4	–	84	13	102	180,46
1912	1 + 5	1	89	5	101	148,80
1913	3 + 3	1	76	6	89	180,00
1914	3 + 3	–	87	6	99	470,82
1915	–	–	–	–	–	160,40
1916	–	–	–	–	–	161,50
1917	–	–	–	–	–	118,80
1918	–	–	–	–	–	706,74
Skupaj						4.710,61

Odbor podružnice

Predsedniki: Štefan Lapajne, trgovec in posestnik, 1886(?)–1890, Alojz Novak, učitelj 1891–1901, Fran Vončina, paznik v tovarni za cinober, 1904–1907, Josip Seljak, 1907–1908, Josip Pogačnik, 1908–1910, Karol Lapajne, trgovec, 1910–1911, Fran Tavzes, notarski kandidat, 1911–1914(?)

Tajniki: Alojz Novak, 1890–1891, Anton Levstik, učitelj, 1891–1893, Josip Šepetavec, trgovec, 1893–1894, Dragotin Sinkovec, knjigovodja, 1894–1896, Ivan Petrič, pisar, 1897–1901, Leopold Pogačnik, žgalniški paznik, 1904–1907, Filip Svetec, 1907–1908, Josip Seljak, poduradnik, 1908–1911, Fr. Prah, gozdarski pristav, 1911–1913, Ljudevit Mlakar, profesor na realki, 1913–1918(?)

Blagajniki: Fran Lapajne, trgovec, 1890–1893, Josip Oblak, paznik, 1893–1896, Leopold (Lavoslav) Pogačnik, pomožni pisar, 1897–1901, Matija Seljak, rudar, delavec v tovarni za cinober, 1904–1907, Alojzij Pirc, 1907–1908, Filip Svetec, poduradnik, 1908–1911, Josip Šebenik, rudarski paznik, 1911–1913, Valentin Vidmar, poduradnik, 1913–1918(?)

Namestniki predsednika: Anton Levstik, 1890–1891, Fran Kos, trgovec, 1891–1893, Fran Vončina, paznik, 1893–1896, Josip Šepetavec, 1897–1907, Fran Vončina, 1907–1908, Josip Oblak, 1908–1910, Fran Tavzes, 1910–1911, Engelbert Gangl, učitelj, 1911–1913, Josip Grilc, trgovec, 1913–1914, Franc Kobal, rudar, 1914–1918(?)

Odborniki: Fr. Goli, 1890–1891, Fran Kos, 1890–1891, Valentin Lapajne, trgovec in posestnik, 1891–1893, 1894–1901, Josip Kumer, rudar, 1893–1894, Dragotin Šinkovec, 1893–1894, Karol Habe, rudar, 1894–1901, Frančišek Vončina, 1897–1901, Matija Seljak, 1897–1901, 1907–1908, Josip Rupnik, trgovec, strojar in posestnik, 1904–1907, Dragotin Lapajne profesor na realki in posestnik, 1904–1907, Josip Oblak, 1907–1910, Valentin Vidmar, 1908–1910, 1911–1913, Fr. Tavzes, 1908–1910, Josip Modrijan, 1908–1910, Anton Vončina, 1908–1910, Engelbert Gangl, 1910–1911, Leopold Pogačnik, 1910–1911, Josip Seljak,

1911–1913, Karol Lapajne, 1911–1912, Fr. Ciniburk, knjigovez, 1911–1918(?), Ivo Tejkal, profesor na realki, 1912–1918(?), Fr. Kobal, 1913–1914, Josip Grilc, 1914–1918(?)

IDRIJA (ženska)
Ustanovljena z odlokom deželne vlade
v Ljubljani, št. 13. 037, 29. 10. 1892

Leto	Pokr.	Ust.	Let.	Podp.	Skupaj	Prisp. (kron.)
1892	–	–	–	–	–	360,00
1893	–	7	60	–	67	161,40
1894	–	7	66	18	91	178,34
1895	–	21	66	–	87	–
1896	–	–	–	–	–	–
1897	1	21	66	–	88	100,00
1898	–	–	–	–	–	84,42
1899	–	–	–	–	–	60,00
1900	1	21	40	20	82	198,00
1901	–	–	–	–	–	76,00
1902	–	–	–	–	–	68,00
1903	1	21	40	20	82	75,80
1904	1	21	40	20	82	173,60
1905	1	21	40	20	82	51,20
1906	1	21	40	20	82	54,80
1907	1	21	–	–	22	52,00
1908	–	–	–	–	–	122,70
1909	2	6	87	13	108	462,04
1910	3 + 1	7	86	15	112	227,86
1911	3 + 2	–	81	12	98	440,12
1912	3 + 2	–	81	12	98	294,49
1913	3 + 2	–	76	6	87	97,90
1914	3 + 2	–	76	6	87	363,16
1915	–	–	–	–	–	260,30
1916	–	–	–	–	–	185,80
1917	–	–	–	–	–	49,00
1918	–	–	–	–	–	124,00
Skupaj						3.178,77

Odbor podružnice

Predsednice: Dragotina Lapajne, posestnica, 1892–1907, Karla (Dragotina) Šotola, 1908–1909, Sonja Pegan, notarjeva žena, 1909–1918(?)

Tajnice: Marija Lapajne, trgovčeva žena, 1892–1894, Franja Lapajne, trgovčeva žena, 1894–1896, Dragotina Šotola, 1897–1907, Sonja Pegan, 1908–1909, Rozalija Tavzes, žena notarskega kandidata, 1909–1911, Zdenka Krapš, učiteljica, 1911–1918(?)

Blagajničarke: Dragotina Nagode, posestnikova žena, 1892–1896, Natalija Šepetavec, 1897–1907, Davorinka Bajželj, žena telovadnega učitelja, 1908–1918(?)

Namestnice predsednika: Franja Kos, trgovčeva žena, 1892–1896, Lucija Milčinski, 1897–1898, Marija Lapajne, 1900–1907, Mařenka Štverak, zdravnikova žena, 1908–1909, Karla Šotola, 1909–1911, Rozalija Tavzes, 1911–1918(?)

Odbornice: Dragotina Taler, trgovčeva žena, 1892–1896, Frančiška Lapajne, 1892–1894, 1908–1909, Marija Levstik, 1897–1907, Marija Lapajne, 1897–1898, Marija Tschemernigg, 1900–1907, Rozalija Tavzes, 1908–1909, Franja Sedej, voditeljica čipkarske šole, 1908–1918(?), Apolonija Vidic, žena sodnega uradnika, 1908–1909, 1910–1918(?), Mařenka Štverak, 1909–1911, P. Kos, 1911–1913, A. Gruđen, učiteljica, 1913–1918(?), Helena Lapajne, posestnica, 1913–1918(?)

ŽIRI IN OKOLICA
Ustanovljena z odlokom okrajnega glavarstva
v Logatcu, št. 22.986, 29. 12. 1909

Leto	Pokr.	Ust.	Let.	Podp.	Skupaj	Prisp. (kron)
1910	–	–	42	27	69	231,92
1911	–	–	–	–	–	–
1912	–	–	30	–	30	75,85
1913	–	–	30	5	35	107,02
1914	–	–	40	5	45	84,60
1915	–	–	–	–	–	–
1916	–	–	–	–	–	–
1917	–	–	–	–	–	–
1918	–	–	–	–	–	150,00
Skupaj						649,39

ODBOR PODRUŽNICE

Predsedniki: Luka Jesenko, 1909–1913, Josip Jeras, 1913–1914, Jakob Poljanšek, 1914–1918(?)

Tajniki: Leopold Spreitzer, 1909–1912, Karol Črnjač, 1913–1914, Ela Horvat, 1914–1918(?)

Blagajniki: Franja Kopač, 1909–1913, Franja Demšar (roj. Kopač ?), 1913–1914, Fr. Bančar, 1914–1918(?)

Namestniki predsednika: Ivana Dolenc, 1909–1918(?)

Odborniki: Veronika Demšar, 1909–1914, M. Žakelj, 1909–1913, Iv. Kržišnik, 1909–1913, Iv. Žakelj, 1909–1913, Julka Gantar, 1909–1913, Val. Poljanšek, 1909–1913, Fr. Kristan, 1909–1913, Micika Demšar, 1909–1913, Fr. Oblak, 1913–1914, Ivan Strlič, 1913–1914, Luka Jesenko, 1913–1914, Ivanka Poljanšek, 1913–1914, Julčka Kopač, 1914–1918(?), Anton Primožič, 1914–1918(?), Vinko Demšar, 1914–1918(?), Micika Kopač, 1914–1918(?)

LEDINE IN OKOLICA
Ustanovljena z odlokom deželnega predsedstva
v Ljubljani, št. 1145, 10. 4. 1910

Leto	Pokr.	Ust.	Let	Podp.	Skupaj	Prisp. (kron)
1910	–	–	43	67	110	151,84
1911	–	–	30	67	97	124,20
1912	–	–	30	67	97	87,86
1913	–	–	29	70	99	217,17
1914	–	–	29	70	99	–
1915	–	–	–	–	–	–
1916	–	–	–	–	–	–
1917	–	–	–	–	–	–
1918	–	–	–	–	–	–
Skupaj						581,07

ODBOR PODRUŽNICE

Predsednik: Matej Novak, posestnik, 1910–1918(?)

Tajnik: Ivan Eržen, rudar, 1910–1918(?)

Blagajnika: Marjana Žakelj, posestnikova hči, 1910–1913, Andrej Možina, posestnikov sin, 1913–1918(?)

Namestnika predsednika: Katarina Eržen, 1910–1911, Ignac Mohorič, 1911–1918(?)

Odborniki: Marjana Bogataj, 1910–1918(?), Fran Čadež, posestnik, 1910–1918(?), Antonija Bogataj, 1910–1911, Franc Novak, učitelj, 1910–1912, Ivan Bogataj, 1910–1918(?), Fr. Jereb, 1910–1918, Marija Seljak, 1910–1913, Terezija Eržen, 1911–1918(?), Franja Novak, 1912–1918(?)

V obeh idrijskih podružnicah se z letom 1910 pojavita dve vrsti pokroviteljev. Starim so za znakom + dodani pokrovitelji, ki so vplačali najmanj 200 kron v obrambni sklad CMD. Te pokroviteljnine, ki so jih imenovali tudi »kamni«, so bile v slovenskih razmerah protiutež sklada Schulvereina, namenjenemu graditvi nemških šol na nenemških ozemljih, za katerega je dal pobudo pesnik Rosegger in so ga krstili z njegovim imenom. Iz teh »Roseggersteine« je bila zgrajena marsikatera pomembna šolska ustanova na naših tleh.

Podružnice so bile ne le na slovenskem etničnem ozemlju, ampak tudi v Gradcu (akademska, zunajakademska in ženska), na Dunaju (akademska in zunajakademska) ter v Leobnu. Po pravilih je CMD delovala samo v avstrijskem delu habsburške monarhije, tako da je ni bilo npr. v Prekmurju, medtem ko je v severni Ameriki leta 1911 obstajala med našimi izseljenci mreža 34, od slovenske CMD organizacijsko povsem neodvisnih podružnic s 1493 člani.¹¹

Kot vidimo iz tabel, so v idrijskem sodnem okraju do konca obstoja Avstro-Ogrske delovale štiri podružnice CMD, od tega dve »stari« in dve »novi«. Zbrale so 9.119,80 kron, po vsej verjetnosti pa še nekaj več. Za primerjavo navedimo,

¹¹ Koledar (Vestnik) ... za ... 1914, Ljubljana 1913, st. 158.

da je stalo leta 1912 vzdrževanje dvorazredne šole v Krminu skupaj z učiteljskimi plačami 4.085,59 kron.

Ce natančno pregledamo delovanje obeh idrijskih podružnic, opazimo v začetku 20. stoletja določene znake krize. V moški podružnici se je število članov in prispevkov zmanjšalo, ker pa so bili zneski prispevkov štiri leta zapored enaki, pa je mogoče presoditi, da jih je plačeval en sam »družbenik.« Samo leto 1907 v idrijski moški podružnici ne pomeni kake posebne prelomnice, še zlasti ker

Prva stran Sprejemnice v »Družbo sv. Cirila in Metoda v Ljubljani«

v njenem odboru že prej ni bilo duhovnikov, kar je precejšnja redkost. V odboru podružnice so poleg tradicionalnih krajevnih trgovskih in posestniških veljakov, ki so bili po navadi na strani liberalne stranke, ter učiteljev, zanje velja podobna ugotovitev, tudi predstavniki rudarjev in drugih delavcev. To v slovenskem okviru ni osamljen primer, saj so bili delavci tudi v podružnicah na Jesenicah in v zasavskih revirjih pa tudi drugje. Posebno veliko je bilo železničarjev. Ob tem moramo poudariti prizadevanje slovenske liberalne stranke za ustanovitev njene lastne delavske organizacije, prav tako pa tudi izjave nekaterih predstavnikov CMD po letu 1907, zlasti dr. Žerjava, o posebni skrbi družbe tako za delavske kot kmečke otroke.¹²

Ob pregledu delovanja idrijske ženske podružnice CMD opazimo podobne znake krize okoli leta 1907, v odboru pa so delovale predvsem »žene«. Obe podružnici, zlasti ženska, sta prirejali veselice in podobne prireditve tudi ob sodelovanju čitalnice in delavskega bralnega društva.¹³

Obe »novi« podružnici nista bili posebno uspešni, Žirovska podružnica se je prebudila l. 1918, podružnica za Ledine in okolico pa je verjetno nehala delovati leta 1914, v njenem odboru pa je bil tudi rudar. Ob imenih odbornikov podružnice v Žireh pa ni zapisan noben poklic. Za ustanovitev idrijske moške podružnice si je zlasti prizadeval njen dolgoletni predsednik učitelj Alojzij Novak, ravnatelj rudniške šole. Idriječan Novak je užival velik ugled. Kot zaveden Slovenec je deloval v občinskem odboru in v odboru Narodne čitalnice in pripomogel, da se je Idrija otresla nemške podobe. V vojnih letih je deloval v odboru Društva za otroško varstvo in mladinsko skrb ter v odboru Vdovskega učiteljskega društva za logaški okraj. Rodil se je leta 1852, umrl pa 8. 4. 1917 zaradi srčne kapi.¹⁴

Učiteljstvo je bilo eden najtrdnjših temeljev CMD, še zlasti po letu 1907. Vse doslej omenjene podružnice pa so glede na članstvo v obdobjih izjema. Kljub zelo velikemu številu učiteljstva v Idriji, kjer so bile dekliška in deška osnovna šola, prva pet, druga pa ob začetku prve svetovne vojne kar osemrazredna, kot tudi višja realka, je bilo poleg Novaka v odborih le nekaj učiteljic in učiteljev ter profesorjev. Poleg tega so bile šole tudi v Spodnji Idriji, v Žireh in nekaj časa v Ledinah. Med učitelji na deški osnovni šoli sta bila poleg Novaka odbornika še Anton Levstek, rojen leta 1850 v Žimaricah pri Sodražici in Angela Gruden, rojena leta 1889 v Idriji, na dekliški pa Zdenka Krapš, rojena leta 1890 v Krškem. Na deški osnovni šoli je bilo poleg katehetov leta 1886 5 učiteljev, na dekliški istega leta prav tako pet, leta 1914 pa na petrazredni rudniški deški osnovni šoli s štirimi vzporednicami deset učiteljev in učiteljic in na osemrazredni rudniški dekliški osnovni šoli s tremi vzporednicami pa štirinajst učiteljic.¹⁵

Izmed številnega proforskega zbora višje idrijske realke, ki je štel v tem obdobju povprečno več kot petnajst članov, so v odboru idrijske moške podružnice CMD: profesor slovenščine in francoščine Dragotin Lapajne, profesor matematike in opisne geometrije Ivo Tejkal ter profesor slovenščine in nemščine Ljudevit Mlakar in tudi znani kulturni in politični delavec ter organizator učiteljskih društev Engelbert Gangl, ki je učil v realkinem pripravljalnem razredu od leta 1903 naprej.¹⁶ Zanimivo je, da je bil Engelbert Gangl, ki je bil med drugim tudi deželni poslanec, v odboru podružnice šele od leta 1910 dalje.

V šol. l. 1914 sta bila dva učitelja še v dvorazrednici v Spodnji Idriji in pet v trirazrednici z eno vzporednico v Žireh.¹⁷ Ob vsem tem moramo seveda dodati, da na podlagi uporabljenih virov ni mogoče ugotoviti, ali je bil v teh podružnicah še kak učitelj oziroma profesor, ki ni bil tudi v odborih, čeprav so pri nas učitelji

¹² Koledar (Vestnik) ... za ... 1911, Ljubljana 1910, st. 84.

¹³ Vestnik ... za ... VIII, Ljubljana 1894, st. 25–26.

¹⁴ Koledar (Vestnik) ... za ... 1918, Ljubljana 1917, st. 64–66 (s fotografijo).

¹⁵ Podatki o učiteljstvu iz Popotnikovega koledarja za slovenske učitelje 1887 s popolnim šematizmom šolskih oblastnij, učiteljskih, ljudskih šol in učiteljskega osebja ... sestavil in založil Miha J. Nerat, Maribor 1886 ter Ročni zapisnik z imenikom ljudskih šol in učiteljskega osebja. ... za šolsko leto 1914–1915, sestavil Luka Jelenc, Ljubljana 1914.

¹⁶ Izvestija mestne realke v Idriji, Dokumentacijska zbirka Slovenskega šolskega muzeja, Ljubljana.

¹⁷ Ročni zapisnik ... za šolsko leto 1914–15, Ljubljana 1914.

in še zlasti profesorji, člani CMD po navadi sodili v odbore oziroma bili tudi njihovi predsedniki.

Idrijski moški podružnici je do svojega vpoklica v vojsko (kar se je verjetno zgodilo že leta 1914) predsednikoval takratni notarski kandidat in poznejši notar Fran Tavzes. Bil je rudarski sin iz Idrije, svojo prvo službo pa je opravljal v svojem rojstnem kraju. Deloval je tudi v drugih slovenskih narodnih in kulturnih društvih, še zlasti pri Sokolu. Ko so po koncu prve svetovne vojne Idrijo zasedli Italijani, so ga verjetno »za nagrado« za njegovo javno delovanje za pol leta konfinirali na Sardiniji. Ko so ga izpustili, je tako kot mnogi primorski Slovenci emigriral v staro Jugoslavijo. Dobil je notariat v Logatcu, leta 1932 pa v Kranju. Tu je 11. 9. 1933 tudi umrl za možgansko kapjo, star 53 let.¹⁸ V ženski idrijski podružnici je kot tajnica in odbornica delovala tudi njegova žena Rozalija.

V emigraciji je umrl tudi Tavzesov predhodnik na predsedniškem mestu idrijske moške CMD podružnice Karol ali tudi Dragotin Lapajne, in sicer 12. 4. 1938 na Bledu.¹⁹ Podobno kot Tavzesova je po vsej verjetnosti tudi Lapajnetova žena delovala v idrijski ženski podružnici, saj sta članici Marija in Franja s tem priimkom omenjeni kot trgovčevi ženi, ena od njiju pa je bila verjetno žena prvega predsednika idrijske moške podružnice trgovca in posestnika Stefana Lapajneteta. Tako delovanje zakoncev v CMD ni bilo v slovenskem merilu nič posebnega, nekatere mešane podružnice družbe pa so bile že kar družinske.

Ob natančnem pregledu tabel zbudijo pozornost še nekatere zanimive posebnosti časa, ki ga preučujemo. Dragotin Lapajne se v začetku svojega delovanja v seznamih podružnic pojavlja kot Karol, pozneje pa je postal »žrtev« takrat zelo razširjene navade poslovenjanja imen. V tem obdobju so na Slovenskem »strašili« Ognjeslavi, Cvetoslavi, Vekoslavi in podobna imena. Ob zdravnikovi ženi Mařenki Štverakovi pa se spomnimo, da je v tem obdobju Avstro-Ogrske živelo in delalo pri nas veliko čeških izobražencev, tako posvetnih kot duhovnikov.

Ob koncu pregleda delovanja podružnic CMD v idrijskem sodnem okraju lahko ugotovimo, da nismo rešili vseh vprašanj, iz na prvi pogled dolgočasnih tabel pa smo kljub temu izluščili drobec življenja naših prednikov v zadnjih desetletjih habsburške monarhije. Morda se to življenje danes zdi smešno, vendar pa ne smemo pozabiti, da tudi mi uživamo sadove teh življenj, pa tudi, včasih bi tudi danes zelo potrebovali njihovo navdušenje in prizadevnost.

¹⁸ Koledar (Vestnik) ... za ... 1934, Ljubljana 1933, st. 64–65. (s fotografijo).

¹⁹ Koledar obrambne družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, 1939, Ljubljana 1938, st. 35 (s fotografijo).

Fotografije priskrbel in zbral: **Franko Podobnik**
Komentar: **Ana Štucin**

STARO CERKNO

Fotografije s komentarjem

Panorama Cerklja iz leta 1896

Cerklja je tu slikal podobar in fotograf Josip Stravs leta 1896, in sicer z Oselčanovega griča nad Toškanovo domačijo. V ospredju na sredi fotografije je lepo vidno staro župnišče z majhnimi gospodarskimi poslopji in vrtom, za njimi pa zadnja stran stare sodnije. Na desni strani slike je ob desnem bregu Cerkljice pot proti Novakom. Gasilskega doma še

ni bilo. Druga, vzporedna pot ob levem bregu Cerknice je peljala proti mlinu Pod grivo (sedaj po domače v Malnu). Ob njej je tekla roja, ki je poganjala mlin Pod grivo in na sliki viden Pavletov mlin. (V času pod Italijo je na tem mestu trgovec Jamšek zgradil žago, danes pa je tu Slovenijalesov TOZD Cerkno).

Na levi strani slike izstopa sprednja stran hiše Pavleta Obida (po domače pri Pavletu), v kateri se je rodil matematik Franc Močnik (danes Mercatorjeva trgovina z železnino). Pred to gosposko domačijo je bila majhna hiša, po domače v Čvjeunku (v čebelnjaku), v kateri je nekoč Čvjeunkarica pekla lectovo pecivo in ga prodajala na sejmihi.

V ozadju sredi slike je vidna stavba osnovne šole, zgrajena leta 1890. Desno od šole so polja »na Plužnjah« ob cesti proti Zakrižu, nad njimi Robov grič (pod Gradiščem) s kozolcem, ki ga ni več.

Komaj vidni so v ozadju Podbreg pod Manjšami (na levi strani) ter pokopališče s cerkvijo sv. Jerneja in zaselek Celo.

Cerkno na začetku 20. stoletja

Cerkno v letih od 1902. do 1912., slikano s pobočja Gradišča (avtor neznan)

Spredaj desno: Gospodarski dom (danes Zadruga), ki je bil zgrajen leta 1902. Desno, čez Zapoško zraven Tinčkove hiše je večja domačija Pri Petru na roji, kjer je bil doma poudoben Peter Bevk. Nasproti te domačije, kjer je bila l. 1912 zgrajena sodnija (danes mu-

zej), je še polje. Na Plužnjah hiš še ni bilo. Kjer je danes stavba milice, je bil kozolec, desno od njega Štrukljeva tehtnica za živino in kozolec.

Spredaj levo: kjer je bila stavba nekdanje cerkljanske občine (danes je tu stanovanjski blok s pisarno KS, Bevkovo knjižnico in matičnim uradom) je stala lepa kmečka domačija pri Šavnu (Mlakar) z gostilno, v kateri so bile pogosto tudi društvene in družabne prireditve.

Hiše v Gasi (od Šavna čez most proti Andrijonu). S slamo so bile krite tudi hiše, ki se vrste od mosta sredi naselja ob levem bregu Cerknice v smeri proti Jernu (danes od banke do hotela ETA).

»Gosposke hiše« so bile razporejene **ob glavni ulici** (na sliki je lepo vidna), ki je tekla mimo gospodarskega doma čez most proti cerkvi, in okoli trga pred cerkvijo.

S slamo so bile krite tudi mnoge hiše v **Strani**, v Želinčevš (danes pri Cankarju), pri Bohu, pri Maraževču, Šurku itd.

Desno od cerkve so lepo vidne **Lehe**, ki so danes pozidane s stanovanjskimi hišami in bloki, novim župniščem, hotelom ETA in bazenom.

Sejem v Cerknem pod Avstrijo

Sejem pred farno cerkvijo sv. Ane v Cerknem, ki je bila zgrajena v letih 1710–1717. Po nošah sodeč je fotografija iz časa stare Avstrije. Sredi trga je stari vodnjak, na levi se vidi vogal hiše posestnika Kofola (sedaj p. d. Na Poreznu po hotelu Porezen, ki je bil v tej stav-

bi v času italijanske okupacije in je bil last Elizabete Magajna), na desni pa kaplanijo. Očitno je bil to manjši sejem, kakršni so bili ponavadi ob vsakem cerkvenem prazniku, predvsem na dan sv. Ane (26. julija) in sv. Jerneja (24. avgusta). Večji sejem je bil v Cerknem vsako leto 24. in 25. aprila, na dan sv. Marka in sv. Jurija.

Na licu cerkve so vidne freske, najbrž delo slikarja Giulia Quaglia, ki je poslikal tudi ljubljansko stolnico. L. 1912 je freske obnovil Metod Peterneš, a je njegovo delo precej pokvarila nevihta. V drugi svetovni vojni je bila cerkev ob bombardiranju poškodovana, freske pa so po vojni prepleskali.

Tomaž Pavšič

DR. ALEŠ BEBLER NAŠ IDRIJSKI ROJAK

Ko se je tistega avgustotvskega dne leta 1981 razširila žalostna novica, da je umrl ugledni politik dr. Aleš Bebler, je slehernega človeka v naši idrijski občini prevzel otožen občutek, da je odšel od nas ne le »uradno« še zadnji častni občan, temveč zares tudi poslednji od velikih in znamenitih rojakov morda največji med njimi, ki jih sicer idrijska zgodovina ni imela tako malo. Občutek izgube je bil še toliko bolj boleč, ker je bil Bebler, rojen Idrijčan, pri nas izredno priljubljen bodisi kot politični predstavnik bodisi kot človek in je svojo zvestobo do rodnega kraja, zlasti še do Vojskega, ki ga je spoznaval najprej kot otrok in potem kot zrel mož, primorski partizanski voditelj, iz leta v leto prepričljiveje kazal. Celó njegovo zadnje potovanje z istrske obale v Ljubljano je bilo menda sprva namenjeno na Vojsko; tja gor je kot že marsikdaj poprej, želel na svež zrak, v čisto naravo, ki mu je tolikokrat dala nove telesne in duhovne moči.

Beblerjeva življenjska pot – od mladega pravnika do španskega borca, komunista v Moskvi, ustanovnega člana OF, poveljnika slovenskega partizanskega štaba, predstavnika OF in KPS na Primorskem, ministra in diplomata, bojevnika za čisto okolje in ljudskega tribuna – je bila presenetljivo polna njegove revolucionarne delovne vneme v službi visokih idealov. Ta pot je lepo popisana v njegovem labodjem spevu, v knjigi spominov *Čez drn in strn*. Nam pa je bil drag tudi kot človek, kot naš človek. Krasili sta ga dve lastnosti, ki se ponavadi ne trpita, pri njem pa sta bili to samo dve obliki istega jaza, namreč: diplomatska uglašenost in nenarejena topla človeška prijaznost, ki je ustvarjala tovariško in prijateljsko razpoloženje v družbi na primer idrijskih knapov, ki so ga med počitnicami obiskovali v njegovi hišici v Ankaranu in skupaj z njim včasih dolgo v noč preganjali tople obmorske večere.

Idrijski človek bo Alešu Beblerju, partizanskemu voditelju Primožu, ostal hvaležen ne le zaradi njegovega revolucionarnega delovanja in zavzemanja za usodo primorskega ljudstva, zaradi česar ga vsa Primorska, zlasti še ožja Goriška zelo cenita, pač pa tudi zaradi njegove zveste navezanosti na idrijski svet, ki ga je sicer moral zapustiti že kot otrok zaradi Italije, ki je v njegovem očetu, značajnem ravnatelju prve slovenske realke, videla preveč nevarnega in uglednega nasprotnika.

Dr. Aleš Bebler govori na slavnosti pri odkritju spominske plošče na Vojščici na Vojskem, 22. 6. 1980

Bebler se je rad vračal med svoje Idriječane in ni jih bilo malo, ki so imeli z njim osebne stike. Idrija pa je zamudila veliko priložnost, namreč, da bi nam Bebler v svojem rojstnem mestu govoril o svoji knjigi spominov, čeprav je bilo tudi to že v načrtu ... Njegova knjiga, ki je zaradi prav bliskovitega zamaha nad neverjetno pestro vsebino življenja in dogodkov ni zastoj imenoval Čez drn in strn, je postala njegov zadnji, posmrtni in večni stik z Idrijo in njeno okolico, domovino njegovega otroštva in prve mladosti. Kot da bi slutil, da mora hiteti, je hlastno zapisal svoje spomine in zanimivo je, da je razmere v nekdanji Idriji opisal nadvse živo in nepristransko; to dokazuje, da je na družbeno okolje in dogajanje znal gledati celostno, hkrati pa ga to označuje kot pisatelja realista, medtem ko ga nekatere druge strani kažejo kot pesniškega opisovalca in izpovedovalca sveta, ki se mu je vtisnil v spomin in predvsem v srce že v otroških, mladih dneh. Doslej Idrija skoraj ni imela tako lepo napisanih strani. Dejstvo, da jih je s kleno, a iskreno besedo napolnil tako rekoč poklicni revolucionar, jim ne jemlje vrednosti, prej bi lahko rekli, da jim še ceno dviga. Idrijčan bo lahko zmeraj ponosen, da je bil v njegovem mestu rojen Aleš Bebler.

ALEŠ BEBLER O IDRIJI IN O SEBI *Iz knjige spominov Čez drn in strn)*

... Svet se mi je od začetka zdel zelo lep. Idrijska globel, moj prvi košček sveta, je bogata slika naravne lepote, sredi veličastnih gozdov, ki imajo svoje ime, Idrijski gozd, razrita od Idrijce in njenih pritokov – Zale, Bele, Nikave in pravljičnega Divjega jezera, vseh čistih kot studenčnica – ponuja človeku vso prekipevajočo lepoto naše domovine.

Imel sem srečo, da sta oče in mati to lepoto cenila in mi jo vsak po svoje razkrivala. Mama, ki ni imela poguma, da bi ob družinskem življenju sama slikala, je zbirala in gojila naravno lepoto, zlasti cvetje in cvetoče grmovje. Še prav majhnega me je vodila na hribočke, vse više in više, od Kurjega vrha do Svetega Antona, gori v Kobalove planine, zdaj po prvi teloh, nato po zvončke in trobentice, vse do poletnih kukavic in korčkov.

Hkrati pa je teklo delo na vrtu okrog doma, da bi tu za naše in tuje oči vzcvetele resede, mačehe, male marjetice, spominčice pa še tulpe, narcise in šopki vrtnic.

Pa ptičke je imela rada. Poklicala me je in sva skupaj molčala, kadar se je iz gozda nad Sekirico oglasila kukavica. Pa vse majhne ptičke me je naučila razločevati. Ščinkavčkom je rekla sestrične vrabčkov, saj so jim tako podobni in enako epoleto imajo na ramenih, a so lepše oblečeni in lepše pojejo. Ob koritu Nikave sva gledala prijetne črne šmarnice, ob Idrijci nad mostoma v Podrteji pa lepe rumene dolgorepe pastiričke. (Te hodim še danes obiskovat prav tja gor, ob tretji ali četrti žonf, kjer sem se naučil plavati.) Rumenokljune kose pa sva gledala in poslušala pri sosedah, na vrtu Pavleta Lapajneti. (Str. 6–7).

Dr. Aleš Bebler v pogovoru z Milico Primožičevo

... Kmalu zatem je prišla odločba, da bo v šole, v realko in osnovne šole, uveden pouk italijanščine. Oče se je uprl, in nastala je velika afera. Vsa Idrija je govorila, da to pomeni začetek priključevanja Italiji. Sklicali so zborovanje vseh profesorjev in učiteljev, na katerem so sklenili, da italijanščine ne bodo uvedli. Oče je bil med glavnimi agitatorji za ta sklep.

Le nekaj dni po tem je sredi noči prišel k nam človek, ki smo ga komaj poznali. Bil je Tržačan, pol Italijan, pol Slovenec. Bil je zaposlen na policiji kot prevajalec. Prišel je povedat, da so prejeli iz Rima dokument s seznamom Idrijčanov, ki jih bodo kmalu poslali v taborišče na Sardinijo. Oče da je med njimi.

Po razmišljanju in posvetovanju s prijatelji so sklenili, naj oče takoj zbeži v Jugoslavijo. Hotel je oditi še tisto noč, pa so hišo že zastražili karabinjerji. Zato smo

se odločili, naj oče pobegne s pomočjo prevare. Tako smo odšli vsi »odrasli« člani družine, in torej tudi jaz, v spremstvu dveh karabinjerjev k Fari, v Spodnjo Idrijo, in tam sedli v gostilno pri Božičku. Oče je obesil svoj površnik tako, da ga je bilo videti od povsod. Karabinjerja sta sedla za mizo v sprednji sobi, da sta nas videla, mi pa smo zasedli mizo s klopjo v kotu zadnje sobe. Kmalu so starši povabili karabinjerja, naj sedeta z nami in kaj pojedeta. Ko sta ponudbo sprejela, smo ju posadili medse na klop tako, da nista mogla od mize, kadar bi hotela. Kmalu je oče vstal in odšel, kot da gre na stranišče. Površnik je visel na obešalniku, in karabinjerja sta se vznemirila šele dolgo potem, ko jo je oče, ogrnjen v tujo pelerino, mahnil proti meji. Nekje pri Ledinah jo je prekoračil še isto noč.

Ce se prav spominjam, je bilo to v zgodnji pomladi leta 1919, ko še nisem imel polnih 12 let. Dobil sem prvo samostojno politično nalogo. Ker od očeta ni bilo glasu, Italijani pa so očitno prestrezali njegova pisma, se je mama odločila, da me pošlje iskat očeta. Šel sem po poti, ki sem jo tolikokrat prehodil, v Ledine in tam našel fanta, ki je dobro vedel, kje se Italijani zadržujejo ponoči. Sla sva skupaj po goščavi in od daleč opazovala Italijane okrog ognja. Nekaj malega so streljali, pa menda ne na naju.

Zjutraj sem bil v Žireh in nato kmalu v Ljubljani, kjer sem pri sorodnikih zvedel, da se je oče zaposlil v celjski cinkarni. Tja sta za menoj po nekaj mesecih priromali tudi mama in sestra. (Str. 15–16)

Med vojskarskimi rojaki

... V Mrzli Rupì smo našli svojega človeka, partizana Dolfeta Sinkovca, Vojskarja, ki ga zdaj poznamo kot pesnika Črtomirja. Peljal nas je v domačo vas na Vojško. Dobro smo se spočili pri Petru Kogejju na Vogalcah, zvečer pa prenočili pri Andreju Likarju na Vojščici.

Tu smo vsi skupaj ostali menda teden dni. Bili smo kot pri svojih. Likarjeva družina je skrbela za nas. Zavedali smo se, da tam dlje ne moremo ostati. Vojščica je preveč izpostavljena. Fantje so šli iskat varnejše zatočišče. Skrb je vzel nase novi vodja naše zaščite Anton Ferjančič-Zvonko. Kmalu je našel idealen prostor: kmetijo z izredno lego in dobrimi ljudmi. To je bila domačija v Rupi na Utrah, na grebenu od Oblakovega vrha po šebreljski strani proti Dolnji Trebuši. Tja smo se preselili. Gospodar Tomaž Skok in njegova žena sta nas sprejela kot svojo družino. Ko je domači sin odrasel, se je vključil v zaščitno četo. Postal je partizan.

V Skokovem domu nam je bilo toplo. Domačini in naši zaščitniki so storili vse, da bi mi lahko razpravljali, pisali, sprejemali obiske, odhajali na sestanke in posvetovanja in se spet vračali domov.

Prvi pomemben obisk od daleč je bil polkovnik Fitzroy MacLean, šef britanske vojne misije v glavnem štabu Slovenije. Naša postojanka je bila najzahodnejša točka Jugoslavije, ki jo je lahko obiskal. Dolgo je gledal zemljevid in iskal na njem našim Utram najbližje njemu znane točke. Naša pripovedovanja je poslušal z največjo zavzetostjo.

Med našimi obiski nekaj časa ni bilo naših vojakov. Sredi aprila ustanovljeni brigadi Ivana Gradnika in Simona Gregorčiča sta se v drugi polovici maja vrnili iz Beneške Slovenije. Ob in po polomu Mussolinijeve Italije sta se, pomnoženi z novinci, zadrževali na zahodni strani Soče, na ozemlju, ki je bilo pozneje, po nemški ofenzivi, v veliki meri svobodno. Po moji »avionski intervenciji« so v njune štabe prišli novi ljudje, med njimi Dušan Kveder-Tomaž in Stane Potočar. Organizirali so se v štab IX. korpusa v svobodnem Cerknem. Kmalu nato smo vzpostavili z njimi zvezo in hodili drug k drugemu. Pogost obiskovalec obeh pa je bil Franc Leskošek-Luka, tisti naš visoki funkcionar, ki je hotel zmeraj vse videti!

Z vojsko, se pravi s komisarji, smo organizirali partijsko oziroma skojevsko šolo. Naselili smo se najprej v osnovni šoli na Vojskem. (Str. 134–135)

Naš častni občan zadnjič med nami (22. 6. 1980)

... V svojem dolgem življenju sem doživel veliko dramatičnega, včasih tragičnega. Povezal sem že v mladih letih svoje življenje z življenjskimi tokovi in ljudmi, pa sem tako kot svoje osebno doživel tudi življenje svoje človeške skupnosti.

Preživel sem dve veliki vojni, preganjanja, spopade, bežanja. Doživel sem čase, ko je bilo uničevanje ljudi in stvari vsakodnevno opravilo.

Vse sem prebrodil in ostal živ. Malo prestreljen in ne zelo zdrav. Tudi moje življenje je samo eno izmed mnogih v časih, ko je človek pomenil zdaj veliko, zdaj pa bore malo ali nič. Tak sem bil in toliko sem zmogel ... Upam pa, da knjiga ne bo brez pomena za tiste, ki bodo želeli občutiti in doživeti to, kar smo občutili in doživljali mi, ko smo se prebijali skozi goščave dvomov in spoznanj v želji, da bi svoje življenje preživeli dejavno in bi ob njegovem sklepu lahko rekli, da nismo bili gluhi za to, kar je čas od nas pričakoval. (Str. 251–251)

Fotografije z dr. Beblerjem so z njegovega zadnjega nastopa na Vojskem (njegov zadnji javni govor), ko je govoril ob odkritju spominske plošče na nekdanjem sedežu političnih in vojaških forumov na hiši na Vojščici, 22. 6. 1980 (Foto S. Kovač)

Tomaž Pavšič

MILA KOGEJEVA

Med mnogimi idrijskimi ljudmi, ki so se odlikovali v tej ali oni ustvarjalnosti, v eni ali drugi stroki, ponavadi ni manjkalo naravoslovnih ali tehničnih strokovnjakov, nekoliko redkejši, a za neveliko Idrijo vendar v dostojnem številu, so bili tudi kulturniki in umetniki, med temi je bilo nekaj gledališčnikov, ki so z igro ali petjem delali čast svojemu rodnemu mestu med gorami. Že leta 1868, ko je na primer v Pragi umrla Eleonora Schikanneder, so ob smrti o njej pisali kot o »upokojeni gledališči igralki iz Idrije«.

Idrijo so že v davni preteklosti rade obiskovale gledališke skupine, domače Dramatično društvo, ustanovljeno 1889, pa je imelo v starem baročnem gledališču Marije Terezije, v prvi gledaliču namenjeni stavbi na Slovenskem, svoje lastne predstave. Med igralci starejšega rodu, ki je bil živ in delaven še v povojnem času, ne smemo pozabiti Vala Bratine med opernimi baletkami pa Ruth Vavpotičeve. Srednjemu rodu pa pripada igralec Silvij Kobal, medtem ko sta Mirica Lampe-Vučević in Silvij Božič pripadnika mlajšega rodu.

Med pevci je vsekakor zaslovela operna in koncertna pevka Mila Kogej-Černivec. Rodila se je kot Marija, v Idriji so ji pravili Minka, 2. septembra 1903, v stari Erženovi hiši takrat številka 64 (sedaj Prelovčeva 6); njen oče Tomaž Kogej je bil rudar in se je v Idrijo priselil z Vojskega, mati Ivana pa je bila gospodinja. Že v mladih letih je odšla iz Idrije, na katero pa se je vedno čutila navezano. Ko je v štiridesetih letih ljubljanska opera gostovala v Trstu z Borisom Godunovom in je glavno žensko vlogo pela Mila Kogejeva, so njeni Idrijčani organizirali poseben avtobus za obisk te predstave; v Verdijevem gledališču je bilo tisti večer veliko Slovencev, Idrijčani pa so ob burnem ploskanju vneto vzklikali: »Mila, Mila!«. Umrla je v Ljubljani, 23. maja 1982, kjer je tudi pokopana. Imela je lep pogreb, na katerem se je od nje prisrčno poslovil tudi operni pevec Ladko Korošec, nekdanji operni ravnatelj in režiser **Smiljan Samec** pa ji je v Gledališkem listu opere in baleta (1/1982–83) in v Delu (26. 5. 1982) napisal nekrolog, ki ga objavljamo.

»V devetinsedemdesetem letu življenja je v Ljubljani umrla Mila Kogejeva, umetnica starejše generacije solistov v naši Operi, ki je v dolgi dobi svojega nastopanja ustvarila na našem odru nič koliko izrednih opernih likov mezzosopranske stroke. Zato jo je leta 1958, ob 35-letnici njenega odrskega dela, tedanji

Mila Kogejeva kot Amneris v »Aidi« (Foto Pogačnik, Lj. 1939)

upravnik SNG Juš Kozak upravičeno poimenoval: slovenska operna umetnica. Toda Kogejeva kot odrska umetnica pravzaprav niti ni začela kot pevka, temveč kot dramska igralka, in to v Mariboru, kamor jo je leta 1921 povabil Valo Bratina, ki je po Nučiču prevzel nalogo, da je nadaljeval z vodenjem tamkajšnjega slovenskega gledališča. Ko pa je prišel v Maribor še dirigent Andro Mitrovič, je kmalu odkril v Kogejevi izvrstno pevko in tako je umetnica odtlej uspešno nastopala v dramih, operi in opereti.

Toda kmalu je uvidela, da ji je za pravo pevsko kariero potreben temeljit glasbeni študij, zato je leta 1925 odšla v Zagreb, kjer je v pičlih štirih letih absolvirala glasbeno šolo in neposredno po Zinki Kunčevi tudi diplomirala. Mirko Polič jo je zatem takoj povabil v Ljubljano, da je nastopila v »Trubadurju«. Ko je Kogejeva potrdila svoj uspeh še z Dorabello v »Così fan tutte«, jo je Polič tudi za trajno angažiral.

Odtlej je dobivala partijo za partijo in odpela je vse glavne altovske in mezosopranske vloge tedanjega repertoarja. Moč njenih kreacij sta povzdignili lepa pojava in izvrstna igra, ki jo je izpričala že svoj čas kot dramska igralka. Tako je odlično oblikovala vse, velike in male, karakterne, pa tudi komične like, v katerih je prišel do izraza njen dragoceni naravni smisel za humor.

Bila je torej odlična Amneris, Maršalica, Dalila, Mignon, Dulcinea, Herodinda, Sabska kraljica in Carmen, vendar je poleg teh vlog nadvse humorno znala podati tudi Domo v Eru, Margarito v štirih grobijanih, Quickly v Falstaffu, Marcelino v Figarovi svatbi pa vse do komične Marte Schwerdtlein v Faustu. Pred vojno je uspešno nastopala tudi v opereti, kljub temu pa je na drugi strani znala grozljivo upodobiti še pošastno vizijo Grofice v Pikovi dami. Ob tem pa ji ni bila tuja niti ne grandseigneurska kretnja grofice Coigny Chénieru ali pa širša pevská linija v mnogih Wagnerjevih operah.

Mila Kogejeva je torej bila na vseh področjih opernega ustvarjanja dragocena umetniška moč, ki nikoli ni skoparila s svojimi silami in talenti, temveč se je v svojih najboljših letih v vsem razdajala iz polnega. Razen na opernem področju se je Kogejeva zelo mnogo udejstvovala tudi kot koncertna pevka in je z uspehom sodelovala večkrat celo v največjih oratorijih.

Ugasnilo je življenje velike umetnice, katere ime in umetniške zasluge bodo ostale za trajno zapisane v zgodovini slovenskega gledališča.

Ivan Turk

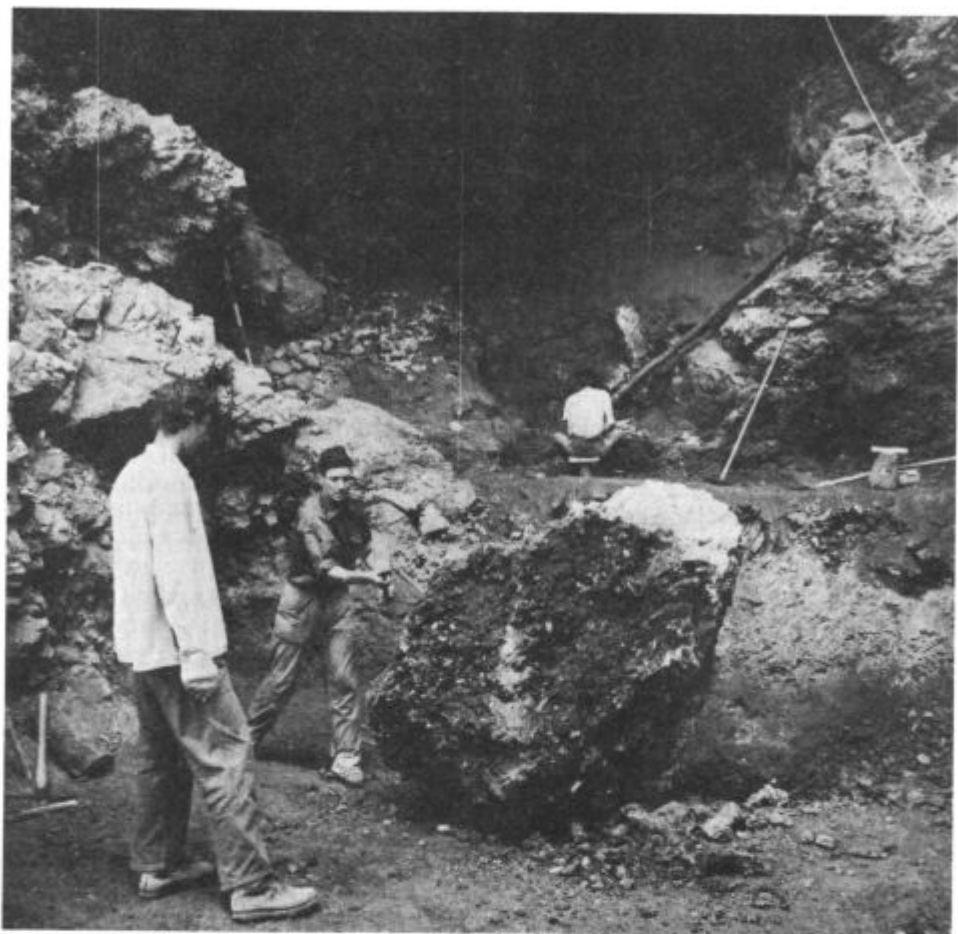
DIVJE BABE

Pomembno najdišče iz stare kamene dobe na Idrijskem

Leta 1978 je bilo odkrito prvo najdišče iz stare kamene dobe (paleolitika) v občini Idrija in prva pomembnejša arheološka najdba, ki ni zgolj lokalnega pomena, temveč se uvršča med najdišča kot sta pri nas in v svetu znani Potočka zijalka in Krapina.

Med Reko in Stopnikom, kjer Idrijca vstopi v slikovito sotesko, se visoko v skalnih, z divjimi grapami razčlenjenimi pobočji odpira vhod v 40 m dolgo kraško jamo, eno izmed najnovejših najdišč stare kamene dobe v Sloveniji in prvo na Idrijskem. Za idrijsko občino, ki je skoraj brez arheoloških točk (v Arheoloških najdiščih Slovenije, Ljubljana 1975, so navedene le tri), je novo nahajališče še toliko bolj pomembno. In tudi sicer so najdbe iz stare kamere dobe (paleolitika) v Sloveniji, v primerjavi z drugimi mlajšimi arheološkimi obdobji zelo redke, saj poznamo le nekaj deset najdišč, v primerjavi z več tisoč drugimi najdišči. Zaradi izredne starosti (najmanj deset tisoč let!) so najdišča iz tega obdobja slabo ohranjena. Naravne sile so v dolgi desettisočletjih opravile svoje razdiralno delo in zabrisale tako rekoč sleherno sled za našimiavnimi predniki. Še najmanjšo moč so imele te sile v kraških jamah, kjer so se lahko ohranili pod spletom srečnih okoliščin sicer skromni, a za strokovnjake zgovorni sledovi pradedne preteklosti. Na splet takih srečnih okoliščin smo naleteli tudi v jami Divje babe. Poplačan je bil trud dolgoletnih poizvedovanj in številnih brezuspešnih poskusov v jamah širom po Sloveniji, ki so del naše dejavnosti in ponavadi nepoznani širši javnosti.

Ko je Idrijca ali kakšna druga voda izdolbla jamo, ki jo danes domačini imenujejo Divje babe in pripovedujejo o njej legende, verjetno pri nas še ni bilo ljudi. Pozneje se je voda umaknila globoko v dolino, jama pa je začela počasi propadati in se zasipavati s skalami in gruščem, ki se je krusil s sten in stropa. V jami so se naselili že izumrli jamski medvedi. Divje babe so postale medvedji brlog kot marsikatera druga jama pri nas in v svetu. Te velikanske živali, ki so stoje na zadnjih nogah merile v višino 3 metre, so v njej prezimovale, kotile mladiče in poginjale. Njihove kosti so se v dolgi tisočletjih kopičile v plasteh grušča, ki so se odlagale po dnu, centimeter za centimetrom, decimeter za decimetrom, meter

Divje babe 1983. Arheologi pri delu (Foto Ivan Turk)

za metrom, šest metrov in več. Vsakih deset let je morda poginil en medved. V tisoč letih jih je poginilo sto in tako dalje; marsikateri je izginil brez sledu. Kljub temu so se še vedno ohranili ostanki več sto osebkov. Posamezne kosti in zobe le-teh najdemo razbite in brez reda raztresene med sloji grušča.

Jama se je neustavljivo krušila dalje, s stropa so padale velikanske skale, voda je ob nalivih curkoma tekla skozi razpoke, spirala in lepila grušč. Jamski medvedi so se začasno umaknili neznano kam. Potem se je nenadoma pojavil človek. Prišel je po dolini, od neznano kod, opazil jamo in jo obiskal. To dejanje je bilo tvegano, kajti v jami ali njeni okolici je lahko naletel na zveri, na primer na jamskega medveda in katerim je bil le s težavo kos. Nekje v dolini si je postavil začasna bivališča, potem pa je v lovskih in nabiralnih pohodih večkrat obiskal jamo. Na nakopičenih skalah ob vhodu je zakuril ogenj. Smolnat les borovca in smreke je zaprasketal v mogočnih plamenih, ki so ponoči odganjali zveri in obenem prijetno grel. S seboj je prinesel kamnita orodja, narejena iz odbitkov kremenovih prodnikov, nabranih na bregovih reke, ki se je vila v dolini. Med oporavi v jami jih je nekaj izgubil, pozabil ali kot neuporabne zavrzel. Skupaj z og-

ljem in medvedjimi kostmi jih je z leti prekril grušč. Za človekom so se v jami ponovno, tokrat množično, neselili jamski medvedi. Njihov mir so motili le obiski ljudi iz doline. Prihajali so poredko, morda vsake tisoč let, vendar vztrajno.

Vsakokrat so zakurili ogenj, nevede na istem mestu kot njihovi predniki, katerih kurišča je že zdavnaj zasul grušč, ali pa so jih vode sprale po strmem pobočju v dolino. Čemu so prihajali? So lovili medvede, ali samo čakali, da je kateri poginil, ali pa jih medvedi sploh niso zanimali? Kdo so bili? Pripadniki naše vrste, ali še nepojasnjeno izginile podvrste neandertalca? Kdaj so prihajali? Pozimi, poleti, v mrzli ali zmerni klimi, podobni današnji, v štiridesetem desetisočletju pred n. š., prej ali pozneje? To je samo nekaj izmed nerešenih vprašanj, na katera poskušamo odgovoriti z našimi raziskavami, terenskimi in laboratorijskimi. Na mnoga ne bo zadovoljivega odgovora. Ostala bodo v večni izziv znanosti.

Obiski praljudi so se vrstili. Vedno več je bilo pozabljenega, izgubljenega in zavrženega orodja. Doslej smo našli že 317 kosov. Vedno isti orodni tipi in iste surovine. Nobenih nam opaznih sprememb, nobenega razvoja. Vse skupaj pomešamo s tisoči in tisoči ostankov jamskih medvedov, kot da bi eni in drugi skupaj živeli v jami. Ožgane in zoglenele kosti v kuriščih. Ostanki lovskih pojedlin ali samo igra naključja? Skoraj popolna odsotnost nekaterih skeletnih delov in čezmerna zastopanost drugih. Splet naravnih okoliščin ali posledica delovanja pračloveka? Neznatni ostanki drugih živalskih vrst (jelena, srne, gamsa, rjavega medveda, volka, svizca). Veliko premalo v primerjavi s kulturnimi ostanki, ki govorijo za dolgotrajno in občasno intenzivno dejavnost paleolitskih lovcev v Divjih babah. Kvadratni metri razpršenih drobcev oglja borovca, smreke, macesna in rdečih iglavcev – sledovi kurišč. Pelod, ki ga je veter prinesel v jamo in odložil med grušč. Vešče oko pod mikroskopom prepozna maloštevilna pelodna zrnca iglavcev in še redkejših listavcev ter številne pelode zelišč in praproti. Med jamskimi plastmi ujeta vegetacija mrzle stepe z redkimi iglastimi gozdovi ali samo izkrivljena slika dejanskega stanja na osnovi prekomerne zastopanosti posameznih obstojnejših pelodov, proizvedenih v velikih serijah.

Vse to in še marsikaj so odkrila in kot vedno aktualna vprašanja postavila štiriletna izkopavanja v Divjih babah, ki jih je financirala Raziskovalna skupnost Slovenije, vodil pa Inštitut za arheologijo Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU iz Ljubljane. Raziskovanja še trajajo in se bodo s sofinanciranjem Občinske raziskovalne skupnosti Idrija, ki je zanje pokazala izredno zanimanje in razumevanje, nadaljevala z enomesečno terensko akcijo v tekočem letu.

Marsikdo bo v tem prispevku prvič zvedel za najdišče, ki bo vzbudilo zanimanje tako strokovne kot nestrokovne javnosti. Čeprav je v našem interesu, da zvedo za naše delo vsi, ki jih arheologija zanima, pa je hkrati tudi v našem interesu, da ohranimo najdišče pred nestrokovnimi posegi, ki jih je danes čedalje več in proti katerim je spomeniško varstvena služba običajno brez moči. Žal imamo tudi z našim najdiščem slabe izkušnje, zato se obračamo na vse morebitne obiskovalce s prošnjo, naj ne brskajo in razkopavajo po jami, ki je strogo zaščitena kot arheološki spomenik prve kategorije.

Stanko Majnik

O NAČRTOVANI IDRIJSKI ŽELEZNICI

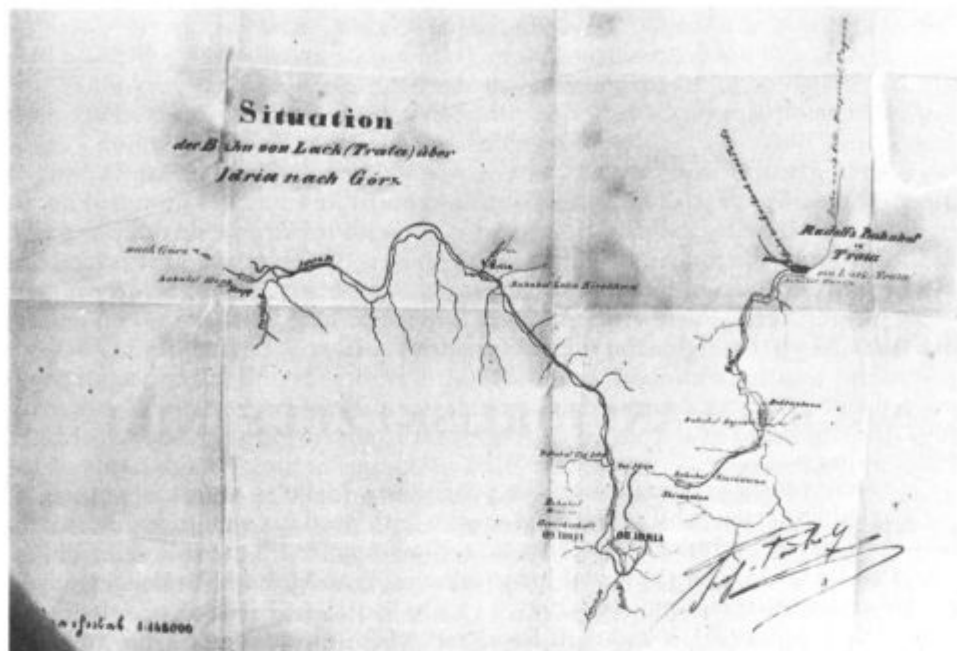
O nameravani graditvi železniške proge skozi Idrijo so v preteklosti precej razpravljali. Narejen je bil že načrt, ki so ga v letih pred prvo svetovno vojno obravnavali na raznih ravneh. O zgodovini teh neuresničenih načrtov o železniški povezavi Idrije s svetom sta pred leti pisala tudi Ivan Mohorič (v knjigi *Rudnik živega srebra v Idriji*, str. 289–290) in Lado Božič (v *Idrijskih razgledih* št. 3–4/1975 in 1–2/1976). V zadnjem času smo našli tudi obširen tiskan zapisnik, ki obsega 24 strani z datumom avgust 1910; napisan je v nemščini, ima pa tudi nekatere povzetke v slovenščini. Iz njega je moč razbrati, koliko moč vseh vrst poklicev in službenih položajev je sodelovalo pri razpravah in načrtovanju.

Okrajno glavarstvo v Logatcu je na podlagi odredbe c. k. deželne vlade v Ljubljani z dne 14. marca 1911, št. 7795, 25. maja 1911 poslalo rudniškemu ravnateljstvu v Idriji v pretres en izvod zapisnika, katerega naslov se v skrajšanem prevodu glasi:

ZAPISNIK ob pregledu projekta za normalnotirno krajevno železnico od postaje Ljubljana-Mestni kolodvor skozi Idrijo do postaje Sv. Lucija-Tolmin.

Zapisniku je priložena skica trase za progo, ki teče iz Škofje Loke po Poljanski dolini skozi Hotavljce in Dobračevo do Žirovnice, nato pa skozi 752 m dolg predor z izhodom v bližini Spodnje Idrije. Proga se nato nad desnim bregom reke obrne proti Idriji do Zagoda, kjer pred izlivom Zale v Idrijco v loku 180° zapelje čez reko nazaj proti mestu do predvidene železniške postaje. S pomočjo profilnega dolžinskega pregleda (2. skica) je moč razbrati graditve za premagovanje ozemljskih in vodnih ovir: na prostoru od Marofa do Idrije oziroma do Zagoda so bili potrebni: 140 m dolg predor, 40 m dolg most in 160 m dolg viadukt. Iz zapisnika zvemo, da so pri dogovarjanju sodelovali:

- dr. Friedrich Mathias, c. k. tajnik deželne vlade kot vodja komisije za proge na Kranjskem;
- dr. Franz Wlček, c. k. okrajni komisar kot vodja komisije za proge na Primorskem, v sodelovanju s Hugom Rudanom, c. k. gradbenim svetnikom c. k. državnega namestništva v Trstu kot tehničkim svetovalcem;
- c. k. železniško ministrstvo, zastopano po c. k. vladnem svetniku Moritzu Steinerju;
- c. k. državno vojno ministrstvo, zastopano po c. k. majorju generalštabnega korpusa Emilu Kreneisu;

Situacija železnice od Škofje Loke (Trate) čez Idrijo proti Gorici

- c. k. okrajno glavarstvo Ljubljana-okolica, zastopano po koncipientu deželne vlade dr. Adelbertu pl. Kelerju;
- c. k. okrajno glavarstvo v Logatcu, zastopano po okrajnem glavarju Karlu Eklu;
- c. k. okrajno glavarstvo v Tolminu, zastopano po c. k. tajniku državnega nameštstva, baronu Hubertu pl. Baumu kot vodjem urada;
- c. k. ravnateljstvo državnih železnic v Trstu, zastopano po inž. Johannu Erschenu, nadzorniku c. k. avstrijskih državnih železnic, in inž. Friedrichu Pinu, gradbenem nadkomisarju c. k. avstrijskih državnih železnic;
- kranjski deželni odbor, zastopan po gradbenem nadsvetniku in predstojniku deželnega gradbenega urada Antonu Klinarju;
- goriški deželni odbor, zastopan po prisledniku deželnega odbora prof. Johannu Berbuču z inž. Marom Pihom (slednji kot ...);
- c. k. rudarsko glavarstvo v Celovcu, zastopamo po rudniškem svetniku Johannu Buseku;
- trgovska in obrtna zbornica v Ljubljani, zastopana po svojem predsedniku Josefu Lenarčiču;
- trgovska in obrtna zbornica v Gorici, zastopana po svojem podpredsedniku Josefu Mulitschu;
- c. k. terezianska poljedelska družba v Gorici, zastopana po veleposestniku in poslancu deželnega zbora Aleksandru Blasigu;
- glavno ravnateljstvo c. k. zasebne družbe Južna železnica, zastopano po Juliusu Deutschu, nadzorniku, in inž. Rembertu Martinzu, gradbenem komisarju;
- državna cestna uprava na Primorskem, zastopana po c. k. inž. Franzu Pošmi;
- konzorcij za gradnjo krajevne železnice od Ljubljane-Mestni kolodvor čez Idrijo na kranjsko-primorsko deželno mejo, zastopan po ljubljanskem županu Ivanu Hri-

barju, državnozbornem poslancu Gabrielu Jelovšku, veleposestniku z Vrhlike in Dragotinu Lapajnetu, občinskem svetniku v Idriji;

– mestna občina Ljubljana, zastopana po občinskem svetniku Josipu Turku, dežel-nem poslancu;

– tržna občina Vrhlike, zastopana po županu dr. Janku Maroltu in občinskih svet-nikih Karlu Mayerju in Karlu Mulleyu;

– občinska zastopstva v Št. Joštu, Hotedršici, Godoviču, Žireh, Spodnji Idriji, Sv. Lu-ciji, na Sentviški Gori in v Cerknem, zastopana po svojih županih oziroma občinskih svetnikih;

– idrijski okrajni cestni odbor, zastopan po svojem načelniku Francu Didiču;

– mestna občina Idrija, zastopana po svojem županu Josipu Šepetavcu, oziroma predstavnikih občinskega sveta in občinskega odbora Dragotinu Lapajnetu in c. k. notarju Alojzu Peganu;

– c. k. rudniško ravnateljstvo v Idriji, zastopano po gradbenem in strojnem inšpek-torju Jaroslavu Sotoli;

– c. k. gozdna in erarična uprava v Idriji, zastopana po c. k. gozdnem in eraričnem upravniku Wilhelmu Pohlu;

– drugim v zapisniku poimensko navedeni interesenti.

Odlomki iz slovenskega dela zapisnika

... Zastopnik mestne občine ljubljanske, gospod občinski svetnik JOSIP TURK, se izjavi takole:

S stališča mestne občine ljubljanske je projektovana železniška zveza, katera bi ve-zala mesto Ljubljano z Idrijo in odtod s postajo Sv. Lucija najtopleje pozdraviti. Brez te železniške proge je namreč nevarnost, da se promet iz Idrije, druge največje ob-čine v deželi, odtuji deželnemu stolnemu mestu, ter obrne proti Gorici. Projekto-vana železnična proga bila bi pa tudi s splošno državnega interesa velikega pomena, kajti ona bi poleg Južne železnice dajala možnost brzega transporta vojaštva in vo-jaskih potreb iz globoke Slavonije na italijansko mejo.

... Župan krajne občine Godovič gospod IVAN PAGON se izjavi takole: Od strani krajne občine Godovič nimam nobenega ugovora zoper nameravano progo kot tako, niti zoper situacijo postaje.

... Načelnik cestnega odbora idrijskega, gospod FRANC DIDIČ iz Idrije št. 147, nima ravnotako nobenega pomisleka, ugovora ali pritožbe zoper nameravano železnico.

... Župan mestne občine Idrija, gospod JOSIP ŠEPETAVEC in občinski svetovalec, oziroma občinski odbornik gg. DRAGOTIN LAPAJNE iz Idrije št. 395, oziroma c. k. notar ALOJZIJ PEGAN iz Idrije št. 539, dajo v zapisnik sledečo izjavo: Zoper name-ravano železnico nimamo nobenega ugovora niti kar se tiče proge, niti kar se tiče postaj, tudi ne kar se tiče dovozne ceste. Mesto Idrija zavzema glede števila hiš in glede prebivalstva drugo mesto na Kranjskem. V mestu se nahajajo c. k. rudnik, dvoje gozdarskih oskrbništev, mestna realka, žgalnica, elektrarna, čipkarska indust-rija in razpolaga tudi z veliko vodno močjo, ki bi ob mali naklonjenosti s strani c. kr. erarja povzročila in zagurala tudi ustanovitev drugih industrialnih naprav. Bodi nam dovoljeno omeniti, da je geološka tvarina mestnega okoliša taka, ki bi mestu, oziroma podjetniku omogočila oživitvoriti cementno tovarno, tovarno, ki bi s svojimi izborniki izdelki zamogla konkurirati z najboljšimi podjetji enake vrste. Ne daleč od našega mesta, in sicer v točki, ki bi ležala ob nameravani progi, razpola-gamo s terenom, ki je nasičen zelenega, črnega in celo rdečega marmorja. V pod-krepitev te trditve naj navedem, da je v Stopniku že obstojala tovarna, ki se je pečala z eksportiranjem marmorja, ki je pa morala vsled neugodnih prometnih sredstev, ustaviti delo. Danes se rabi ta sicer v svetovnem prometu drag kamen za zgradbe navadnih obcestnih škarp, o čemer se bode slavna komisija pri jutrišnjem, odnosno

prihodnjem obhodu te proge na lastne oči prepričala. Mesto Idrija potrebuje za svoj razvoj železnične zveze s svetom. Klimatične razmere v tem kraju so namreč take, da je naše mesto ob slabem vremenu, osobito pa v zimskem času popolnoma odrezano od drugih komunikacij. Večkrat na leto se zgodi, da so vse zveze med mestom in drugim svetom pretrgane, da izostane po več dni pošta in da ni mogoče od nobene strani ne v mesto, ne iz mesta. Če vpoštevamo na drugi strani rentabiliteto našega c. kr. rudnika, ogromno posestvo c. kr. gozdarskega erarja in davčno moč mesta samega, tedaj ne sme nihče trditi, da bi bila naša prošnja za nameravano progo pretirana, marveč da je ta ponižna zahteva rudarskega mesta popolnoma utemeljena in upravičena. To svojo trditev si dovoljujem podkrepiti z dejstvom, ki je notorično, da so se namreč kakor povsod drugod, tako tudi pri nas glede draginje razmere poslabšale. Mesto Idrija je rudarsko mesto, a zbog pomanjkanja komunikacijskih sredstev ne zamore naš rudar-meščan na za svojo zabavo ali izobrazbo ali potrebe ostaviti mesta. S svojo pridnostjo, delavnostjo in občeznano vztrajnostjo koristil je naš meščan-rudar od pričetka otvoritve c. kr. rudnika pa do danes v prvi vrsti slavnemu c. kr. erarju. Rudar je pridobil državi neštete milijone, a nikjer ne zapazimo, da bi od teh milijonov pripadel kak dobiček rudarju, ki bi od tega dobička si zamogel zagotoviti oskrbo za svojo starost. Opravičeno je torej, da tudi c. kr. erar po več stoletjih, v katerih Idrijčan služi le erarju, temu trpinu v kulturnem in gmotnem oziru v tem smislu gre na roko, da mu izpolni prvo in večletno željo, namreč izpeljavo nameravane železnične proge. Naravno je, da mesto Idrija iskreno podpira to progo, a tudi gotovo je, da bi se mesto z vsemi svojimi silami uprlo, ako bi se proga tako izpeljala, da bi šla preko mesta. Zato zamoremo podpirati mi edino le projekt, ki je danes na dnevnem redu.

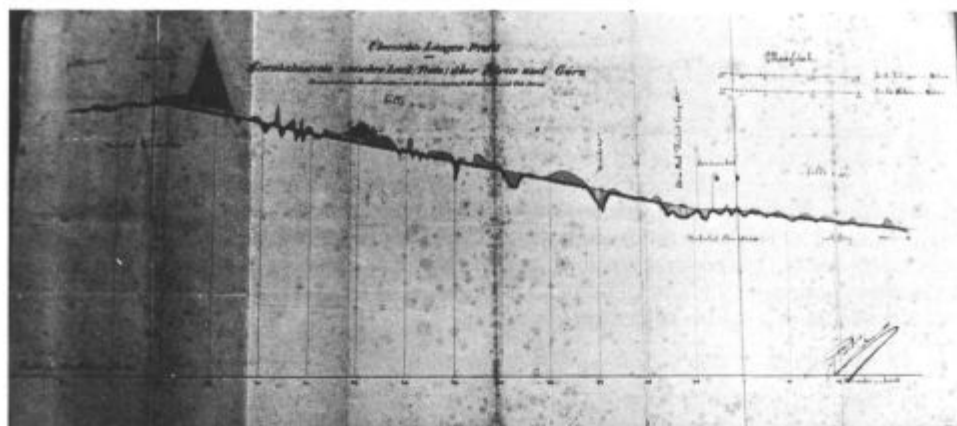
... Mi podpisani zahtevamo in vljudno prosimo, da se nameravana izpelje kolikor mogoče bližje naše občine oziroma vasi Žiri, če že ni mogoče, da se ta proga čez našo vas situira. V to svrhu naj se preloži nameravana postaja v Rovtah, in sicer severno proti naši občini. V ostalem vzdržujemo navedbe v naši pismeni, zapisniku priloženi vlogi. Če bi se ta naša prošnja ne vpoštevala, akoravno bi bila izvedljiva, protestujemo odločno zoper nameravano progo. Sledijo podpisi: FR. PRIMOŽIČ, J. KAVČIČ, ANTON KOPAC, FR. BLAŽIČ IN IV. BORJA.

... Župan krajne občine Spodnje Idrije, ANDREJ SVETLIČIČ iz Spodnjega Kanomlja št. 16, daje v zapisnik sledečo izjavo: Od strani občine Spodnje Idrije ni nobenega ugovora zoper nameravano progo niti glede proge kot take, niti glede postaje, oziroma dovozne ceste.

... Predsednik trgovske in obrtne zbornice za Kranjsko, gospod JOSIP LENARČIČ, daje v zapisnik sledečo izjavo: S stališča trgovske in obrtne zbornice je omeniti, da je le pozdraviti misel, ki naj bi realizovala zvezo Ljubljane s Sv. Lucijo in to s treh stališč: 1. iz obče prometnih razmer južnoavstrijskih, 2. iz obče kranjskih razmer, 3. iz lokalnih ozirnov.

... Da se podaljša vrhniška lokalna železnica na Vrhniki z drugim delom nameravane proge, ustreže se samo vrhniškim trgovskim industrijskim podjetjem, kakor parne opekarne, parne in ročne strojarne in velike parketne tovarne, marveč se s tem ustreže tudi vsem konzumentom onih krajev, čez katere pelje nameravana proga, iz katerih vedno prihajajo z vozovi na Vrhniko po opeko. Tudi ob podaljšani progi od Idrije proti Sv. Luciji je pričakovati ugodnega razvitka obrtnije in industrije, zlasti še se opozarja na krasne sklade zelenega marmorja pri Stopniku, kakih 15 km od Sv. Lucije proti Idriji, in rdečega marmorja pri Hotavljah.

... Zastopnik občine St. Viška gora, podžupan ANTON KLEMENČIČ, nima ničesar omeniti glede lege postaje projektirane pod imenom Pribuša kakor tudi glede dovozne poti in izraža samo željo, da se imenuje ta postaja namesto Pribuša »Prebuša«. + Glede postajališča »Stopnik« se ujema z lego, z namenom kakor tudi z dovozno cesto zadnja pa naj se primerno razširi. Izraža nadalje željo, da se preuredi postajališče Stopnik v postajo in to iz vzroka, ker je pričakovati v tem kraju velik tovarni

Pregledni podolžni profil železniške proge med Škofjo Loko (Trata) in Gorico čez Idrijo

promet s sadjem, lesom senom, s premogom, marmorjem in z drugimi deželnimi pridelki, posebno z živino. Temu pridružuje se zastopnik občine Šebrelje, župan ANTON REJEC.

... Župan občine Cerkno, ANTON KOSMAČ, in zastopnik davčne občine Bukovo, IVAN OBID, kakor tudi zastopnik davčne občine Orehek, JOŽEF MAVRI, zahtevajo, da se spremeni ime postajališča »Rjeka« v ime »Reka« kakor je pravilno in prosijo, da se to postajališče preuredi v popolno postajo, ker bode gravitiralo na to postajo pet davčnih občin, ki imajo obsežni promet z živinorejo, z lesom in sadjem. Slednjič izražajo željo, da bi se imenovala postaja, proejektirana pod imenom »Želim«, Cerkno (Kirchheim), ker leži ta postaja v krajevni občini Cerkno, katera je največja občina sodnega okraja. Zadnja postaja naj se preloži na desni breg Idrije, ker bi se tako dala lažje spojiti z dovozno cesto in z okrajno cesto, ki pelje na Cerkno, za slučaj, zaželjena prekršitev ne bi bila izvedljiva, prosi se, da se zgradi direktno od državne ceste pri Želinu čez reko Idrijo dovozna pot na postajo. Postajališče in skladišče Plužna-Otalež naj dobi ime Otalež, ker leži v davčni občini tega imena, če mogoče, naj se razširi to postajališče v postajo tudi za podrobni tovorni promet, ker je okraj, kateremu je namenjeno to postajališče, zelo obširen; davčna občina Ostalež sama obstoji iz sedem vasi, v katerih živinoreja in sadjereja cvete.

... Podpisano županstvo Dole nad Idrijo nima ugovora proti namerani zgradbi te železnice ne glede proge, niti glede postajališč. Nasprotno prosi županstvo, da se nameravana železnica po obstoječem načrtu izpelje, ker uvideva, da bi bila ta železnica v korist in prospeh te občine. Občina Dole je hribovita ter zasajena z velikimi gozdi, ki jamčijo, da bi se promet na tej železnici gotovo povečal, ako se izpelje proga tako, kakor je nameravana. Zato priporoča podpisano županstvo zgradbo te železniške proge. VITEZ PL. PREMIERSTEIN

Iz vsebine zapisnika je moč sklepati, da graditev železnice ni bila več daleč, bližajoča se prva svetovna vojska pa je opravila svoje in »idrijska železnica« ni bila več aktualna, vsi upi prebivalstva, ki se je želelo odpraviti v svet, so šli po vodi...

Kmalu po osvoboditvi pa se je vendarle obetala Idriji železniška povezava z drugimi kraji. Tako je na primer leta 1947 pisal Slovenski proročevalec:

GRADILI BOMO ŽELEZNICO ŠKOFJA LOKA-IDRIJA-SV. LUCIJA

V planu naše prve petletke je vnesena med drugim gradnja 66 km dolge železniške proge Škofja Loka-Idrija-Sv. Lucija kot prvi del bodoče velike transversalne železnice, ki bo vezala Savinjsko dolino preko Domžal, Škofje Loke in Sv. Lucije z Novo Gorico. Zagotovljeno je, da bodo že v prihodnjem letu izdelani vsi podrobni projekti in da bo proga izkoličena na terenu, v letu 1949 pa bomo železnico zgradili. Zgraditev nove transversalne železnice nujno narekujejo splošni gospodarski razlogi. Zato se je glavna direkcija za eksploatacijo železnic v Ljubljani po zrelem preudarku odločila za to prognozo, ki je bila sprejeta v petletni plan in je sedaj neposredno pred uresničenjem.

SLOVENSKI POROČEVALEC, 1947

Idrijčanom se tudi to pot ni nasmehnila sreča, čeprav je bila železnica že »neposredno pred uresničenjem«. Teh pozabljenih obljub oziroma načrtov se je spomnila čez dvajset let Tedenska tribuna (TT), ki je ponatisnila članek iz Slovenskega poročevalca.

Naj ta zapis zaključí še več ali manj znana idrijska anekdota.

Živel je prebrisan, »z vsemi žavbami namazan« domačin po imenu Toni. Resnega dela se nikoli ni prav rad oprijel. Občasno je prevzel kakšno lažje priložnostno opravilo. Dogodilo se je, da so nekoč pred vojno zemljemerci merili terene po okoliških vaseh. Toni izrabí priložnost in se poda v neko kmečko hišo. Vljudno pozdravi in se predstavi. Njegov uglajeni nastop naredí dober vtis na gospodinjo.

– Kaj bo novega, ga vpraša dobra ženica.

– Veste kaj, odvrne Toni, poslali so me v zvezi z neko resno zadevo. Tu skozi bo speljana železniška proga, neugodno pa je to, da v načrtu zarisane tirnice peljejo prav skozi vašo kuhinjo.

– Za božjo voljo, vzklikne tedaj prestrašena ženska, lepo vas prosim, samo tega mi ne storite!

– Draga mamca, odgovori z blagim poudarkom Toni, načrt je načrt in jaz ne smem preko njega.

– Povejte mi, spoštovani gospod, povzame gospodinjo, ali bi se ta kočljiva zadeva dala kaj, vsaj malo predruščiti.

– To bo težko in tvegano, pravi Toni, namršči čelo ter nadaljuje: Malo počakajte ... če mi obljubite, da bo vse ostalo med nama, če nikomur ne boste ničesar izblebetali, bi predlagal sledeče: Vi meni nekaj denarja, jaz pa vnesem male popravke v načrt, tako da rešim vaš dom.

Rečeno – storjeno, Toni pospravi čedno vsoto denarja in jo urno popiha proti Idriji. Dolgo časa je pohajkoval po gostilnah, popival in dobro jedel. Epilog te potegavščine je bil tak, da je opeharjena gospodinja zadevo prijavila italijanskim oblastem v Idriji. Toni in njegova pomočnika so morali povrniti nastalo škodo in se za nekaj časa sprijazniti z zaporem.

VIR: Protokoll betreffend die Trassenrevision und Stationskommission über das Projekt einer normalspurigen Lokalbahn von der Station Laibach-Staatsbahnhof über Idria zur Station St. Luzia-Tolmein der Linie Assling-Triest.

Stanko Majnik

POVODNJI V IDRIJI

Vkleščena v sotesko, se v zgornjem toku vije bistra reka Idrijca, ki skozi mesto in naprej do izliva v Sočo umirja svoj tok. V bližini Idrije se vanjo stekajo pritoki: Divje jezero, Zala, Ljubevčica, Skavnca in Nikava z Gačnikom in Kamanaj-som. Stoletja so te vode poplavliale mesto. V našem stoletju so bile hude zlasti

*Poplava v bližini »Starega placa«
septembra 1926*

poplave, ki so bile 27. decembra 1909, 18. junija 1925, 27. septembra 1926, 6. junija 1948, 24. septembra 1968, 21. februarja 1977 in 28. januarja 1979. Starejši prebivalci Idrije se še spominjajo povodnji iz leta 1909, predvsem pa tiste iz leta

1926, ko je močno narasli potok na Malem Marofu z drugimi vodami za vedno odnesel s seboj dve dekleti. V takratni povodnji je eno glavnih vlog odigral hudournik Nikava, ki je trgal in odnašal vse, kar ga je na njegovi poti oviralo, tudi kurnike, svinjake in drvarnice. Stanovalci poplavljenе hiše so pohiteli v prvo nadstropje in od tam nemo in nemočno poslušali bobneče udarce hlovov, ki so udarjali ob hišne zidove.

Narasli hudournik je prizadel zlasti mostove. Porušen je bil lesen most, ki povezuje cesto na Vojsko pri Bevku in lesen most pri Novaku v Žabji vasi. Voda je izruvala železni most pri sv. Janezu in ga potiskala vse dokler ni treščil in porušil mosta pri krvavem znamenju. Uničeni ali močno poškodovani so bili leseni most pri Kosu, most pri »Bašeriji« in pri Didiču.

Vojak straži hudo poškodovani most pri »Bašeriji« septembra 1926

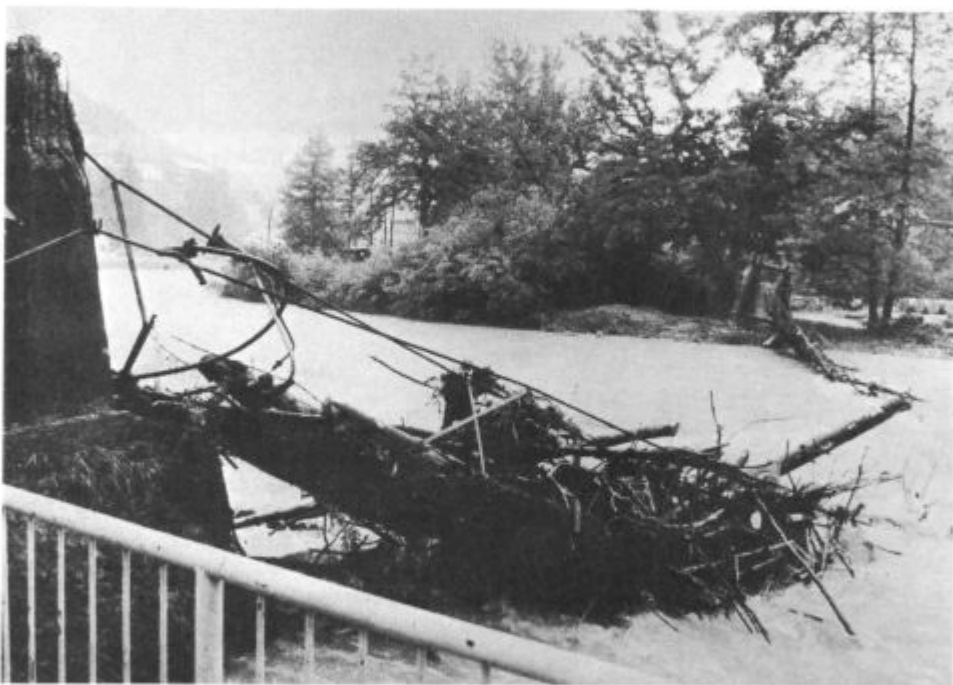
Tudi sicer majhen potok Kamanajs je takrat močno narasel in poplavlil ulico Za Gradom do višine 30 cm. Glavni hrastov most, po katerem je vozil rudniški vlak je zdržal močnemu navalu narasle Idrijce, čeprav je bil poškodovan.

Leta 1982 sta Idrijo prizadeli dve veliki poplavi, ki sta naredili veliko materialne škode, a k sreči nista terjali življenj. V začetku junija je bilo nekaj lepih, sončnih dni, 7. junija pa se je vreme poslabšalo. Sprva so bile padavine skromne, nato pa so se v noči s sobote na nedeljo 13. junija okrepile, ker se je nekaj po polnoči nad idrijsko občino utrgal oblak. Nastalo je huđo neurje. Voda je povsod drla in naraščala kot ob povodnji meseca septembra 1926.

Nepretrganemu grmenju so se kmalu po polnoči pridružile sirene, ki so klicale gasilce in pripadnike civilne zaščite v najbolj ogrožene predele mesta. Uničujoča vodna ujma pa je poplavljala in odnašala. Idrija je kmalu prestopila bregove in se razlila po Gregorčičevi ulici – do 50 cm visoko. Veliko materialne škode je bilo v gospodarskih organizacijah in pri zasebnikih. Poplavljeni so bili pro-

stori Avtoprevoza na Bruševšah, Kuriva in Iskre na Uti, kjer so namerili 1 m vode, ter rudniške dvorane in vsa okolica, tudi postaja milice. Prav tako so bili poplavljeni prostori IMP, Zidgrada in Kolektorja na Prejnuti. V gostilniškem prostoru Kanon je voda vdrla do višine 1,70 m. Rudniško skladišče v topilnici je voda iz Logarjeve grape napolnila do višine 25 cm. Poplava je pustošila tudi v Vodnikovi ulici na »Lejnštat«, kjer so bili pod vodo del ceste in vrtovi. Precej so bili poškodovani tudi pritlični stanovanjski prostori Albine Zelenc, saj je bilo vode do višine 1 m.

Potok Gačnik, pritok Nikave, je bučal in se penil; po strugi je prinašalo hlode ter drva, vse to pa se je grmadilo v ožjih prehodih in grozilo s poplavo mestnega predela Grapa. Močno narasla Idrija je nekje izdrila veliko drevo, ki se je zagozdilo ob visečem mostu pri Debeli skali. Jeklene vrvi so zaradi močnega pritiska podrle betonski temelj na levem bregu ter močno poškodovale ležišča na stebrih na desnem bregu. Srednji del mostu je voda povsem preplavila.

Povodenj junija 1982 (Foto M. Medved)

Sprožili so se zemeljski plazovi. Eden je zdrsel blizu Benčinove hiše vrh Bazoviške ulice, drugi pa je obtičal tik ob Zupančičevi hiši v Rožni ulici. Na cesti Idrija-Godovič sta plazova za nekaj ur ustavila avtomobilski promet. Hudo so bile poškodovane tudi stranske ceste in poti, predvsem na območju Jeličnega vrha, kjer je potok pri domačiji »na Pustot«, porušil betonski most, prevrnil in uničil osebni avto ter odnesel gradbeni material in drva. V Zali pri Pivku je voda odnesla prašiča in skladovnico drv.

Razkopane poti, razorani vrtovi in njive, kupi peska, pomešanega z ilovico so bili naslednjega dne dokaz vsega hudega, kar se je v tisti noči dogajalo. Nekaj časa so bile celo pretrgane vse telefonske in telegrafske zveze z idrijsko občino.

Idrija je 13. junija 1982 poplavila Gregorčičevo ulico

Trg Svobode (»Stari plac«) je poplavila Nikava (13. 6. 1982)

V oktobru je Idrijo prizadela še druga povodenj. Po vremenskih podatkih se ta mesec uvršča med najslabše oktobre v dvajsetletnem obdobju 1963–1982. V četrtek 14. oktobra 1982 med 8. in 9. uro je Idrijo in okolico zajelo neurje z močnimi padavinami. Močno narasli hudournik Nikava je prinašal s seboj hlode, ki so se zagostili ob mostovih in vodi zapirali pot. Okoli 9. ure je Nikava začela dreti po Kosovelovi ulici, poplavilo pa je tudi Stari trg (Trg Svobode).

Poplavljeni Kosovelova ulica

Tok pobesnele vode se je pri Kosovem mostu vzpenjal in močno drl čezenj. Voda je poplavlila prostore cvetličarne in slaščičarne ter okoli gostilne Soča. Voda je tekla naprej ulici Staneta Rozmana in do višine 1,30 m zalila kletne prostore stanovanjskega bloka. Poplavljeni sta bila tudi kletna prostora podjetja PTT in Ljubljanske banke. Voda je potem, ko je popustilo nekaj izložbenih stekel, poplavlila tudi ves notranji prostor trgovine s tekstilom. Šele ko je požrtvovalnima stanovalcema uspelo poiskati in odriniti pokrova nad kletnimi kanali, gasilcu pa dvigniti pokrov zunaj na pločniku pred trgovino s pohištvom, je voda začela odtekati v Florjanov vodni rov. Voda je poplavlila vse do bivše rudniške menze in napolnila kletne prostore gostišča Nanos in bližnjih hiš ter vrtove. Za nekaj časa je bil onemogočen vsakršen promet skozi mesto. Pod vodo je bilo tudi vse območje na Uti (Kurivo, Iskra, rudniška dvorana), vendar voda tokrat ni bila tako visoka kot ob junijski povodnji. Viseči most čez Idrijco v Podrožju¹ je narasla voda močno poškodovala, tako da prehod ni bil mogoč.

Okoli 10^h je prenehalo deževati, posijalo je sonce, vode pa so se umaknile v svoje struge.

Idrijčani se sprašujejo, zakaj so vode tako hitro narasle. Nekateri so mnenja, da je kriva odstranitev topilniškega jezua. Most je imel vgrajene zapornice, ki so jih ob narasli Idrijci odpirali, da je reka odnašala vse, kar se je v njej nabralo, sedaj pa rečni material ostaja za jezum, rečno dno pa se dviga.

¹ Razlago izvira imena Podrožje (Padreteje) je omenjeno na strani 23 Razprave – Dissertationes – XX/2 Viktorja Petkovška: J. A. SCOPOLI, njegovo življenje in delo v slovenskem prostoru: »Zagoneten kraj, ki ... in ga Scopolli pogosto omenja, je Mons Ortea. Ime je verjetno nastalo po metatezi iz Rotea. Morda se je nekoč tako imenoval nad Podrotejo vrh Poševnik (649) ali Pšenk (760 m) na levem ali vrh s koto 709 m na desnem bregu Idrijce.«

Zato bo verjetno domneva o nastanku imena Podroteja, pravilna, ker je ta kraj pod – ob vzhodu – 709 m visokega stožastega hriba na desnem bregu Idrijce. (Op. p.)

Skupina delavcev Idrijskega Gozdnega gospodarstva je v decembru 1982 viseči most povsem obnovila.

Mozaik spominov

Pod tem okvirnim naslovom je Zbornik Idrijski razgledi z jubilejno številko (XXV. letnik) začel uvajati novo rubriko za tiste prispevke, ki bi jih zaradi njihove morebitne nestrokovnosti, stilistične nedodelanosti ali drugih pomanjkljivosti in nedoslednosti le težka objavili v zborniku, so pa vendarle človeško dragocen drobec za spoznavanje preteklosti našega rudarskega mesta ali kakega drugega kraja v občini. Četudi so pisani v nekoliko nebogljeni in naivni obliki, vendarle širijo pristen ljudski odmev na neko zanimivo, morda že preživelo ali preoblikovano, vsekakor pa v sebi zaključeno kulturo; taki prispevki s svojo neposrednostjo tudi nazorno slikajo življenjske navade naših ljudi v preteklosti; včasih je privzeta in ne do kraja doumljena preprosta pesniška oblika (ali vsaj poskus) avtorju prav toliko v breme, kolikor po drugi strani izraža odsev časov in ljudskega sloga. Tovrstne prispevke ponavadi pišejo ljudje starejšega rodu, ki niso imeli redne slovenske šolske izobrazbe in še manj prave pisne prakse, odlikujeta pa jih bister notranji vid in tenak posluh za pripovedovanje spominov; najsi že pripovedujejo v nevezani besedi ali v »pesmi«, s svojimi zapisanimi spomini dopolnjujejo razgiban mozaik tiste podobe, ki jo na višji ravni skušajo raziskati in znanstveno obdelati etnologi. Skoda bi bilo torej, da bi se taki, četudi le drobci, razgubili v pozabi.

Uredništvo

Stanko Majnik

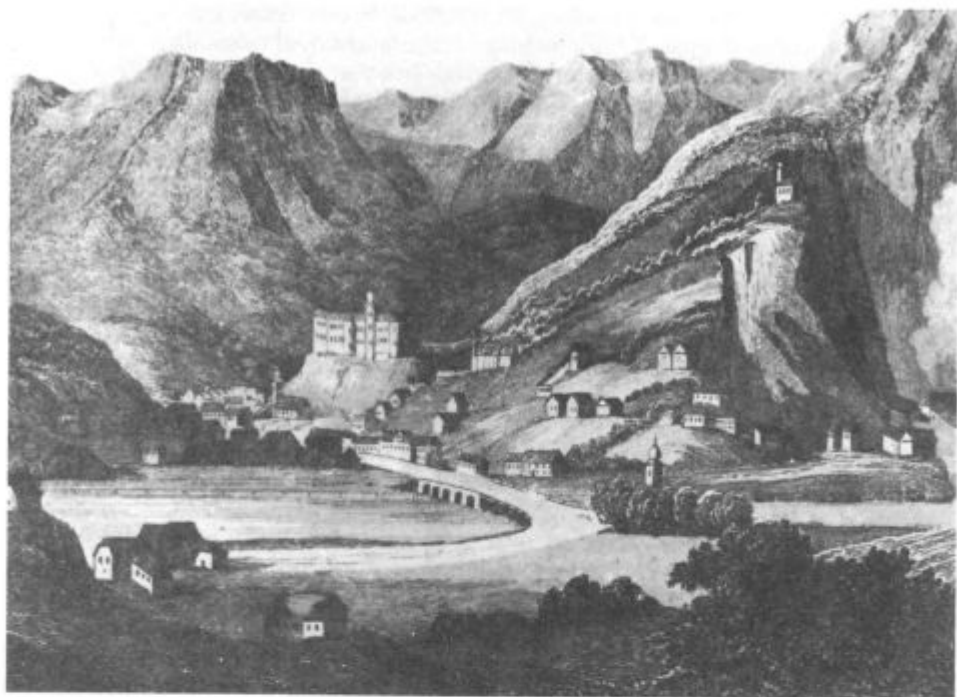
O LOVU NEKOČ

Že od nekdanj človek posega v živalski svet. V davni preteklosti, ko je bila idrijska kotlina vsa porasla z gozdom in je skozi njo mirno tekla reka, so imele mnoge divje živali tu svoj življenjski prostor, v vodi pa je bilo veliko rib. Spokojnost narave so občasno zmotili takratni gospodarji tega ozemlja, ko so z gonjači prihajali sem na lov. Pozneje, z odkritjem živega srebra in s priseljevanjem rudarjev in gozdnih delavcev, predvsem pa zaradi sečnje lesa za potrebe rudnika in ljudi, se je gozdna površina začela umikati na obrobje naselja, poznejšega mesta Idrija.

Karolinški rudarski red z dne 6. aprila 1580 vsebuje tudi člena o ribolovu in lovu na divjad. Dovoljen je prosti ribolov v Idrijci, Zali, Ljubevškem potoku in od »Kamšti« do Kanomlje. Loviti se je smelo samo na trnek. Rudniku je pripadal ribolov od Divjega jezera do glavnega mostu v Idriji in do Fare. (I. Mohorič: Rudnik živega srebra v Idriji, str. 53). Upravitelj rudnika je smel kot zastopnik deželnega kneza neomejeno loviti ribe na Idrijci, ki teče skozi rudarsko naselbino. Ostali uradniki so smeli loviti enkrat na teden in to za potrebe svoje družine, rudarji pa samo v pritokih Idrijce v določenih letnih časih. Lov na srnjad je bil dovoljen zgolj rudarskemu upravitelju. (H. Valentinitich: Das Landesfuertliche Quecksilberbergwerk Idria 1575–1659, str. 44)

Sla po ubijanju, brezdelje in tudi pomanjkanje hrane v težavnih časih pa so marsikoga silili loviti živali na nedovoljeni način. O divjih lovcih pripoveduje Filip Šinkovec iz Bele (pri Lavrinu) takole: »Bili so maskirani in odedi v ovčje kože. Poguma jim ni manjkalo, ker so pohajkovali tudi podnevi. Prihajali so čez Tisovec v Belo po poti mimo gostilne. Stopala nog so imeli ovita v žakljevino, da bi po cesti neslišno hodili in da ne bi puščali sledov. Avstrijski žandarji so jih stalno preganjali. Tudi za časa Italije niso mirovali in šele okrog leta 1930 je oblastem uspelo malo zatreti njihovo delovanje. Kljub vsemu pa se je zgodilo, da so divji lovci na Krekovšah k drevesu privezali gozdnega čuvaja. Neki znani »raubšic« s Predmeje, po imenu Gustl, je celo prisilil gozdnega čuvaja, da se je le-ta sezul in bos odkorakal po ostrem cestnem kamenju. Idrijski gozdni upravitelj inž. Jožef Laus zato ni bil voljan, da bi sprejel na delo v gozdu, ne da bi prej poizvedel za kraj proslilčevega porekla«.

Divji lov je bil vseskozi v nasprotju z zakonom, ki je za kršitve te vrste predpisoval stroge kazni. Daleč nazaj pa sega tudi ribolov oziroma divji ribolov; marsikoga so zamikale ribe v rekah in potokih in si je na ta ali oni način, čeprav ni

Idrija ob koncu XVIII. stoletja

bilo dovoljeno oziroma ni imel te pravice, ulovil ribo ali več in tako obogatil dnevni obrok hrane. Zlasti postrvi so znane po svojem dobrem okusu, bile so celo na jedilnem listu dunajskega dvora. Pripoveduje se, da je idrijska gozdna uprava nekajkrat poslala idrijske postrvi na Dunaj. Leseno posodo dolge in podolgovate oblike (limpa) so napolnili z vodo in ribami in jo z vozom odpeljali do železniške postaje v Logatec, od tam naprej do Dunaja pa z vlakom. Gozdna uprava se je včasih ukvarjala tudi z gojenjem rib; v Slanicah pod Hlevišami je zgradila velike ribnike, njihove ostanke pa je mogoče še videti. Za nedovoljen ulov rib so »fišfongarji« zahajali v odročne vode Kanomljice, Nikave, Zale in Ljubevčice. Nekateri prekaljeni in prebrisani domačini pa so to počeli kar na Idrijci blizu mesta. Tudi lovljenje rib z roko pod rečnimi kamni ni bilo nič nenavadnega, seveda v bolj skritih delih reke. Ribiču je ta način prinašal veliko zadoščenje, kot ves divji lov pa je tudi ta v nasprotju z etiko ribolova.

Tudi vidre niso bile redek gost tukajšnjih voda. Zadrževale so se v odmaknjenih, mirnih predelih Struga in zgornjega toka Idrijce, opazili pa so jih tudi v Nikavi in spodnjem toku Idrijce. Delale so precejšnjo škodo, ribjemu zarodu in so jih zato preganjali ter končno iztrebili. Leta 1944 so ob Idrijci na Prejnuti opazili neko vidro na preži. Okoli leta 1960 so videli dve vidri v »Manjšku« na Idrijci. Idilično naravno okolje v Stari Nikavi z gozdom, ki se razprostira navzgor do Slanica, je primeren kraj za lov na kuno, predvsem zaradi njenega krzna. V zimskem času so jim tam nastavljali pasti.

Idrijski vrtovi in vzpetine z raznovrstnim drevjem so dobro okolje za nasebitev, razmnoževanje in bivanje ptic. Lov teh je že od nekdaj navduševal domačine. Ptice pevke so lovili v bližini doma, kjer so na drevesa postavljali kletko,

namestili pa so jih tudi kar pod okni stanovanja. V kletko so za vabo natresli zrnatno ptičjo hrano. Preprost mehanizem kletke je deloval tako, da je dvignjena loputa ob najmanjšem dotiku kletko zaprla. Tako so siničke in taščice pogosto končale svojo svobodno letanje. Domačini so ptičje kletke obešali po stanova-

Vidra

nju. Tisti, ki je imel veliko kletk, jih je nataknil kar na žeblje, zabite v stropni tram dnevne sobe. Lepe melodije, ki so se razlegale iz ptičjih grl, so večkrat zdramile in oživele sicer puste domove. Dejstvo, da so imeli mnogi Idrijčani poleg škanta ali kakega drugega glasbila v hiši tudi kletko s ptico pevko, dokazuje njihovo ljubezen do glasbe in petja. Tudi v jami ob kratkem počitku pri delu je med knapi nemalokrat tekla beseda o pticah, ki so jim pravili tudi »kile«. Ptice kot so brglez, čizek, grilček, kalin, pastirica, sinica, ščinkavec, taščica in lišček, so lovili predvsem na limanice. Na krošnje nizkega drevesa so pritrčili tanke paličice, narejene iz brezovega lesa, in jih nato dobro premazali s posebnim lepilom, ki so ga ptičarji pridelovali iz neke zajedalske rastline (omelo). Kosa in slavca so lovili na mrežo, na katero so za vabo pritrčili črvička. V Idriji je bil domačin, ki je naučil kosa požvižgavati pesem Naprej zastave slave . . . Nekdo pa ga je ovadil Italijanom, ti pa so mu kosa vzeli. Kosa so lovili v oktobru, slavčka pa v aprilu in maju. Taščicam so pristigli peruti, da ne bi mogla zbežati, sicer pa se je lahko prosto sprehajala po stanovanju.

Ker so ptice koristne so bile z zakonom zaščitene. Tako so na primer meseca julija 1910 izšli novi zakonski predpisi, prenehala pa so veljati nekatera zakonska določila iz leta 1870. Novi zakon je prepovedoval:

1. loviti in pokončevati v naravi žive ptice, jih kupovati ali prodajati žive ali mrtve,
2. odstranjevati ali razdirati vališča in gnezda, pobirati ali uničevati jajca in mladiče vseh v naravi živečih ptic itd.

Lastniku upravičenemu uživalcu in njiju pooblaščenca pa je dovoljeno tedaj, ko ne vale ptice odstraniti tista gnezda, ki so znesena na hišah ali poslopjih ali v njih sploh ali po dvoriščih. Jajca golobjih vrst ne spadajo pod prepovedane določbe.

Kadar kršitelj zakonskih odločb ne more poravnati denarno globo, se le-ta spremeni v odgovarjajočo zaporno kazen. Župani, c. kr. orožništvo, gozdno, lovsko in poljsko varstveno osebje so dolžni paziti, da se izvršujejo določila tega zakona. Od prepovedi ulova so izvzete sledeče ptičje vrste: Sokoli, orli, skobci, kanje, domači vrabec, šoja, sraka, vrane in še nekaj drugih vrst.

Do ptičarjev tudi italijanska oblast ni bila ravnodušna, še manj pa je dajala dovoljenja. Kršilce so kaznovali. Oktobra 1928 so na primer orožniki (karabinieri) v grajsko ječo, z vklejenimi rokami odgnali nekaj domačinov. Eden izmed njih, Janez Močnik (Repitnkarjev), je po prestani enotedenski zaproni kazni pobegnil v Jugoslavijo. Ptiče je smel loviti, samo neki Italijan, zaposlen v rudniku, in sicer zato ker je ob prihodu v Idrijo s seboj prinesel ustrezno dovoljenje, izdano tam kjer je prej bival. Pripravljal si je tudi priljubeno jed, ptiče s polento. Oddajal pa jih je tudi sebi sorodnim »dušam«.

Na poseben način pa so lovili šoje. Prostor je moral biti dobro izbran, če je bilo mogoče, na kaki jasi v gozdu. Iz smrečja so naredili majhno, dobro zamaskirano kolibo, veliko za dve do tri osebe. Zunaj kolibe, so na veje drevesa dva metra od tal pritrdili limanice. Za klicanje (skavč) so uporabljali piščalko, ki je dobro oponašala sovin glas.

Ni bilo treba dolgo čakati na prve šoje, ki so se ujele v past. Za 4 krožnike okusne obare je bilo potrebnih sedem šoj. Zgodilo pa se je tudi, da so na klic prileteli in se ujeli drugi ptiči. Te nezaželene goste so rešili tako, da so jim prilepljene peruti očistili s pepelom in jih spustili. Vhodna odprtina kolibe je morala biti dobro zastrta, kajti zgodilo se je tudi, da je priletela tudi sova in se divje zagnala v obraz človeka na preži.

Zabaven, čeprav pobalinski, je bil ulov na vrane. Ko je sneg pobelil polja in griče, so sestradane vrane, visoko krožile in prežale na hrano. Lovili so jih tako, da so izkopali luknjo in vanjo postavili papirnato ošiljeno vrečko (škrnicelj). Odprtina le-te, široka za vranjo glavo, je bila v isti ravnini kot snežna površina. Zgornji, notranji del vrečke so premazali s ptičjim lepilom, na dno pa so za vabo položili košček polente. Vrana je to kaj lahko opazila in se zaletela v vrečko, ki se ji je močno nalepila čez glavo in ji zastrla vid. Ker ni videla je postala lahek plen.

V Idriji je bilo tudi nekaj »dimunarjev«¹, pred katerimi še tako ljubko mače ni bilo varno. Veliko jih je končalo v »pratfonu« (ponvi). »Dimun pejt sâm, se ti nam neč naridu, sam glava tim adrizau!«

V predvojnem času je bila neka družčina domačih fantov (dekleta vanjo niso smele), ki si je enkrat na mesec privoščila nekaj zabave v gostilni za Gradom. Ob mačji pečenki in dobri vipavski kapljici ter pripovedovanju prigod, so tako v veselem razpoloženju za nekaj časa pozabljali na vsakdanje življenjske težave. Za tako prireditev je bilo treba pripraviti tudi do pet mačkov. Skrb za ulov teh domačih živalic je prevzel izurjeni domačin.

¹ dimunar = lovec na mačke

Zlatko Bisail

SPOMINI NA IDRIJO

Ob 60-letnici mature, prebrano na srečanju nekdanjih realčanov v idrijskih »Nebesih« junija 1982

O, stara Idrija, rudarska vas domača,
ljubezni petošolskih spomenik,
na te se misel vedno znova vrača,
ko poznih let prekladam si mejnik.

Najlepše hraniš moje ti spomine
na sončne in oblačne šolske dni,
kjer naučili so nas zle veščine,¹
kako študent najlaže dozori.

Zabavno snov še raje smo dojeli:
kako z dekleti, kje skrit je vinski hram,
kjer sami bomo lahko si zapeli,
da ne motili nam »črni«² bi program.

Pod okenci »zija« ni bilo lažje,
saj serenada v vrtu vse zbudi;
rudarji kleli so nas fante vražje,
ko smo motili mir jim sred noči.

Pritegnila sta z nami Demšar in Dolinar,³
na gosli in kitaro res umetnika oba,
je z muziko očaral najbolj vse violinar,
da pesem naša segala ljudem je do srca.

Za telovadbo smo imeli mal'ga Fona,⁴
ki nam je vestno mišice krepil;
orodje pa bolj švoh in alla-bona,
ker je zvečer on raje z nami pil.

Na risanje je Špac⁵ imel pravice,
saj bil kot Bambič⁶ skoro, dober je slikar,
le žal, da med poukom malal je platnice
za razne je revije in knjige vsakidar.

Mi pa ob prosti smo zabavi še kadili,
zavili šolsko sobo v dim in kabinet,
dokler početje naše niso to odkrili
in Ciković⁷ zapel je z Lojzetom duet!

A Lojze Spazzapan dobil si je družico,
z njo, brhko Lenčko,⁸ še zastonj bufet,
čez čas pa zraven malo še hčerko;
tako pod gradom nov je vzklikl tercet.

Še drugi so z učenjem nas morili:⁹
Kos, Pavšič, Medveš, Ković in Komac,
se z matematiko in fiziko najbolj borili,
ker Fran Novak¹⁰ ni rad požiral rac.

Razrednik in profesor bil je prima,
je šepal, pil ter pel tenor in bas;
kot »Stössel«,¹¹ general, poznan bil »svima«,
se z Rusi v Aziji boril ves čas.

En čas nas Pavšič^{11a} je učil naravoslovje,
znan med dijaki v šolah tudi »žborfador«,
ker je pri govoru opljuval nas in vse zidovje,
posebno, ko prišli smo z njim v glasen spor.

Poklican Ković,¹² da nas bo civiliziral,
nas naučil po laško brati, pisati in peti,
da bi nam buče kraške z Dantejem prekulvirali;
mi, nehvaležni rod, pa ostali smo analfabeti.

Gašperšič¹³ se vozil z avtom je iz Trsta,
zvan akademsko naobraženi šofer;
francoskih cvekov padla cela vrsta
pri njem, ki sam ni bil kot zvit žongler.

Pa tudi boljši so nas še učili kot:¹⁴
Pirjevec in Kenda, Roža, don Ciković in več,
vse bomo radi dolgo in zvesto pomnili
z dir. Žnideršičem,¹⁵ ki ni bil vsem všeč.

So za elito mestno se držali eksternisti,¹⁶
med njimi Marc, Jevšček, Žagar in Vecchiet,
ker v Trstu so nagajali jim že fašisti,
prijajali so raje v mirno Idrijo zoret.

Prifrčal tudi Čuk¹⁷ iz sončne je Gorice
in z bratom spletel gnezdo v moji štalci;
naj bi »na Zemlji« hujše ne bilo krivice
kot te, da takrat z Bevkom¹⁸ ni ostal »na palci«.

A brez Maruške, Tonice, Justine in Bojane,¹⁹
domačih fantov in deklet, Raceta in Vadnjala,²⁰
ter vse ostale šolske klope neimenovane,
realka naša stara bi že prej propala.

Vendar med nami fanti in zalimi dekleti,
cvetočih lic in polnih mladeniških strasti,
že takrat »Starc«²¹ nas opominjal, da bomo z leti,
če Bog da zdravje, postali starci tudi mi.

Naj ne zamerijo mi vsi že ostareli mladi,
ki družijo na realko skupen, topel nas spomin,
in oni rajni, ki živeli prav tako so radi,
če objamem vse jih zdaj v tale spomin.

Izjemno ljubke še Lapajnetove hčere,²²
blond Vojka, Zdravka, Ljubica črna,
vsaka svoj tip mamljive ženske sfere,
le žal, za nas študente nobena ni bila.

Kos²³ ljubo mi Maruško²⁴ v zakon je zasnubil,
vse proti meni v zboru tajno zarotil
in izključitev iz šole mi obljubil,
ravnatelj pa je kratko-malo, njega odslovil.

Odšel je Kos za kustosa v muzej v Ljubljano,
za nas rodil se iz solz je novi, lepši maj,
ki ga ohranil v sliki je Jereb²⁵ kot družbo zbrano,
v vrtu Danihelkovih, povabljen na skupni čaj.

Bojana Likar,²⁶ devica čista šentflorjanska,
v sestrico se voljno mi je prirodila;
za Leonardisa²⁷ pa njena draž neznanska,
hudo me bratsko je in moralno zaposlila.

Hodili v vročih dneh smo nagi do »Kobile«,²⁸
po »Rakah« plavali pred staro »Kamšt« nazaj
in ker za šolo imeli nismo nikdar sile,
še na »Debeli skali«²⁹ uživali ta mirni kraj.

Za sport smo bili vedno strastno vneti,
za skok in tek, posebno še za divji nogomet;
žal so solidni »cvekarji« bili tu izuzeti,
ker nas je »Štössel« večkrat na igrišče prišel štet.

Dvorano »Didič« smo za šolske plesne vaje
izloščili sami na lesk vedno že prej,
da bi od naših dičnih »zjal« ne bilo graje,
ko smo ob zvokih »Lyre« zapléšali po njej.

Na žalost pa za mene »blatnega Zemljana«³⁰
tak zimski pustni čas ni bil kaj plodovit,
saj v škornjih moral z lučko sem iz stana
in plesne »škarpe« v torbi s sabo še nosit.

Na Plesnem venčku pa so se prsa napolnila
od kotiljonov pestrih naših bistrih zjal,
ki v zahvalo srčno so nas nagradila
za ves naš znoj in vedrost pustnih šal.

Kot šestošolci smo enkrat hudo ga polomili,
tako na prvem »Venčku« koncem plesnih vaj;
smo po končanem plesu kar bufet³¹ spraznili
in na foteljih z Bakhusom odpluli v raj ...

Pri špricanju nas padar dr. Papež³² ni oviral,
če si zdravniško spričevalo skromno honoriral;
v dramatiki pa nas zastonj učil je in režiral
ter z nami le za glavne vloge se prepiral.

Kino³³ nas le redko, ob nedeljah je zanimal,
sicer pa igrali raje sami smo teater
na starem odru,³⁴ ki stoletja vse je primal,
Memzel-Nituš in drami Domena in Mater.³⁵

Najprej glumil zlega sem grajščaka Sovo,
v opereti pa postal francoski oficir,
kot nehvaležni sin zapustil mater vdovo
in še s kopico drugih šolskih vlog dopolnil zbir.

Naš zmešan pevski zbor močno glasan,
je Idriječane v spanju često dramil;
čeprav ni bil vsegdar preveč ubran,
je čast realke vendar dobro branil.

Da bi biljard igrati se bolje naučili,
kot je takrat to nujno v fino modo šlo,
smo pol pod zemljo malo »Kalaburnico«³⁶ odkrili,
kavarno s krogami in mizo vso izrabljeno.

Kdor pa v kavarno mestno³⁷ se je usodil
al' pa celo v laški oficirski nočni bar,³⁸
ta kar v težave disciplinske je zablodil,
če ga zalotil tamkaj šolski je stražar.

Da bi naš dom pred tujcem čuvat' se naučili,
so nam rokave z modrim trakom IPM³⁹ ovili
in puške prave smo za streljanje dobili;
zabavo to, ki nam je prav prišla pozneje v sili,
smo v »Predvojaške Idrijske Manevre« prekrstili.

Zahvaljeni še enkrat dobri krušni starši,⁴⁰ ki ste dajali krov nam ter vsakdanji kruh in ključ, da smo lahko kroat šli s tovarši, da ste za nas imeli vedno prav posluš.

Tako kot mlad študent sem Idrijo doživljal, prebil tam dosti mračnih ino srečnih dni, za vse ne vem, kako sem jih tedaj preživljal, vem samo to, da moje stare Idrije več ni!

Stoletja so in mnoga bodo še na vek minila, ko rude žive in študentov tukaj več ne bo; na skali tam, kjer enkrat naša je realka bila, pa z zadnjim »cvekom« bo pribit spomin na njo.

Opombe

Opombe k nekaterim osebam, stvarnem in dogodkom je napisal avtor pesmi, le nekaj jih je dopolnilo uredništvo.

¹ Mišljeni so prizanesljivi profesorji.

² Fašisti.

³ Dva dijaka Idričana (VI. ali V. realka), oba muzikanta; Demšar je bil poznejši dr. Ernest Demšar, ki je emigriral v Jugoslavijo in v Zireh odprl ambulanto; njegov rentgenski aparat je njegova žena, takrat že vdova, dala partizanski oblišnici Franja; dr. Demšarja so namreč Nemci internirali v Dachau, po posredovanju sester se je kot italijanski državljani vrnil domov, a so ga pozneje četniki oziroma črnorokci odgnali z doma in ustrelili.

⁴ Učitelj telovadbe iz Gorice, »fajn« fant.

⁵ Profesor risanja iz Gorice (rojen v Gradišču ob Soči); v Idriji se je imel še za Slovenca, sodil je v tedanjo slovensko slikarsko avantgardo; pozneje, ko je v Torinu zaslovel kot slikar, se je docela poitalijanil; v enciklopedijah ga najdemo pod geslom Spazzapan Luigi, v Gradišču (Gradisca d'Isonzo) imajo galerijo njegovih slik; risanja nas sploh ni učil, delal je vedno le zase.

⁶ Slikar in umetnostni kritik Milko Bambič, takrat še dijak, živi v Trstu.

⁷ Don Ciković, Dalmatinec, ki je na realki poučeval slovenščino, takrat je bil ravnatelj (1920/21).

⁸ Lenčka Lapajne je imela buffet pod Gradom.

⁹ Znani profesorji na realki; Novak je bil profesor matematike in fizike, doma je bil iz Idrije, pozneje je bil profesor v Sarajevu.

¹⁰ Hodil je s palico; ime je dobil po generalu, ki je v rusko-japonski vojni (1904/5) vodil Ruse pri Port Arthurju; umrl je po vojni za kapjo v Ljubljani.

¹¹ Prof. Anton Pavšič iz Gorice (rojen v Lokah pri Kromberku) je poučeval naravoslovje, matematiko in fiziko; po zadnji vojni je bil v Gorici ravnatelj na slovenskih šolah; umrl je v Gorici leta 1982, star 96 (!) let; žborfador = škropilnik.

¹² Profesor, ki je prišel iz Dalmacije.

¹³ Domisljav in strog profesor, imel je svoj lasten avto in je v Idrijo prihajal samo poučevat.

¹⁴ »Učeni možje«.

¹⁵ Med drugim je bil tudi lovec.

¹⁶ Dijaki iz Trsta, ki so prihajali v Idrijo samo za izpite, bilo jih je več, a se vseh ne spominjam.

¹⁷ Elija Čuk iz Gorice, trgovec s kolesi in šivalnimi stroji, prevzel je očetovo trgovino (oče tudi Elija).

¹⁸ France Bevk je v Gorici izdajal znani humoristični list Čuk na pal'ci, zaradi česar so ga večkrat zaprli.

¹⁹ Maruška = Maruška Danihelka, Justina + Justina Kenda, Bojana = Bojana Likar.

²⁰ Race je bil doma s Krasa, Mirko Vadnjal pa je bil sin urarja v Ajdovščini.

²¹ Sedaj inženir Stanko Starc v Trstu.

²² Lapajnetove so imele papirnico na trgu; ta dekleta so se pozneje omožila z visokimi častniki v Italijo.

²³ Znan kot botanik.

²⁴ Maruška je bila hči ing. Danihelke pri rudniku (hodila v V. realko).

²⁵ Dijak, ki je veliko in dobro fotografiral.

²⁶ Hčerka učitelja Likarja iz Steverjana v Goriških Brdih.

²⁷ Simpatičen dijak V. realke.

²⁸ Do jezua pri Kobili smo hodili kar v kopalkah, a redarji tega niso dovolili in so nas lovili.

²⁹ Pri visečem mostu čez Idrijo; most na vrveh je odnesla povodenj (narasla Idrija) 13. junija 1982; tudi Debela skala je sedaj precej nižja in zmanjšana, ker so jo pred leti velik del odbili zaradi preurejanja ceste (Gregorčičeve ulice).

³⁰ Pred Čuki (1920/21) sem stanoval pri Albrehtu na Zemlji; pot je bila hudo zanemarjena in blatna, ponoči brez luči.

³¹ V dvoranici na glavnem trgu v II. nadstropju (danes čipkarska šola).

³² Rudniški in šolski zdravnik, živahen mladosten gospod srednjih let.

³³ Pri »Didiču«, sedaj hotel Nanos.

³⁴ Rudniško gledališče na »Starem placu« (danes Trg Svobode).

³⁵ Naslovi nekaterih uprizoritev.

³⁶ Nekoč stara kavarnica na »Starem placu« (Trg Svobode).

³⁷ Na glavnem trgu (sedaj Trg m. Tita), sedanja kavarna.

³⁸ Malo naprej od Didiča proti središču mesta; sedaj te stavbe ni več, sedaj tu stoji blagovnica.

³⁹ IPM – Istruzioni premilitari; predvojaška vzgoja, hodili smo streljat na tarče.

⁴⁰ V šolskem letu 1921/22 sem stanoval pri Viktorju Lapajnetu na Lejnštatu; Lapajne je bil vodja rudniških mizarskih delavnic, nosil je črno brado.

ZLATKO BISAIL, avtor prigradne pesmi Spomini na Idrijo, se je rodil leta 1906 v Gorici, kjer tudi sedaj živi. Po poklicu je inženir (sedaj v pokoju). V drugi polovici dvajsetih let se je precej ukvarjal z reakcijskim pogonom letal, sicer pa je bil utemeljitelj množičnega letalskega modelarstva. Napisal je tudi knjigo o našem prvem letalcu Edvardu Rusjanu. O Bisailu je pisal Sandi Sitar v ljubljanskem Dnevniku 23. 2. 1983 (Kdo bo preizkusil izum Zlatka Bisaila? Jadrnica brez jadra).

KAZALO

IDRIJSKIH RAZGLEDOV ZA LETNIKE I-XXV (1956–1980)

O kazalu Idrijskih razgledov (trimesečna revija 1956–1976, letni zbornik 1977–1980)

Idrijski razgledi s to številko izpolnjujejo nujno potrebno nalogo sestaviti celotno kazalo za vse letnike; tako ta številka objavlja skupno kazalo od prve številke prvega letnika do jubilejnega zbornika ob petindvajsetletnici izhajanja.

Z leti se je v reviji, poznejšem zborniku, nabralo precej pestro, zanimivo in tudi po obsegu nikakor ne skromno gradivo, iz katerega črpajo mnogi, ki iščejo podatke, pa tudi drugi raziskovalci. Kazalo bo vsem takim uporabnikom prihranilo dolgotrajno prelistavanje posameznih letnikov (Idrijskih razgledov, nekateri so že težko dosegljivi).

Kazalo je sestavljeno tako, kot je narekovala vsebinska značilnost prispevkov, – če uporabimo ta nevtralni izraz za prispevke vseh vrst, od razprav in člankov do drobnih kronističnih zapisov. Posamezni prispevki ali enote so torej sami določili svojo razvrstitev. Pri določanju gesel sem upošteval snov, področje oziroma panogo, pa tudi literarno vrsto prispevka (poročila in ocene). Seveda ima marsikateri prispevek tudi značilnosti dveh gesel hkrati. Da naslova ne bi ponavljali, sem se v takih primerih odločil za eno samo geslo, pri tem pa pričakujem, da bo vsak iskalec sam po potrebi znal iskati tudi v sorodnih geslih. Sploh pa so enote pregledne in upam, da pri tem ne bo težav.

Idrijski razgledi niso bili urejeni vsakokrat po enaki zasnovi, koncept se je namreč z leti močno spremenil, predvsem okrog leta 1969 (XV) in leta 1977 (XXII), ko je revija postala zbornik. Celo prvo desetletje so objavljali tudi zelo podrobne vesti o javnih dogodkih, še zlasti o telesni kulturi, šahu in drugih dejavnostih. To nesorazmerje se je pozneje, ko so vlogo obveščevalca te vrste začeli opravljati drugi časniki in glasila, močno popravilo. Številni drobni naslovi, ki so v reviji skriti pod redkobesednim naslovom rubrike Zapiski, so v tem kazalu vseeno dobili enakovredno mesto, saj je treba upoštevati, da pri zbiranju zgodovinskega gradiva nemalokrat tudi drobni podatki veliko koristijo. Raziskovalec pa bo že po naslovu znal ločiti pomembno od nepomembnega, poleg tega pa vsaj o obsegu enote govorijo že navedene strani.

Kazalo vsebuje najprej pregled zvezkov Idrijskih razgledov po letih izida in podatke o sestavi in spremembah uredništva, sledi vsebinska (zvrstna) razdelitev prispevkov po geslih, ki so razporejena po abecedi in označena z rimskimi števkami od I do XLVI (1–46), sledi glavni del ali Kazalo kot tako. V okviru posameznih gesel so po abecedi razvrščeni avtorji, oziroma manjše število naslovov brez avtorja. Kratice večine piscev so razrešene in so enote objavljene pod celimi imeni, ostalo je le še nekaj nerazrešenih kratic in psevdonimov pred nekaterimi krajšimi prispevki in mladinskimi literarnimi poskusi. Prispevki istega avtorja v geslu si sledijo kronološko, pri geslu Poročila in ocene (XXIX) si pri ocenah člankov in razprav iz geološke ali rudniške tematike enote sledijo po abecednem redu ocenjevalcev, medtem ko je pri geslu Življenjepisi (XLVI) zaradi lažjega iskanja najprej ime obravnavane osebe.

Temu osrednjemu delu (kazalu) sledi še pregledni seznam avtorjev in prispevkov po zvrsteh (geslih) in zaporednih številkah.

Sestavljalec
Tomaž Pavšič

IDRIJSKI RAZGLEDI

Letnik	Nasl. leto	Številka	Zvezki	Strani
I	1956	1 2 3 4	4	188
II	1957	1 2 3 4	4	148
III	1958	1 2 3 4	4	118
IV	1959	1 2 3 4	4	110
V	1960	1 2 3 4	4	122
VI	1961	1 2 3 4	4	98
VII	1962	1 2 3 4	4	72 (28 + 16 + 16 + 22)
VIII	1963	1 2 3 4	4	84
IX	1964	1 2 3 4	4	86
X	1965	1 2 3 4	4	152
XI	1966	1 2 3 4	4	100
XII	1967	1 2 3 4	4	92
XIII	1968	1 2 3 4	4	116
XIV	1969	1 2 3 4	4	248
XV	1970	1 2 3 4	4	246
XVI	1971	1 2 3 4	4	338
XVII	1972	1–2 3–4	2	153
XVIII	1973	1 2 3–4	3	222
XIX	1974	1–2 3–4	2	150
XX	1975	1–2 3–4	2	156 (51 + 105)
XXI	1976	1–2 3–4	2	112 (68 + 44)
XXII	1977	Zbornik	1	81
XXIII–XXIV	1978/1979	Zbornik	1	236
XXV	1980	Zbornik	1	262
I–XXV	1956–1980		78	3.627 oštev. str.

UREDNIŠKI ODBORI IDRIJSKIH RAZGLEDOV
I-XXV (1956-1980)

- I-II
1956-1957 Lado Božič, Janez Jeram, Ivan Gantar, Stanko Murovec, Slavica Božič, Zinka Turk
Odgovorni urednik Srečko Logar
- III
1958 Lado Božič, Ivan Gantar, Slavica Božič, Ferdo Vidmar, Franc Didič, Franc Petrič, Ivan Hlača
Odgovorni urednik Srečko Logar
- IV-V
1959-1960 Lado Božič, Ivan Gantar, Slavica Božič, Anica Munda, Anton Rems, Lojze Jurjevič, Bojan Križaj
Odgovorni urednik Srečko Logar
- VI-VII
1961-1962 Lado Božič, Ivan Gantar, Anton Rems, Anica Munda, Cveto Šulgaj, Dušan Pirihi, Jurij Bavdaž, Jože Rozman, Stanko Lužnik, Drago Erjavec, Stanko Murovec
Odgovorni urednik Srečko Logar
- VIII-IX
1963-1964 Lado Božič, Franc Bezeljak, Zinka Turk, Talči Božič, Anica Munda, Cveto Prelovec, Ivan Gantar, Slavko Poljanšek
Odgovorni urednik Srečko Logar
- X/1
1965 Anica Munda, Lado Božič, Ivan Gantar, Slavko Poljanšek, Anton Bolko, Jože Čar
Odgovorni urednik Srečko Logar
- X/2,3,4,
1965 Anica Munda, Slavko Poljanšek, Anton Bolko, Jože Čar
Odgovorni urednik Srečko Logar
- XI-XII
1966-1967 Ivan Gantar, Anica Munda, Jurij Bavdaž, Slavko Poljanšek, Jože Čar, Milan Božič
Odgovorni urednik Srečko Logar
- XIII
1968 Ivan Gantar, Jurij Bavdaž, Vinko Cuderman, Jože Čar, Rafko Terpin, Damijan Flander
Glavni urednik Jože Čar
Odgovorni urednik Srečko Logar

XIV–XVII

1969–1972

Ivan Gantar, Jurij Bavdaž, Anton Bolko, Vinko Cuderman, Jože Čar, Damijan Flander, Srečko Logar, Rafko Terpin

Glavni in odgovorni urednik Jurij Bavdaž

XVIII–XXI

1973–1976

Ivan Gantar, Jurij Bavdaž, Anton Bolko, Vinko Cuderman, Jože Čar, Damijan Flander, Srečko Logar, Silvij Jereb

Glavni in odgovorni urednik Jurij Bavdaž

XXII

1977

Ivan Gantar, Jurij Bavdaž, Anton Bolko, Vinko Cuderman, Jože Čar, Damijan Flander, Srečko Logar, Silvij Jereb

Glavni in odgovorni urednik Jurij Bavdaž

XXIII–XXIV–XXV

1978–1979

–1980

Jože Čar, Silvo Kovač, Sonja Merivc, Franko Podobnik, Peter Rupnik, Darinka Sikošek, Filip Šemrl, Milan Trušnovec

Glavni urednik Ingrid Kermavnar

Odgovorni urednik Jurij Bavdaž

VSEBINSKA (ZVRSTNA) RAZDELITEV PRISPEVKOV (GESLA)

I. ARHIVSTVO	186
II. BIBLIOGRAFIJE	186
III. DELAVSKO, NARODNO IN REVOLUC. GIBANJE	186
IV. DOMOZNANSTVO	186
V. DRUŠTVA IN ORGANIZACIJE	186
VI. ETNOGRAFIJA	187
VII. FILATELIJA	187
VIII. GASILSTVO	187
IX. GEOLOGIJA	188
X. GOSPODARSTVO	188
XI. GOZDARSTVO	188
XII. JAMARSTVO	188
XIII. JEZIKOSLOVJE	189
XIV. JUBILEJI IN PRAZNOVANJA	189
XV. KMETIJSTVO	189
XVI. KOMUNALA IN URBANIZEM	189
XVII. LJUDSKA OBRAMBA	189
XVIII. LOVSTVO	189
XIX. MLADINSKI LEPOSLOVNI IN DRUGI PRISPEVKI	190
XX. MUZEJSTVO	190
XXI. NAGRADE IN PRIZNANJA	190
XXII. NARODNOOSVOBODILNA BORBA (NOB)	190
XXIII. OBČINSKE ZADEVE	191
XXIV. OBISKI, SPOMINI, POTOPISI	192
XXV. OKOLJE	193
XXVI. OKROGLE MIZE	193
XXVII. PLANINSTVO	193
XXVIII. POLITIČNE ORGANIZACIJE	193
XXIX. POROČILA IN OCENE	194
XXX. PREBIVALSTVO	195
XXXI. RAZNO	196
XXXII. RIBIŠTVO	196
XXXIII. RUDNIK	196
XXXIV. SOCIOLOGIJA	197
XXXV. SODNA KRONIKA	197
XXXVI. SPOMENIKI IN SPOMINSKE PLOŠČE	197
XXXVII. SPOMENIŠKO VARSTVO	197
XXXVIII. ŠAH	197
XXXIX. ŠOLSTVO	198
XL. TELESNA VZGOJA	200
XLI. TURIZEM	202
XLII. UMETNOST, KULTURA, PROSVETA	202
XLIII. UMETNOSTNA ZGODOVINA	203
XLIV. ZDRAVSTVO	203
XLV. ZEMLJEPIS	204
XLVI. ŽIVLJENJEPISI	204

KAZALO

I. ARHIVSTVO

1. LOGAR Srečko	Naši arhivi	VIII 1	10-11
2.	Nadaljevanje urejanja arhivov	VIII 2	41
3.	Nadaljevanje urejanja arhivov	VIII 4	76-77
4.	Naši arhivi	X 4	146-147
5. ŠIVIC Anton	Gozdarski arhiv v idrijskem mestnem muzeju	IV 3	63-68

II. BIBLIOGRAFIJE

6. PRISPEVKI za bibliografijo idrijske občine		XXV	233
---	--	-----	-----

III. DELAVSKO, NARODNO IN REVOLUC. GIBANJE

7. BAVDAŽ Jurij	V Idriji pred 60 leti (paberkovanje)	VII 4	6-8
8.	V Idriji pred 60 leti (paberkovanje)	VIII 2	34-35
9.	Pred šestdesetimi leti v Idriji (paberkovanje)	IX 1	8-9
10.	O prvem socialdemokratskem shodu v Idriji	X 3	107-108
11.	Iz zgodovine idrijskega delavstva - predsocijalistično obdobje		
	Mezno gibanje v Idriji 1898-1900	XI 3	62-65
12.	Rdeči v idrijskem občinskem odboru	XIV 3	126-151
13. BOŽIČ Lado	Rdeči v idrijskem občinskem odboru	XXI 1-2	12-24
14.	Rdeči v idrijskem občinskem odboru	XXI 3-4	23-34
15. KOLER Ljubomir	Delo partijske mladine med obema vojnama	IX 2	34-35
16.	Delo partijske mladine med obema vojnama	IX 3	45-47
17.	Delo partijske mladine med obema vojnama	IX 4	70-71
18.	Delo partijske mladine med obema vojnama	X 1	5-9
19.	Delo partijske mladine med obema vojnama	X 3	109-113
20.	Delo partijske mladine med obema vojnama	X 4	134-141
21.	Delo partijske mladine med obema vojnama	XI 1	10-17
22.	Delo partijske mladine med obema vojnama	XI 2	32-37
23.	Delo partijske mladine med obema vojnama	XI 3	55-62
24.	Delo partijske mladine med obema vojnama	XI 4	80-90
25.	Delo partijske mladine med obema vojnama	XIV 3	152-169
26. KRISTAN Cvetko	Od prvega socialdemokratskega shoda v Idriji do prvega socialdemokratskega župana na Slovenskem (Zgodovinska skica o razvoju socialdemokratskega gibanja v Idriji)	II 4	111-113
27.	Delavsko konsumno združništvo v Idriji (Ob 60-letnici Občnega konsumnega društva v Idriji)	III 2	51-54
28.	Naprej in knjižnica časopisa Naprej (Ob 55-letnici ustanovitve lista)	III 4	103-106
29.	Paberk o kulturno-prosvetnem delovanju idrijskih socialističnih rudarjev pred 50 leti	IV 3	53-58
30. LIKAR Martin	Kulturno delovanje v socialdemokratskih organizacijah	VI 4	86-88
31.	Kulturno delovanje v socialdemokratskih organizacijah	VII 1	6-9
32.	Kulturno delovanje v socialdemokratskih organizacijah	VII 2	6-9
33. LIPUŠČEK Uroš	Etbin Kristan in Idrija (ob stoletnici njegovega rojstva)	XII 4	71-72

IV. DOMOZNANSTVO

34. BAŠ Franjo	Vtisi iz Idrije	I 2	62-63
35. BEZEG Karel	Viri za zgodovino Idrije (iz rokopisa: Prispevki k zgodovini Idrije)	I 1	11-13
36.	Na Gorah (iz rokopisa: Doprinosi k zgodovini Idrije)	III 3	79-80
37. BOŽIČ Lado	To in ono iz stare Idrije	II 4	128-132
38.	Zgodba o idrijskih železnica	XX 3-4	69-81
39. JERAM Janez	V aprilu 1941 na Cerkljanskem	XVI 2	121-124
40. KAVČIČ Janez	Dekanija Cerklje in rihtarija Plužnje v 14. stoletju	XIX 1-2	30-36
41. LOGAR Srečko	Najstarejše idrijske organizacije	XII 3	56-60
42. MAJNIK Stanko	Prometne in poštne zveze Idrije v preteklih stoletjih	XIV 4	211-216
43.	Iztrgano pozabi ...	XXV	173-183
44. TANIČ Ferdinand	Grbi v idrijski župni cerkvi sv. Barbare	XV 4	201-210
45. TOMAŽIČ Tanja	Društva	XX 3-4	32-41
46. VERBIČ Marija	Idrija okoli leta 1830	XIV 4	201-210
47.	Fužina ob Kanomlji v Spodnji Idriji	XV 1	1-10

V. DRUŠTVA IN ORGANIZACIJE

48. DRAGOŠ Slavica	Nazaj k naravi (o delu odreda srebrnih krtov)	XXI 1-2	43-44
49. GANTAR Jana	Delo idrijskih tabornikov v letu 1974	XX 1-2	47-50
50. KAVČIČ Lovre	Stoletnica pogrebnega društva v Idriji	XVI 1	57-60
51. KLJČE YU 3 EYZI		X 4	148
52. LABUHAR Matej	Ob obletnici ustanovitve kinokluba	XII 1	18
53. LAPAJNE Pavel	Aktivnost sekcije UKV radioklub	VII 3	13-14
54. L. K.	Občni zbor Društva prijateljev mladine	I 4	184
55. LOGAR Srečko	Občni zbor radiokluba	II 1	39-40

56.	Obračun letnega dela radiokluba Idrija	III 1	42
57.	Ustanovni občni zbor društva inženirjev in tehnikov	V 4	121
58.	Letni obračun radiokluba	VIII 1	19
59.	Sklad za društveno dejavnost	XII 1	17-18
60.	Plodno delo naših tabornikov	XII 1	18-19
61. MOHORIC Ivan	Radioklub Idrija	XIX 3-4	148-149
62. SKARABOT Renat	Uspešno delo kluba radioamaterjev	I 3	159
63. ŠOBA Jurij	O delu astronomskega društva Javornik pri gradnji observatorija na Javorniku	XXIII-XXIV Z	208-216
64. USTANOVITEV občinskega odbora ljudske tehnike Klub mladih tehnikov		VI 1	20
65. USTANOVNI občni zbor združenja šoferjev in avtomehanikov v Idriji		II 1	40
66. VIDMAR Ferdo	V Idriji so ustanovili društvo logarjev	III 3	94

VI. ETNOGRAFIJA

67. BAŠ Angelos	Delavski dohodki in kupna moč	XX 3-4	3-7
68. BOŽIČ Lado	Idrijsko čipkarstvo	I 1	5-10
69. BRAS Ljudmila	Sojina	XX 3-4	26-31
70. JERAM Janez	Kmečka ogcet	XII 2	32-34
71.	Pridelava in predelava lanu	XII 3	60-62
72.	Pajštve	XII 4	76-77
73.	Kmečka bajta	XIII 3	68-69
74.	Kmečki hlapec	XV 2	100-103
75.	Na Poklonu	XV 3	167
76.	Kmečki dom	XXII Z	61-68
77. JEREB Viktor	Cerkljanski lavfarji	XI 1	4-6
78. KRIŽ Rafaela	(Maske iz Slovenije, poročilo o razstavi SEM Lj. v Gradcu)	XIV 1	50
79. KUCHAR Boris	Etnološka raziskovanja na Idrijskem	XIV 1	40-42
80. LOGAR Srečko	Naš letošnji turistični teden	III 3	85-95
81.	Etnografske raziskave v naši občini	IV 4	107-108
82. MAKAROVIC Gorazd	Likovno obzorje	XX 3-4	42-52
83. MAKAROVIC Marija	Noša	XX 3-4	17-22
84.	Klekljanje	XX 3-4	23-25
85. ŠARF Fanci	Nekaj osnovnih podatkov o žebjarstvu na Vojskem	XVIII 1	48-50
86.	Rudarska hiša in oprema stanovanj ob prelomu stoletja	XX 3-4	8-16
87. STRAVS Josip	Idrijski otroci nekdaj (iz spominov idrijskega izseljenca)	XXV Z	206-209
88. TANCIC Ferdinand	Idrijska rudarska nošnja v sredini 18. stoletja	XVIII 3-4	179-183
89. UREDNIŠTVO	Mozaik spominov	XXV Z	205

VII. FILATELIJA

90. LOGAR Srečko	Redni občni zbor filatelističnega društva v Idriji	I 1	48
91.	Lep uspeh filatelističnega društva v Idriji	I 2	112
92.	Nov uspeh našega filatelističnega društva	II 2	75
93.	Občni zbor filatelističnega društva v Idriji	III 1	43
94.	Ob 10-letnici našega filatelističnega društva	IV 4	109-110
95.	Filatelija	VI 2	55
96.	Letni obračun filatelistorv	X 1	22-23
97.	Filatelija	XI 1	22
98.	Letni obračun idrijskih filatelistorv	XII 1	18
99.	Letni obračun filatelističnega društva	XIII 1	21
100.	Pred dvajsetletnico našega filatelističnega društva	XIV 1	50
101. MAJNIK Stanko	20-letnica filatelističnega društva Idrija	XIV 2	106-108

VIII. GASILSTVO

102. IDRJSKI gasilci	Gasilska vaja	VII 1	27-28
103. JERAM Janez	Občni zbor gasilskega društva v Idriji	XXIII-XXIV Z	222
104. LOGAR Srečko	Občni zbori	II 1	40
105.	Občni zbori	V 2	51
106.	Ob 70-letnici gasilskega društva v Idriji	V 3	80-83
107.	Občni zbor gasilskega društva	V 4	122
108.	Letna konferenca občinske gasilske zveze	VI 2	54
109.	Občni zbor občinske gasilske zveze	VII 3	16
110.	Letni obračun idrijskega društva	VIII 1	17
111.	Občni zbor občinske gasilske zveze	VIII 2	42-43
112.	Redni občni zbor Občinske gasilske zveze	VIII 4	78-79
113.	Ob 75-letnici gasilskega društva v Idriji	X 1	9-16
114. LUKAN Janko	O razvoju gasilstva v idrijski občini	XV 1	59-62
115. OBČNI	zbor občinske gasilske zveze v Idriji	II 1	40
116. SKARABOT Renat	Dan gasilcev	I 3	152
117.	50-letnica prostovoljnega gasilskega društva Godovič	II 3	108
118. VIDMAR Ferdo	Ustanovitev prostovoljnega gasilskega društva v Šebreljah	III 3	95
119. ZELENC Franc	Stoletnica slovenskega gasilstva na območju ObGZ Idrija	XV 1	61-62
120.	Drugo tekmovanje gasilskih enot rudnikov Slovenije	XV 3	171-173

IX. GEOLOGIJA

121. CIGALE Marko	Iidrija v paleontološki literaturi	XXII Z	21-23
122.	Iidrija v paleontološki literaturi	XXV Z	145-149
123. ČAR Jože	Razvoj zgoranjega aniza vzhodno od Iidrije	X 2	65-66
124.	Nova razprava o idrijskem rudišču (Ivan Mlakar, Primerjava spodnje in zgornje zgradbe idrijskega rudišča (Geologija 10))	XIII 3	73-74
125.	Nekaj zanimivosti o nahajališču bakra na Cerkljanskem	XIII 4	108
126.	Sovjetska akademija znanosti je objavila podatke o idrijskem rudišču	XVIII 3-4	219-220
127.	Mineralno bogastvo idrijske občine	XXV Z	19-56
128. GANTAR Ivan	Rudarsko-geološke raziskave v idrijskem rudišču in njegovi okolici	IX 4	63-69
129. MLAKAR Ivan	Nekaj o gradbenih tleh v Iidriji	VIII 2	32-34
130.	Vzroki nastanka plazu pri Berniku	VII 4	11-13
131. PLACER Ladislav	Nekaj osnovnih podatkov o idrijskem prelomu	XVI 1	51-56

X. GOSPODARSTVO

132. BAVDAŽ Jurij	Nastanek in razvoj elektroindustrije v Cerknem	XV 2	77-80
133. BOŽIČ Lado	Ugodna bilanca 1961	VII 1	9-11
134. KLEINDIENST Silvester	Gospodarstvo v novih družbenoekonomskih zakonih	VI 3	68-70
135.	Gospodarstvo in delitev dohodka v občini	VI 4	88-89
136. KOS Marijan	Konkurenca pod drobnogledom	XIV 1	52-54
137. KOVAČ Silvo	Mednarodno priznanje kolektivu tovarne kolektorjev v Iidriji	XXII Z	7-10
138. LOGAR Srečko	Pogovori z direktorji	VI 1	5-7
139.	Pogovori z direktorji. Rudnik živega srebra. Industrijsko podjetje elektrotermičnih aparatov Eta v Cerknem	VI 2	25-28
140.	Pogovori z direktorji	VI 3	64-68
141.	Pogovori z direktorji	VI 4	79-82
142.	Kaj naj gajprej gradimo?	VII 1	11-12
143.	Naša lesna industrija	IX 3	47-48
144.	Prva samopostrežna trgovina v Iidriji	XII 1	19
145.	Novo podjetje Učila Iidrija	XII 2	38-39
146. RAZPON plač pri Simplexu		VII 2	15
147. SEDEJ Vlado	Nekatere osnovne strukturne spremembe v gospodarstvu idrijske občine	XIX 1-2	1-11
148. »SIMPLEX« v novih prostorih		VI 4	95
149. SOČAN Lojze	Problemi in perspektive vključevanja Jugoslavije v svetovno delitev dela	X 2	77-83
150. VIDMAR Ferdo	Uspešno delo v delavski uslužbenki menzi v Iidriji	III 3	95

XI. GOZDARSTVO

151. BLAJ Silvij	Gospodarjenje z gozdovi splošnega ljudskega premoženja v idrijski občini	III 3	71-75
152.	Kordiš Franjo, diplomirani inženir gozdarstva doktor znanosti (o njegovi disertaciji)	XIX 3-4	145-146
153.	Gozd in prostor	XXV Z	125-144
154. KORDIŠ Franjo	Idrijski gozd - surovinska osnova v lesni industriji	III 1	3-11
155.	Letno poročilo o delu gozdnega obrata v Iidriji	V 4	102-107
156.	Vloga znanstveno raziskovalnega dela v pospeševanju gozdne proizvodnje	VIII 2	23-29
157.	Problemi v gozdarstvu	XIV 2	80-84
158.	O pomenu gozdov v življenju ljudi	XVIII 2	104-109
159. PIŠLAR Ignacij	Katastrofa v idrijskih gozdovih novembra 1968. leta	XVI 1	43-50

XII. JAMARSTVO

160. ČAR Jože	Lanske jamarke raziskave v idrijski okolici	V 2	41-44
161.	Idrijski jamarji v jubilejnem letu	VI 1	8-11
162.	Odkritje v ravenski jami	VI 3	70-71
163.	Tominčevo brezno - idrijska stota jama	VI 4	82-83
164.	Naši jamarji v letu 1951	VII 1	4-6
165.	Idrijski jamarški klub v letu 1963 in 1964	IX 1	5-7
166.	Sedmo leto jamarških raziskav	X 3	114-116
167.	Jamarške akcije v letu 1966	XII 1	12-15
168.	Raziskave v Pološki jami	XIII 4	110
169.	Ob petnajstletnici Jamarskega kluba	XVIII 2	120-121
170. KENDA Ivan - BAJEC Jože	Delo naših jamarjev v letu 1965	XI 4	90-91
171. LOGAR Srečko	Letošnje jamarsko raziskovanje našega področja	II 3	85-86
172.	Letni obračun naših jamarjev	V 1	24-25
173.	Obračun naših jamarjev	VI 1	19-20
174.	Naši jamarji	VII 1	28
175. LOGAR Zmago	Letošnje delo idrijskih jamarjev	XIV 4	240

176. PODOBNIK Rafael – ČAR Jože	Jamarski problemi na Cerkljanskem	VIII 4	70–72
177. T. O.	Jamarski krst	IV 3	70
XIII. JEZIKOSLOVJE			
178. PAVŠIČ Tomaž	O jeziku doma in v šoli	X 2	52–57
179.	O krajevnih imenih in o jezikoslovju	XII 2	34–37
180.	K Idrjskemu slovarčku Stanka Majnika	XXIII–XXIV Z	204–205
181. MAJNIK Stanko	Slovarček idrijskih besed	XXIII–XXIV Z	178–200
182.	Iz knapovskega žargona	XXIII–XXIV Z	201–203
XIV. JUBILEJI IN PRAZNOVANJA			
183. BOŽIČ Lado	O pomenu letošnjih proslav	I 2	51–54
184. F. B.	Letošnji dan mladosti	VII 2	14
185. GOVOR tov. Lidije Šentjunc	28. septembra 1969 v Cerknem	XIV 3	179–184
186. HUMER Jože	Slavnostni govor ob 315-letnici idrijske godbe 28. septembra 1980	XXV Z	216–219
187. JERAM Janez	Praznik idrijske občine	XIII 4	97–101
188.	Ob 30-letnici svobode na Cerkljanskem	XX 1–2	27–33
189.	Proslave ob petintridesetletnici vstaje	XXI 3–4	63–66
190.	Krajevni praznik Vojskega	XXIII–XXIV Z	220
191.	Slovesnost ob občinskem prazniku	XXIII–XXIV Z	220–221
192.	Prireditve in proslave	XXIII–XXIV Z	231–234
193. KOS Leopoldina (Poldka)	Praznovanje 40-letnice ZKJ v idrijski občini	V 1	19–20
194. KOVAČ Silvo	Praznovanje Dneva JLA	XXIII–XXIV Z	224
195.	Proslava 35-letnice	XXV Z	240–244
196.	Slovenski kulturni praznik	XXV Z	258
197. LOGAR Srečko	Čipkarski festival	I 3	155–156
198.	Proslava dneva republike	II 2	36
199.	Dan mladosti	II 3	105
200.	Jubilejna proslava 60-letnice prvega telesnovzgojnega društva v Idriji	II 3	106
201.	Proslava v Domu onemoglih v Idriji	VI 3	74
202.	Teden tiska v naši občini	VII 1	21
203.	Letošnji 1. maj v Idriji	V 3	91
204.	Občinski praznik 1966	XI 3	66–67
205. PRED pomembnimi zgodovinskimi in kulturnimi obletnicami		I 1	23
206. PROSLAVA 40-letnice oktobrske revolucije		II 4	145–146
207. Š. M.	Dan rudarjev	I 3	154–155
208. MLADINSKI dan		I 3	152
209. MUSAR Anka	Praznovanje 50-letnice mednarodnega dneva žena	V 2	49–50
210. KOVAČ Silvo	Praznovanje ob 15-letnici tovarne Kolektor Idrija	XXIII–XXIV	223–224
XV. KMETIJSTVO			
211. JEREB Niko	Prihodnost zasebnega kmetijstva v občini Idrija	XVII 1–2	63–74
212.	Oris razvoja zasebnega kmetijstva občine Idrije v obdobju 1970–1980	XXV Z	107–123
213. KENDA Jože	Problematika kmetijstva na področju občinskega ljudskega odbora Idrije za leto 1956	I 2	86–97
214. PIRIŠ Dušan	Problematika mlekarstva občine Idrije	III 2	47–51
215.	Otvoritev sodobne mlekarne v Godoviču	VI 2	44–45
216. RIHAR Niko	Perspektivni razvoj kmetijstva v občini Idrija	III 4	99–103
XVI. KOMUNALA IN URBANIZEM			
217. BIZJAK Janez	Sodobno oblikovanje mestnega središča	XX 1–2	1–10
218. DOLENC Janez	Komunalne gradnje v Idriji	IX/1	4–5
219. GANTAR Ivan	O urbanističnem načrtu mesta Idrije	XIII 4	86–91
220.	O urbanističnem načrtu mesta Idrije	XIV 2	72–77
221. JERAM Janez	V boju za zdravo pitno vodo	VI 2	52
222. LOGAR Srečko	Avtomatična telefonska centrala v Idriji	IX 2	38
223. TRATNIK Mirko	Komunalno stanje v idrijski občini	I 3	124–134
224. VIDMAR Ferdo	V Idriji so izvedli protiprašno penetracijo	III 3	95
XVII. LJUDSKA OBRAMBA			
225. KOVAČ Silvo	Miting v taboru teritorialne obrambe na Vojskem	XXIII–XXIV Z	220
226.	Aktivnost ob 30-letnici vzgoje mladine za SLO na Idrijskem	XXIII–XXIV Z	228
XVIII. LOVSTVO			
227. KRIŽAJ Bojan	Lovci	XII 2	40
228. LETNI obračun lovske družine Idrija-Krekovše		VI 2	55
229. LOGAR Srečko	Nova lovska koča na Jelenku	V 4	121–122
230.	In vendar so pri nas medvedi	VII 4	18

231.	Nova lovška kočna na Vojskem	VIII 3	62
232. SARNOVSKI Sašo	Zveza lovskih drušin Idrija je proslavila 75-letnico ustanovitve Delavskega društva v Idriji	XXV Z	227-229
233. SIMON	Krepak lovski blagor	XII 3	62-63
234. STRAUS Venceslav	Naša lovišča	XII 3	63-64
235.	Lovski izpiti	XII 4	86
236.	Nekaj o lovski kinologiji (Reja in vzreja lovske psov)	XIII 1	21-22
237.	Občni zbori lovske družine so za nami	XIII 2	56-57
238.	Občni zbor lovske zveze Idrija	XIII 3	81-82
239.	Prvi uplenjeni medved na Cerkljanskem	XIII 4	111
240.	Ali bodo lovsko gospodarski načrti ostali samo formalnost?	XIV 1	46-47
241.	Letno poročilo o delu Lovske zveze Idrija	XIV 4	241-242
242.	Odprije lovske kočne in razvije lovskega prapora na Otavniku pod Poreznom	XV 1	63-65
243. USTANOVLJENA je lovška zveza Idrija		XII 2	40-41

XIX. MLADINSKI LEPOSLOVNI IN DRUGI PRISPEVKI

(Avtorji dijaki in študentje)

244. CIGALE Marija	Ljubezenska balada (Pesem)	IV 1	24
245.	Afrika (Iz očetovih spominov)	IV 1	42-44
246.	Lik mladincev v socialistični stvarnosti	IV 4	96-99
247.	Ne jokaj, mama	V 1	16-18
248. ČADEŽ Ivanka	Odmek s Cerkljanskega	VII 2	14-15
249. ČAR Jože	Spomini na Črno goro	IV 4	94-95
250.	Naši dijaki na zvezni delovni akciji v južni Srbiji	VI 3	74
251. FELC Jože	Leto 1920	V 2	46-47
252.	Njiva pod plazom	V 3	89-90
253.	Praznik	X 2	85-89
254. KAVČIČ Janez	Iskanje (Pesem)	V 1	18
255.	Pomladna (Pesem)	V 2	47
256. KERŠEVAN Marko	Mladina in socialistična stvarnost	IV 4	95-96
257. MIKLAVČIČ Emil	Trenutek	IV 1	24
258.	Rendez-vous s satanom (Pesem)	X 2	64
259.	V mraku (Pesem)	X 2	69
260.	Peščena ura (Pesem)	X 2	83
261. M. ZMAGO	Večer (Pesem)	V 4	109
262. NOČ	(Pesem)	IV 3	70
263. POLJANEC Marijan	Stefania Grodzienka, Vsakdanje življenje na Poljskem (prevod Marijan Poljanec)	X 2	90-91
264. SLAVKO	Igra vrtnice	V 2	107-109
265. S. MIRAN	Balada (Pesem)	IV 1	24
266.	Vojna 1941	IV 1	44
267. SPOMINI, ki niso samo spomini		IV 1	41-42
268. STERGULC Milan	Nekaj popotnih utrinkov	X 2	92-95

XX. MUZEJSTVO

269. BAUDAŽ Jurij	O delu Mestnega muzeja v Idriji	XVI 2	134-135
270.	Informacija o stanju partizanske bolnišnice Franje	XVIII 3-4	221-222
271. ČAR Jože	Program dela Mestnega muzeja v Idriji	XV 2	112-113
272. LOGAR Srečko	Otvoritev muzeja	I 3	153
273.	Problemi našega muzeja	II 3	97-99
274.	Delo našega muzeja	IV 1	25-26
275.	Naš muzej	VIII 1	6-9
276. OSKRBOVALNA dela v objektih, ki jih upravlja Mestni muzej v Idriji		XIII 4	109
277. PETERLIN Stane	Predlog za ureditev muzeja v naravi ob Divjem jezeru pri Idriji	XVI 2	104-106

XXI. NAGRADE IN PRIZNANJA

278. BLAJ Silvij	Dr. Franjo Kordiš - dobitnik Jesenkovega priznanja za leto 1981	XXV Z	203-204
279. JERAM Janez	Pirnatove nagrade	XV 3	170
280. KOVAČ Silvo	Kidričeve nagrade za leto 1978	XXIII-XXIV Z	216-217
281.	Priznanje občine Idrija za leto 1979 so prejeli: (...)	XXV Z	235
282.	Pirnatova nagrada za leto 1979 Moški komorni zbor Zor-ko Prelovec iz Idrije	XXV Z	235-236
283.	Marijan Beričič - dobitnik zlatega znaka sindikatov	XXV Z	236
284. PLACER Ladislav	Ob podelitvi Kidričevih nagrad	XVIII 2	123
285. UREDNIŠTVO	Visoko priznanje ing. Kavčič	XX 3-4	93

XXII. NARODNOOSVOBODILNA BORBA (NOB)

286. ALJANČIČ Marija	Pomlad 1945	VII 3	10-11
287. BERIČIČ Ivan	Razstrelitev črpalk v idrijskem rudniku	III 3	81-82
288. BEZELJAK Franc-Ambrož	Srečanje s prvimi partizani	III 4	109-110

289. BOŽIČ Lado	Na Oblakov vrh	II 4	134-135
290.	Po partizanskih stopinjah	XV 1	63-74
291.	Po partizanskih stopinjah	XV 4	235-242
292. ČAMPA Marjeta	Partizanski dnevnik 1943-1945	XXI 3-4	36-48
293.	Vloga in pomen narodnoosvobodilnega tiska	XXIII-XXIV Z	148-152
294. ERŽEN Danilo	Napad na Marof	XX 3-4	82-85
295.	Delovanje VOS na Idrijskem od maja do septembra 1943	XXI 1-2	27-31
296. FERENC Tone	Partizanska zmaga v Razorih in okupatorjev požig Vojskega	XIV 3	170-177
297. GALA Aleksander	Iz Loške doline v Slovensko Primorje	XVII 1-2	46-58
298. HVALA Cveto	Prvi partizanski strel na Vojskem	III 1	35-36
299.	Dodatek k članku Prvi strel na Vojskem	IV 1	18
300. JERAM Janez	Ob 25-letnici v Cerknem	XI 1	46
301.	Spominska slovesnost v Cerknem	XXIII-xxiv Z	226
302. JERINA-LAH Pavla	Žene v moji bolnišnici	VI 1	11-13
303.	Pokojni Omevnikarici iz Mrzle rupe	X 1	20-21
304.	Bolnišnica Pavla v zadnji nemški ofenzivi	XXI 1-2	9-12
305. KOS Jože in PRIMOŽIČ Denis	O nastanku in delovanju SKOJ in Mestnega odbora ZSM v Idriji po kapitulaciji Italije (september 1943)	XIV 3	196-200
306. KOSMAČ Feliks-Klemen	Spomini na delovanje sanitetne postaje št. 1 za Slovensko primorje	XI 3	43-52
307. KOVAČ Silvo	Nastanek in poslanstvo Zbora ZSM Vojsko-Črni vrh (1944-1945)	XXV Z	211-216
308.	Komemoracija na Vojsčici	XXV Z	236
309.	Spomin na tragične dogodke	XXV Z	237-238
310.	Komemoracija na Vojsčici	XXV Z	251
311.	Srečanje skojevcev v Cerknem	XXV Z	254
312.	Pohod na Brinov grič	XXV Z	244-245
313. KRALL Jože	Partizansko tiskarstvo v Slovenskem primorju (Kratek pregled)	XIV 4	181-199
314.	Partizansko tiskarstvo v Slovenskem primorju	XVI 1	1-23
315.	Partizansko tiskarstvo v Slovenskem primorju	XVI 2	81-97
316. LEBAN Pavla	Zavezane oči	XIV 1	34-37
317. LENARDIČ Vlado	Nenadni rafali v Cerknem	XIII 4	101-107
LIPUŽIČ Olga	Glej 341	VI 3	59-64
318. LOGAR Srečko	SVPB Pavla	VII 3	12
319.	Tovariško srečanje »pavlovcev« na Kočevju	VIII 2	40
320.	Zbor partizanskih kurirjev	XVII 1-2	39-45
321. MAJNIK Stanko	Kronika vojnih dni	XIX 1-2	65-68
322.	Vsega ne bomo nikoli izvedeli	III 2	55-56
323. MOHORIČ Franc	Odhod v partizane	VI 4	84-86
324. PAGON Andrej-Ogarev	Prvo srečanje s partizani	VII 4	13-14
325. PAVŠIČ Tomaž	Tega ne bomo nikoli pozabili	VIII 4	65-68
326.	Naš veliki praznik, beležke in utrinki s cerkljanskega slavlja	IV 1	40-41
327. PETERNELJ Janez-Urška	Jaz in moja strojnica	II 4	133-134
328. PIRC Janez	Moje prvo srečanje s Francem Platišo	III 2	56-57
329.	Nacistično zverstvo na Lebanovšah	III 3	82-83
330.	Dvoje nemških zverstev	III 4	110-111
331. POLJANEC Srečko	Vojkova smrt	IV 4	93-94
332. POLJANŠEK Marijan	Spomini na bolnišnico Pavla	VI 1	13-14
333.	Drobni spomini na bolnišnico Pavla	XIV 3	185-189
334. PRIMOŽIČ Jože	Severno primorsko okrožje	XVII 3-4	116-121
335.	V spomin prvim štirim padlim partizanom s Cerkljanskega	XIX 1-2	264-265
336. PRIMOŽIČ Marija-Milica	Spomin na sanitetno postajo št. 1 za Slovensko primorje	XVI 4	202-208
337. RUPREHT Uroš	Apotekarska služba v IX. korpusu	V 1	15-16
338. SKOK Franc	Kako je II. bataljon Gradnikove brigade napadel Nemce pri Godoviču	VII 3	50-52
339. ŠTUCIN Ana (Anica)	Zgodovinski oris Cerkljanske med NOB	VIII 3	57-58
340.	Partizanska tehnika Porezen	XXIII-XXIV Z	3-147
341. ŠTUCIN Anica in LIPUŽIČ Olga	Gradivo za zgodovino OF na Idrijskem in Cerkljanskem (1941 - april 1943)	IV 1	37-40
342. TUŠAR Srečko	Gorel je bencin	IV 1	16-17
343. VINKLER Ivan	Ob spomenu na moje sošolce	IV 3	69-70
344. VONČINA Anton-Bobi	Napad v Gačniku	V 2	45
345.	Z novinci na Dolenjsko	V 3	83-85
346.	Pred lastnim grobom	X 1	18-20
347. ZUPANC Ciril	Kulturna akcija		
XXIII. OBČINSKE ZADEVE IN RAZVOJ OBČINE			
348. BOŽIČ Lado	Analiza zborov volilcev	I 1	14-15
349.	Situacijsko poročilo	I 1	16-23
350.	Ob zaključku jubilejnega in gospodarskega leta 1956	II 1	3-17

351.	O nekaterih naših osnovnih gospodarskih in komunalnih problemih	II 2	55-62
352.	Na obisku pri tov. Titu	II 2	43-46
353.	V novo obdobje naše občine	II 4	118-127
354.	Problematika občine in usmeritve za naše nadaljnje delo	III 1	11-27
355.	Razvoj naše občine v letu 1958	IV 2	33-37
356.	Realizacija petletnega načrta	VI 2	29-37
357.	Srečno »Idrija«!	VII 1	3-4
358.	Danes in jutri	VII 2	4-6
359.	Bežen pogled nazaj in naprej	VIII 1	3-6
360. ČERNE Davorin	Prometne nesreče na cestah v letu 1971	XVI 4	232-233
361. JERAM Janez	Razglasitev častnih občanov ter podelitev priznanj	XX 3-4	87-88
362.	Letošnje splošne volitve v idrijski občini	XXII Z	77-78
363. KOKALJ Rajko	Poročilo sveta za stanovanjske zadeve	I 30	134-139
364. LOGAR Srečko	Volitve 1967	XII 2	37-38
365.	Pred volitvami	XII 1	15-16
366. MARUŠIČ Tomaž	Volitve v naši občini	VIII 3	47-50
367. ŠTRUKELJ Stanislav	Prometna problematika v občini Idrija	XIV 2	109-110
368. Občinski ljudski odbor (odloki in zapisniki sej)		I 1	24-44
369. Občinski ljudski odbor Idrija (odloki in zapisniki)		I 2	98-108
370. Odlok o razglasitvi predsednika FLRJ tovariša Josipa Broza-Tita za častnega občana občine Idrija		II 1	18
371. Odlok o razglasitvi člana centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije - tovariša Ivana Regenta za častnega občana občine Idrija		II 1	19
372. Zapisnik slavnostne seje občinskega ljudskega odbora Idrija		II 1	21-23
373. Občinski ljudski odbor Idrija		II 1	32-35
374. Občinski ljudski odbor Idrija, odloki		II 2	68-70
375. Iz zapisnikov sej občinskega ljudskega odbora Idrija		II 2	69-70
376. Občinski ljudski odbor Idrija (odloki)		II 3	100-102
377. Iz zapisnikov sej občinskega ljudskega odbora Idrija		II 3	101-102
378. Občinski ljudski odbor (Odloki, seje)		II 4	135-143
379. Občinski ljudski odbor Idrija		III 1	37-38
380. Občinski ljudski odbor Idrija (Odloki, seje)		III 2	57-63
381. Občinski ljudski odbor Idrija (Odloki, zapisniki sej)		III 3	83-85
382. Občinski ljudski odbor (odloki, zapisniki)		III 4	111-113
383. Občinski ljudski odbor Idrija (odloki, seje)		IV 1	18-20
384. Občinski ljudski odbor (odloki, seje)		IV 1	45-46
385. Občinski ljudski odbor Idrija		V 2	46-51
386. Občinski ljudski odbor Idrija		IV 3	71-78
387. Občinski ljudski odbor Idrija (odloki, seje)		IV 4	99-104
388. Občinski ljudski odbor Idrija		V 1	26-31
389. Občinski ljudski odbor Idrija		V 2	51-58
390. Občinski ljudski odbor Idrija		V 4	109-115
391. Občinski ljudski odbor Idrija		VI 1	14-16
392. Občinski ljudski odbor Idrija		VI 2	46-51
393. Občinski ljudski odbor Idrija		VI 3	72-73
394. Občinski ljudski odbor Idrija		VI 4	89-93
395. Občinski ljudski odbor Idrija		VII 1	12-21
396. Občinski ljudski odbor		VII 2	9-14
397. Občinski ljudski odbor		VII 3	11-12
398. Občinski ljudski odbor		VII 4	14-16
399. Občinski ljudski odbor		VIII 1	12-17
400. Občinski ljudski odbor		VIII 2	35-39
401. Občinska skupščina Idrija		VIII 3	58-61
402. Občinska skupščina Idrija		VIII 4	79
403. Skupščina občine Idrija		IX 1	13-14
404. Skupščina občine Idrija		IX 2	35-38
405. Skupščina občine Idrija		IX 3	56-57
406. Skupščina občine Idrija		IX 4	83-84
407. Skupščina občine Idrija		X 1	20
408. Rezultati letošnjih volitev		X 1	24
409. Skupščina občine Idrija		X 3	118-119
410. Skupščina občine Idrija		X 4	143
411. Skupščina občine Idrija		XI 1	18
412. Skupščina občine Idrija		XI 2	37-38
413. Skupščina občine Idrija		XI 3	67-70
414. Skupščina občine Idrija		XI 4	93-95
415. Občinska skupščina Idrija		XII 1	16-17
416. Skupščina občine Idrija		XII 3	64-65
417. O delu občinske skupščine		XIII 1	25-26
418. O delu občinske skupščine		XIII 3	74-78
419. O delu občinske skupščine		XIII 4	111-112

XXIV. OBISKI, SPOMINI, POTOPISI

420. BOŽIČ Lado	Obiskala sva idrijske rojake.	XVI 2	128-132
421. HERMANN F. B.	Iz knjige potopisnih pism Benedikta Franca Hermanna Reisen durch ... prevod: Rafaela Križ	XVIII 2	110-119

422. HVALA Cveto	Italijanski garibaldinci na obisku	II 3	107-108
423. JERAM Janez	Meja	XIV 4	230-234
424. KAVČIČ Lovre	En dan ujetnik Bele Khuna 1919	XVI 4	210-213
425. KOLER Viktor	Spomini na mladinsko progo Brčko-Banovići	XVI 2	214-216
426. MORTENSEN Frede	Obisk v Idriji	XVIII 1	37-41

XXV. OKOLJE

427. KAVČIČ Ivica	Raziskave v zvezi z razporeditvijo živega srebra v ekoloških sistemih Idrije in njene okolice	XVIII 2	122-123
RUPNIK-HIENG Nataša			
429.	Epifitska lišajska flora in onesnaženost ozračja v Idriji	XXIII-XXIV Z	207-208
430. SIKOŠEK Darinka	Idrija v Erlenmajerici	XXII Z	11-20

XXVI. OKROGLE MIZE

431. BAVDAŽ Jurij	Tržaško vprašanje	XIV 1	38-39
432.	Srečanje primorskih revij	XV 4	225-226
433. GRMIČ Vekoslav	Ali je Bog razodetja mrtev?	XIV 1	9-11
434. JANŽEKOVIC Janez	Ali je Bog modroslovcev umrl?	XIV 1	3-5
435. KERSEVAN Marko	Kriza sodobne religioznosti	X 2	71-76
436.	Ali je Bog mrtev	XIV 1	12-15
437. PELHAN Sergij	Pogovor med marksisti in kristjani	XIII 4	96
438.	Ali je Bog mrtev? Namesto uvoda	XIV 1	1-2
439. ROTER Zdenko	Pogled marksista na vprašanje o mrtvem Bogu	XV 3	133
440. TAVČAR Marijan	Debata na idrijskem dialogu	XIV 1	16-19
441. VABILO na okroglo mizo z naslovom Specifičnost razvoja Slovencev v različnih družbenopolitičnih sistemih		XV 3	33

XXVII. PLANINSTVO, ALPINIZEM, PLANINSKO LEPOSLOVJE

442. BOŽIČ Lado	Pozdravljen, sosedi Čaven!	XIV 4	224-229
443.	»Franc« izpod Spička	XV 1	48-53
444.	Ob robu Vojskarske planote	XV 2	115-120
445.	Odmaknjena in pozabljena gora	XVI 2	217-220
446. GANTAR Ivan	Stiri leta planinskega zavetišča na Vojskem	VII 4	3-6
447.	25 let planinske kočice na Hlevišah	XXV Z	219-224
448. IDRIJSKA smer v Loški steni (Log pod Mangrtom)		XX 3-4	98-99
449. JERAM Janez	Občni zbor Planinskega društva v Idriji	I 2	108
450.	Delovanje Planinskega društva v Idriji	I 3	158-159
451.	Ob 60-letnici PD Idrija	X 1	17-18
452.	III. spominski pohod na Porezen	XXIII-XXIV Z	218
453.	Množičen pohod na Hleviške planine	XXIII-XXIV Z	219-220
454.	Alpinistična odprava Chamonix 1978	XXIII-XXIV Z	218-219
455.	75-letnica PD Idrija in PD Cerkno	XXIII-XXIV Z	234-236
456.	V. spominski pohod na Porezen	XXIII-XXV Z	238
457. JEREB Viktor	Ob 60-letnici Planinskega društva Cerkno	IX 4	76-83
458. LOGAR Srečko	Naše planinske postojanke	V 4	100-101
459.	Občni zbor planinskega društva	V 4	120
460.	Letni obračun Planinskega društva Idrija	VI 2	53-54
461.	Novo planinsko zavetišče na Jelenku	VI 3	75
462.	Lep uspeh mladinskega odseka PD Idrija	VII 3	14-15
463.	60-letnica planinskega društva Cerkno	IX 3	58
464.	Obračun naših planincev	X 1	21-22
465.	Občni zbor planinskega društva Idrija	XI 2	38
466.	Letni obračun Planinskega društva Idrija	XII 2	41-42
467. MUROVEC Stanko	Alpinizem v Idriji	XVIII 3-4	220-221
468.	Idrijčani na Mont Blancu (Iz kronike alpinističnega odseka)	XX 3-4	97-98
469.	Razvoj alpinizma v Idriji	XXI 1-2	39-40
470. PODOBNIK Jelko	Porezen naš Triglav (slike in krajše besedilo)	XI 1	8-9
471. TERPIN Rafko	Porezen	XXI 1-2	31-37

XXVIII. POLITIČNE ORGANIZACIJE

472. BERIČIČ Marijan	Socialistična zveza kot vseljudski parlament	VII 1	9-10
473. BERGLEZ Slavka	Delovanje občinskega pionirskega sveta v Idriji	V 3	74-78
474. F. B.	VII. kongres LMS in delo ljudske mladine v naši občini	VII 1	22
475. JERAM Janez	Srečanje jubilarov in sprejem v Zvezo komunistov	XXIII-XXIV Z	229
476. KOVAČ Silvo	Občinska konferenca LMS občine Idrija (v pripravi na VII. kongres LMS)	VII 4	16
477.	MDB Bela krajina 80	XXV Z	245-247
478. LOGAR Srečko	Konferenca članov ZK pri rudniku	I 4	187
479.	Ožja konferenca ZKS pri rudniku	I 4	187-188
480.	Volitve vodstev osnovnih organizacij SZDL	V 1	9-10
481.	Občinska mladinska konferenca	V 1	20
482.	Konferenca SZDL v Idriji	V 1	20-21
483.	Partijski sestanek tovarne pobištva 22. Julij	V 1	21

484.	Občinska konferenca SZDL v Idriji	V 3	91-92
485. LUŽNIK Stanko	Krajevne konference SZDL v okviru nalog V. kongresa SZDL Jugoslavije	V 4	115
486.	Občinska konferenca SZDL ob novih perspektivah gospodarskega in družbenega razvoja idrijske občine	VI 1	3-5
487.	Občinska konferenca SZDL ob novih perspektivah gospodarskega in družbenega razvoja idrijske občine	VI 2	37-41
488. PISMO občinske konference ZKS - Idrija		XII 4	87
489. PODOBNIK Jelko	Delo mladinske organizacije na gimnaziji	VI 2	52-53
490. POROČILO z občinske konference LMS Idrija		VI 2	52-53
491. PROTESTNO zborovanje Generalnemu sekretarju OZN in belgijski vladi		VI 1	16

XXIX. POROČILA IN OCENE

a) Problematika Idrijskih razgledov in primorskih revij

492. BOŽIČ Lado	Idrijskim razgledom na pot	I 1	3
493. BOŽIČ Slavica	Nikar naj (...)	X 2	27
494. ČERNIGOJ Aldo	Sodelovanje primorskih revij	XX 3-4	53-54
495. IZJAVA primorskih revij		XV 4	227
496. KAVČIČ Janez	Ob 10-letnici Idrijskih razgledov	X 1	4
497. OB jubileju (Uredništvo)		XXV 2	3
498. OB dvajsetem letniku (Uredništvo)		XX 1-2	+1
499. OBRAČUN Idrijskih razgledov za leto 1967		XIII 2	60
500. POGOVOR z naročniki		XI 4	77
501. POROČILO o finančnem poslovanju Idrijskih razgledov v letu 1963		IX 1	20
502. POROČILO o finančnem poslovanju Idrijskih razgledov za leto 1965		XI 1	22
503. POROČILO o finančnem poslovanju Idrijskih razgledov za leto 1966		XII 2	20
504. TERPIN Rafko	O likovni opremi idrijskih revij in priložnostnih tiskov	XIX 1-2	4
505. UREDNIKOVA beseda		VI 4	79-82
506. UREDNIKOVA beseda ob desetletnici (Uredništvo)		X 1	3
507. V DRUGO desetletje (uredništvo)		XI 1	3

b) Samostojna dela (knjige in brošure) in glasila

508. HABE Tone	Pogled iz malega sveta (Cvetko A. Kristan)	IV 3	80
509. FELC Jože	Dobro jutro svoboda - (Bibliogr. podatki, urednikova beseda (Ivan Potrč) na zavihku)	XVI 4	227
510.	Dobro jutro svoboda - (odlomki iz ocen)	XVII 3-4	150-151
511. DIVJE jezero - Muzej v naravi		XVII 3-4	150
512. BOLNIŠNICA Pavla (Tomaž Pavšič)		XIII 3	72-73
513. IDRIJSKE Kaplje (Tomaž Pavšič)		XII 4	77-80
514. IDRIJSKI zbornik - misel za uresničenje		XII 4	84-85
515. NOVO glasilo Informator (Srečko Logar)		VII 1	28
516. PRVA tiskana številka Obveščevalca, glasilo DO Kolektor Idrija (vest) (Silvo Kovač)		XXIII-XXIV Z	216
517. TRATNIK Valentin	Predstavitve knjige Danes jaz, jutri ti avtorja Valentina Tratnika (Silvo Kovač) (vest)	XXV Z	253

c) Članki in razprave (geološka in rudarska problematika)

Po ocenjevalcih

518. CIGALE Marko	Novejše razprave rudniških geologov. Jože Čar, Zakriti kras v bližnji okolici Idrije (Naše jame 16, 51, 62)	XX 3-4	90
519.	Novejše razprave rudniških geologov. Jože Čar, Nekaj osnovnih podatkov o osamljenem krasu na Idrijskem (Naše jame 13)	XX 3-4	89
520.	Novejše razprave rudniških geologov. Ladislav Placer, Rekonstrukcija krovne zgradbe idrijsko-žirovskega ozemlja (Geologija 16)	XX 3-4	89-90
521.	Novejše razprave rudniških geologov. Ladislav Placer-Jože Čar, problem podzemeljske razvodnice Trnovskega gozda, Križne Gore in Črnovrške planote (Acta carologica VI)	XX 3-4	90
522. ČADEŽ Franci	Novejše razprave rudniških geologov. Ladislav Placer, Strukturna analiza epigenetskega rudnega telesa Grüber v idrijskem rudišču (Rudarsko-metalurški zbornik 1)	XX 3-4	91
523.	Znanje o idrijskem rudišču se veča /o strokovnih razpravah Čarja in Placerja (Geologija 18) in Placerja (Rudarsko-metalurški zbornik 1)	XXI 3-4	57-58
524.	Geološke razprave (Čar, Mlakar, Drovenik, Strmole - Geologija 20)	XXII Z	79-80
525.	Ladislav Placer in Jože Čar, Srednjetrjadna zgradba idrijskega ozemlja (Geologija 20)	XXV Z	230-231
526. ČAR Jože	Temeljno delo o geološki zgradbi idrijsko-žirovskega ozemlja (o razpravi Ivana Mlakarja v Geologiji 12)	XVI 2	110-112
527.	Za boj proti silikozni (recenzija) (dipl. ing. Ivica Kavčič: Uvajanje sodobnih metod in merjenja in zmanjševanja zapršenosti pri rudarskih delih rudnika živega srebra Idrija)	XVII 1-2	79

528.	Ali bo Divje jezero vedno smaragdno zelene barve? Peter Habič, Hidrološke značilnosti Visokega krasa (...) / Hidrologija, 1970/	XVIII 1	58–59
529.	Potapljaški podvigi v kraških sifonih na Idrijskem. Primož Krivic in Anton Praprotnik, Jamsko potapljanje v Sloveniji (...) (Naša jame 14)	XIX 1–2	69
530.	Franci Čadež, Sadra in anhidrit na Idrijskem (Geologija 20)	XXV Z	232–233
531.	Triadomegalodon idrianus. Marko Cigale, Anton Ramovš in Elisabeth Végh-Neubrandt, 1976, Triadomegalodon idrianus n. sp. aus dem Oberkarn bei Idrija (Geologija 19)	XXII Z	78–79
532. GANTAR Ivan	Zaščita delavcev pred živosrebrnimi hlapi; ob članku Ivice Kavčič, Prizadevanje za zmanjševanje nevarnosti pred zastrupitvijo s Hg na jamskih deloviščih rudnika živega srebra Idrija (Sigurnost u rudnicima)	XVIII 1	60–62
533. LIKAR Franci	Modernizacija pridobivalnega procesa v idrijskem rudniku; Uroš Bajželj, Rezultati uvažanja mehanizacije v jamo rudnika živega srebra Idrija (Rudarsko-metalurški zbornik 1)	XVIII 1	59–60
534.	Računanje zračenja rudniške mreže po metodi pritiskov kot neznanek; Janez Senčar-Slavko Hodžar-Srečko Beričič, (nasl. kot zg.) (Rudarsko-metalurški zbornik 2–3)	XIX 1–2	69
535. LOGAR Srečko	Metoda pridobivanja urana iz skonca skrivalcev v Idriji (vest o dveh publikacijah V. Logomerca)	II 1	40
536. MLAKAR Ivan	Novi podatki o idrijskem krasu	XVII 3–4	152
537. NOVE geološke razprave	(Bibliografski podatki o štirih geoloških razpravah – Geologija 18)	XXI 1–2	39
538. OGORELEC Bojan, Jože Čar in Franci Čadež	Klastični vložki v srednje triadnem dolomitu na Idrijskem (Geologija 20)	XXV 2	231–232
539. PLACER Ladislav	O nastanku idrijskega rudišča; Ivan Mlakar in Matija Drogenik, Strukturne in genetske posebnosti idrijskega rudišča (Geologija 14)	XVII 3–4	151–152
540.	Raziskovanje skladov mezozoika v Sloveniji; (poročilo o začetku projekta)	XIX 3–4	148

XXX. PREBIVALSTVO

a) Gibanje prebivalstva

541. BOŽIČ Vojko	Strukture prebivalstva v idrijski občini	XX 1–2	10–14
542. KESER Sergije	Rast in gibanje prebivalstva mesta Idrije v obdobju 1854–1953	IV 1	10–16
542.a	Dnevni dotok zaposlenih in doseljevanje prebivalstva v Idrijo	V 1	10–15
543. KOLER Viktor	Prvi rezultati popisa prebivalstva v občini Idrija	XVI 1	79–80
544. SEDEJ Vlado	Prebivalstvo in delovna sila kot dejavnik družbenega razvoja občine Idrija	XXV Z	57–105

b) Podatki o umrlih občanin in v občini rojenih osebah

545. Ohranili jih bomo v lepem spominu	XI 1	23
546. Ohranili jih bomo v lepem spominu	XI 2	40
457. Ohranili jih bomo v lepem spominu	XI 3	70–72
548. Ohranili jih bomo v lepem spominu	XI 4	95–96
549. Ohranili jih bomo v lepem spominu	XII 1	19–20
550. Ohranili jih bomo v lepem spominu	XII 2	43–44
551. Ohranili jih bomo v lepem spominu	XII 3	67–68
552. Ohranili jih bomo v lepem spominu	XII 4	89
553. Ohranili jih bomo v lepem spominu ...	XIII 1	23–25
554. Ohranili jih bomo v lepem spominu ...	XIII 2	58–59
555. Ohranili jih bomo v lepem spominu	XIII 3	82–83
556. Ohranili jih bomo v lepem spominu	XIII 4	114–115
557. Ohranili jih bomo v trajnem spominu	XIV 1	55–56
558. Ohranili jih bomo v trajnem spominu	XIV 2	111–112
559. Ohranili jih bomo v trajnem spominu	XIV 4	246–248
560. Ohranili jih bomo v trajnem spominu	XV 1	73–76
561. Ohranili jih bomo v trajnem spominu	XV 3	174–179
562. Ohranili jih bomo v trajnem spominu	XV 4	245–246
563. Ohranili jih bomo v trajnem spominu	XVI 2	141–144
564. Ohranili jih bomo v trajnem spominu	XVI 4	234–237
565. Ohranili jih bomo v trajnem spominu	XVII 1	296–298
566. Ohranili jih bomo v trajnem spominu	XVIII 1	+I–X
567. Ohranili jih bomo v trajnem spominu	XIX 1–2	+I–VI

XXXI. RAZNO

568. KOVAČ Silvo	Krvodajalska akcija v idrijski občini	XXV Z	247
569.	Zlati znak sindikata	XXV Z	253
570. K. U.	Pomembna dejavnost Rdečega križa v Sebrejljah	V 4	116-117
571. LOGAR Srečko	Potresni sunki	I 1	112
572.	Pomoč Skopju	VII 4	75-76
573. S. P.	Gradnja letališča v Črnem vrhu	VI 2	55

XXXII. RIBIŠTVO

574. LOGAR Srečko	Redni občni zbor ribiškega društva Idrija	I 1	46
575.	Občni zbor ribiškega društva	II 1	39
576.	Otvoritev ribje valilnice v Idriji	II 1	39
577.	Uspešno delo ribiške družine v Idriji	III 1	42
578.	Občni zbor rajonske ribiške zveze	III 1	43
579.	Lepi uspehi naših ribičev	V 1	25
580.	Obnovitev ribjega zaroda v Zali	V 4	122
581.	Lepi uspehi naših ribičev	VII 1	27

XXXIII. RUDNIK

582. BAŠ Franjo	Prvo rudosledstvo	I 4	177-178
583. BEZEG Karel	Prva rudosledstva v Idriji (iz rokopisa Doprinosi k zgodovini Idrije)	I 3	122-124
584.	Prvi rudokopi v Idriji	II 1	29-31
585. BOŽIČ Lado	Socialne razmere idrijskih rudarjev	II 3	79
586. BRESSANI Luigi	Konvencija (...) - (prevedel M. Breclj)	XVI 4	196-201
587. BUČIČ Vesna	Razstava Zaklad potopljenega ladje, december 1970	XV 4	211-223
588. CIGALE Marko	Prezrez skozi krizno obdobje rudnika živega srebra Idrija	XXV Z	5-18
589.	Okrogla miza o problemih rudnika živega srebra Idrija	XXV Z	224-225
590. ČAR Jože	Kakšna bo usoda Pronta?	XV 3	152-156
591.	Svetovna kriza živega srebra	XXI 1-2	1-8
592.	Prilaganje velikih proizvajalcev živega srebra razmeram na svetovnem trgu	XXI 3-4	1-10
593.	Ne le kriza svetovnega trga živega srebra, ampak kriza kovine	XXII Z	1-66
594. DERMEJ Marjan	Idrija spet v središču mednarodne pozornosti	XIX 3-4	126-136
595. GANTAR Ivan	Iz letnih poročil Rudnika živega srebra v Idriji	I 2	82-85
596.	Iz letnih poročil Rudnika živega srebra v Idriji	I 3	139-142
597.	Iz letnih poročil Rudnika živega srebra v Idriji	I 4	175-177
598.	Iz letnih poročil Rudnika živega srebra v Idriji	II 2	63-65
599.	Iz letnih poročil Rudnika živega srebra v Idriji	III 3	76-79
600.	Iz letnih poročil Rudnika živega srebra v Idriji	IX 4	63-69
601.	475 let idrijskega rudnika	XIII 2	53-55
602. GROFF Marijan	Svetovni trg živega srebra	XV 1	11-35
603. KAVČIČ Ivica	Proces pridobivanja živega srebra v topilnici v Idriji	XI 2	29-32
604.	Pridobivanje živosrebrnih spojin pri idrijskem rudniku	XIII 2	30-33
605. KOŽELJ Albin	O problemih rudnika živega srebra	II 4	116-118
606.	Nova rotacijska peč za živosrebrno rudo v topilnici Rudnika živega srebra-Idrija	VI 2	23-25
607.	Študijsko potovanje po Združenih državah Amerike zaradi proučitve dela v podjetjih barvaste metalurgije	VII 3	5-8
608. KRATKA kronika rudnika in mesta Idrija (Vsebinska častnih diplom)		II 1	17
609. LOGAR Srečko	Deset let delavskega samoupravljanja v našem rudniku	V 1	3-8
610.	Rudarski praznik	V 3	90-91
611.	Stara topilnica na Lenjštatu	V 4	117
612.	Važno rudarsko posvetovanje	VII 4	17
613.	Leto odkritja idrijskega rudnika	VIII 4	68-70
614. MAJNIK Stanko	Rudnik Idrija med nemško okupacijo	XV 3	157-166
615.	Živo srebro in tihotapci	XXI 1-2	25-27
616.	Plače pri idrijskem rudniku od septembra 1944 do decembra 1949	XXI 3-4	49-56
617.	Nekaj zanimivosti in številk iz življenja rudnika	XXV Z	185-192
618. MLAKAR Ivan	Nekaj problemov v zvezi z raziskovanjem in odpiranjem rudišča Ljubevč v Idriji	XIV 2	78-79
619.	Raziskovalne metode na živo srebro izven območja rudišča Idrija	XV 3	146-151
620.	Novo v Ljubevču	XV 4	224
621.	Uporaba živega srebra	XVIII 2	86-103
622.	Še nekaj podatkov o uporabi živega srebra	XIX 1-2	12-16
623.	Osnovni parametri proizvodnje rudnika Idrija skozi stoletja do danes	XIX 3-4	75-109
624.	An outline of production of the Idrija Mercury mine trough the centuries	XIX 3-4	110-114
625. PROHINAR Ciril	Naš rudnik (intervju)	III 4	106-109
626. ŠULIN Miloš	Razvoj topilnice Rudnika živega srebra po osvoboditvi	XIII 1	6-11

627. VERBIČ Marija	Karolinški rudarski red za idrijski rudnik 1580 (uvod, prevod M. V.)	XIV 2	57-71
628.	Prvi upor idrijskih rudarjev leta 1579	XIV 3	113-125
629.	O lesu za idrijski rudnik, prvih idrijskih grabljah in klav- žah; (prispevek za zgodovino idrijskega rudnika v XVI. stoletju)	XV 2	89-99
630.	Fabrikacija cinobra v Idriji	XVI 1	33-42
631.	Ali je Idrija dobila svoje ime po živem srebru	XIX 3-4	146-147
632.	Valvasorjeva rimana kronika o idrijskem rudniku (Pre- vod in komentar)	XX 3-4	54-59

XXXIV. SOCIOLOGIJA

633. PELHAN Sergij	Družbena vloga sorodstva na vasi v preteklosti	X 2	61-64
634. TAVČAR Marijan	Cerkljanska in njena preobrazba; (sociološka skica pre- obrazbe Cerkljanske pod vplivom industrializacije)	XV 2	81-85

XXXV. SODNA KRONIKA

635. REMS Anton	Okrajno sodišče v Idriji in njegovo delo	IV 4	88-91
636.	Izpred našega sodišča	VI 4	96
637. D. K.	Izpred okrožnega sodišča	VI 4	96-97
638. Izpred našega sodišča		VI 2	54
639. Izpred našega sodišča		VI 3	75
640. Izpred našega sodišča		VII 3	16
641. Izpred našega sodišča		VII 4	19
642. Izpred našega sodišča		VIII 1	17-18
643. Izpred našega sodišča		VIII 2	43
644. Izpred sodišča		VII 1	28
645. Izpred sodnika za prekrške		VII 4	19

XXXVI. SPOMENIKI IN SPOMINSKE PLOŠČE

646. C. H.	Odkritje spominske plošče v Zadlogu	III 3	95
647. JERAM Janez	Spomeniki NOB v idrijski občini	XII 4	87-89
648. LOGAR Srečko	Odkritje spomenika idrijskemu rudarju	I 4	183
649.	Odkritje spominske plošče na Vojskem	IV 4	108
650.	Odkritje spomenika v Novakih	V 2	49
651.	Preurejeno partizansko grobišče v Ledinah	V 3	91
652.	Odkritje spominske plošče padlim dijakom	VI 2	41-43
653.	Odkritje spomenika Jožetu Mihevču - Rudarju	VIII 4	75
654. PAGON Andrej-Ogarev	Partizanske tehnike - zgodovinski spomeniki NOB. Usta- novitev in razvoj partizanske tehnike »Porezen«	XII 1	6-12
655. VIDMAR Ferdo	Slovesno odkritje partizanskega grobišča na Vojščici	I 3	153-154
656. ZUPANC Ciril	Nekaj misli o spomeniku SVPB Pavla	X 4	141-143

XXXVII. SPOMENIŠKO VARSTVO

657. BAVDAŽ Jurij	Najdba na grajskem stolpu	XIII 4	109
658. BIZJAK Janez	Dileme ob človeških posegih v zaščitne predele; bife pred bolnico Franja	XXI 3-4	11-12
659. BOŽIČ Milan	Spomeniško varstvena zaščita v Idriji	XIII 4	92-96
660. HLAČA Ivan	Varstvo narave in okolja	XX 1-2	14-18
661. HVALA Fani	Za odkup in preureditev Bevkove domačije	XXV Z	225-226
662. KAVČIČ Janez	Ob restavraciji Mrakovih fresk v Spodnji Idriji	X 4	125-128
663. LOGAR Srečko	O spomeniškem varstvu v Idriji	XIII 1	2-3
664. MAJNIK Stanko	Znamenja v Idriji	XXII Z	50-60
665. STRUNA Albert	Idrijska »Kamšt« se podira	XV 4	210-211
666. TERPIN Rafko	Fotografije s komentarjem; zbral in komentiral Rafko Terpin	XXV Z	210-211
667. VARSTVO narave in spomeniško varstvo v Idrijski občini		XIV 2	92-97

XXXVIII. ŠAH

668. KOVAČ Silvo	Šah	XII 3	66-67
669.	Šah	XII 4	89-90
670.	Šahovska kronika	XIII 1	20
671.	Šah	XIII 2	57-58
672.	Šah	XIII 3	80-81
673.	Šah	XIII 4	113-114
674.	Šahovska kronika	XIV 1	48-50
675.	Šahovska kronika	XIV 4	243-245
676.	Šahovska kronika	XV 1	70-71
677.	Šahovska kronika sezone 1970/71	XVI 2	136-139
678.	Šahovska kronika	XVIII 1	62-66
679.	Šahovska kronika v letu 1973	XVIII 3-4	213-215
680.	24 ur šaha v Idriji	XXIII-XXIV Z	217
681.	Šahovska kronika	XIX 3-4	149-150

683.	Prvenstvo Idrije za leto 1956	I 1	47-48
684.	Naši pionirji - okrajni prvaki	I 2	111
685.	Ustanovni občni zbor okrajnega šahovskega odbora	I 2	111
686.	Neuspeh naših pionirjev na republiškem prvenstvu	I 3	159
687.	Okrajno mladinsko prvenstvo	I 3	159-160
688.	Okrajno moštveno prvenstvo	I 3	159
689.	Okrajno mladinsko prvenstvo posameznikov	I 3	160
690.	Uspeh in neuspeh z Ajdovščino	I 3	160
691.	Se en poraz z Ajdovščino. I. okrajno žensko prvenstvo posameznikov	I 4	186-187
692.	Brzoturnir za prvenstvo slovenskih mest	II 1	38
693.	Občni zbor šahovskega društva Idrija	II 1	38
694.	Dva turnirja na gimnaziji	II 1	38
695.	Društveno prvenstvo za leto 1957	II 1	39
696.	II. okrajno šahovsko prvenstvo	II 2	74
697.	Prijateljski dvoboj z Ajdovščino	II 2	74
698.	Pionirsko prvenstvo	II 2	75
699.	Šahovski izlet na Predmejo	II 2	75
700.	Simultanka mojstrskega kandidata Šiske	II 2	75
701.	Dva brzopotezna turnirja, Pionirski turnir, Tretji brzopotezni turnir	II 3	107
702.	Četrty hitropotezni turnir	II 4	147
703.	Šahovski festival v Portorožu	II 4	148
704.	Naše društvo - okrajni moštveni prvak	II 4	148
705.	Poraz našega moštva v Ljubljani	II 4	148
706.	Društveni brzoturnirji, Dva pionirska brzoturnirja	III 1	41
707.	Občni zbor šahovskega društva Idrija	III 1	41-42
708.	Dva pionirska turnirja na osnovni šoli	III 2	67
709.	Društveno prvenstvo posameznikov	III 2	67
710.	Okrajno prvenstvo posameznikov	III 2	67
711.	Pionirska prvenstva	III 2	67-68
712.	Neuspeh naših pionirjev na okrajnem prvenstvu	III 2	68
713.	Prijateljski dvoboj z Radovljico	III 2	68
714.	Okrajni brzopotezni turnir	III 2	68
715.	Kronika šahovskega življenja	IV 4	109
716.	Šahovska kronika	V 2	50
717.	Zmaga rudniških šahistov; vele mojster Ivkov v Idriji	V 4	121
718.	Tone Troha dvakrat zmagovalac	VII 4	18
719.	Marijan Rogale - zmagovalac v novembru	VII 4	18
720.	Naš neuspeh na okrajnem prvenstvu	VII 4	18
721.	Prehodni pokal je tudi letos osvojilo mesto	VII 4	18
722.	Kvalifikacijski turnir	VIII 1	20
723.	Mladinsko prvenstvo Idrije za leto 1962	VIII 1	20
724.	Letos dva šahovska prvaka	VIII 2	42
725.	Šah	VIII 4	78
726.	Šah	IX 1	19
727.	Uspehi našega Kovača	IX 3	59
728.	Šah	IX 4	85
729.	Silvo Kovač - prvak Idrije za leto 1964; drugi Kovačevi uspehi	X 1	21

XXXIX. ŠOLSTVO

a) Zgodovina šolstva

730. BOŽIČ Lado	Skozi stoletja	I 2	54-58
731. BOŽIČ Slavica	O kulturnih obletnicah	I 3	115-116
732. LOGAR Srečko	Kronika Rudarsko-industrijske šole v Idriji (1948-1954)	XIII 2	37-39
733. PAVLIČ Slavica	Iz zgodovine idrijskega šolstva	VIII 3	52-56
734.	Ob 100-letnici pouka in delovanja šole v Šebreljah	XII 4	73-76
735.	Oris delovanja šole v Spodnji Idriji	XIV 1	43-45
736.	Šole na Cerkljanskem	XIV 4	235-245
737.	Ustanovitev šole v Črnem vrhu	XVI 2	107-108
738.	400 let idrijske osnovne šole	XXV 2	193-202
739. RUPNIK Franc	Sola v Spodnji Idriji	XIV 2	98-100
740. SELJAK Ivanka	Ob desetletnici glasbene šole v Idriji	I 3	116-118
741. STUCIN Ana	O partizanskih osnovnih šolah na Cerkljanskem	XIV 3	190-195
742. ŽNIDAR Vincenc	Zanimivosti iz preteklosti idrijskega šolstva	XIII 3	62-63

b) Zgodovina idrijske realke

743. MARUŠIČ Branko	Prispevki k zgodovini idrijske realke	X 3	116-118
744. BOŽIČ Lado	Ob 70-letnici ustanovne listine občinske nižje realke v Idriji (29. XII. 1900-29. XII. 1970)	XV 4	213-220

745.	Ustanovitev prve slovenske realke v Idriji (ob 70-letnici)	XVI 1	24-32
746.	Idrijska realka pod svojo streho	XVI 2	98-103
747.	Mestna višja realka, prva matura in podržavljenje zavoda	XVI 4	183-195
748.	Prva svetovna vojna, italijanska okupacija in ukinitve prve slovenske realke	XVII 1-2	1-28
749.	Popravek k 4. št. str. 187 Božič: Mestna višja realka ...	XVII 1-2	29
750.	Dijaške organizacije v Idriji	XVII 3-4	99-115
751.	Dijaške organizacije v Idriji. 2. visokošolska narodnoredikalna Prosveta	XVIII 1	1-16
752.	Dijaške organizacije v Idriji. 3. Srednješolski »Preporod«	XVIII 2	67-85
753.	Dijaške organizacije v Idriji. 4. Akademsko »Prosveta«	XVIII 3-4	125-165
754.	Dijaške organizacije v Idriji. 4. Srednješolski krožek	XIX 1-2	51-63
755.	Dijaške organizacije v Idriji. 4. Srednješolski krožek	XIX 3-4	132-140
756.	V mladih vrstah pred pol stoletjem	XX 1-2	33-46
757. VONČINA Anton	Maturanti idrijske realke leta 1913	XIII 2	39-42

c) Gimnazija Jurija Vege

758. BOŽIČ Lado	V boju za srednjo šolo	X 2	29-33
759. BOŽIČ Slavica	Poročilo o proslavah kulturnih obletnic (podatki o maturantih)	I 4	183
760.	Odsli so že tretji maturanti	III 3	94
761.	Naši prvi diplomanti	II 1	36
762.	Naši maturantje v šolskem letu 1958/59	IV 4	106-107
763.	Gimnazija petič pognala	V 3	91
764.	Pogled v nastajanje gimnazije Jurija Vege 1952-1965	X 2	38-46
765. FALATOV Peter	Razvoj šolskih centrov na Primorskem	IX 2	39-40
766. HVALA Ivan	O delu mladinske organizacije na gimnaziji v 1. polletju šolskega leta 1958/1959	IV 1	23-24
767. KERŠEVAN Marko	Gimnazija Jurija Vege; delo šolske skupnosti dijakov v prvem polletju	IV 1	21-20
768.	Delo šolske skupnosti dijakov na gimnaziji v šolskem letu 1959-60	V 3	85-87
769. KRAVANJA Jože	Učni uspeh v šolskem letu 1956-57	II 3	103
770. PODOBNIK Jelko	Delo mladinske organizacije v šolskem letu 1959-60	V 3	87-89
771. SIKOŠEK Darinka	Mladi iz gimnazije Jurija Vege so se uspešno vključili v kemijske reakcije	XXI 3-4	62-63
772. ŠOLSKA poročila		X 2	97-103
773. URBAS Draga	Deset let življenja in delovanja MKUD Zorko Prelovce	X 2	46-48
774. VRŠEC Vinko in IŠTENIČ Janez	Zivljenje nižje gimnazije	X 2	33-38
775. (SEDMO) 7. dijaško obsejno srečanje Primorske		XXIII-XXIV Z	229-230

d) Šolstvo v letih 1957-1967

776. BOŽIČ Slavica	Šolstvo v naši občini	I 1	44-45
777.	Šolstvo v naši občini	I 2	64-71
778.	Pred začetkom novega šolskega leta	I 3	156
779.	Šolstvo	II 4	134-148
780.	S prve konference upraviteljev osnovnih šol v šolskem letu 1957/58	II 4	143-145
781.	Položaj našega šolstva	III 3	88-93
782.	Razvoj našega šolstva	V 3	63-71
783. BIZJAK Ivan	Prva svečana podelitev Bevkovih značk	VIII 2	29-31
784.	Nekaj temeljnih izhodišč za nadaljnji razvoj šolstva	VIII 4	72-75
785.	Tekmovanje za Bevkovo značko	IX 1	16-17
786.	Pot do enotne osnovne šole v občini Idrija	XI 3	53-55
787. MIKLAVIČ Sonja	Delo osnovnošolskih pionirjev	II 2	71
788. KRIZAJ Bojan	Učnovzgojni problemi v luči šolske reforme; (nekaj izkušenj II. osnovne šole)	V 3	79
789.	Delo šolske zadruge S. Bloudka (nekaj izkušenj II. osnovne šole)	V 2	78
790. TEKMOVANJE mladih matematikov		IX 2	39
791. TEKMOVANJE mladih matematikov		X 3	119
792. TOMŠIČ Alenka in BIZJAK Ivan	Nekaj misli o nižje organiziranih šolah	V 3	71-73
793. T. B.	Šole in vzgojne ustanove v novem šolskem letu	VI 3	74
794. TURK Zinka	Zavod za prosvetno pedagoško službo v Idriji	VI 4	93-94
795.	Ob vstopu v šolsko leto 1962-63	VII 4	8-10

e) Nove šole in vrtci

796. BONČINA Igor	V Otaležu nova šola	XXII Z	80-81
797. JERAM Janez	Otvoritev nove šole v Spodnji Idriji	XIV 1	43
798. LOGAR Srečko	Nov otroški vrtec	X 4	145-146
799. NOVA šola v Cerknem - Spomenik NOB		XV 1	54-58

f) Idrijski študentje

800. LOGAR Srečko	Brucovski večer v Idriji	II 1	36
801. MIKLAVČIČ Emil	Želje in načrti idrijskih študentov	VII 4	17
802. SKUPŠČINA Kluba idrijskih študentov		XIII 4	110-111
803. SOCIALNO-ekonomski položaj idrijskih študentov		XVIII 3-4	195-209

XL. TELESNA VZGOJA IN ŠPORT

a) Zimski športi

804. KOVAČ Silvo	Trnovski maraton	XX 3-4	99-103
805.	V. Trnovski maraton	XXIII-XXIV Z	227-228
806.	Uspešni idrijski sankalci	XXIII-XXIV Z	228
807.	VI. Trnovski maraton	XXV Z	254-256
808.	Medklubske sankalške tekme v Idriji	XXV Z	257
809.	Sedmi Trnovski maraton	XXV Z	257-258
810. LOGAR Srečko	Rudarjevi tekači na Pokljuki	I 1	46
811.	Društvene tekme ŠD Rudar v Idriji	I 1	46
812.	Prvenstvo Primorske smučarske podzveze	I 2	108-109
813.	Rudarjevi smučarji na republiških prvenstvih	I 2	109
814.	Meddruštvene smučarske tekme na Livku	I 2	110-111
815.	Občni zbor Primorske smučarske podzveze	I 4	184
816.	Rudarjevi tekači na Pokljuki	II 1	36
817.	Slalom ŠD Rudar	II 1	36
818.	ŠD Rudar na državnem prvenstvu v smučarskih tehik	II 1	37
819.	Lep uspeh Rudarjevih smučarjev	II 1	37-38
820.	Naši smučarji na republiškem prvenstvu	II 1	38
821.	Lep uspeh naših smučarjev	II 2	72
822.	In še en uspeh naših smučarjev	II 2	72-73
823.	Prvenstvo Primorske smučarske podzveze	II 2	73
824.	Občni zbor Primorske smučarske podzveze	II 4	147
825.	Prve smučarske tekme	III 1	38-39
826.	Društvene sankalške tekme	III 1	39
827.	Smučarsko prvenstvo Primorske	III 1	39
828.	Naši smučarji na tujih smučiščih	III 1	40
829.	Zadnja smučarska tekma	III 2	64-65
830.	Poletni uspeh naših smučarjev	IV 3	82
831.	Občni zbor Primorske smučarske podzveze	V 1	23
832.	Prvenstvo Primorske smučarske podzveze	V 1	24
833.	Sankalške tekme	V 1	24
834.	Smučarsko prvenstvo okrajne zveze Partizan	V 1	23-24
835.	Lepi uspehi naših smučarjev	VI 1	17-19
836.	V Idriji je bilo tudi republiško sankalško prvenstvo	VI 1	19
837.	VI metalurške zimske športne igre	VII 1	23-24
838.	Okrajno smučarsko prvenstvo na Vojskem	VII 1	26
839.	Sankanje	VIII 1	20-21
840. MAŽGON Andrej	Smučanje	XIV 1	48
841.	Smučarska vlečnica	XIV 2	105-110
842. MIKLAVČIČ Milan	Problemi in težave naših smučarjev	VII 1	24-25
843.	Dosežki sankalškega kluba	XVI 1	75-76
844. POLJANŠEK Slavko	Smučarsko prvenstvo osnovne šole v Idriji, tekmovalje na Vojskem, pionirske igre	VII 1	25
845.	Meddruštveno tekmovalje mladincev in pionirjev v Logatcu	VIII 1	19-20
846.	Okrajno smučarsko prvenstvo	IX 1	17
847. ŠKARABOT Renat	O delu SK Rudar v zimski sezoni	XV 1	66-70
848.	Smučarski klub Rudar za sezono 1971	XV 4	234
849.	Smučarski klub Rudar	XVI 1	77-78

b) Nogomet

850. F. D.	ŠD Rudar - prvak Primorske nogometne podzveze	II 2	73-74
851. LOGAR Srečko	Nogometne tekme ŠD Rudar	I 3	158
852.	Nogometni turnir ŠD Rudar	I 3	158
853.	Prijateljska nogometna tekma	II 2	72
854.	Pomladanski neuspeh naših nogometašev	III 2	65-66
855.	Neuspeh naših nogometašev	IV 1	26-28
856.	Osmo mesto v nogometu	IV 1	47-49
857.	Jesenski neuspeh naših nogometašev	V 1	22-23
858.	Pomladansko nogometno prvenstvo	V 3	92
859.	Okrajno pionirsko nogometno prvenstvo; zadovoljiv uspeh v tekmovalju za pokal maršala Tita	V 4	118-119
860.	Konec nogometa v Idriji	V 4	120
861.	Lep uspeh mladine nogometašev	VII 3	15-16
862.	Nogomet	XII 2	42-43
863. MAJNIK Stanko	Razvoj nogometa v Idriji	XVI 2	113-120

864. POLJANSEK Slavko	Nogomet; okrajna nogometna liga; mladinski okrajni prvak	IX 3	57
865. VELIKAJNE Anton	Delo in razvoj nogometnega kluba Rudar	XX 1-2	50-51
866.	Možnosti za razvoj nogometa v Idriji	XXI 1-2	40-43
c) Splošno in ostale panoge			
BOŽIČ Lado	V mladih vrstah pred polstoletjem (glej 756)		
867. JEREB Silvij	Telesna vzgoja na gimnaziji in srednji ekonomski šoli	X 3	120
868. KOVAČ Silvo	Tradicionalno prvomajsko kolesarjenje v Idriji	XXIII-XXIV Z	217
869.	III. športno tekmovanje mladih v Črnem vrhu nad Idrijo	XXIII-XXIV Z	218
870.	Športna tekmovanja ob 15-letnici TK	XXIII-XXIV Z	221
871.	Spominski pohod mladih po poteh IX. korpusa	XXIII-XXIV Z	222
872.	Rupnik Ivan - državni prvak v letenju z zmajem	XXIII-XXIV Z	222-223
873.	Podelitev Bloudkovih značk in občinskih priznanj za telesno kulturo	XXV Z	237
874.	I. zimski spominski pohod na Javornik	XXV Z	237
875.	Republiško prvenstvo v karateju za pionirje in mladince	XXV Z	252
876.	XV. športno tekmovanje ekip ZRVS in VVI Primorske	XXV Z	254
877.	Državno prvenstvo za pionirje v karateju	XXV Z	246
878.	Tekmovanje za zimski pokal plavalne zveze Slovenije v Cerknem	XXV Z	258-259
879.	Nova TRIM steza	XXIII-XXIV Z	221-222
880. KRIŽAJ Bojan	Dajmo telesni vzgoji v naši občini pravo mesto	IV 4	108-109
881. LESKOVEC Boris	Rudar - okrajni prvak v rokometu	VII 3	14
882.	Športna aktivnost na šoli	X 2	48-50
883. LOGAR Srečko	Občni zbor Partizana v Idriji	I 2	109-110
884.	Telovadni nastop TVD Partizan	I 3	152
885.	Otvoritev poletnega telovadišča	I 4	185
886.	Rudar - jesenski prvak	I 4	185
887.	Uspel odbojarski turnir	I 4	186
888.	Občni zbor SD Rudarja	II 1	36-37
889.	Občni zbor TVD Partizan Črni vrh	II 1	37
890.	Občni zbor TVD Partizan Idrija	II 1	37
891.	Kronika prvega telesnovzgojnega društva v Idriji	II 2	47-54
892.	Telovadna akademija osmošolcev	II 2	72
893.	Prijateljski dvoboj	III 2	64
894.	Letni obračun TVD Partizan Črni vrh	III 2	64-65
895.	Letni obračun TVD Partizan Idrija	III 2	66-67
896.	Letni občni zbor SD Rudar	III 2	67
897.	Ustanovitev skupnega društva	III 3	94
898.	Obnova lahke atletike	III 4	117
899.	Pokalni rokometni turnir v Idriji	III 4	117
900.	Povprečen uspeh naših rokometištev	III 4	117
901.	Prijateljsko srečanje z Ajdovščino	IV 1	28
902.	Uspela akademija naših telovadcev	IV 3	81
903.	Druge okrajne športne igre	IV 3	81-82
904.	Okrajno prvenstvo v odbojki	IV 3	82
905.	Ustanovitev občinskega odbora za telesno vzgojo	V 1	21-22
906.	Naši rokometišči - jesenski prvaki	V 1	22
907.	Velika aktivnost našega namiznoteniskega kluba	V 1	23
908.	Letni obračun TVSD Partizan-Rudar Idrija	V 2	50
909.	Prvenstvo Goriške rokometne podzveze	V 2	50
910.	Neuspeh naših odbojkarjev	V 4	119
911.	Telovadni dvoboj	V 4	120
912.	Občni zbor občinskega odbora za telesno vzgojo	V 4	120
913.	Tudi namizni tenis na rakovi poti	VI 1	19
914.	Lep uspeh naših rokometištev	VI 4	96
915.	Lep uspeh naših plavalcev	VII 3	15
916.	Namizni tenis	IX 4	84-85
917.	Ustanovitev občinske zveze za telesno vzgojo	XII 2	42
918. MAJNIK Stanko	Plavalni šport ter rekreacija ob Idriji nekdanj in danes	XVIII 1	42-47
919. MAŽGON Andrej	Telesna kultura v idrijski občini	X 2	66-69
920.	Namizni tenis	XII 1	19
921.	Telovadni dom	XIII 2	33-36
922.	Telesna vzgoja, šport, rekreacija	XIII 3	79-80
923.	Telesna vzgoja, šport, rekreacija	XIII 4	111-112
924.	Občinska zveza za telesno kulturo	XIV 1	47-48
925.	Mednarodno tekmovanje v gimnastiki Poljska-Jugoslavija (ženske) 183,30:182,50	XIV 2	104
926. POLJANSEK Slavko	Telesna vzgoja	VIII 2	41-42
927.	Telesna vzgoja	VIII 3	61-62
928.	Obnovitev dejavnosti	VII 4	17-18
929.	Namizni tenis	VIII 1	20
930.	Telesna vzgoja	VIII 4	77-78
931.	Telovadba; namizni tenis	IX 3	58
932.	Telesna vzgoja	XI 1	22

933. ŠKARABOT Renat	Delavske športne igre Rudnika živega srebra Idrija za prehodni pokal dneva rudarjev	XVIII 3-4 XVII 1-2 VII 1	215-218 88-95 27
934. ŠPORTNA dejavnost			
935. TELESNA vzgoja. TVŠD Partizan-Rudar			
e) Strelstvo			
936. BOGATAJ Edo	Strelsko tekmovanje	XIII 1	22-23
937. KAURIC Pajo	Strelstvo	X 1	21
938. LOGAR Srečko	Ekipo strelsko tekmovanje	II 2	74
939.	Delo strelske družine	III 1	39-40
940.	Strelstvo; letni obračun občinske strelske organizacije	IX 1	19
941.	Strelska tekmovanja	IX 1	20
XLI. TURIZEM			
942. BOŽIČ Lado	Pogled na stanje in razvoj turizma v idrijski komuni; I. Idrijski in cerkljanski svet; II. Gostinstvo in turizem	IX 2	23-33
943.	Pogled na stanje turizma v idrijski komuni; III. Naš turizem	IX 3	48-56
944. KOGOVSEK Erna	Trenutno najbolj aktualna turistična problematika	XIV 4	240-241
945. KOSMAČ Filip	Letovišče in turizem v Črnem vrhu	XIV 2	85-87
946. LOGAR Srečko	Ustanovitev okrajne stalne turistične konference	I 1	46-47
947.	Občni zbor Turističnega olepševalnega društva v Idriji	I 2	111-112
948.	Ustanovitev okrajne turistične zveze	I 4	188
949.	Idrija in njen tujski promet	VII 3	3-4
950.	Problemi našega turizma	IX 1	10-12
951.	Nagrade za olepšavo mesta	IX 2	38
952.	Posvet o partizanskem turizmu	IX 2	38
953.	Naše letošnje turistične prireditve	X 1	4-5
954.	Poletne turistične prireditve	X 4	128-133
955.	Kimpahov sprevod	XI 1	6-7
956.	Letošnje poletne turistične prireditve	XI 1	17
957.	Obračun turističnega društva v Idriji	XI 1	19-20
958.	Nagrade za olepšavo mesta	XI 1	21
959.	Letni obračun turističnega društva Cerkno	XI 2	39
960.	Prvi letni obračun naše turistične zveze	XI 2	39-40
961.	Obračun letošnjih turističnih prireditev	XI 4	91-93
962. POŽENEL Erna	Občni zbor TD Črni vrh nad Idrijo	XI 1	18-19
XLII. UMETNOST, KULTURA, PROSVETA			
a) Splošno			
963. BOŽIČ Silvij	Pripombe k načrtu o urejevanju kulturnega centra	XIII 3	73
964. BOŽIČ Slavica	Prosvetne prireditve	I 3	156
965. CUDERMAN Vinko	Nekaj misli o idrijski kulturni problematiki	XII 1	3-5
966.	Nekaj bežnih informacij o idrijskem kulturnem centru	XIII 1	4-6
967.	Perspektive idrijske kulture v luči finančnih (ne) možnosti	XVI 2	124-127
968.	Delo kulturne skupnosti Idrija in realizacija programa kulturnih dejavnosti v letu 1971	XVII 1-2	80-84
969. FELC Jože	Skica o vaški kulturi	X 2	57-60
970. HLAČA Ivan	Položaj naše prosvete	III 4	114-116
971. JERAM Janez	Vzpon kulturno-prosvetnega dela na Idrijskem in Cerkljanskem	XIV 2	88-91
972.	Kulturne prireditve 1973	XIX 1-2	71-72
973. KULTURNE prireditve v organizaciji ZKPO v letih 1974, 1975 in 1976		XXI 3-4	67-68
974. PAVSIČ Tomaž	Kulturno-prosvetni pregled	XIII 1	18-19
975.	Kulturno-prosvetni pregled št. 2	XIII 3	78-79
976. REMS Anton	Kulturno-prosvetno delo v idrijski občini	VI 1	17
977. TURK Zinka	Kulturno-prosvetna dejavnost na področju idrijske občine	I 1	45
978.	Kultura in prosveta v naši občini	I 2	71-82
b) Glasba in pevstvo			
979. ALBREHT Andrej	Sedem let idrijskega komornega zbora	XXI 3-4	58-61
980. FELC Jože	Psihologija koncerta	XVI 1	61-62
981. LOGAR Srečko	Lep uspeh naših šolskih pevskih zborov	V 2	48
982.	Tudi letos lep uspeh našega mladinskega pevskega zbora	VI 2	53
983. PAVSIČ Franc	Lyra in glasbene tradicije v Idriji	XVIII 3-4	165-179
984. RIJAVEC Ivan	Tretja občinska glasbena revija	VII 2	15
c) Gledališče (dramatika)			
985. ANDERLE Adolf	Načrt dela idrijske igralske družine	IV 4	107
986. BAZOVIČAR Ivica	Idrija in njena gledališka preteklost	I 3	119-122
987.	Idrija in njena gledališka preteklost	I 4	169-174

988. BOČIN Slavka	Dramska skupina DPD »Svoboda«	II 2	71
989.	Dramatska kronika	V 2	48-49
990. CUDERMAN Vinko	Gledališka kronika (1973-75)	XX 3-4	95-97
991. ERJAVEC Drago	Delo dramske skupine DPD Svoboda Idrija v sezoni 1958-1959	IV 3	80-81
992. FELC Jože	Utrinki ob tržaški 25. krstni premieri	XV 3	168-169
993.	Druga premiera slovenskega gledališča v Trstu; Ludvig Holberg: Jeppe s Hriba	XV 4	231-232
994.	Dramatično društvo v Idriji ust. l. 1889 (Irwing Shaw: Blage duše)	XVI 2	132-133
995.	Leonid Nikolajevič Andrejev, Anfisa (uprizoritev idrijskega odra)	XVIII 1	56-58
996. LOGAR Srečko	Gostovanje tržaškega slovenskega gledališča	I 4	184-185
997.	Tolminsko gledališče v Idriji	I 4	185
998.	Dnevnik Ane Frank	III 4	116
999.	Vdova Rošinka na idrijskem odru, Dnevnik Ane Frank ponovno na idrijskem odru; skromna gledališka žetev	V 4	117-118
1000. PAVŠIČ Tomaž	Naš 200-letni gledališki jubilej	XV 2	105-111

d) Razstave

1) Likovne

1001. CUDERMAN Vinko	Slikarska kolonija v Idriji	XIII 2	55
1002. KOVAČ Silvo	Razstava likovnih del slikarke Fanči Gostiša v Kanalu	XXV Z	252-253
1003. KREČIČ Peter	Razstava krajin Rafka Terpina v idrijski galeriji	XVII 1-2	85-87
1004.	Kronika idrijskih razstav v letu 1972	XVIII 1	54-56
1005. LOGAR Srečko	Razstave	I 3	153
1006.	Dve likovni razstavi	V 4	118
1007.	Razstave	VII 1	23
1008.	Razstava slik Fanči Gostiša	IX 2	40
1009. PRELOVEC Janko	Kronika idrijskih razstav v letu 1973	XIX 1-2	69-70
1010. RAZSTAVA slovenskih likovnih umetnikov v Idriji		XXIII-XXIV Z	226-227
1011. RAZSTAVA Avgusta Černigoja v idrijski galeriji		XXIII-XXIV Z	218
1012. SITAR Sandi	Govor ob otvoritvi razstave Rafka Terpina v galeriji Idrija 18. decembra 1970	XV 4	229-230

2) Druge

1013. KOVAČ Silvo	Zivi svet podzemlja in kitajski Kras - razstavi v Galeriji Idrija	XXV Z	253
1014.	Razstava ob 100-letnici Ljubljanskega zvona	XXV Z	256-257
1015. KUHAJ Boris	Razstava o idrijskem rudarju	XX 3-4	1-2
1016. LOGAR Srečko	Razstave	I 3	153
1017.	Dodatek k poročilu o razstavah	I 4	183
1018.	Razstave	VII 1	23
1019. JERAM Janez	Razstava fotografij Jaka Čopa 200 let Triglava	XXIII-XXIV Z	227
1020. TERPIN Rafko	Ob razstavi Jelka Podobnika	XVI 4	221-223
1021.	Nekaj misli ob Podobnikovih povečavah	XX 3-4	93-95

e) Knjižnice, predavanja, film

1022. ČAR Jože	Idrijski večeri	XX 3-4	91-92
1023. LOGAR Srečko	Plodno delo naše ljudske knjižnice	III 2	63-64
1024.	Plodno delo ljudske univerze v Idriji	I 2	108-112
1025.	Delo naše ljudske univerze	III 1	38
1026. VEČER amaterskih filmov		XXIII-XXIV Z	224-225
1027. V. V.	Šola za starše	II 2	72
1028. ŽUMER Mojca	Mladinski kino v Idriji	II 2	72

f) Prosvetna društva

1029. G. J.	Prosvetno društvo v Zavrčcu	I 2	108
1030. LOGAR Srečko	Občni zbor DPD Svoboda	I 4	183-184
1031.	Kriza našega DPD Svoboda	III 1	38
1032. OBČNI zbor DPD »Svobode«		V 4	118
1033. SIMAC Rudi	Dve prireditvi MKUD Zorko Prelovec na gimnaziji	II 2	71

XLIII. UMETNOSTNA ZGODOVINA

1034. KAVČIČ Janez	Nekateri elementi gotike in baroka na Cerkljanskem	IX 4	72-74
--------------------	--	------	-------

XLIV. ZDRAVSTVO

1035. BOŽIČ Lado	Otvoritev šolske splošne in zobne ambulantne	II 4	113-116
1036. FELC Jože	Naš alkoholni vsakdan	XV 1	40-42
1037. KAVČIČ Ivica	Kakšna je stopnja onečiščenosti zraka v Idriji	XIX 1-2	25-29
1038. KAVČIČ Silvo	Nekaj besed o živostrebnem obolenju	III 1	28-35
1039. KOVAČ Silvo	Temeljni kamen za nov zdravstveni dom v Idriji	XXIII-XXIV Z	222

1040. LOGAR Srečko	Bolnišnica za duševne bolezni v Idriji	II 3	77-78
1041.	Nova lekarna v Idriji	VI 3	73
1042. MAJNIK Stanko	Obolenja in nezgode pri idrijskem rudniku	XX 1-2	18-26
1043. MIKLAČIČ Milan	Sodobni pogledi na organizacijo psihiatričnih oddelkov	XV 1	36-39
1044. NOVAK Srečko	Ne zastrupljamo se samo z onesnaženimi vodami in zrakom, ampak tudi s hrupom	XVII 1-2	75-78
1045. NOVICE iz bolnišnice za duševne bolezni		VIII 1	18
1046. PFEIFER Jože	Gradivo za patologijo Karla Martela	XIV 1	20-33
1047.	Epidemija črnih koz v Idriji leta 1801	XVII 1-2	30-38
1048.	Uvedba cepljenja proti kozam na idrijskem območju	XVII 3-4	136-146
1049.	Službeni položaj idrijskih zdravnikov ob koncu 18. stoletja	XVIII 1	16-37
1050.	Očesne operacije profesorja Kerna v Idriji	XVIII 3-4	184-194
1051.	Idrijski rudniški kirurg Anton Makovic	XIX 1-2	36-50
1052.	Zdravstveni problemi ob gospodarskem vzponu idrijskega rudnika konec 18. stoletja	XIX 3-4	115-126
1053.	Zasilna rudarska bolnišnica v Idriji (1787-1806)	XX 3-4	59-69
1054.	Epidemija med idrijskimi povratniki iz Beograda v letu 1740	XXI 3-4	13-22
1055.	Idrijska kopališča v 18. in 19. stoletju	XXII Z	24-50
1056.	Idrijski ranocelniki v prvi polovici in sredi 18. stoletja	XXIII-XXIV Z	153-177
1057.	Idrijska porodniška služba in njeni predstavniki v 18. stoletju	XXV Z	151-163
1058. TRAMPUŽ Miloš	Zdravstvo v naši občini	V 2	35-41

XLV. ZEMLJEPIS

1059. ČAR Jože	Dosedanje raziskave krasa v občini	VII 3	8-10
1060.	Kras v idrijski občini	VII 4	10-11
1061.	Novi podatki o krasu na Idrijskem	IX 1-2	47
1062.	Zakriti kras	XIX 1-2	21-25
1063. DIVJE jezero tudi požira		VIII 1	11-12
1064. KESER Sergije	Nekaj misli in smernic za izboljšanje prometne povezave našega mesta	II 2	24-28
1065.	Podnebne razmere v Idriji	II 3	87-96
1066.	Hidrološke razmere v Idriji	IV 3	58-62
1067. KRIVIC Primož	Podvodne raziskave Divjega jezera	XIX 1-2	16-21
1068. LOGAR Srečko	Proučevanje krasa	V 2	47-48
1069.	Končno le asfaltirana cesta	X 4	144-145
1070.	Kam spadamo?	XI 4	78-80
1071. MLAKAR Ivan	Novi podatki o idrijskem krasu	XVII 3-4	152
1072. PODOBNIK Rafael	Zaganjalka	XIII 3	64-67
1073. SAVNIK Roman	Proučevanje idrijskega krasa	I 4	163-169
1074.	Ob logaških vratih idrijske pokrajine	IV 1	7-9

XLVI. ŽIVLJENJEPISI (JUBILEJI, NEKROLOGI, MONOGRAFSKI ČLANKI)

Po obravnavanih osebah

1075. BABIČ Rajko	Tomaž Pavšič, Rajko Babič	IX/1	16
1076. BEVK France	Tomaž Pavšič, Ob 70-letnici Franceta Bevka. Počastili smo velikega rojaka	V 4	97-100
1077.	(France Bevk, 1890 - 17. september - 1970. Besedilo napisal Marijan Breclj)	XV 4	127-132
1078.	Na dnu temine je danica, le v dnu bolesti je resnica; (števila posvečena odprtju Bevkove spominske sobe)	XVI 3	147-181
1079.	Tomaž Pavšič, France Bevk in Cerkljanska	XXV Z	165-172
1080. BEVK Stanislav	Možje, ki se jih letos Idrija spominja; Lado Božič, Dr. Stanislav Bevk (1875-1956)	I 2	59
1081. BEZEG Karel	Srečko Logar, Umrli je Karel Bezeg	IV 1	25
1082. BLOUDEK Stanko	Svetko Lapajne, Stanko Bloudek	XII 2	23-31
1083.	Srečko Logar, Umrli je naš Stanko Bloudek	V 1	18-19
1084. BOŽIČ Lado	Lado Božič (poslovilni govor predsed. skupščine občine Idrija Cveta Šulgaja)	XXI 3-4	35
1085. BOŽIČ Slavica	Tomaž Pavšič, Slavica Božič prof.	XIX 3-4	141-142
1086. BREJC Tomo	S., Umrli je Tomo Brejc	IX 1	3
1087.	Ina Šlok, Vedno je ostal naš stari, dobri delovni »kame-rad«	XXII Z	69-74
1088. BUDAL Andrej	Tomaž Pavšič, Dr. Andrej Budal - sedemdesetletnik	IV 4	105-106
1089. CIGALE Matej	Slavica Pavlič, Matej Cigale - črnovrški rojak 1819-1889	XVII 1-2	59-62
1090. CVEK Leopold	Janko Grlic, Leopold Cvek in njegovo glasbeno delo (1814-1896)	I 2	60-61
1091. ČERMELJ Lavo	Tomaž Pavšič, Dr. Lavo Čermelj (Ob njegovi 70-letnici)	IV 4	104-105
1092. DOVJAK Marjan	Marijan Tršar, In memoriam Marjan Dovjak	XVI 4	224-226
1093. FEIGEL Damir	Anica Munda, Damir Feigel	IV 1	47
1094. FREYER Henrik	Ivan Hlača, Henrik Freyer (Ob stoletnici njegove smrti)	XI 2	27-28
1095. GANTAR Kajetan	Dr. Kajetan Gantar	X 4	144
1096. GNEZDA Vojko	Vojko Gnezda	XX 3-4	104-105

1097. GRILC Ludvik	Emilijan Cevc, Slikar Ludvik Grile	II 2	66-67
1098. JEREJ Peter	Jože Župančič, Peter Jereb slovenski ljudski skladatelj 1867-1951	XII 3	47-56
1099.	Jože Župančič, Proslave ob 100-letnici rojstva skladatelja Petra Jereba	XII 4	81-84
1100. KAVČIČ Simon	Cvetko A. Kristan, Simon Kavčič pionir socialističnega gibanja v Idriji in v Ameriki (Nekaj gradiva za življenjepis)	IV 2	31-33
1101. KLEMENČIČ Jože	Umrli je Jože Klemenčič	VIII 2	39-40
1102. KOBAL Ferdo	Srečko Logar, Ferdo Kobal	IV 3	78
1103. KOGEJ Rudi	Hinko Uršič, (Ohranili ...)	XIII 1	24-25
1104. KOKOŠAR Lovrenc in Terezija	Dve vojskarski korenini	VII 3	13
1105. KOGEJ Peter	Lado Božič, Zrušil se je hrast (Ogalškemu Petru v spomin)	XV 2	121-123
1106.	Janez Jeram, Petra ni več	XV 1	72
1107. KORDIŠ Franjo	Silvij Blaj, Kordiš Franjo diplomirani inženir gozdarstva doktor znanosti	XIX 3-4	145-146
1108. KOS Poldka	Poldka Kos, V Idriji po prvi svetovni vojni (Iz rokopisa »Moji spomini«)	IV 1	3-7
1109.	Srečko Logar, Ob 70-letnici Poldke Kosove	IV 4	110
1110.	Poldka Kos, Nekaj spominov iz mojega življenja	XIII 1	11-17
1111.	Nekaj spominov iz mojega življenja	XIII 2	43-52
1112.	Nekaj spominov iz mojega življenja	XIII 3	70-72
1113. KRAŠNA Ivan	Jurij Bavdaž, Ivan Krašna	IX 1	15
1114. KRAUS Eva L. C. V.	Stanko Majnik, Idriječanka, ilegitična žena Napoleona Bonaparta	XV 1	43-47
1115. KUMAR Aldo	Prva objava skladatelja Alda Kumarja	XXV Z	229-230
1116. LIKAR Martin	Ivo Lapajne, Spomnu Martina Likarja idrijskega samorastnika in kulturno-prosvetnega delavca	XVI 4	230-231
1117. MAJNIK Stefka	Franciška Golob - Desanka, Stefka Majnik - Tatjana	VII 2	3-4
1118. MAKUC Andrej	Janez Jeram, Andrej Makuc iz Polic	XV 4	233-234
1119. MERVIC Stane	Cveto Šulga, Mervic Stane	XIX 3-4	142-143
1120. MOČNIK Franc	Srečko Logar, Ob 150-letnici rojstva dr. Franciška viteza Močnika	IX 3	43-45
1121.	Vincenc Žnidar, dr. Franc Močnik in njegove računice	XIV 4	217-223
1122. NOSAN Tone	Slavica Božič, Ob odprtem grobu šolskega inšpektorja Toneta Nosana	IV 3	79-80
1123. NOVAK France	Prof. France Novak (Ohranili ...)	XII 4	91
1124. NOVAK Julče	Logar Srečko, Julče Novak je umrl	III 4	116
1125. PAVŠIČ Mohor	Tomaž Pavšič, Mohor Pavšič	IX 1	16
1126. PIRC Vasja	Silvo Kovač, Naš rojak Vasja Pirc (Ob šestdesetletnici šahovskega mojstra)	XIII 1	19-20
1127.	Silvo Kovač, Ob sedemdesetletnici idrijskega rojaka, velemojstra Vasje Pirca	XXII Z	75-76
1128.	Silvo Kovač, Ob smrti velemojstra Vasje Pirca	XXV Z	244
1129. POLJANEC Lado	Ladu Poljancu v spomin	XX 3-4	104
1130. PONIŽ Roman	Roman Poniž	XIII 2	60
1131. PRELOVEC Rado	Lado Božič, Pretrgana vez, Prijatelju in planinskemu tovarišu Radu v spomin	XVIII 1	51-53
1132. PRIMOŽIČ Jože	V spomin Jožetu Primožiču-Miklavžu	XXIII-XXIV Z	255-256
1133. SCOPOLI J. A.	Zmago Bufon, Janez Scopol (1723-1788)	XV 2	87-88
1134.	Viktor Petkovšek, Po sledovih prvih botanikov v Idriji in okolici (ob dvestoletnici Scopolijeve knjige)	XVII 3-4	122-135
1135. SEDEJ Francišek B. Milica	Kacin-Wohinz, Iz dokumentov o preganjanju goriškega nadškofa mons. Franciška Borgie Sedeja	XV 3	135-145
1136. TAVZES Janko	Anica Munda, Janko Tavzes	IV 3	79
1137. VIDMAR Franc	Jurij Bavdaž, Franc Vidmar	IV 4	85-87
1138. ZORC Alojz	Ing. Alojz Zorc	IX 1	15-16
1139. ŽIGON Dimitrij	In memoriam tov. Dimitriju	XVII 3-4	153

**PREGLEDNI SEZNAM AVTORJEV IN PRISPEVKOV
PO ZVRSTEH IN ZAPOREDNIH ŠTEVILKAH**

1 ALBREHT Andrej	XLII(979)
2 ALJANČIČ Marija	XXII(286)
3 ANDERLE Adolf	XLII(985)
4 BAJEC Jože	XII(170)
5 BAŠ Angelos	VI(67)
6 BAŠ Franjo	IV(34) XXXIII(582)
7 BAVDAŽ Jurij	III(7-12) X(132) XX(269-270) XXVI(431-432) XXXVII(657-658) XLVI(1113,11137)
8 BAZOVIČAR Ivica	XLII(986-988)
9 BERGLEZ Slavica	XXVIII(473)
10 BERIČIČ Ivan	XXII(287)
11 BERIČIČ Marjan	XXVIII(472)
12 BEZEG Karel	IV(35) XXXIII(583-584)
13 BEZELJAK Franc	XXII(288)
14 BIZJAK Ivan	XXXVII(685) XXXIX(783-786, 792-793)
15 BIZJAK Janez	XVI(217)
16 BLAJ Silvij	XI(151-153) XXI(278) XLVI(1107)
17 BOČIN Slavka	XLII(988-989)
18 BOGATAJ Edo	XL(936)
19 BONČINA Igor	XXXIX(796)
20 BOŽIČ Lado	III(13-14) IV(37-38) VI(68) X(133) XIV(183) XXII(289-291) XXIII(348-359) XXIV(420) XXVII(442-445) XXIX(492) XXXIII(585) XXXIX(730, 744-756, 758) XLI(942-943) XLIV(1035) XLVI(1080, 1105, 1139)
21 BOŽIČ Milan	XXXVII(659)
22 BOŽIČ Silvij	XLII(963)
23 BOŽIČ Slavica	XXIX(493) XXXIX(731, 759-764, 776-782) XLII(964) XLVI(1122)
24 BOŽIČ Vojko	XXX(541)
25 BRAS Ljudmila	VI(69)
26 BRECELJ Marijan	XXXIII(586) XLVI(1077)
27 BRESSANI Luigi	XXXIII(586)
28 BUCIČ Vesna	XXXIII(587)
29 BUFON Zmago	XLVI(1133)
30 CEVC Emilijan	XLVI(1097)
31 C. H.	XXXVI(646)
32 CIGALE Marija	XIX(244-247)
33 CIGALE Marko	IX(121-122) XXIX(518-521) XXXIII(588-589)
34 CUDERMAN Vinko	XLII(965-968, 990, 1001)
35 ČADEŽ Franci	XXIX(522-525)
36 ČADEŽ Ivanka	XIX(248)
37 ČAMPA Marjeta	XXII(293-294)

38 ČAR Jože	IX(124–127) XII(160–169, 176) XIX(249–250) XX(271) XXIX(526–531) XXXIII(590–593) XLII(1022) XLV(1059–1062)
39 ČERNE Davorin	XXIII(360)
40 ČERNIGOJ Aldo	XXIX(494)
41 DERMEJ Marjan	XXXIII(594)
42 D. K.	XXXV(637)
43 DOLENC Janez	XVI(218)
44 DRAGOŠ Slavica	V(48)
45 ERJAVEC Drago	XLII(991)
46 ERŽEN Danilo	XXII(295–296)
47 FALATOV Peter	XXXIX(765)
48 F. B.	XXVIII(474)
49 F. D.	XL(850)
50 FELC Jože	XIX(151–153) XLII(969, 980, 992–995) XLIV(1936)
51 FERENC Tone	XXII(297)
52 GALA Aleksander	XXII(298)
53 GANTAR Ivan	IX(128) XVI(219–220) XXVII(446–447) XXIX(532) XXXIII(595–601)
54 GANTAR Jana	V(49)
55 G. J.	XLII(1029)
56 GOLOB Frančiška	XLVI(1117)
57 GRMIČ Vekoslav	XXVI(433)
58 GROFF Marijan	XXXIII(602)
59 GRILC Janko	XLVI(1090)
60 HERMANN F. B.	XXIV(421)
61 HLAČA Ivan	XXXVII(660) XLII(970) XLVI(1094)
62 HVALA Cveto	XXII(299–300) XXIV(422)
63 HVALA Fani	XXXVII(661)
64 HVALA Ivan	XXXIX(766)
65 HUMER Jože	XIV(186)
66 ISTENIČ Janez	XXXIX(774)
67 JANŽEKOVIČ Janez	XXVI(434)
68 JERAM Janez	IV(39) VI(70–76) VIII(103) XIV(187–192) XVI(221) XXI(279) XXII(301–302) XXIII(361–362) XXIV(423) XXVII(449–456) XXVIII(475) XXVI(647) XXXIX(797) XLII(971–972, 1019) XLVI(1106–1118) XV(211–212)
69 JEREB Niko	XL(867)
70 JEREB Silvij	VI(77) XXVII(457)
71 JEREB Viktor	XXII(303–305)
72 JERINA LAH Pavla	XLVI(1135)
73 KACIN WOHINZ Milica	XL(937)
74 KAURIČ Pajo	XXV(427) XXXII(603–604) XLIV(1037) XLVI(1100)
75 KAVČIČ Ivica	IV(40) XIX(254–255) XXIX(410) XXXVII(662)
76 KAVČIČ Janez	V(50) XXIV(424)
77 KAVČIČ Lovre	

78 KAVČIČ Silvo	XLIV(1038)
79 KENDA Ivan	XII(170)
80 KENDA Jože	XV(213)
81 KERŠEVAN Marko	XIX(256) XXVI(435) XXXIX(767–768)
82 KESER Sergije	XXX(542, 542a) XLV(1064–1066)
83 KLEINDIENST Silvester	X(134–135)
84 KOGOVŠEK Erna (glej tudi POŽENEL Erna)	XLI(944)
85 KOKALJ Rajko	XXIII(363)
86 KOLER Ljubomir	III(15–25)
87 KOLER Viktor	XXIV(425) XXX(543)
88 KORDIŠ Franjo	XI(154–158)
89 KOS Jože	XXII(305)
90 KOS Leopoldina (Poldka)	XIV(194–196) XLVI(1108–1112)
91 KOS Marijan	X(136)
92 KOSMAČ Feliks	XXII(306)
93 KOSMAČ Filip	XLI(945)
94 KOVAČ Silvo	X(137) XIV(210) XVII(225–226) XXI(280–283) XXII(307–312) XXVIII(476–477) XXIX(516–517) XXXI(568–569) XXXVIII(668–681) XL(804–809, 868–879) XLII(1002, 1013–1014) XLIV(1039) XXXIII(605–607) XXII(313–315) XXXIX(769) XLII(1003–1004) III(26–29) XXIX(508) XXV(1067) VI(78) XXIV(421) XVIII(227) XXXIX(788–789) XL(840) XXXI(570) VI(79) XLII(1015) V(52) XLVI(1116) V(53) XLV(1082) XXII(316) XXII(317) XL(881–882) XXIX(533–534) III(30–32) III(33) XXII(341) V(54) I(1–4) IV(41) V(55–60) VI(80–81) VII(90–100) VIII(104–113) X(138–145) XII(171–174) XIV(197–204) XVIII(229–231) XX(272–275) XXII(318–320) XXIII(364–365) XXVII(458–466, 478–484) XXIX(515–535)
95 KOŽELJ Albin	
96 KRALL Jože	
97 KRAVANJA Jože	
98 KREČIČ Peter	
99 KRISTAN A. Cvetko	
100 KRIVIC Primož	
101 KRIŽ Rafaela	
102 KRIŽAJ Bojan	
103 K. V.	
104 KUHAR Boris	
105 LABUHAR Matej	
106 LAPAJNE Ivo	
107 LAPAJNE Pavel	
108 LAPAJNE Svetko	
109 LEBAN Pavla	
110 LENARDIČ Vlado	
111 LESKOVEC Boris	
112 LIKAR Franci	
113 LIKAR Martin	
114 LIPUŠČEK Uroš	
115 LIPUŽIČ Olga	
116 L. K.	
117 LOGAR Srečko	

	XXXII(574–581) XXXIII(609–613)
	XXXVI(648–653) XXXVII(663)
	XXXVIII(682–729) XXXIX(732, 798, 800)
	XL(810–839, 851–862, 883, 917, 938–941)
	XLI(946–961)
	XLII(981–982, 996–999, 1005–1008)
	XLIV(1040–1041) XLV(1068–1070)
	XLVI(1081, 1083, 1102, 1102, 1120, 1124)
118 LOGAR Zmago	XII(175)
119 LUKAN Janko	VIII(114)
120 LUŽNIK Stanko	XXVIII(455–487)
121 MAJNIK Stanko	IV(42–43) VII(101) XIII(181–182)
	XXII(321–322) XXXIII(614–617)
	XXXVII(664) XL(836, 918)
	XLII(1042) XLVI(1114)
122 MAKAROVIC Gorazd	VI(82)
123 MAKAROVIC Marija	VI(83–84)
124 MARUŠIČ Branko	XXXIX(743)
125 MARUŠIČ Tomaž	XXIII(366)
126 MAŽGON Andrej	XL(840–841, 919–925)
127 MIKLAVČIČ Emil	XIX(257–260) XXXIX(801)
128 MIKLAVČIČ Milan	XL(842–843)
129 MIKLAVČIČ Milan, dr.	XLIV(1043)
130 MIKLAVIČ Sonja	XXXIX(789)
131 MLAKAR Ivan	IX(129–130) XXXIX(536) XXXIII(618–624)
	XXV(1071)
132 MOHORIČ Franc	XXII(323)
133 MOHORIČ Ivan	V(61)
134 MORTENSEN Frede	XXIV(426)
135 MUROVEC Stanko	XXVII(467–469)
136 MUNDA Anica	XLVI(1093, 1136)
137 MUSAR Anka	XIV(209)
138 M. ZMAGO	XIX(261)
139 NOVAK Srečko	XLIV(1044)
140 OGORELEC Bojan	XXIX(538)
141 PAGON Andrej	XXII(324) XXXVI(654)
142 PAVLIČ Slavica	XXXIX(733–738) XLVI(1089)
143 PAVŠIČ Franc	XLII(983)
144 PAVŠIČ Tomaž	XIII(178–180) XXII(325–326)
	XLVI(1075–1077, 1079, 1085, 1088, 1091, 1125)
145 PELHAN Sergij	XXVI(437–438) XXXIV(633)
146 PETERLIN Stane	XX(277)
147 PETERNELJ Janez	XXII(327)
148 PETKOVŠEK Viktor	XLVI(1134)
149 PFEIFER Jože	XLIV(1046–1057)
150 PIRC Janez	XXII(328–330)
151 PIRIH Dušan	XV(214–215)
152 PIŠLAR Ignacij	XI(159)
153 PLACER Ladislav	IX(131) XXI(248) XXIX(539)

154 PODOBNIK Rafael (Jelko)	XII(176) XXIII(470) XXVIII(489) XXXIX(770) XXV(1072)
155 POLJANEC Marijan	XIX(263)
156 POLJANEC Srečko	XXII(331)
157 POLJANŠEK Marijan	XXII(332–333)
158 POLJANŠEK Slavko	XL(844–846, 864, 926–932)
159 POTRČ Ivan	XXIX(509)
160 POŽENEL Erna	XLI(962)
161 PRELOVEC Janko	XLII(1009)
162 PRIMOŽIČ Denis	XXII(305)
163 PRIMOŽIČ Jože	XXII(334–335)
164 PRIMOŽIČ Marija	XXII(336)
165 PROHINAR Ciril	XXXIII(626)
166 REMS Anton	XXXV(635–636) XLII(976)
167 RIHAR Niko	XV(216)
168 RIJAVEC Ivan	XLII(984)
169 ROTER Zdenko	XXVI(439)
170 RUPNIK Franc	XXXIX(739)
171 RUPNIK–HIENG Nataša	XXV(428–429)
172 RUPREHT Uroš	XXII(337)
173 SARNOVSKI Sašo	XVIII(232)
174 SAVNIK Roman	XXV(1073–1074)
175 SEDEJ Vlado	X(147) XXX(544)
176 SELJAK Ivanka	XXXIX(740)
177 SIKOŠEK Darinka	XXV(430) XXXIX(771)
178 SIMON	XVIII(233)
179 SITAR Sandi	XLII(1012)
180 SKOK Franc	XXII(338)
181 SLAVKO	XIX(264)
182 SLOKAN Ina	XLVI(1087)
183 S. MIRAN	XIX(265–266)
184 SOČAN Lojze	X(149)
185 S. P.	XXXI(573)
186 STERGULC Milan	XIX(268)
187 STRAUS Venceslav	XVIII(234–242)
188 STRUNA Albert	XXXVII(665)
189 Š. M.	XIV(207)
190 ŠARF Fanči	VI(85–86)
191 ŠENTJURC Lidija	XIX(185)
192 ŠIMAC Rudi	XLII(1033)
193 ŠIVIC Anton	I(5)
194 ŠKARABOT Renat	V(62) VIII(116–117) XL(847–849, 933)
195 ŠOBA Jurij	V(63)
196 ŠTRAUS Josip	VI(87)
197 ŠTRUKELJ Stanislav	XXIII(367)
198 ŠTUCIN An(ica)	XXII(339–341) XXXIX(741)
199 ŠULGAJ Cveto	XLVI(1084, 1119)
200 ŠULIN Miloš	XXXIII(626)
201 TANCIK Ferdinand	IV(44) VI(88)
202 TAVČAR Marijan	XXVI(440) XXXIV(634)

203 TERPIN Rafko	XXVII(471) XXIX(504) XXXVII(666)
204 T. O.	XLII(1020–1021)
205 TOMAŽIČ Tanja	XII(177)
206 TOMSIČ Alenka	IV(45)
207 TRAMPUŽ Miloš	XXXIX(792–793)
208 TRATNIK Mirko	XLIV(1058)
209 TRŠAR Marijan	XVI(223)
210 TURK Zinka	XLVI(1092)
211 TUŠAR Srečko	XXXIX(794–795) XLII(977–778)
212 URBAS Draga	XXII(342)
213 URŠIČ Hinko	XXXIX(773)
214 VELIKAJNE Anton	XLVI(1103)
215 VERBIČ Marija	XL(865–866)
216 VIDMAR Ferdo	IV(46–47) XXXIII(627–632)
	V(66) VIII(118) X(150) XVI(224)
	XXXVI(655)
217 VINKLER Ivan	XXII(343)
218 VONČINA Anton	XXXIX(575)
219 VONČINA Anton-Bobi	XXII(344–346)
220 VRŠEC Vinko	XXXIX(774) XLII(1027)
221 ZELENC Franc	VIII(119–120)
222 ZUPANC Ciril	XXII(347) XXXVI(656)
223 ŽNIDAR Vincenc	XXXIX(742) XLVI(1121)
224 ŽUMER Mojca	XLII(1028)
225 ŽUPANČIČ Jože	XLVI(1098–1099)

KAZALO

ČLANKI

Marko Cigale Pregled dosedanje raziskovalne dejavnosti RŽS	3
Jože Pfeifer Idrijski rudniški zdravnik dr. Jože Ignacij Fanton	19
Jože Pfeifer Jamomerec in graditelj Jožef Mrak	27
Cvetko Budkovič Učiteljski pripravniški tečaj v Idriji	37
Franc Pavšič Partizansko šolstvo v šebreljskem rajonu	43
Milan Dolenc Kratek oris delovanja veterinarske službe na ozemlju IX. korpusa	105

IZTRGANO POZABI

Ana Štucin Iz naših arhivov	113
Andrej Vovko Podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda v idrijskem sodnem kraju	129
Franko Podobnik in Ana Štucin Staro Cerkno	141

ZABELEŽENO

Tomaž Pavšič Dr. Aleš Bebler	145
Tomaž Pavšič Mila Kogojeva	151
Ivan Turk Divje babe Pomembno najdišče iz stare kamene dobe na Idrijskem	154

Stanko Majnik	
O načrtovani idrijski železnici	157
Stanko Majnik	
Povodnji v Idriji	163

MOZAIK SPOMINOV

Stanko Majnik	
O lovu nekoč	170
Zlatko Bisail	
Spomini na Idrijo	174
Tomaž Pavšič	
Kazalo Idrijskih razgledov za letnike I-XXV (1956–1980)	181